STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.3-7

К ВОПРОСУ ОБ ИНФОРМАЦИОННОМ ПОТЕНЦИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА (СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ)

Марьяна ПАЛЬЧИНСКАЯ

Одесский национальный морской университет, Украина

В статье рассматриваются особенности информационного потенциала современного украинского общества. Информатизация украинского социума, даже на современном уровне, уже создает фундамент для перехода к стадии информационного общества. При определении приоритетных направлений информационной политики учитываются не только условия развития информационной сферы Украины но и развитых стран. Приведенные аспекты обуславливают укрепление информационного потенциала нашей страны и стимулируют к активному участию государства в процессах по созданию информационного пространства, отвечающего требованиям современности.
Ключевые слова: *информационное общество, информатизация, информационный потенциал.*

TO A QUESTION ABOUT THE INFORMATION POTENTIAL OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY (SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECT)

The article discusses the features of the information potential of modern Ukrainian society. Informatization of the Ukrainian society, even at modern level, already creates the base for transition to a stage of an information society. At definition of priority directions of an information policy of Ukraine are considered not only conditions of development of information sphere of the country, but also feature of development of the developed countries. The resulted aspects cause strengthening of information potential of our country and stimulate to active participation of the state in processes to creation of the information field which is meeting the requirements of the present.
Keywords: *information society, information, information potential.*

Актуальность выбранной темы обусловлена тем, что одним из ведущих факторов социокультурных трансформаций в современном глобализирующемся мире становится информация и информационные технологии, меняющие общество на каждом структурном уровне. Для современного украинского общества, находящегося на переходном этапе, создание информационного потенциала, адекватного требованиям современности, является одной из приоритетных задач в стратегии дальнейшего развития современного украинского государства.

Цель данной статьи – раскрыть особенности информационного потенциала современного украинского общества.

Рассмотрению базовых принципов информационного общества посвящены работы ученых-обществоведов, в которых находит свое отражение анализ специфики данного типа социального устройства. Среди них следует отметить работы Арона Р., Баумана 3., Белла Д., Бжезинского 3., Гэлбрэйта Дж., Кастельса М., Масуды Й., Стоуньера Т., Тоффлера Э., Ясперса К., Лемма С., Винера Н., Абдеева Р., Иноземцева В., Скворцова Л., Ракитова А., Згуровского М., Кучинского С. и др. Однако в контексте социально-философского дискурса вопрос об информационном потенциале современного украинского общества целостного рассмотрения пока не нашел, что обусловлено, прежде всего, динамичностью исследуемой сферы социального бытия на данном этапе развития.

Информационное общество выражает объективную тенденцию нового типа социальной организации, связанного с формированием определенного мировоззрения, образа жизни, со спецификой пространственно-временных коммуникаций и т.п.: «Информационное общество дает возможность удовлетворять новые типы требований, которые возникают сегодня и будут возникать завтра» [10, с.17].

Ряд исследователей, основываясь на усилении роли информационного фактора в развитии общества и его месте в цивилизационном прогрессе, выделяют информацию в качестве критерия классификации цивилизаций: «Наиболее общий смысл эволюции проявляется в целенаправленном накоплении информации и увеличении сфер ее использования» [1, с.168]. Возникновение такого подхода, основанного на информации как одном из базовых аспектов осмысления социального бытия, обусловливает

дальнейшее развитие научного интереса к проблемам становления информационного общества, поскольку информация превращается в глобальный стратегический ресурс. Следует отметить, что ключевую роль в информационном обществе играет не только информация, но и субъект информационных взаимодействий, владеющий актуальными знаниями и технологиями материального, духовного и социального преобразования.

Теоретические концепции обществоведов, занимающихся анализом становления нового этапа в развитии мировой цивилизации – информационного, определили основные концептуальные векторы тенденций его развития. Однако следует отметить, что даже в тех странах, где информатизация достигла достаточно высокого уровня, реальность информационного мира, существующего в данный момент, кардинально отличается от тех футурологических прогнозов, которые строились еще в начале его теоретического осмысления. Лишь по ряду параметров мировое сообщество приблизилось к указанным теоретиками стандартам информационного общества, а именно: в первую очередь, речь идет о становлении глобальной информационной индустрии, которая переживает период технологической конвергенции; во-вторых, следует выделить повышение роли информации в функционировании базовых социальных институтов, в структурных изменениях в сфере занятости и т.д.; в-третьих, следует указать на динамику происходящих трансформаций.

Можно ли однозначно констатировать наступление нового этапа в развитии цивилизации – информационного общества? Этот вопрос вызывает диаметрально противоположные мнения среди специалистов по данной проблеме. Одни с уверенностью подтверждают вхождения мирового сообщества в новую историческую фазу, другие говорят о частичной информатизации мирового социума, третьи обозначают возможность наступления такого этапа через определенный промежуток времени. Перспективы дальнейшего прогресса общества в значительной степени связаны сегодня с совершенствованием информационной инфраструктуры.

На сегодняшний день более корректно говорить о становлении информационного общества, приоритете информации в современном мире, об усилении информационного фактора в жизнедеятельности мирового сообщества: ведь ни одно государство еще не имеет всех признаков информационного общества.

Увеличение роли информации и широкое внедрение во все сферы жизнедеятельности социума информационных технологий стимулирует информатизацию общества, которую можно определить как «совокупность взаимосвязанных организационных, правовых, политических, социально-экономических, научно-технических, производственных процессов, направленных на создание условий для удовлетворения информационных потребностей граждан и общества на основе создания, развития и использования информационных систем, сетей, ресурсов и информационных технологий, построенных на основе применения современной вычислительной и коммуникационной техники» [6], т.е. речь идет о системном процессе овладения информацией как ресурсом управления и развития с помощью широкого внедрения инфокоммуникационных технологий с целью создания информационного общества и на этой основе – дальнейшего продолжения цивилизационного прогресса. Высокая степень внедрения информационных технологий как в профессиональной, так и в повседневной деятельности, актуализирует проблему выявления и оценки возможных последствий информатизации, которая влияет и на «некомпьютеризированные виды деятельности» [9, с.3], а также на личность в целом. Т.е. информатизация в данном контексте является также инструментом качественного изменения с помощью современных информационных технологий когнитивных социальных структур и процессов, которые коррелируют с повышением интеллектуального потенциала общества.

Одним из ключевых механизмов, обеспечивающих информатизацию общества, являются информационные технологии, т.е. «совокупность средств и методов работы с первичной информацией для получения информации нового качества о состоянии объекта, процесса или явления» [12, с.112], которые обеспечивают дальнейшее развитие и накопление информационного потенциала общества. Страны, эффективно использующие современные инфокоммуникационные технологии, стремятся предоставить своим гражданам именно эти преимущества.

Таким образом, информатизация общества направлена, прежде всего, на создание оптимальных условий для удовлетворения информационных потребностей и реализации прав различных слоев населения посредством использования информационных ресурсов, другими словами – на создание

адекватного информационного потенциала общества, который характеризуется «совокупностью информационных ресурсов, доступных обществу, единства со средствами, методами и условиями, позволяющими их активизировать и эффективно использовать» [12, с.5]. Информационный потенциал есть комплексное отражение социальной практики, где актуализируются закономерности и возможные перспективы ее (практики) развития, которые впоследствии реализуются посредством целеосознанной преобразующей деятельности субъекта.

В современном обществе уровень развития конкретного государства оценивается также по уровню его информационного потенциала, поэтому большинство стран мира прилагают немало усилий для оптимизации информационной сферы. Соответственно, важное значение для Украины имеет, в том числе, анализ теоретических оснований сущности информационного потенциала современного украинского общества. От этого зависит ее место в мировом сообществе, принципы функционирования социальных институтов, конкурентоспособность в масштабах мирового сообщества.

Кибернетическим центром НАН Украины разрабатываются также наиболее эффективные пути для накопления адекватного информационного потенциала современного украинского государства, который позволит создать высокоорганизованную инфраструктуру информационного рынка. Несмотря на создание мощной теоретической базы, в практическом аспекте реализация проекта информатизации украинского общества осложнена отдельными факторами, которые в значительной степени связаны с техническими возможностями государства и т. н. «информационным неравенством», под которым подразумевается «новый вид социальной дифференциации, вытекающий из различий в доступе к новейшим технологиям» [2, С. 122].

Вопрос об информационном неравенстве возникает в связи с наличием признаков, которые указывают на низкий уровень информационного потенциала современного украинского государства, а именно:

- недостаточное развитие инфокоммуникационной инфраструктуры, что снижает потенциальную возможность доступа к новым информационным технологиям;
- стоимость информационных услуг не соответствует уровню жизни отдельных социальных групп [5, С. 98];
- достаточно небольшой процент (по сравнению с развитыми странами) украинских граждан имеет соответствующие условия для работы в информационных сетях [3, с.199], а также ряд других факторов.

Однако информационный потенциал украинского общества даже на таком уровне создает фундамент для перехода к информационному обществу, в котором будут решены важные задачи доступа к информации всех социальных слоев и обеспечения надлежащего государственно-правового регулирования этой сферы. В комплексе это позволит с высокой степенью эффективности использовать мировые информационные ресурсы: «… спрос на средства информатизации остается далеко не удовлетворенным. В ближайшее время такая тенденция останется неизменной» [13, с.10].

Переход современного украинского государства к информационному обществу позволил бы произвести ряд преобразований, которые затрагивают социальную сферу. Прежде всего, это касается увеличения эффективности деятельности социальных институтов, что является актуальным в условиях чрезмерной бюрократизации государственного аппарата. Можно также прогнозировать по аналогии с развитыми в плане информационного потенциала государствами расширение информационной инфраструктуры, что повлечет за собой создание новых рабочих мест (особую актуальность это приобретает в связи с высоким уровнем безработицы в Украине). Информатизация общества предоставляет дополнительные возможности самореализации каждому индивиду, например – получение образования он-лайн, расширение круга деловых и частных контактов и т.д., в том числе лицам с ограниченными возможностями: «Интернет является уникальным способом массовой коммуникации, поскольку он колоссально увеличивает возможности информационного использования практически в неограниченном диапазоне…, создавая новые возможности для самореализации личности» [3, 197]. Необходимость усиления информационного потенциала современного украинского общества обусловлена, прежде всего, снижением эффективности информационного обмена, а также общения между профессиональными группами, которые разделены демографическими, временными, пространственными и другими факторами.

Интенсификация информационного обмена существенно влияет на жизнедеятельность социальной структуры общества. Как уже было отмечено, для информационного общества характерно формирование информационного сектора как отдельного сегмента экономики, что происходит под влиянием изменения системы социальных коммуникаций. Информация становится одним из ключевых источников инноваций и социального динамизма, а также фактором социальной дифференциации. Учитывая эти факторы, украинским правительством предприняты определенные действия по развитию информационного общества в украинском государстве и регулированию информационной сферы на законодательном уровне.

В законе Украины «Об информации» определяется информационная политика как совокупность основных направлений и способов деятельности государства по получению, использованию, распространению и хранению информации. Главными направлениями осуществления государственной информационной политики в Украине, согласно этому закону, являются, прежде всего, обеспечение гражданам доступа к информации; создание национальных систем и информационных сетей; укрепление материально-технических, финансовых, организационных, правовых и научных основ информационной деятельности; обеспечение эффективного использования информации; содействие международному сотрудничеству в области информации и гарантирование информационного суверенитета Украины и т.д.

В законе Украины «О Национальной программе информатизации» отражены стратегический курс украинского государства по построению информационного общества. Главной целью этой программы является «создание необходимых условий для обеспечения граждан и общества своевременной, достоверной и полной информацией путем широкого использования информационных технологий и обеспечения информационной безопасности государства». Программа направлена на решение следующих задач:

- формирование правовых, организационных, научно-технических, экономических, финансовых, методических и гуманитарных предпосылок развития информатизации;
- применение и развитие современных информационных технологий в соответствующих сферах общественной жизни Украины;
- создание общегосударственной сети информационного обеспечения науки, образования, культуры, здравоохранения и т.п.;
- создание общегосударственных систем информационно-аналитической поддержки деятельности органов государственной власти и органов местного самоуправления;
- повышение эффективности отечественного производства на основе широкого использования информационных технологий, формирование и поддержка рынка информационных продуктов и услуг;
- интеграция Украины в мировое информационное пространство [6].

В соответствии с Парижским меморандумом, одним из приоритетных направлений дальнейшего развития украинского государства является построение в Украине информационного общества. Одним из основных катализирующих факторов в процессе становления в Украине информационного общества является закон Украины «Об основных принципах развития информационного общества в Украине на 2006-2015гг.», который вступил в силу 06.02.2007 года. Он устанавливает приоритетность доступа населения к новым технологиям, в частности предоставляет новые возможности для людей, нуждающихся в социальной защите. На основе указа президента Украины «О развитии национальной составляющей глобальной информационной сети Интернет и обеспечении широкого доступа к этой сети в Украине» разработан проект Государственной программы развития сети Интернет в Украине. Закрепление на законодательном уровне курса украинского государства на информационное общество позволяет констатировать становления информационного общества в Украине.

Завершая рассмотрение данной темы, можно сделать следующие **выводы**.

Информационная революция конца XX - начала XXI века не просто устанавливает новые технологические параметры, она качественно видоизменяет мировоззренческие установки как отдельной личности, так и общества в целом. Этому новому мировосприятию способствуют в большей степени новейшие инфокоммуникационные технологии, в частности – глобальная компьютерная сеть Интернет, ресурсы которой находят все большее применение практически во всех сферах деятельности как в

глобальном, так и в локальном масштабах. Несмотря на то, что эти средства еще не достигли максимально возможного применения даже в развитых странах, где они имеют наибольшее распространение, уже можно говорить о некоторых существенных трансформациях, которым подвергается социум.

Становление новой социальной формации - информационной, связано с глобализацией, которая стимулирует ряд процессов обмена информацией со всем миром. Можно констатировать, что в области информационных технологий и средств коммуникации произошли коренные качественные изменения. Развитие систем глобального информационного обмена и социальные трансформации, коррелирующие с ними, находят свое отражение в деятельности практически всех элементов социальной структуры.

Современная информационно-техническая цивилизация превращает информационные технологии в необходимые условия социальной адаптации индивида, поскольку накопление объемов информации требует выработки новых критериев к их интерпретации субъектом. Масштабы применения информационных технологий в современном обществе актуализируют внимание к проблеме глобального воздействия на человека: например, интернет-среда может оцениваться либо как пространство свободы личности, либо как ресурс практически неограниченного контроля за человеком со стороны государства.

При определении приоритетных направлений информационной политики Украины учитываются современные условия развития информационной сферы и условия общественного развития, то есть формирование информационного общества. Именно эти аспекты обусловливают представления о сущности информации, именно они акцентируют внимание, прежде всего, на активном участии государства в процессах создания информационного пространства в Украине. Приоритетными задачами государственной политики в сфере информатизации являются, в первую очередь, обеспечение соответствующих темпов развития информационной инфраструктуры, ее интеграция в глобальные информационные структуры, создание благоприятных условий для доступа широких слоев населения к мировым информационным ресурсам.

Современное украинское государство, несмотря на наличие необходимой законодательной базы, на данный момент не обладает тем уровнем информационного потенциала, который способен решить ряд важных задач в трансформирующемся украинском обществе.

Литература:

1. АБДЕЕВ, Р. *Философия информационной цивилизации*. Москва: ВЛАДОС, 1994. 336 с.
2. АЙМАЛЕТДИНОВ, Т. «Высокие технологии» и проблемы информационного неравенства. В: *Социс*. 2003, №8, с.121-125.
3. БОРИНШТЕЙН, Є. *Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства*. Одеса: Астропринт, 2006. 400 с.
4. Всемирная энциклопедия *«Философия XX века»* [Ред. Грицанова А.]. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2002. 76 с.
5. ЕЛЯКОВ, А. Информационный тип социального неравенства. В: *Социс.* 2004, №8, с.95-101.
6. Закон України «Про Національну програму інформатизації». В: *Відомості Верховної Ради,* 1998, №27-28, с.81.
7. ЗГУРОВСКИЙ, М. В водовороте глобалзации: вызовы и возможности. В: *ЗН*, 2001, №45, с.12.
8. КАМЕНСКАЯ, Т. Социально-экономическая самозащита населения в контексте виртуализации современной реальности. В: *Вісник ОНУ. Соціологія*, 2003, т.8, вип.9, с.288-292.
9. КУЧИНСКИЙ, С. Что придет на смену индустрии современных технологий? В: *ЗН*, 2001, №46, с.3.
10. ПОЧЕПЦОВ, Г. *Інформаційна політика: Навчальний посібник* / Г. Почепцов, С. Чукут. Київ: Знання, 2006. 664 с. (Вища освіта XXI століття).
11. СКВОРЦОВ, Л. *Информационная культура и цельное знание*. Москва: РАН ИНИОН, 2001. 288 с.
12. СЫНИЧИЧ, Г. Информационное общество: стратегический взгляд. В: *ЗН*, 2004, №27, с.5.
13. ШЕВЧУК, О. На пути к цифровой жизни. В: *ЗН*, 2001, №17, с.10.

Prezentat la 23.03.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.8-13

PSIHOLOGISMUL, TENDINȚĂ NOUĂ ÎN DEZVOLTAREA ŞTIINȚEI ŞI CULTURII CONTEMPORANE

Valeriu PARNOVEL

Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălţi

Detaşarea psihologiei de filosofie, dezvoltarea autonomă a primei discipline a condus la pătrunderea ei adâncă în multiple domenii ale ştiinței şi culturii. În literatura de specialitate acest proces a primit denumirea de *psihologism*, care, de regulă, se identifică cu psihologizarea. Prezentul studiu dezvoltă, în baza unor opinii puțin numeroase, ideea că psihologismul constituie, totuşi, un proces pozitiv, cu semnificație, îndelungat şi vast; altfel zis, reprezintă o tendință nouă în dezvoltarea ştiinței şi culturii contemporane. Conținutul lui constituie o dezvăluire prin toate mijloacele posibile a locului şi rolului psihologiei în activitățile umane, rămase până adineauri în umbră. Numeroasele devieri, fiind în ansamblu o formă de manifestare a psihologismului, treptat se depăşesc, dar în vigoare rămâne valoarea psihologiei (factorul spiritual) scoasă în evidență. Însemnătatea psihologismului poate fi comparată cu importanța procesului similar de matematizare a ştiințelor.
Cuvinte-cheie: *diferențierea şi integrarea ştiințelor, psihologie, ştiințe interdisciplinare, factor spiritual, subgen psihologic de artă, psihologism, psihologizare.*

PSYCHOLOGISM, A NEW TENDENCY IN THE DEVELOPMENT OF MODERN SCIENCE AND CULTURE

The separation of psychology from philosophy and its subsequent autonomous development led to the treatment of the spiritual factor in multiple fields of science and culture. This process was called *psychologism* identified with psychologyzation. The present study develops the idea that psychologism constitutes a positive process that reflects the role and place of the spiritual factor in human activities. The numerous deviations that can be considered as a form of psychologism manifestation as a whole are replaced by the enhanced values of the spiritual factor. The importance of psychologism can be compared with the importance of the similar process of mathematization science.
Keywords: *sciences differentiation and integration, psychology, interdisciplinary sciences, spiritual factor, psychological category of arts, psychologism, psychologization.*

Din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea în ştiința şi cultura europeană decurge în mod ascendent un proces neordinar, plin de idei însemnate, dar, totodată, controversat, neunivoc, desemnat de analişti ca *psihologism*. Prin aceasta ei subînțeleg lucruri diferite, dar comun pentru ele rămâne, totuşi, faptul că toate au fost condiționate de pătrunderea şi extinderea psihologiei în domeniile culturii intelectuale, pătrundere care uneori atinge poziții semnificative, de avangardă. Disputele ştiințifice asupra psihologismului sunt indolente şi poartă un caracter ciclic: psihologism – antipsihologism. În literatura de specialitate el este perceput în mod divergent: de regulă, negativ, deşi episodic se estimează ca valoare, ca contribuție însemnată. În plus, psihologismul ca atare se reprezintă ca un şir de fenomene disparate: aparte psihologismul etnografic şi sociologic; aparte psihologismul artistic şi estetic; aparte psihologismul lingvistic, juridic, logic, istoric etc. În majoritatea cazurilor, aceste fenomene se identifică cu extremități, abateri sau exagerări. Totodată, unele din lucrările ultimelor decenii demonstrează tendința spre o evaluare integrală, spre o concepere unitară a psihologismului ca proces de nivel general-culturologic. Despre asemenea abordare mărturiseşte următorul citat: „Psihologismul constituie o „...mişcare filosofico-metodologică a culturii intelectuale în întregime ... pentru a demonstra locul şi semnificația deosebită a psihologiei în ea" [29].

Psihologismul constituie un produs al proceselor complexe de diferențiere şi integrare a ştiințelor contemporane. În primul rând, trebuie de remarcat separarea de filosofie a psihologiei şi transformarea ei într-un complex autonom şi ramificat de studii. Concomitent cu acest proces se desfăşoară şi cel opus – integrarea psihologiei cu diverse discipline reale, naturaliste, sociale, umaniste. În rezultatul conexării menționate apar discipline noi şi neobişnuite în comparație cu cele existente. Printre ştiințele recent apărute pot fi numite: psihofiziologia, psihofizica, psihobiologia, geopsihologia, psihologia ecologică, psihologia socială, psihoetnologia, psihologia juridică, politică şi economică, psihopedagogia, psiholingvistica etc. Caracterul neordinar al disciplinelor enumerate constă în faptul că conținutul lor cuprinde într-un tot fenomene a două realități

contrare, luate, până mai ieri, separat – fenomene ale lumii obiective şi ale celei subiective. Firesc că concomitent cu aceasta se elaborează mijloace terminologice, care trebuie să corespundă naturii acestor două domenii contrare, să le cuprindă într-un ansamblu şi să le prezinte ca un tot. În mod corespunzător se elaborează şi metodologie similară. Deci, apariţia unui asemenea segment în procesul de diferenţiere şi integrare nu poate fi redus la o simplă extindere, la o înmulţire numerică a disciplinelor. Dimpotrivă, acest proces demonstrează schimbări esenţiale ale specificului multor ştiinţe. Sensul lui constă în faptul că s-a format o arie extinsă de studiu (deja) ştiinţific, pentru care îmbinarea obiectivului şi subiectivului prezintă un conţinut firesc şi compartibil. Până mai ieri asemenea conţinut era tipic doar filosofiei, astăzi el a devenit caracteristic şi multor ştiinţe.

Pătrunderea factorului spiritual şi îmbinarea lui cu cel obiectiv are o tendinţă spre extindere şi aprofundare. Formele ei de manifestare sunt multiple: spre exemplu, tendinţa ştiinţei istorice de a reformula obiectul său de studiu pe seama includerii factorului spiritual, studierea locului şi rolului lui la diverse niveluri – de la particularităţi până la general, pătrunderea şi extinderea factorului menţionat în afara ştiinţelor, „dizolvarea" lui în genurile artei, ramificarea în filosofia contemporană. Mai jos se descriu în mod succint asemenea manifestări care paralel vor fi însoţite de un comentariu asupra lor.

În rândul istoricilor se observă o discuţie vie, îndelungată, care uneori preia şi o atitudine critică, faţă de modul tradiţional de abordare. Condiţional, el este numit „istorie social-economică", un secol în urmă considerat o mostră de performanţă ce a substituit abordarea „istorie politică", iar astăzi pus în discuţie deja ca un mod mărginit. În viziunea unor disputanţi, posibilităţile „istoriei social-economice" au epuizat, ascensiunea continuă a ştiinţei istorice se vede pe calea de a lărgi obiectul ei de studiu prin completarea lui cu factorul spiritual [11,26] sau, altfel zis, pe calea trecerii la abordarea „istorie social-psihologică" [16]. Se consideră că deficienţele abordării „istorie social-economică" sunt: dizolvarea istoriei în determinismul economic, subestimarea factorului spiritual, ceea ce, de fapt, înseamnă o reprezentare a istoriei fără om, o aşa-zisă „fizică socială" [18,23]. Mai jos sunt prezentate citate din opinii corespunzătoare: „Adresarea către psihologia socială nu prezintă o modă, ci consideră o necesitate socială mult îndurată. După frica analizei psihologice, deseori, se ascunde o reprezentare simplificată despre dezvoltarea procesului istoric" [14, p.21]. Sau un enunţ similar: „ ...istorie fără psihic prezintă o istorie fără oameni vii" [26, p.8]. De aceeaşi părere este istoricul olandez, renumitul teoretician al culturii I.Huizinga: „Istoria civilizaţiei trebuie să se ocupe atât de visurile despre frumos şi iluziile romantice, cât şi de stabilirea numărului populaţiei şi de calcularea veniturilor" [30, p.130]. Astfel, neliniştea profesională a istoricilor este justificată şi incontestabilă. Într-adevăr, istoria omenirii nu se reduce şi nu se epuizează odată cu modul de producţie a bunurilor materiale, cu procesele politice sau bătăliile militare. Istoria, în care omul este înfăţişat fără evidenţa factorului spiritual, prezintă o istorie tratată în mod naturalist sau în genul materialismului economic. Totodată, este înţeleasă şi poziţia istoricilor consideraţi „conservatişti", a celor care se opun acestor inovaţii. Punctul tare al abordării „istorie social-economică" constituie caracterul ei obiectiv, excluderea subiectivismului în redarea procesului istoric. Firesc că prin introducerea factorului spiritual în studiul istoric apare riscul de a pierde, de a ruina abordarea obiectivă a istoricului. Deci, miezul discuţiei în cauză îl constituie încă o întrebare rămasă neclarificată: cum de concordat simultan în studiul istoric introducerea şi aplicarea factorului spiritual, păstrând, în acelaşi timp, pe deplin caracterul obiectiv al cercetării istorice precedente?

O altă formă de manifestare a tendinţei spre aprofundarea factorului spiritual constituie cercetarea locului şi rolului lui la diverse niveluri – de la particularităţi până la general. Pentru lucrarea de faţă interes prezintă cercetările de nivelul doi. Însemnătatea lor constă în faptul că ele sunt multiple şi au atins un grad sporit de studiu, anume ele tangenţiază cu metodologia filosofică, cu chestiunile ei generale: modul de a privi problema, căile de asigurare cu noţiuni corespunzătoare ş.a. Pentru a ilustra subiectul respectiv, pentru a întocmi o reprezentare integrală despre durata şi vastitatea căutărilor, diversitatea şi complexitatea lor mai jos se reproduc exemple investigaţionale mai elocvente de acest gen. Periodic, ele vor fi însoţite de un comentariu metodologic şi conceptual.

Studiul trăsăturilor generale ale factorului spiritual se înfăptuieşte deja timp îndelungat şi în numeroase ştiinţe: în etnopsihologie, medievistică, arheologie, scientologie, istoria ştiinţei, istoria artelor, istoria culturii ţărilor (regiunilor, popoarelor) ş.a. Primele studii ştiinţifice de nivel general al factorului spiritual s-au început în etnopsihologie (sau psihologia popoarelor, antropologia culturală). Psihologia popoarelor ca ştiinţă se formează în anii '60 ai secolului al XIX-lea, deşi primele ei idei şi observaţii revin anticilor – lui Herodot,

Hipocrat, Tacit, Pliniu cel Bătrân, Strado. În epoca modernă, filosofia impulsionează în mod considerabil dezvoltarea gândirii etnopsihologice. Iluminiştii francezi printre primii conceptualizează numeroasele date etnografice condiţionate de Marele descoperiri geografice, înaintând primele noţiuni corespunzătoare: *spiritul naţiunilor*, *spiritul poporului, caracter al poporului*. Prin spiritul naţiunilor Voltaire (*Încercare asupra istoriei generale şi asupra moravurilor şi spiritului naţiunilor*, 1756-1769) subînţelege faptul că fiecare popor posedă trăsături psihologice naţionale deosebite ce se resimţesc pe tot parcursul istoriei lui. O abordare analogică a spiritului popular realizează filosoful englez D.Hume (*Despre caracterele popoarelor*). Ideea spiritului popular pătrunde şi în filosofia germană a istoriei din perioada iluministă şi cea clasică. Aşa, I.Herder considera că spiritul poporului poate fi cunoscut reieşind din senzaţiile, vorbirea şi treburile lui. I.Kant (*Antropologia din punct de vedere pragmatic*) şi Hegel (*Filosofia spiritului*) tind să întocmească portrete psihologice ale unor popoare; I.Kant se străduia, printre altele, să definească noţiunea de caracter al poporului.

Fondatorii etnopsihologiei – ştiinţei despre psihologia popoarelor, M.Lazarus şi H.Steinthal, formulează ideile ei de bază. Locul central revine noţiunii *spirit al poporului*. În opinia lor, formaţiunea respectivă exprimă asemănarea psihică a indivizilor ce aparţin aceleiaşi naţiuni. Totodată, ei proiectează şi o modalitate similară de cercetare, care însă a rămas nerealizată. În continuare, ideile psihologiei popoarelor au fost dezvoltate de W.Wundt, fondatorul psihologiei experimentale şi unul din întemeietorii psihologiei sociale. El atribuie psihologiei popoarelor un aspect mai realist: respinge reprezentarea că spiritul popular constituie suma conştiinţelor indivizilor, consideră că el reprezintă conexiunea şi interactivitatea lor. În varianta lui W.Wundt, psihologia popoarelor este o disciplină pur descriptivă ce deja nu pretinde la descoperirea legilor universale ale vieţii spirituale a comunităţilor etnice. Psihologul german înfăptuieşte un studiu vast, măreţ şi de răsunet (*Psihologia popoarelor*, 10 volume, 1900-1929). Cum demonstrează istoriografia timpului respectiv, subiectele spirit al poporului, psihologia popoarelor, psihologia naţiunilor, în general, statura psihologică a oricărei comunităţi etnice se bucură de o atenţie deosebită, au devenit teme internaţionale, se elaborează pe larg în multe ţări şi numără un volum impunător de lucrări, printre care şi opere similare în România, Rusia [2, p.34, 40-41, 51, 66-67; 3; 33].

Examinarea subiectului despre etnopsihologie se va încheia cu enunţul că anume elaborarea tezelor ei era însoţită de extreme provocatoare, de *psihologizarea* istoriei, a fenomenelor culturii şi sociale. Alt moment de ordin conceptual, ce reiese din observaţia asupra fenomenului examinat, constituie faptul că în limitele unei discipline aplicative, pe un sector aparte, se încearcă a se stabili legităţi generale ce ţin de un întreg unitar. Astfel de intenţii prezintă din start un lucru metodologic irealizabil, deoarece ţin, totuşi, de prerogativa filosofiei sau a sociologiei generale. Cu instituirea psihologiei sociale psihologia popoarelor devine o parte componentă şi îşi pierde conturul pronunţat. Ideile ei iniţiale au fost preluate de altă ştiinţă, la moment substanţial ceva mai difuză – antropologia culturală. La etapa actuală etnopsihologia nu prezintă un tot unitar nici tematic, nici metodic, ci constituie o simbioză de direcţii autonome. La începutul secolului al XX-lea cercetările etnopsihologice capătă un aspect nou: în valoare se pune intelectul şi gândirea omului primitiv [5,12]. Lucrările elaborate au provocat discuţii vii, de lungă durată şi găsesc un răsunet până în prezent.

Însemnătatea teoretică a ideilor psihologiei popoarelor, formulate de M.Lazarus, H.Steinthal şi W.Wundt, constă în abordarea unei probleme de valoare majoră. În limitele unei discipline particulare s-a conştientizat faptul că există un fenomen spiritual ce nu se reduce la conştiinţa individuală şi, totodată, nu poate fi considerat nici suma lor. Se subînţelegea în mod intuitiv că trebuie să existe o subdiviziune ştiinţifică ce s-ar ocupa de această chestiune (desigur, nu de pe poziţia conştiinţei individuale), că trebuie să existe metode de cercetare deosebite de cele ale psihologiei generale. Lucrul, care însă nu s-a conştientizat, este că asemenea fenomen amplu nu poate fi cuprins investigaţional în limitele unei discipline aplicative.

Cercetări productive ale trăsăturilor factorului spiritual se efectuează în ştiinţa istorică. Un aport practic în investigaţia de acest gen aparţine renumitului teoretician al culturii I.Huizinga. El elaborează cercetări minuţioase ale factorului spiritual în contextul istoric al anumitor secole şi ţări. Astăzi lucrarea menţionată în [4] este plasată în lista de opere clasice ale gândirii istorice. Modul de cercetare a viziunii medievale, propus de I.Huizinga, a fost sesizat de orientarea „istorie social-psihologică franceză" sau Şcoala Ştiinţa istorică nouă [15]. Reprezentanţii ei au înaintat termenii „utilaj mental" şi „mentalitate". Termenul din urmă are un conţinut larg, se utilizează variat şi s-a dovedit a fi mai solicitat ca primul. Cu timpul termenul „mentalitate" întrece limitele medievisticii pentru care a fost elaborat, se foloseşte pe larg deja în afara ei, devine cuvânt de rotaţie internaţională şi subiect pentru best-selleruri filosofice [13]. Faptul respectiv ilustrează elocvent necesitatea acută pentru termeni de acest gen.

Un alt complex de cercetări ale factorului spiritual, ale trăsăturilor lui generale este prezentat de istoria ştiinţei, fiind susţinut şi dezvoltat în continuare de scientologie. Aici locul central revine conceptului *stil istoric al gândirii ştiinţifice* şi, respectiv, problematicii corespunzătoare. Motivul iniţiatorilor ei ţine de necesitatea de a concepe dezvoltarea cunoştinţei şi gândirii ştiinţifice ca un proces legic, cu etape istorice consecvente, conexat simultan cu schimbări sociale, economice etc. Pentru prima oară conceptul remarcat apare către mijlocul secolului al XX-lea, se elaborează în baza datelor ştiinţei reale de avangardă şi de exponenţii ei proeminenţi [1]. Conceptul stil de gândire ştiinţifică, a cărui semnificaţie iniţială a fost modificată în repetate rânduri, se tratează astăzi foarte variat: stil fizicalist, stil newtonian, stil probabilist, stil sistemic de gândire etc. [24,25,31]. Elaborarea problemei respective are o continuare activă şi în secolul al XXI-lea [20,27]. În opinia cercetătorilor iniţiaţi, modificările relevate sunt rezultatul scoaterii la iveală a naturii eterogene, complexităţii fenomenului stil de gândire ştiinţifică. Drept confirmare suplimentară la cele menţionate mai sus pot servi conceptele similare, elaborate deja în filosofia ştiinţei: paradigmă (T.Kuhn), program de cercetare ştiinţifică (I.Lakatos), mostră de bază a cunoştinţei. Dar, indiferent de controversele tratării conceptelor stiluri de gândire ştiinţifică, este evident că ele prezintă diverse tentative de a desemna din trăsăturile generale ale factorului spiritual, ce-i drept, conexat la domeniul ştiinţei.

Următoarea formă de manifestare a tendinţei de aprofundare a factorului spiritual o constituie cercetarea stilului din studiul artelor şi esteticii. Originea conceptului de stil în genere se trage anume din domeniul respectiv, durata elaborării lui este multiseculară, punctul ei de pornire îl constituie antichitatea. La rangul de categorie a esteticii conceptul de stil a fost ridicat de Hegel, deşi teoria generală despre stilul artistic deocamdată nu este elaborată. La momentul actual el deţine diverse semnificaţii. Se distinge un stil al autorului în parte, un stil naţional, precum şi stiluri ale epocii, ale orientărilor artistice de scară istorică, de altfel – stiluri mari. Din categoria celor din urmă fac parte: stilul elenist, stilul romantic, stilul renascentist, stilul clasic ş.a. Toate aceste tipuri de stiluri mari, ca şi în cazul cu stilul istoric de gândire ştiinţifică, tangenţiază nemijlocit cu problematica marcată în lucrarea de faţă ca trăsături generale ale factorului spiritual.

Psihologismul ia proporţii mari şi asupra culturii artistice. Un exemplu demonstrativ şi elocvent al influenţei factorului spiritual (de data aceasta în afara ştiinţelor) constituie transformările substanţiale ale multor genuri de artă în urma pătrunderii şi extinderii lui în conţinutul lor. În scurt timp s-a cristalizat un subgen principial nou, *subgenul psihologic*, de roman, nuvelă, piesă de teatru, detectiv, memorialistică, care au devenit un atribut inerent al artei şi literaturii artistice [6; 21, p.51-64]. Astăzi atenuarea, refuzul sau dispariţia psihologismului din literatura artistică se percepe ca o simplificare, o decădere a ei [22]. Psihologismul artistic este considerat cel mai important mijloc de cunoaştere artistică a omului, obiectivul ei estetico-artistic determinant, o realizare epocală a literaturii, unul din indicele dezvoltării artistice a omenirii.

Extinderea şi influenţa factorului spiritual n-a ocolit nici filosofia occidentală. Fiind element constitutiv, practic, de la originea ei, la etapa contemporană el obţine deja multiple forme autonome şi desfăşurate. Astfel s-au format orientări de răsunet care au ca obiect de studiu diverse formaţiuni spirituale: fenomene ale conştiinţei (fenomenologia), interpretarea textului şi fenomenelor culturii spirituale (hermeneutica), structura trinivelară a psihicului uman, subconştientul, inconştientul în raport cu conştientul la om şi în cultură (freudismul şi neofreudismul), frământările omului asupra existenţei sale în lume (existenţialismul), realizarea potenţialului creativ al personalităţii (personalismul francez), logica şi limbajul ştiinţei (neopozitivismul), natura structurală şi funcţionarea fenomenelor social-spirituale (poveştii, mitului, limbajului, gândirii omului primitiv ş.a.) (structuralismul).

În opinia noastră, literatura de specialitate a reflectat procesele sus-menţionate într-un mod ambiguu. În continuare vom prezenta şi estima modalităţile lor mai de seamă de percepere, desemnare şi tratare. Dicţionarele de profil, care relevă faptul despre pătrunderea psihologiei în domeniile ştiinţifice respective, denumesc asemenea proces *psihologism*. De regulă, însă, prin aceasta se subînţelege o exagerare, o preamărire a factorului psihologic sau, chipurile, superioritatea metodologică, teoretică a psihologiei faţă de celelalte ştiinţe. Cu alte cuvinte, psihologismul se identifică în mod evident cu *psihologizarea* şi în aşa semnificaţie serveşte ca o etichetă a învinuirii curente sau ca un reproş [7,8,9,28]. La drept vorbind, asemenea fapte au avut loc în realitate şi numărul lor este considerabil. Astfel de extreme stârneau, pe bună dreptate, la specialişti (istorici, sociologi ş.a.) respingere şi o estimare negativă. Dar, în pofida unor asemenea circumstanţe, psihologismul şi psihologizarea sunt, totuşi, în viziunea noastră, termeni cu conţinut diferit care semnifică şi fenomene similare. Conceptul de psihologism exprimă faptul de pătrundere, de extindere a psihologiei în fenomenele culturii şi,

în legătură cu aceasta, elucidează rolul, influenţa, valoarea lui în ele. Pe când termenul „psihologizare" redă anume faptul de abatere, de extremitate nedorită. În felul acesta, termenii menţionaţi nu constituie sinonime şi trebuiesc utilizaţi în mod separat, fără a exclude, desigur, interconexiunea lor.

Fenomenul de psihologizare, care a cuprins un număr impunător de sectoare ale culturii, totuşi nu epuizează şi nu şterge însemnătatea pătrunderii factorului spiritual în ea. În cele din urmă, psihologizarea poate fi considerată o formă extremă, mai precis, deformată a psihologismului, formă care a atras atenţia la locul şi însemnătatea pătrunderii psihologiei în dezvoltarea fenomenelor sociale şi istorice. Dar, în general, psihologismul are contribuţii de perspectivă şi semnificative. Astfel, în favoarea lui univoc se pronunţă reprezentanţii artelor. Drept exemplu de influenţă pozitivă a psihologismului asupra ştiinţelor socioumaniste poate servi psiholingvistica. Ea apare datorită lui, deşi în mod indirect, trecând câteva stadii intermediare în devenirea sa. La etapa actuală domeniul respectiv de studiu s-a instituţionalizat prin multiple forme de organizare: asociaţii internaţionale, reviste ştiinţifice, volume şi articole, cursuri universitare, grupuri şi centre de cercetare [10].

Iniţierea cu procesele de integrare a psihologiei şi cu modalităţile lor de tratare are menirea de a contribui la formarea unei viziuni adecvate nivelului atins de cercetare. Lucrări numărate din ultimele decenii duc la concluzia că psihologismul (în pofida numeroaselor devieri) începe a se conştientiza ca un proces larg, integru şi pozitiv, care trebuie conceput în modul corespunzător şi faţă de care trebuie schimbată atitudinea. Printre asemenea lucrări pot fi numite cercetările lui Aron I. Gurevici, medievist vestit rus, fondatorul antropologiei istorice (psihologiei istorice) în Rusia, cercetări ştiute şi recunoscute departe de hotarele ţării sale [17,19]. În una din lucrările lui de sinteză, dedicate proceselor de integrare a ştiinţei istorice cu psihologia, el conchide că *cultura europeană s-a întors astăzi cu faţa la psihologie* [16]. O altă viziune, apropiată ideatic celei expuse mai sus, deja citată parţial la începutul articolului şi deosebită de majoritatea celor existente, a fost elaborată în incinta Universităţii de Stat din Moscova. Conform unui grup de filosofi din cadrul ei, trăsăturile principale ale psihologismului sunt: *mişcare intelectual-filosofică din ultumii 150 de ani, locul şi rolul deosebit al psihologiei, pătrunderea ei în domeniile culturii* [29]. Această viziune nouă are la bază cercetări elaborate în incinta instituţiei marcate, cercetări care dezvoltau ideea că psihologismul constituie o dominantă (şi nu o abatere!) în evoluţia culturii [32].

Este cu desăvârşire evident că evaluarea psihologismului descrisă mai sus se deosebeşte principial de cea expusă anterior. Totodată, unele din evaluările recente provoacă controverse. Astfel, una din ele mărgineşte psihologismul cu limitele filosofiei, alta îl consideră doar o poziţie de dominaţie în comparaţie cu alte fenomene. Însă, examinarea psihologismului din punctul de vedere al procesului de diferenţiere şi integrare, permite a observa o ascensiune, o lărgire şi o aprofundare continuă a lui, exclude orice temei şi chestiune de limite disciplinare. Mai mult decât atât. Din punctul de vedere menţionat, psihologismul poate fi conceput mai larg decât fixează enunţurile citate. El poate fi considerat *o cotitură, o tendinţă nouă a culturii intelectuale europene*, cotitură şi tendinţă care se desfăşoară în ascensiune circa 150 de ani. Cum s-a menţionat anterior, în perioada marcată au avut loc numeroase devieri şi exagerări, care, totuşi, nu pot fi considerate rezultatul unei simple pasiuni. Detaşarea psihologiei de filosofie, devenirea psihologiei drept compartiment autonom de cunoştinţă a scos în prim plan factorul spiritual, l-a introdus într-o circulaţie ştiinţifică şi culturală activă. Ar fi naiv să considerăm că la început de cale asemenea procese se pot desfăşura fără abateri şi exagerări. Totodată, în această perioadă psihologismul s-a manifestat şi cu rezultate rodnice. Ele înfiripă asigurări că pe viitor pot fi aşteptate schimbări mai ample şi esenţiale. Extinderea factorului spiritual în diverse domenii, vastitatea lui disciplinară şi geografică conduc la ideea că el se transformă într-un obiect de studiu „de masă". Fără îndoială, pătrunderea neîncetată a factorului spiritual în ştiinţă şi artă va conduce la schimbarea în mod considerabil a înfăţişării lor. Importanţa fenomenului psihologism, consecinţele lui pozitive pot fi comparate într-o anumită măsură cu însemnătatea pătrunderii matematicii în ştiinţe, cu matematizarea lor: ele devin mai precise, mai adecvate şi profunde.

Bibliografie:

1. BORN, M. *Fizica în concepţia generaţiei mele*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1969.
2. CHELCEA, S. *Un secol de cercetări psihosociologice: 1897-1997*. Iaşi: Polirom, 2002.
3. DRĂGHICESCU, D. *Din psihologia poporului român*. Bucureşti: Albatos, 1996.
4. HUIZINGA, I. *Amurgul Evului mediu. Studii despre formele de viaţă şi de gândire din sec. al XIV-lea şi al XV-lea în Franţa şi în Ţările de Jos*. Bucureşti: Univers, 1970.

5. LEVI-STRAUSS, C. *Gîndirea sălbatică*. Iaşi: Polirom, 2011.
6. PROTOPOPESCU, A. *Romanul psihologic românesc*. Ed a 2-a. Piteşti: Paralela 45, 2000.
7. Psihologism. În: *Dicţionar enciclopedic de psihologie* / Coord. U. Şchiopu. Bucureşti: Babel, 1997, p.571.
8. Psihologism. În: *Dicţionar enciclopedic ilustrat*. Bucureşti: Cartier, 1999, p.814.
9. Psihologism. În: *Mic dicţionar enciclopedic*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2005, p.1145.
10. SLAMA-CAZACU, T. *Psiholingvistica – o ştiinţă a comunicării*. Bucureşti: ALL Educational, 1999.
11. БАРГ, М.А. К вопросу о современной структуре предмета истории как науки. В: *Всеобщая*: *история: Дискуссии, новые подходы*. Вып.1. Москва: Наука, 1989, с.89-102.
12. БОАС, Ф. *Ум первобытного человека*. Москва-Ленинград: Государственное изд-во, 1926.
13. ГАЧЕВ, Г.Д. *Ментальности народов мира*. Москва: Алгоритм, Эксмо, 2008. (Философский бестселлер)
14. ГРОМЫКО, М.М. Социальное настроение как категория общественно-исторической психологии. В: *Бахрушинские чтения.* Вып. 1. Новосибирск: Наука, 1966, с.20-31.
15. ГУРЕВИЧ, А.Я. *Исторический синтез и школа «Анналов*». Москва: Индрик, 1993.
16. ГУРЕВИЧ, А.Я. История и психология. В: *Психологический журнал*, 1991, Т.12, №4, с.3-15.
17. ГУРЕВИЧ, А.Я. *Категории средневековой культуры*. Москва: Искусство, 1984.
18. ГУРЕВИЧ, А.Я. Проблема ментальностей в современной историографии. В: *Всеобщая история: Дискуссии, новые подходы*. Вып.1. Москва: Наука, 1989, с.75-89.
19. ГУРЕВИЧ, А.Я. *Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства*. Москва: Искусство, 1990.
20. ГУТОРОВИЧ, О.В. *Стиль мышления в научном познании*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. Саратов, 2002. 28 с.
21. ЕСИН, А.Б. Из истории развития психологизма. В: Есин А.Б. *Психологизм русской классической литературы*. Москва: Наука, 1988, с.51-64.
22. КОЛОБАЕВА, Л. «Никакой психологии», или фантастика психологии? (О перспективах психологизма в русской литературе нашего века). В: *Вопросы литературы*, 1999, март-апрель, с.3-20.
23. ЛОПУХОВ, Б.Р. Духовные факторы в истории. В: *Всеобщая история: Дискуссии, новые подходы*. Вып.1. Москва: Наука, 1989, с.75-89.
24. НОВАК, И.Б. *Вопросы стиля мышления в естествознании*. Москва: Наука, 1982.
25. ПАРАХОНЬСКИЙ, Б.Д. *Стиль мышления. Философские аспекты анализа стиля в сфере языка, культуры и познания*. Киев: Наукова думка, 1982.
26. ПОРШНЕВ, Б.Ф. *Социальная психология и история*. 2-е изд. Москва: Наука, 1979.
27. ПРУЖИНИН, Б.И. «Стиль научного мышления» в отечественной философии науки. В: *Вопросы философии*, 2011, №7, с.64-74.
28. Психологизм. В: Ребер Артур. *Большой психологический словарь. The penguin*. В 2 т. Москва: Вече АСТ, 2000, т.2, с.146.
29. Психологизм. В: *Словарь философских терминов* / Под ред. проф. В.Г. Кузнецова. Москва: ИНФРА-М, 2005, с.458-460.
30. РОЗОВСКАЯ, И.И. Проблематика социально-исторической психологии в зарубежной историографии XX в. В: *Вопросы философии*, 1972, №7, с.128-136.
31. САЧКОВ, Ю.В. Эволюция стиля мышления в естествознании. В: *Вопросы философии*, 1965, № 4.
32. СОРИНА, Г.В. *Логико-культурная доминанта: Очерки теории и истории психологизма и антипсихологизма в культуре*. Москва: Прометей, 1993.
33. ШПЕТ, Г.Г. *Введение в этническую психологию*. Вып. 1. Москва, 1927.

Prezentat la 01.10.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.14-17

ПОЛОЖЕНИЕ ПРАВОСЛАВНОЙ ОБРЯДНОСТИ В МССР (1961-1975)

Дмитрий ТУМАНОВ

Международный независимый университет Молдовы

RITUALURILE ORTODOXE ÎN RSSM (1961-1975)

Materia expusă în acest articol vine să ajute cercetătorii să înțeleagă şi să analizeze politica antireligioasă promovată de Moscova din anul 1961 până în 1975. Această perioadă nu întâmplător a fost aleasă de către autor, dat fiind că este marcată de stabilitate în țară şi de lipsa revoltelor sociale mari. Ceea ce demonstrează asuprirea grea la care a fost supus poporul moldovenesc, ce se înscrie în actele de persecutare a religiei în general, în scopul eradicării acesteia. Cu toate acestea, din partea populației locale au fost întreprinse mai multe încercări de a solicita ca în anumite sate din RSS Moldovenească să fie deschise biserici. În articol aducem exemple şi statistici despre unele sărbători religioase şi ceremonii: nunți, botezuri, înmormântări etc. Este redată şi reacția poporului moldovenesc față de reformele promovate în baza diverselor directive, ordine şi a altor documente. Autorul este convins că aceste reforme nu au schimbat situația şi că conducerea partidului nu a fost capabilă să implementeze în teritoriu ceea ce a fost conceput la Moscova. Articolul se bazează pe date istorice ale Comitetului Central al partidului, precum şi pe o serie de investigații ale cercetătorilor contemporani.

Cuvinte-cheie: *RSSM, ortodoxism, reforme, populație, cultură şi religie.*

THE ORTHODOX RITES IN THE MSSR (1961-1975)

This article will help you to understand and make an analysis of the anti-religious policy of Moscow from 1961 up to 1975 year of the 20th century. The author does not choose these dates by chance, as they relate the stability in the country and proceed without great social upheaval. It demonstrates the heavy oppression of the Moldovan people as part of persecution of religion in General, with the aim of its eradication. However, there were many attempts by the local population and the opening of Churches in certain villages of the Moldovan SSR. This article provides examples and statistics in compliance with the religious holidays and ceremonies: the wedding, baptism, funeral, etc. Very good situation is revealed and the reaction of the Moldovan people between innovation through directives, orders and other documents. The author is convinced that after these reforms religious situation remained stable, and the party leadership has not been able to make here is that there was conceived in Moscow. The article is based on the historical data of the CENTRAL COMMITTEE of the party, as well as a number of research works by contemporary researchers.

Keywords: *MSSR, Orthodoxism, reform, people, culture and religion.*

С приходом в Бессарабии к власти коммунистов стало проявляться недовольство местных жителей проводимой религиозной политикой. Именно с 1944 года началась антирелигиозная кампания, пытавшаяся на территории между Прутом и Днестром искусственно искоренить вековые традиции молдован. К этому времени уже был создан новый государственный орган – Совет по делам религии в СССР. Именно в этот Совет обращались простые жители со своими насущными проблемами посредством писем, просьб, жалоб и т.д. Однако не каждый мог туда обратиться по поводу своих духовно-религиозных потребностей. Это могло зависеть от должности, к тому же довлел страх говорить что-либо против власти. Учитывая сложившиеся обстоятельства, многие представители власти в сельской местности Молдавской ССР злоупотребляли этим. Так, жители села Марамоновка Дондюшанского района всем селом ходатайствовали об открытии церкви, но староста самовольно забрал ключи от церкви и закрыл ее навсегда [6, л.3]. Такая проблема существовала практически везде, но благодаря смелости и решительности простых людей всё же в крае сохранились духовно-моральные устои согласно канонам православной церкви.

Ежегодно местные исполнительные органы власти должны были работать с населением, проводить агитационные кампании в борьбе с религией, но вместо этого запугивали и шантажировали местное население. Стоит отметить в этой связи яркий пример, когда священника в селе Семелет Чимишлийского района ночью привезли к старосте и угрожали ему физической расправой в случае, если он выйдет на службу [6, л.43]. Но священник не побоялся написать Уполномоченному по дела РПЦ МССР относительно поведения местных властей. Через некоторое время он также ходатайствовал о том, чтобы не закрывали Дмитриевскую церковь в его селе.

Перегибы власти, особенно после 1944 года, носили массовый характер. При изучении документов нами выявлены парадоксальные проявления бюрократизма, когда из-за одной анонимки человека

лишали сана и практически ломали ему всю жизнь. Планомерно и постоянно в различных молдавских селениях священнослужителей убирали по разным причинам. Местные жители открыто заявляли об этом в своих письмах и просили принять меры. В селе Варваровка насчитывалось 2 000 прихожан, однако местные власти не торопились решать вопрос о церкви [5, л.38]. Настоятеля Дмитриевской церкви Мокана П.К. из города Чадыр-Лунга подозревали в совершении преступления, и ему пришлось самостоятельно себя защищать. После оправдания он отправил письмо к Его Высокопреосвещенству Нектарию с просьбой о возвращении сана священнослужителя для своей полной реабилитации. В этом же письме он предоставил справку о его непривлечении к уголовной ответственности.

После ознакомления партийного и советского актива республики с новой Инструкцией по применению законодательства о культах и постановлением Совета Министров СССР «Об усилении контроля за выполнением законодательства о культах» от 16 марта 1961 года, партийные, советские и общественные организации в районах и городах республики стали глубже вникать в дела по дальнейшему ограничению деятельности церкви, духовенства и церковников и сокращению числа церквей и монастырей. Местные органы власти должны были более «конкретно и содержательно» вести работу по атеистическому воспитанию с целью соблюдения законодательства о культах. Положительным в работе партийных и советских организаций являлась индивидуальная работа с церковниками по отрыву их от религии.

По данным ЗАГСа, в 1963 г. родилось 78 719 детей, окрещено в церквях 36 995, или 46,9% от числа родившихся [7, с.307]. В 1964 г. родилось 75 048, на 3665 рождений меньше, чем в 1963 г., окрещено в церквях 34 898, на 2097 крещений меньше, чем в 1963г., или 46,5% от числа родившихся. Повышенная религиозная обрядность отмечалась в Каларашском, Ново-Аненском, Котовском и Флорештском районах. В Каларашском районе в 1964 г. количество крещений с 60,9% увеличивалось до 67%, количество венчаний увеличилось на 3,1%; в Ново-Аненском районе количество крещений увеличилось с 63,6% до 65,7%; во Флорештском районе в 1963 г. крещений было 56%, а в 1964 г. их стало 58,8%, т.е. количество крещений увеличилось на 4,8% [7, с.308]. Помимо этого, возросли церковные доходы в этих районах.

Ряд факторов всё же способствовал развитию и сохранению православия в республике, среди которых и опасения местных властей по поводу отрицательной реакции автохтонного населения; и лишение лишь 2-3% духовенства работы; и недопущение обвинения власти в каких-либо бедах или несчастьях.

Церковнослужители уделяли должное внимание религиозной обрядности на дому и продаже свечей. Эти занятия поддерживали экономику православной церкви. От этих двух источников они получили в 1964 г. 1 621 768 руб., или 70% от общих доходов.

Со стороны местных советов наблюдалось ослабление в атеистическом воспитании населения, что было вызвано сочувствием к православной церкви. Одним из признаков религиозности населения может служить соблюдение значительной частью граждан религиозной обрядности. В ряде населенных пунктов Лазовского, Каушанского, Страшенского, Чимишлийского и некоторых других районов религиозная обрядность значительно превышала средний процент по республике. Многие прихожане городских церквей являлись верующими из соседних сел. Отмечены случаи, когда церковные обряды в городских церквях совершались сельскими жителями. Так, например, по Бендерской церкви преобладающее количество религиозных обрядов приходилось на сельских жителей. Из 1540 детей, крещеных в 1969 г., горожан было только 323 чел. (21%). Из зарегистрированных 1160 новорожденных в городе окрещено было 323 (27%). Из 146 пар, обвенчанных в этой церкви в 1969 г., всего 32 пары, или 22% составляли городские жители. По данным ЗАГСа за 1968 г., в городе было зарегистрировано 887 пар, из них венчались 32 пары, или 3,6%. В 1970 г. процент религиозных треб по городу несколько снизился (венчаний – с 3,6% до 2,1% и крещений – с 27% до 25%). В 1970 г. верующие приобрели через церкви 204 тыс. различных предметов духовно-православной культуры [7, с.475]. В 70-е годы религиозная обрядность в православной церкви несколько сократилась: крещения за 1971 - 1972 годы составили, соответственно, 49,3% и 49%; венчания – 27,3% - 26,8%; отпевания – 32% - 32,2%. В отдельных районах ещё сохранялась высока религиозная обрядность (в Дрокиевском – 84% крещений в 1972 году, в Каушанском – 77%, Ниспоренском – 76%, Страшенском – 77%, Чимишлийском – 80%); В ряде районов, оставаясь высокой, обрядность возрастала (в Глодянском – 86% - 91% крещений за 1971-1972 гг., Ново-Аненском – 91% - 94%, Дондюшанском – 70% - 74%). Однако в этих районах

проведение атеистических кампаний было бессмыленым, поскольку регистрация браков и рождение детей проводились формально. По данным республиканского бюро ЗАГСа в торжественной обстановке в 1971 году было зарегистрировано 31% новорожденных, в 1972 – 32,4%; в 1971 г. официально вступили в брак 60,9%, в 1972 – 64,3% [3]. Приводя данные аргументы, комсомольские и партийные работники указывали на снижение религиозной обрядности. Однако любой житель мог провести ряд религиозных церемоний, а гражданские торжества, согласно советскому законодательству, были необходимы для соблюдения законности в семье: регистрации вступления в брак, рождения ребенка, смерти близкого и т.д.

Еще одна проблема была связана с материально-финансовой базой церквей. Пытаясь избавиться от священнослужителей в селе, им часто приостанавливалась выплата денег со ссылками на ряд причин: на финансовые трудности села, отрицательное решение церковной двадцатки, на отсутствие договора у священника с общиной верующих и т.д. Например, священник Тупчиенко А.С. находился в очень тяжелом материальном положении. На просьбу выплатить ему зарплату, его попросили заключить договор с общиной верующих, затем потребовали положительного ответа от церковной общины на предоставление ему зарплаты. Однако Горфинотдел вызвал церковный совет и старался переубедить его в принятии таких решений. Ряд священников бескорыстно и открыто сдавали деньги в Госбанк СССР, в Фонд по борьбе за сохранение мира [5, л.7]. Конечно же, данные средства не всегда доходили до адресата, и многие этим пользовались. Следует отметить, что не во всех селах была возможность для благотворительных акций. Местный священник села Нижние Попешты Григорий Дубин был озадачен действиями налоговой инспекции Рышканского района. Финансовый отдел представил доход Дубина в 2 раза больше, и, соответственно, потребовал от него уплату налогов в двойном размере [5, л.39]. По данному случаю священник смог лишь пожаловаться, но конкретных рычагов достижения правды у него не было. Печально, что такая ситуация повторялась в различных районах республики [5, л.41].

В 1974 г. сотрудники Отдела философии и права АН Молдавской ССР под руководством кандидата философских наук Табакару Д.Н. провели социологические исследования состояния и характера религиозности в 23 селах восьми районов и в двух городах Молдавской ССР [7, с.577]. Исследования проводились методом устного опроса. В результате опроса 1834-х человек, представлявших все категории жителей – по возрасту, полу, образовательному уровню, национальности, профессии, были получены следующие данные: считают себя атеистами, могут обосновать свои убеждения и ведут атеистическую пропаганду – 7,2%; считают себя атеистами, могут обосновать свои убеждения, но не ведут атеистическую пропаганду – 39,9%; колеблются между верой и неверием, но больше склоняются к вере – 7,5%; считают себя верующими – 29,2%. В процессе исследования было установлено, что колеблющихся в вере с некоторой оговоркой также можно было отнести к категории верующих, поскольку их сознание находилось под значительным влиянием религиозного мировоззрения, хотя не у всех в одинаковой мере. В сознании этих людей хотя и имелись значительные элементы неверия, некоторые научные знания об окружающей действительности, эти знания не составляли основного содержания их мировоззрения, а поэтому они не являлись еще атеистическими [7, с.578].

В течение 1975 г. в действующих 192 церквях и монастыре было совершено 37 тыс. богослужений. Большинство молитвенных собраний посещали верующие пожилого и преклонного возраста, при этом не указывалось на присутствие молодёжи и подростков. Благодаря воспитанию и наставлениям старшего поколения на селе не потерялось духовная связь народа, а передавалась молодому поколению. Одним из методов сохранения церкви в молдавской деревне являлось проведение религиозных обрядов и ритуалов. Однако воспитание в духе христианизации и помощи ближнему шло по тернистому пути, так как идеологическая борьба велась на радио, телевидении, в печати, во всех учебных заведениях, а также на всех партийных и профсоюзных форумах. Советское руководство пыталось искоренить все религиозные праздники путем замены их новыми, и в республике появились трудовые праздники, проводы молодежи в ряды Вооруженных Сил, ветеранов труда на заслуженный отдых, посвящение в рабочие, вручение первых паспортов и т.д. Все это проходило в торжественной обстановке и, несомненно, способствовало отрыву молодежи от духовных корней [7, с.605].

В противовес религиозным обрядам в городах и селах республики внедрялись праздники гражданского порядка: торжественная регистрация брака, новорождения, проходили гражданские похороны. В 1975 г. в торжественной обстановке было зарегистрировано 30 349, или 75,4% браков и 35 180,

или 44,7% родившихся детей. С одной стороны, цифры ошеломляющие, характеризующие отрыв население республики от старых традиций и обычаев. С другой стороны, население справляло и религиозные обряды – крещение, венчание, похороны. В отдельных районах религиозная обрядность была намного выше среднереспубликанской. Так, в Глодянском, Дрокиевском, Каушанском, Лазовском, Ниспоренском, Ново-Аненском, Сорокском, Страшенском Чимишлийском районах процент крещений к числу родившихся составлял от 74 до 77,7%, венчаний к числу браков – от 43 до 57% и отпеваний к числу умерших – от 43 до 81%. Были также случаи, когда отдельные представители партии и партийные работники тщательно скрывали свою религиозность.

Огромная волна закрытия церковных учреждений проходила в условиях всеобщей гласности и без ощутимых последствий для руководства страны. Однако ряды священников всё же пополнялись, в основном, за счет окончания духовных учебных заведений, поэтому епархия уделяла этому вопросу большое внимание. В течение 1962 г. количество священников уменьшилось на 40 человек, в том числе ушли на пенсию по старости 13 человек, 5 человек умерли [4]. В 1970 г. православные церкви Молдавской ССР насчитывали 394 служителя, из которых 52 – моложе 40 лет. Так, например, в 1973 году в духовных учебных заведениях обучалось 18 граждан из всех населенных пунктов республики; 23 священника и псаломщика обучались заочно. Пополнение рядов псаломщиков происходило за счёт тех людей, которые имели опыт работы в церковном хоре [1]. Численность священнослужителей на 1 января 1975 г., в сравнении с 1 января 1972 г., уменьшилась на 9 человек. Для нас представляет интерес их возрастной состав. Сравнение данных по годам свидетельствует о заметном возрастном старении священнослужителей. Епархиальное управление принимало меры по увеличению численности учащихся духовных учебных заведений. В республику прибыло в 1960 - 1972 гг. 11 выпускников стационарных отделений, в 1972 - 1974 гг. – 12, в 1975 - 1977 гг. – 16 выпускников. Подавляющее большинство (81%) из них имели начальное образование; из общего числа только 55% имели духовное образование (высшее – 7,5%, среднее – 22,5%, начальное 25%), а 45% – не имели духовного образования, но обладали большим практическим опытом [7, с.570]. Таким образом, основная масса священнослужителей имела среднее и среднее специальное духовное образование. Заработная плата священников, диаконов, псаломщиков в 1974 г. составляла 140 руб. в месяц на одного служителя. Православную церковь поддерживали духовенство и верующие. На 2 января 1974 г. в православных церквях в Молдавской ССР службу проводили 388 священников и псаломщиков. Многолетний опыт работы способствовал совершению богослужения без специального богословского образования [2]. Большинство священников не могли получить полноценное и качественное образование. Как следствие, такие люди происходили из сельской местности и могли принимать достойное участие в проведении церковных служб. Что же касается духовного образования, то его уровень, начиная с 1971 г., несколько повысился. Повышение уровня богословской подготовки священников было обусловлено пополнением их рядов за счет выпускников духовных учебных заведений. Так, за 1971-1975 гг. насчитывалось 24 выпускника духовных заведений в период реализации директив о запрете религии в советском обществе. Помимо этого, ряд священников повышали свой духовный уровень подготовки заочно; в 1975 г. их насчитывалось 30 человек.

Хотелось бы отметить, что епархиальное управление постоянно проявляло заботу о заполнении образующихся вакансий за счет подготовки священнослужителей в духовных учебных заведениях. Несмотря на власть, время и страну, любому народу всегда нужна вера, от которой он никогда не откажется.

Библиография:

1. AOSPRM, F.51, I.33, D.86, f.42-45.
2. AOSPRM, F.51, I.34, D.125, f.50-53.
3. AOSPRM, F.51, I.35, D.122, f.24-25.
4. A.N.R.M. F.3046. Inv. 1. D.122. F.311-313.
5. A.N.R.M. F.3046. Inv. 1. D.129. F.7-41.
6. A.N.R.M. F.3046. Inv. 1. D.141. F.3-43.
7. ПАССАТ, В. *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1961-1975*. Москва: Росспэн, 2011, с.307-605.

Prezentat la 20.05.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.18-23

O REEVALUARE A LIMBAJULUI PUBLICISTIC DIN PERSPECTIVA STILURILOR FUNCȚIONALE

Viorica MOLEA
Universitatea de Stat din Moldova

Articolul constituie o sinteză a diverselor abordări privind stilul / limbajul publicistic în raport cu celelalte limbaje/ stiluri funcționale ale limbii române, controversele privind includerea limbajului publicistic în cadrul acestor stiluri. În același timp, relevăm importanța majoră a limbajului publicistic în actualitate, evoluția sa spectaculoasă, cu noile accente pe care le adoptă, precum şi aspectele mai puțin agreabile legate de unele funcții ale acestui tip de limbaj, care țin de manipularea cititorului, a ascultătorului sau a telespectatorului.

Toate inflexiunile moderne ale textului mediatic (oligarhizarea, feminizarea sau informatizarea) conferă acestuia note inedite postmoderne, care se suprapun unor tendințe generale în toate domeniile de activitate umană.

Pe de altă parte, complexitatea acestui limbaj, prin funcțiile referențială, conativă, fatică, oferă avantajul alegerii dintr-o imensitate de variante accesibile ale emanației intelectuale, devenind un centru global comun de stocare şi de transfer al potențialului creator şi vital al umanității.

Cuvinte-cheie: *limbaj, stil funcțional, publicistic, funcție, manipulare, text.*

A REVALUATION OF PUBLICISTIC LANGUAGE IN TERMS OF FUNCTIONAL STYLES

This article is a synthesis of the diverse approaches concerning the publicistic style/language in relation with other functional styles/languages in Romanian language, the controversies concerning the inclusion of the publicistic language within these styles. At the same time, we emphasize the publicistic language's major importance in actuality, its spectacular evolution, with the new nuances it adopts, as well as the less agreeable aspects linked to some of this type of language's functions, which are related to the reader, the listener or the viewer's manipulation.

All the modern inflections of the media text (the oligarchization, the feminization or the computerization) offer it original postmodern nuances, which overlap some general tendencies in all the human activity's domains.

On the other hand, this language's complexity, through the referential, conative and phatic functions, offers the advantage of choice from an immensity of intellectual emanation's acceptable versions, becoming a global center of storage and transfer of humanity's vital and creative potential.

Keywords: *language, functional style, publicistic, function, manipulation, text.*

Încă la începutul constituirii sale, limba română literară s-a diversificat în mai multe straturi în funcție de scopul utilizării ei. E vorba de funcțiile pe care le exercita limba pentru anumite domenii de activitate umană, pentru nevoile comunicative în această activitate. La început nesemnificative, aceste distincții deveneau tot mai pronunțate, ca, pe parcurs, să se contureze în nuclee de limbă cu trăsături specifice comune. Astfel, limba meşteşugarilor, a târgoveților, a funcționarilor, a cărturarilor a prins contur prin mai multe particularități unificatoare. Pe lângă aceste evoluții lingvistice, care erau determinate de evoluțiile general umane, se produceau şi evoluții în însuşi sistemul limbii, devenind, treptat, norme ale limbii literare. „Limba e o facultate a omului ce apare odată cu dânsul şi se dezvoltă treptat", afirmă L.Şăineanu. „Evoluțiunea-i inconştientă merge paralel cu progresele inteligenței sale", conchide renumitul savant [15, p.120].

Limbajul, în general, presupune o modalitate de a reda un proces complex de comunicare dintre oameni, în primul rând. Aceasta (comunicarea – *n.n.*) este, de regulă, determinată de anumite scopuri, intenții, de situații, de motivații intelectuale sau afective şi nu este un proces abstract, cum s-ar părea. E.Coşeriu exprimă elegant această idee, asigurând că „de fapt, limbajul e „intențional" – adică activitate motivată prin scopuri şi nu condiționată prin natură (de „cauze") – nu doar ca uz de expresii şi semnificate, ci, de asemenea şi în primul rând – ca activitate prin care se creează semnificate (şi expresii ce le corespund)" [4, p.144]. Marele savant mai vine cu o precizare extrem de importantă în definirea limbajului, care este edificatoare pentru delimitarea ulterioară a stilurilor funcționale: „Într-adevăr, *limbajul* (…), ca mod de cunoaştere creatoare, manifestă toate caracteristicile inerente activităților creatoare ale spiritului, ale căror rezultate nu sunt materiale sau în care aspectul material contează mai puțin – fiind pur şi simplu vehicul sau suport pentru elementele formale esențiale – şi care se numesc în general *cultură*: este *o formă a culturii*, poate cea mai universală dintre toate şi, oricum, prima care diferențiază în mod imediat omul de celelalte ființe din natură" [4, p.177].

„Limbajul – o formă a culturii" vine să contureze esenţa activităţii umane prin limbaj, adică să evoce unicitatea comportamentală a omului. Iar referindu-se, în continuare, la „triada funcţională stabilită în această privinţă de K.Bühler – Kundgabe sau Ausdruck (manifestare, expresie, exteriorizare), Darstellung (reprezentare) şi Auslösung sau Appell (acţiune asupra ascultătorului, apel) –, care aduce precizări esenţiale realităţii limbajului", savantul reflectează şi punctează, în acelaşi timp: „Într-adevăr, conform prevalării uneia sau alteia dintre aceste funcţii, distingem: un limbaj *reprezentativ*, unul *enunţiativ* şi altul *informativ*, în care finalitatea este, mai ales, aceea de *a informa* cu privire la ceva exterior atât pentru vorbitor, cât şi pentru ascultător … " [ibidem].

Ion Coteanu defineşte conceptul de limbaj în felul următor: „Înţelegem aici prin limbaj un sistem lingvistic mai mult ori mai puţin specializat în redarea conţinutului de idei specifice unei activităţi profesionale, unuia sau mai multor domenii din viaţa social-culturală, cum sunt arta literaturii, ştiinţa şi tehnica, filozofia, critica literară şi artistică, istoria, viaţa familială etc., care, toate, au ori tind să aibă, cuvinte, expresii şi reguli proprii de organizare, rezultate din diverse restricţii impuse limbii" [5, p.45]. În acelaşi timp, savantul face distincţie între limbaj şi stil, determinându-le ca noţiuni separate: „Uzul limbii reprezintă deci o mişcare permanentă de adaptare a structurii idiomului la necesităţile social-culturale ale vorbitorilor. Rezultatele cele mai importante sunt *limbajele şi stilurile*, susţine Coteanu, adică o serie de subansambluri care se deosebesc mai mult sau mai puţin între ele în funcţie de obiectul lingvistic exprimat" [5, p.9]. Totuşi, n-am fi prea categorici în delimitarea celor două noţiuni, întrucât şi una şi alta se referă la totalitatea particularităţilor unui anumit mod de transmitere a informaţiei într-un domeniu sau altul. „Stilul este o particularitate a vorbirii, nu a sistemului lingvistic, menţionează Gh. Ivănescu, adică a tezaurului de fapte de care dispune o limbă, dar îşi are originea într-un strat special al sistemului lingvistic" [8, p.19]. Considerăm că, fiind o particularitate a vorbirii, stilul presupune manifestarea acesteia în diverse ipostaze, care, într-un final, generează reguli, particularităţi specifice, adică se integrează într-un sistem. Un stil poate fi atât individual, cât şi general, funcţional, astfel încât cele două tipuri de stil fuzionează într-un concept universal al circuitului lingvistic. *Stilul individual* poate fi creator activ de expresie semiostilistică, iar *stilul funcţional* – de cadre normative. Caracteristicile unui stil funcţional se rezumă la rigori sistematizate, reflectate în însuşi uzul acestuia.

Mihaela Popescu consideră *stilul funcţional* „un sistem lingvistic…menit să servească necesităţilor de exprimare ale unui anumit domeniu (social, cultural, profesional, familial etc.). Nu trebuie să privim limbajele, stilurile funcţionale, afirmă ea, ca pe nişte sisteme artificial create în scopuri determinate. Ele nu sunt altceva decât ipostaze ale limbii înseşi, atunci când aceasta are o destinaţie specială" [12, p. 226]. V.Marin susţine că „orice act comunicativ îşi are justificare sub aspect *funcţional*, căci vorbitorul de fiecare dată urmăreşte un scop anumit, a cărui atingere este legată de modul de realizare a mijloacelor lingvistice, aflat în dependenţă directă de sfera comunicării şi de circumstanţele în care ea se desfăşoară" [10, p.43]. Cristinel Munteanu, de asemenea, aduce unele precizări referitoare la definirea stilurilor funcţionale: „O definiţie curentă a „stilurilor/limbajelor funcţionale", punctează cercetătorul, este următoarea: „Varietăţi ale limbii literare comune, diferenţiate între ele prin funcţia pe care o îndeplinesc ca mijloace de comunicare în sfere determinate de activitate". *Dicţionarul de Ştiinţe ale limbii* mai precizează, în cadrul articolului dedicat noţiunii de „stil" [2, p.471]: „Stilurile funcţionale au un caracter istoric şi îşi datorează apariţia unor factori extralingvistici: evoluţia culturală a societăţii, dezvoltarea diferitelor domenii de activitate care au impus fixarea unor limbaje specializate" [11, p.64]. Totodată, autorul acestor afirmaţii notează că „nu există un consens în ceea ce priveşte numărul (în sincronie) al acestor stiluri/limbaje funcţionale, nici în ceea ce priveşte criteriile care ar trebui să stea la baza clasificării lor" [11, p.65]. Astfel, discuţia privind stilurile funcţionale (numărul lor, criteriile de delimitare, particularităţile etc.) continuă după cum continuă şi polemica, controversele ce ţin de aspectele sus-menţionate.

Despre stilurile funcţionale ale limbii române s-a scris mult, experţi în această problemă fiind nume consacrate, remarcabile în lingvistica românească. Printre acestea se numără Al.Graur, I.Iordan, I.Coteanu, C.Maneca, P.Diaconescu, L.Sfârlea, St.Dumistrăcel ş.a.

Una dintre primele clasificări ale stilurilor a fost făcută de acad. I.Iordan, care distingea: stilul literar propriu-zis; stilul ştiinţific şi tehnic; stilul oficial; stilul oratoric; stilul familiar şi cel publicistic. Stelian Dumistrăcel abordează problema stilurilor într-un studiu de amploare, intitulat *Limbajul publicistic românesc*, în care propune doar trei stiluri funcţionale: „Dacă ţinem seama de cele trei funcţii ale „semnului întrebuinţat într-un act lingvistic concret" de la Bühler şi „uzurile" de la Aristotel, reflectate şi în cele trei limbi pe care le identifică Heliade Rădulescu, atunci putem recunoaşte doar *trei stiluri funcţionale*, potrivit următoarelor correspon-

dențe: *stilul tehnico-științific, beletristic* şi *stilul comunicării publice şi private*" [7, p.44]. Ultimul încadrează mai multe substiluri care, în alte clasificări, erau considerate stiluri. St.Dumistrăcel le numeşte „limbaje". „Utilizând criterii suplimentare, relatează C.Munteanu, St.Dumistrăcel încadrează riguros, în sfera celui din urmă stil funcțional, o serie de substiluri funcționale (pe care le numeşte „limbaje"), precum *limbajul conversației, limbajul epistolar, limbajul publicisticii, limbajul publicității, limbajul instrucției şcolare, limbajul organizațiilor politice, limbajul juridico-administrativ* şi *limbajul religios* [11, p.65].

Unele clasificări ale stilurilor sunt făcute şi din alte perspective. De exemplu, din perspectiva caracterului „expresiv" – „nonexpresiv", relevând aspecte „artistice" – „non-artistice" ale stilurilor funcționale. Este vorba de P.Diaconescu, care admite tot două funcții ale limbii: marcată expresiv-estetic („o categorie centrată asupra formei, exprimând atitudinea față de mesaj ca atare") şi nemarcată expresiv-estetic („organizează vorbirea în raport cu orientarea spre oricare dintre ceilalți factori ai comunicării" [6, p.233]. Făcând referire la funcțiile limbajului propuse de R.Jakobson, autoarea include în varianta nonartistică *stilul tehnico-științific* (funcția referențială, cognitivă), *stilul oficial-administrativ* (funcția conativă), *stilul publicistic* (funcția fatică). Totuşi, nu în toate studiile limbajul publicistic este considerat o variantă nonartistică. Unii încadrează stilul publicistic în seria limbajelor artistice.

Limbajul publicistic este, prin urmare, şi stil publicistic, cu trăsături lingvistice specifice care se suprapun, în definitiv. În general, momentul naşterii stilului publicistic este pus pe seama apariției presei, adică odată cu fondarea primelor ziare în lume, pe la mijlocul secolului XVII, un moment de cotitură al civilizației umane.

Să vorbeşti astăzi despre limbaj/stil publicistic este să abordezi cel mai influent segment al limbii literare sub aspectul funcționalității. Aria lui de răspândire a atins apogeul în epoca internetului prin numeroasele texte produse nu doar de reprezentanții mass-media, specializați în acest domeniu, ci şi de orice reprezentant al speciei umane implicat emoțional, social, politic, cultural, economic etc. În acelaşi timp, producția textului jurnalistic devine un liant în imperiul numit globalizarea activității umane. Tot ce se întâmplă în lume, în cele mai îndepărtate locuri de pe glob ajunge aproape instantaneu în casele tuturor.

În acelaşi timp, stilul publicistic este considerat de unii filologi un stil cu probleme de delimitare, întrucât, după cum afirmă Ion Coteanu, „nu pot fi identificate suficiente trăsături proprii pentru a justifica existența stilului publicistic". Mai mulți cercetători sunt de părere că există o dispută referitoare la recunoaşterea/nerecunoaşterea limbajului publicistic ca stil separat. „Existența lui este contestată de către unii cercetători (Ion Coteanu, Lidia Sfârlea şi chiar Paula Diaconescu, care îi acordă atenție minimă, considerând că prezintă „o structură lingvistică, compozită"), confirmă I.Vid, observând însă că, „după alți cercetători, stilul publicistic este un stil intermediar între stilul artistic şi cel științific". Aceeaşi autoare remarcă faptul că „cei care contestă existența acestui stil pornesc de la ideea marii varietăți a textelor cuprinse în ziare sau reviste: articole de fond/editoriale, ştiri, reportaje, foiletoane etc." [16]. Astfel, conchide cercetătoarea, „situarea stilului publicistic între stilul beletristic şi cel științific reprezintă un câmp important din mai multe perspective: semiotică, teoria informației, pragmatică" [16].

Cercetătoarea Şt.Ciortea-Neamțu descrie, în teza sa de doctorat *Funcțiile discursului în stilul publicistic*, polemica din jurul problemei despre existența/nonexistența stilului publicistic, relevând opiniile savanților care s-au pronunțat referitor la acest fapt. Autoarea dezvăluie argumentele de esență ale pozițiilor abordate de către savanți notorii precum I.Coteanu, I.Iordan, A.Graur, P.Miclău, P.Diaconescu, D.Irimia, dar şi de alți autori, cei mai mulți dintre ei fiind susținători ai stilului publicistic: Doina Bogdan-Dascălu, Mariana Cernicova-Bucă, Ilie Rad, Luminița Roşca, Vasile Ilincan. „Coteanu, după cum remarcă autoarea studiului, fiind unul dintre „adversarii" stilului publicistic, argumentează că „un articol din presă poate aparține stilului științific, administrativ sau celui artistic." În *Româna literară şi problemele ei principale*, Coteanu recunoaşte stilurile *artistic, științific* şi *administrativ* ca cele trei stiluri funcționale de bază ale limbii literare, revenind mai târziu asupra clasificării şi reducând stilurile la doar două: cel *artistic* şi cel *tehnico-științific*." [apud: 3, p.27]. „Alexandru Graur apropie stilul publicistic de cel științific prin fraza amplă şi îl diferențiază de acesta prin cuvinte mai puțin specifice", observă cercetătoarea Şt.Ciortea-Neamțu [3, p.27]. În consens cu această idee, M.-L. Rus consideră că „stilul publicistic sau jurnalistic nu beneficiază de un limbaj, de o terminologie care să-i fie proprie, ci foloseşte sau mai degrabă „împrumută" terminologia specifică altor stiluri, precum stilul beletristic, juridic, administrativ etc., în funcție de situațiile prezentate sau comentate" [14].

De partea cealaltă, a susținerii fără rezerve a stilului publicistic, este Iorgu Iordan, cel care făcea una din primele clasificări ale stilurilor funcționale, care „ia în discuție criteriul sociocultural şi distinge între stilul

literar propriu-zis (artistic), stilul ştiinţific şi tehnic, stilul oficial, stilul oratoric, stilul familiar şi cel publicistic" [3, p.28]. Un alt adept al delimitării stilului publicistic pe care îl prezintă Ciortea-Neamţu este Paul Miclău, care, „în capitolul *Stilurile limbii* din *Tratatul de lingvistică generală*, arată că stilul publicistic cuprinde fapte de stil din limba comună având un caracter general şi se încadrează prin aceasta în obiectul stilisticii limbii... După criteriul sociocultural, stilul publicistic ar fi unul din stilurile limbii literare neartistice, alături de stilul conversaţiei îngrijite, de jargon, stilul juridico-administrativ şi de cel tehnico-ştiinţific" [3, p.28].

Credem că este justificată discuţia în contradictoriu vizând stilul publicistic în virtutea caracterului său neordinar, al multiplelor aspecte, particularităţi care îl deosebesc de alte stiluri, al evoluţiei sale imprevizibile, neomogene, difuze. „Ceea ce distinge stilul publicistic faţă de celelalte stiluri funcţionale, relevă Olga Bălănescu, este caracterul său profund eterogen, trăsătură demonstrată atât formal, cât şi compoziţional" [1, p.9]. Totodată, afirmând că „stilul publicistic prezintă într-o sinteză determinată şi mereu adaptată la contextul social-cotidian: noutate terminologică şi construcţii dense, uneori eliptice, discontinue, care pot alterna cu expresia evocatoare poetică, cu formula colocvială de adresare şi cu exactitatea ştiinţifică" [ibidem], cercetătoarea defineşte consistenţa stilistică a acestuia.

Stilul publicistic este în permanentă renovare, uneori chiar într-o totală reconfigurare prin apariţia a noi şi noi forme de transmitere a informaţiei, dar şi de formare a opiniei publice. Dacă iniţial stilul publicistic era reprezentat exclusiv de presă, de textul scris, ulterior acesta a fost complinit cu varianta audiovizuală, cu noi forme de prezenţă şi de acţiune. Astăzi alte evoluţii prind contur în domeniul mediatic, astfel încât putem spune că acest stil al limbii literare reflectă mişcarea în istorie a umanităţii, fiind mereu deschis spre toate celelalte limbaje/stiluri din care se inspiră şi pe care le completează. „Stilul publicistic este foarte deschis celorlalte stiluri, confirmă cercetătoarea O.Bălănescu. Este apropiat de stilul ştiinţific (prin articole de popularizare a ştiinţei); se apropie de asemenea de stilul beletristic (prin foileton, reportaj, editoriale, evocări) sau de stilul administrativ (comunicate de presă, mica publicitate). Se mai apropie şi de exprimarea colocvială prin interviuri, comentarii, unele articole de scandal" [1, p.11].

Rodica Zafiu face o sinteză a prezenţei în actualitate a stilului publicistic, pornind de la faptul că „publicistica era interpretată ca structural hibridă, rezultând în primul rând dintr-un amestec de stil literar şi limbaj ştiinţific" [17], amintind, totodată, că „faţă de situaţia actuală – în care studiile despre limbajul publicistic s-au multiplicat şi existenţa acestuia nu mai este pusă la îndoială –, cea de acum câteva decenii nu reflecta doar o diferenţă metodologică, ci şi o relaţie cu o altă realitate discursivă." [ibidem]. Printr-o analiză pertinentă, R.Zafiu observă că la baza clasificării stilurilor erau puse, în tradiţie structuralistă, funcţiile limbajului, delimitate de R.Jakobson. Aşa, de exemplu, a procedat P.Diaconescu, în 1972, ne spune cercetătoarea, apoi D.Irimia, în 1986, care opta pentru funcţia conativă a stilului publicistic. „Preferinţa pentru conativitate era justificată la Irimia, 1986, care descria presa de propagandă a unui regim totalitar; nu se mai potriveşte însă (aşa cum o prezintă, de exemplu, Bogdan-Dascălu, (2006)) situaţiei actuale şi în genere celei dintr-o societate (post)modernă. Astăzi, relevă Zafiu, St.Dumistrăcel afirmă, „în două volume publicate recent (2006), predominanţa faticului în funcţionarea limbajului publicistic" [ibidem]. Părerea cercetătoarei nu cadrează, însă, cu cele expuse şi analizate mai sus, întrucât, spune ea, „a vorbi despre dominanta referenţială, conativă sau fatică a limbajului publicistic înseamnă a transpune în termeni comunicaţionali o dispută despre natura jurnalismului contemporan. Jurnalismul îşi stabileşte ca ideal, pur teoretic, modelul presei de informaţie – orientarea către referenţial –, respingând comentariul, în care se asociază funcţia expresivă şi cea conativă: exprimarea opiniilor locutorului şi încercarea de a le modifica pe cele ale interlocutorului. În practică totuşi, comentariul este adesea foarte puternic; s-a afirmat în repetate rânduri (exagerându-se) că în presa românească ar fi chiar mai răspândit decât prezentarea pură şi obiectivă a informaţiei" [ibidem]. Totuşi, în cele din urmă, R.Zafiu îi dă dreptate lui St.Dumistrăcel, confirmând că „adevărata concurenţă pentru informaţie nu vine atât din direcţia conativului, cât din cea a faticului: presa contemporană nu caută atât convingerea, cât menţinerea interesului, captarea atenţiei, controlul canalului" [ibidem].

Considerăm judicioase aceste reflecţii şi sinteze referitoare la funcţiile şi esenţa unui stil extrem de complex şi, în acelaşi timp, cvasidominant în viaţa noastră.

Întrucât limbajul publicistic este în continuă căutare de inedit, de aspecte proaspete, incitante, scandaloase chiar pentru a atrage „în plasă" cât mai mulţi aderenţi la politica editorială a publicaţiilor, care le-ar asigura existenţa financiară, în primul rând, e şi firească „menţinerea interesului, captarea atenţiei, controlul canalului"

şi, prin urmare, abordarea unui limbaj policolor, senzațional, achiziționat, evident, adesea, din limbajul colocvial, oral, acolo unde îşi alimentează expresia omul obişnuit. Totodată, se ştie că mass-media este cea care deține acum adevărata putere (politică, socială, economică, culturală etc.) într-un stat. De capriciile ei depinde soarta unor personalități, politicieni, a unor proiecte economice, culturale sau de alt tip. De aceea, în toată lumea se observă o tendință de „oligarhizare", dacă putem spune, a instituțiilor media sau, mai exact, o încercare de a le transforma în „concernuri" de acumulare a puterii cuvântului, cu scop de acaparare a puterii politice şi economice. Există, evident, multiple avantaje ale unui asemenea vehicul de prestări ale serviciilor de informare, dar şi de supraveghere a securității pe toate planurile, însă sunt sesizate şi unele pericole determinate de încorporarea acestuia în slujba unor interese de grup, oligarhice, ghidate de logica profitului, astfel încât unii au ajuns să vorbească despre aceasta ca despre un fapt împlinit.

Într-un studiu relativ recent, D.Rovența-Frumuşani declară fără menajamente: „Mass-media concentrează puterea economică şi socială (logica profitului dictează structurile şi practicile oligopolurilor mediatice). Din acest motiv, profitul economic şi nu angajarea socială primează, altfel spus apare pericolul „jurnalismului de piață" (Serge Halimi), care abdică de la funcția critică şi culturală, fiind guvernat doar de mize financiare şi de hegemonie" [13, p.122]. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că, în aceste condiții, dictează cei care dețin aceste pârghii mediatice, adică „mass-media fixează agenda opiniei publice, iar presiunea mediatizării vieții politice implică, în primul rând, determinarea agendei în funcție de barometrul opiniei publice şi difuzarea ei în cadrele unui discurs accesibil, „seducător", memorabil" [ibidem]. Anume un astfel de discurs se conturează tot mai desluşit pe paginile ziarelor, dar şi în studiourile posturilor de radio şi de televiziune.

Fără a exagera, putem afirma că publicistica, mass-media în general au un impact incomensurabil în pregătirea opiniei publice referitoare la evenimentele produse în societate, dar şi în lume. Dacă în trecutul nostru nu prea îndepărtat limbajul publicistic, încremenit în clişee, devenise o armă ideologică a singurului partid aflat la putere, o armă osificată a manipulării continue, astăzi asistăm la o diversificare fără precedent a acestui limbaj, care are, în esență, aceeaşi misiune: a manipula masele pentru interesele unora sau altora dintre liderii aflați la putere sau în opoziție. Diferența dintre publicistica practicată atunci şi acum rezidă, pe lângă alte strategii relansate sau împrumutate, în limbajul adoptat. Cheia succesului unei publicații a ajuns să fie, pe lângă conținutul propriu-zis, limbajul utilizat de autori. Textele publicistice din perioada sus amintită erau scrise, în cea mai mare parte, într-un limbaj rigid, sec, clişeizat, cu structuri impersonale, adică într-un limbaj de lemn, insensibil şi anost, care era în deplină consonanță cu structurile statale guvernatoare şi cu scopurile acestora. Altfel spus, un limbaj lânced şi impersonal contribuia la crearea continuă a omului fără individualitate, fără personalitate, a unui supus necondiționat al ideologiei propagate.

Astfel, odată cu deschiderea spre valorile democrației (chiar dacă strâmb înțelese, încă), publicistica românească, în general, şi cea basarabeană, în particular, a abordat şi a folosit, cu sete şi fervoare, toate resursele limbajului, însuflețind şi colorând discursul anemic de odinioară. Evident, au fost revigorate, în primul rând, straturile expresive, vii, constituite de veacuri în limba română, cele ale oralității populare, familiare, care au reizbucnit, în textele destinate publicului larg, cu o forță de-a dreptul impresionantă, devenind, în scurt timp, una din sursele de inspirație de bază ale jurnaliştilor.

Despre publicistica românească actuală putem spune că seamănă tot mai mult cu o scenă de teatru în care se desfăşoară zilnic spectacole cu fizionomii dintre cele mai uluitoare, precum şi dintre cele mai bizare, care se derulează de la informații expuse necontrolat, de-a valma, de multe ori sterile, prost selectate, la opinii, atitudini pregnante, inteligente, uneori, şi scandaloase, groteşti, alteori.

Expresia actuală a discursului jurnalistic constă nu atât în informarea societății privind procesele, schimbările, într-un cuvânt, evoluția, pe toate planurile, a omenirii, cât, mai degrabă, în formarea opiniei publice prin promovarea subiectivismului, a elementului particular, individual, a viziunilor înguste, a unei comunicări parcă mai intense, dar, în esență, exclusiviste. Este o nouă filosofie, un nou curent în afirmarea perspectivei umane, care se bazează pe spiritul pragmatic, pe interrelații, mai curând, intenționale decât cordiale. Sunt şi opinii care surprind în actul comunicării mediatice tenta feminină, precum şi efectele caracteristice acestei abordări. De exemplu, cercetătoarea D.Rovența-Frumuşani enumeră un şir de tendințe actuale, care ar fi marcate de orientări şi atitudini postmoderne: „Principalele tendințe ale jurnalismului contemporan: legitimarea perspectivării, personalizarea afectivă (human interest), cordializarea comunicării – altfel spus, favorizarea comunicării, a relației, a funcției fatice, şi nu a informării, a transferului referențial – sunt, în egală măsură, mărci caracteristice ale culturii feminine şi ale condiției postmoderne" [13, p.123-124]. Astfel, toate

atributele subordonate mass-media sunt orientate la perpetuarea stării de lucruri actuale, inclusiv limbajul. Noile mecanisme de funcționare a procesului mediatic, deşi sunt considerate încă democratice, în definitiv, se pliază unei singure funcții: celei de manipulare a receptorului cititor, telespectator sau auditor, care le include pe toate celelalte funcții. Toată forța mesajului mediatic are, ca finalitate, seducerea, prin orice mijloace, a potențialului client, care ar digera apoi porția de manipulare oferită de interesele mai mari sau mai mici ale celor ce dețin puterea mediatică. Chiar de la începuturi, presa avea această sarcină, după cum ne relatează Richard Keeble: „În primele sale forme, cultura tipărită periodică a încorporat lupta dintre cei care voiau să controleze fluxul de informație, în scopuri politice sau comerciale." [9, p.23] Astfel, de-a lungul timpului, această luptă s-a intensificat, doar că armele, strategiile şi tacticile au devenit mai subtile.

În concluzie, stilul/limbajul publicistic actual se situează pe o treaptă prioritară a interesului social, politic, economic, cultural față de celelalte stiluri funcționale. Este un limbaj care se impune ca o forță de-a dreptul revoluționară în sensul că deține frâiele evoluției civilizației noastre. Acest limbaj devine un adevărat câmp de luptă între forțe antagoniste în lume: între progres şi regres, între adevăr şi minciună, între iluzie şi deziluzie, între cultură şi incultură etc. Ultimele evoluții în plan politic demonstrează pregnant această impetuoasă putere a publicisticii, a mass-media. Limbajul este pus în serviciul unor ambiții bizare, al unor experimente şocante, supunând şi dominând psihicul unui număr foarte mare de oameni, alimentându-l cu ură, sentimente revanşarde. Toate acestea se produc doar accesând diverse subtilități şi valori ale limbajului uman. Putem afirma, prin urmare, că limbajul publicistic are, astăzi, particularități distincte de ale celorlalte tipuri de limbaj, care se reduc, pe de o parte, la funcția de manipulare şi, astfel, de dominare în orice segment al activității umane. Pe de altă parte, complexitatea acestui limbaj, prin funcțiile referențială, conativă, fatică, oferă avantajul alegerii dintr-o imensitate de variante accesibile ale emanației intelectuale, devenind un centru global comun de stocare şi de transfer al potențialului creator şi vital al umanității.

Bibliografie:

1. BĂLĂNESCU, O. *Tehnici discursive publicistice şi publicitare.* Bucureşti: Ariadna'98, 2003. 192 p.
2. BIDU-VRÂNCEANU, A. et al. *Dicționar general de ştiințe. Ştiințe ale limbii.* Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1997, p.471.
3. CIORTEA-NEAMȚU, Şt. *Funcțiile discursului în stilul publicistic:* Teză de doctorat. Iaşi, 2006.
4. COŞERIU, E. *Omul şi limbajul său.* Iaşi: Editura Universității „Al.I. Cuza", 2009. 465 p.
5. COTEANU, I. *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj.* Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1973. 202 p.
6. DIACONESCU, P. Elemente de teoria limbii române literare moderne. Partea I. Cap. Structura stilistică a limbii. În: *Limba Română,* XXIII, 1974, p.267-272.
7. DUMISTRĂCEL, St. *Limbajul publicistic din perspectiva stilurilor funcționale.* Iaşi: Institutul European, 2007. 280 p.
8. IVĂNESCU, Gh. *Istoria limbii române.* Iaşi: Junimea, 2000. 841 p.
9. KEEBLE, R. *Presa scrisă. O introducere critică.* Iaşi: Polirom, 2009. 382 p.
10. MARIN, V. *Stilistică şi cultivare a vorbirii.* Chişinău: Lumina, 1991. 347 p.
11. MUNTEANU, C. O clasificare antică a „stilurilor funcționale" în opera lui Diogenes Laertios. În: *Limba Română*, (Chişinău), 2012, nr.1-2 (199-200) http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1354 [Accesat: 23.08.2013].
12. POPESCU, M. *Dicționar de stilistică.* Bucureşti: All Educational, 2002, 268 p. p. 226
13. ROVENȚA-FRUMUŞANI, D. *Analiza discursului. Ipoteze şi ipostaze*. Bucureşti: Tritonic, 2005. 287 p.
14. RUS, M.-L. *Familiaritatea exprimării în presă.* http://www.upm.ro/cci/volCCI_II/Pages%20from%20Volum_texteCCI2-128.pdf [Accesat: 09.08.2013]
15. ŞĂINEANU, L. *Istoria filologiei române (cu o privire retrospectivă asupra ultimelor decenii (1870-1895)). Studii critice*. Bucureşti: Editura Librăriei Socecu & comp., 1895. 356 p.
16. VID, I. Structuri retorico-stilistice în presa românească actuală. În: *AUT*, XLVII, 2009, p.236-244, http://www.litere.uvt.ro/vechi/documente_pdf/stiintefilologice/2009_integral.pdf [Accesat: 03.02.14]
17. ZAFIU, R. Interpretarea limbajului jurnalistic. În: *Limba Română,* (Chişinău) 2007, nr.7-9, anul XVII, file:///C:/Users/viorica/Desktop/Interpretarea%20limbajului%20jurnalistic%20-%20LimbaRomana.htm [Accesat: 06.05.2013]

Prezentat la 25.06.14

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.24-29

CONSTITUIREA CENTRULUI DEICTIC LA NIVELUL EXTRADIEGETIC AL TEXTULUI FICȚIONAL

Oxana CREANGA

Universitatea de Stat din Moldova

Centrul deictic reprezintă un model lingvistic de analiză a perspectivei narative care subsumează trei dimensiuni structurale de bază – categoria persoanei, a spațialității şi a temporalității – şi se manifestă în cadrul modelului complex trinivelar al comunicării narative. Articolul prezintă analiza mecanismelor de actualizare a centrului deictic la nivelul extradiegetic al discursului ficțional. Recunoaşterea indiciilor lingvistice de actualizare a constructului vizat ne permite să urmărim constituirea punctului de vedere al autorului în orice moment al derulării cadrului referențial narativ, fapt ce contribuie la eficientizarea înțelegerii textului.
Cuvinte-cheie: *centru deictic, cadru comunicativ al discursului ficțional, instanță narativă, nivel extradiegetic, deplasarea centrului deictic, perspectivă narativă.*

DEICTIC CENTRE ACTUALIZATION AT THE EXTRADIEGETIC LEVEL OF THE FICTIONAL TEXT
The deictic centre is a linguistic model of text interpretation that encompasses the major elements of text composition – perceptual-cognitive dimension, spatial dimension, and temporal dimension – and is realized within the three-level model of fictional narrative communication. The study presents the analysis of deictic centre manifestation at the extradiegetic level. The identification of linguistic indicators of the given construct helps us follow the author's point of view during the online reading and, consequently, enhances the reader's comprehension of the narrative.
Keywords*: deictic centre, the model of fictional narrative communication, extradiegetic level, deictic centre shift, narrative perspective.*

Textul narativ literar, în accepția lui W.Schmid, este un ansamblu de enunțuri, de gânduri şi de percepții ale unei instanțe fictive, narator sau personaj [10, p.195-196]. Analiza textului narativ implică identificarea diferitelor conştiințe, puncte de vedere proiectate în text prin intermediul deixisului secundar sau narativ. Această categorie desemnează cadrul spațio-temporal al textului, evaluarea evenimentelor şi a personajelor din punctul de vedere al observatorului/focalizatorului care are o anumită poziționare în spațiu şi în timp şi care reprezintă nu altceva decât centrul deictic (CD). Astfel, CD se actualizează în text prin intermediul unor concepte universale: om, spațiu, timp, care stau, totodată, la baza situației de comunicare. Legătura inalienabilă dintre CD şi instanțele narațiunii ca act de comunicare este redată prin parametrii comuni: *subiectul enunțării* (Cine comunică?), *auditorul* (Cui i se adresează?), *enunțul* (Ce/despre ce/despre cine se comunică?), *intenția locutorului* (Cu ce scop se comunică?), *timpul* (Când?), *locul* (Unde?). Iar CD, preluat în studiile de naratologie şi aplicat la analiza textului, reprezintă o „fereastră mişcătoare" care îi „arată" cititorului ce se vede, cine sunt participanții, când se vede şi unde se vede [8, p.131]. Dimensiunile conceptuale ale CD, coordonata personală, spațială şi temporală, corelează perfect cu categoriile structurale fundamentale ale narativului, precum subiectivismul textual, spațialitatea şi temporalitatea, fapt pentru care CD poate fi considerat un instrument eficient de analiză a modului în care cititorul se orientează în universul ficțional.

Spre deosebire de narațiunile simple (prototipică poate fi considerată istorisirea orală a unei întâmplări), unde stabilirea inteligenței emițătoare şi, respectiv, a CD nu prezintă dificultăți, în cazul textelor narative ficționale situația devine mai complicată datorită caracterului trinivelar al acestui tip de comunicare: nivelul extradiegetic al comunicării narative care pune în lumină autorul, nivelul medierii ficționale care evidențiază perspectiva naratorului şi nivelul acțiunii ce conține personajele. În studiul dat ne propunem să determinăm mecanismele şi mijloacele specifice de constituire a CD la nivelul extradiegetic al textului narativ. Pornind de la schema actului de comunicare promovată de Roman Jakobson *Emițător – Mesaj – Destinatar*, Jaap Lintvelt remarcă, la acest nivel al comunicării nonficționale, necesitatea de a se face distincția dintre *autorul concret* (creatorul real al unei opere literare, o personalitate independentă de operă, cu o biografie proprie, trăind într-o anumită epocă istorică) şi *autorul abstract*, o proiecție literară a autorului concret [5, p.27]. Distincția dintre autorul concret şi autorul abstract (la W.Booth *autor implicit*) se poate evidenția la nivelul opțiunilor filosofice, ideologice, politice, exprimate în opera literară de către autorul abstract, opțiuni care, deseori, se dovedesc a fi diferite de viziunea asupra lumii a autorului concret, pe care acesta o manifestă în viața extraliterară.

Mecanismul realizării actului discursiv în cadrul nivelului extradiegetic presupune neapărat şi existenţa unui destinatar, rolul căruia este exercitat de cititor. Odată ce autorul creează textul narativ, el îşi imaginează un potenţial cititor, care îndeplineşte rolul de interlocutor, menţine legătura cu el, este cointeresat de menţinerea atenţiei lui, de împărtăşirea punctului său de vedere. Spre deosebire de comunicarea verbală orală, care este *directă*, comunicarea literară este *mediată* de text. Astfel, la polul opus al aceluiaşi nivel se va face distincţia dintre *cititorul concret* şi *cititorul abstract.* Cititorul concret este o persoană reală, cu o existenţă independentă de cea a autorului, trăind într-o anumită epocă istorică – aceeaşi sau diferită de cea a autorului concret. Distanţa temporală dintre cele două instanţe poate genera dificultăţi în receptarea operei, date fiind modificările lingvistice şi de viziune care despart generaţiile. Cititorul abstract este destinatarul *presupus şi postulat al operei literare*. El este imaginea *cititorului ideal* pe care îl presupune o operă literară [5, p.27].

Dezbaterile cercetătorilor naratologi vizavi de agenţia autorului sunt raportate la diversitatea textelor ce aparţin diferitelor epoci şi curente literare. Într-o retrospectivă a curentelor literare se observă o deplasare de la textele narative cu regim narativ homodiegetic, în romanele secolului al XVIII-lea, spre cel heterodiegetic, iniţiat preponderent în romanul victorian realist, dar care capătă un grad de maturitate în naraţiunea modernistă. Acest fapt are, în mod inevitabil, repercusiuni asupra interpretării rolului autorului. Până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, autorul era considerat o instanţă identică cu cea a naratorului, care exercita rolul unui satiric sau moralist. După publicarea operei *Madame Bovary*, în mare măsură datorită valorilor morale expuse în universul epic, elita literară şi-a concentrat atenţia asupra a două entităţi de sine stătătoare – *autor* şi *narator*.

Autorul, în calitate de generator al discursului şi purtător al punctului de vedere, este mai puţin recunoscut în cadrul studiilor de naratologie. Aceste funcţii sunt inerente naratorului sau personajului în cadrul celorlalte două niveluri – al medierii ficţionale şi al acţiunii. O concepţie radicală referitoare la statutul autorului a fost formulată în cadrul poststructuralismului francez sub lozinca „moartea autorului". J.Kristeva, pornind de la conceptul bahtinean de „dialogism" pe care l-a interpretat drept „intertextualitate", a substituit autorul, drept generator al operei, cu ideea unui text autofuncţional, care este creat ca rezultat al interacţiunii unor texte străine [4, p.82-112]. Un an mai târziu după această declaraţie, Roland Barthes anunţă „moartea autorului" [2, p.491-495]. Dacă la J.Kristeva autorul reprezintă o „înlănţuire" (enchaînement) a discursurilor, atunci la R.Barthes funcţia autorului în textul narativ este redusă la „crearea unui amestec de diverse scrieri" (mêler les écritures). Conform concepţiei sale, cel care vorbeşte în text nu este autorul, ci limba, textul organizat în conformitate cu codurile culturale caracteristice epocii date. Argumentele cel mai des invocate împotriva includerii autorului abstract în modelul de comunicare al instanţelor narative sunt:

1) Spre deosebire de narator, autorul abstract nu reprezintă instanţa pragmatică, ci dimensiunea semantică a textului [apud: 10, p.29];

2) Autorul abstract este un construct al cititorului, care nu trebuie personificat [apud: 10, 29].

Totuşi, numeroşi poeticieni vorbesc despre poziţia ideologică a autorului abstract [10, p.31; 5, p.29-31], care poate fi dedusă, în mod indirect, din alegerea unei lumi romaneşti specifice, din selecţia tematică şi stilistică, precum şi din poziţiile ideologice reprezentate de instanţele fictive (narator, personaje) care vor să-i servească drept purtători de cuvânt. Autorul abstract reprezintă sensul profund, semnificaţia de ansamblu a operei literare [5, p.27], iar împreună cu cititorul abstract sunt consideraţi de W.Schmid ca fiind instanţele structurii de ansamblu a operei şi ale receptării ideale a acestei structuri de ansamblu.

În naratologia americană este pe larg răspândit conceptul de *autor implicit* (*implied author)*, înaintat de poeticianul Wayne Booth [3, p.70-71]. Spre deosebire de rigorile caracteristice perioadei floberiene de obiectivitate, imparţialitate, neutralitate, ce urmau a fi respectate de autor, W.Booth atestă tendinţa de manifestare a subiectivităţii autorului. După Wayne Booth, verbalizarea perspectivei sale este inevitabilă. Autorul, persoana reală care creează universul epic, aduce cititorului o variantă, un prototip al propriei persoane (autorul implicit) ce nu poate fi întâlnit în textele altor autori. Cititorul percepe neapărat imaginea acestui autor implicit, caracterizat printr-o manieră proprie de a scrie şi care nu poate avea o atitudine neutră faţă de valorile abordate.

Întru susţinerea afirmaţiilor de mai sus putem aduce şi teoria „polifoniei", promovată de M.Bahtin. Analiza textului poartă un caracter interdisciplinar, care nu se limitează doar la una lingvistică, filosofică sau literară [9, p.251]. În spatele textului nu este doar sistemul lingvistic, ceea ce este reluat, repetat şi poate exista în afara textului dat, dar, totodată, şi ceva individual, unic, irepetabil. Acest aspect al textului ţine de astfel de valori cum ar fi adevărul, libertatea, frumuseţea [9, p.283]. Esenţa acestor valori este dezvăluită în cadrul comunicării dialogice – a vocii autorului şi a vocii personajului. În romanul „monologic" doar autorul este pur-

tătorul adevărului, în timp ce în cel „polifonic" autorul este unul dintre purtătorii adevărului ce este validat în baza altor opinii expuse de personaje. Prin urmare, în textul narativ are loc interferenţa centrelor deictice aparţinând diferiţilor agenţi – autor, narator, personaje – fapt ce conferă discursului narativ un caracter eterogen.

Gradul de perceptibilitate a instanţei autorului variază în diferite texte în funcţie de curentele literare. Romanele lui Ch.Dickens, W.M. Thackeray sau G.Eliot vin adesea să ilustreze o perspectivă narativă a autorului moralist, bine conturată pe fundalul derulării cadrului diegetic, în timp ce în romanul modernist instanţa naratorului sau a personajului este cea care exteriorizează punctul de vedere al autorului. Vocea autorului în textul narativ poate fi identificată pe fundalul unor digresiuni lirice, comentarii filosofice, generalizări axiologice care reflectă universul său valoric.

Digresiunile lirice care redau starea emoţională a autorului şi care proiectează perspectiva sa sunt adesea realizate în textul narativ prin intermediul exclamaţiilor, al enunţurilor interogative, al construcţiilor eliptice şi al paralelismului sintactic. Spre deosebire de discursul filosofic al autorului, care reprezintă, de regulă, nişte reflecţii logice integrale, bazate pe operaţiuni de analiză ce conduc neapărat la nişte concluzii finale, discursul liric reprezintă doar o abordare emoţională, lipsită de analiză. Unitatea conţinutului referenţial este asigurată de emoţia dominantă care este anunţată la începutul discursului. Astfel, valoarea semantică emoţională este asigurată anume de exclamaţiile iniţiale ce deschid aceste tipuri de discursuri:

> *(1)English spring flowers! (2) What an answer to our ridiculous "cosmic woe", how salutary, what a soft reproach to bitterness and avarice and despair, what balm to hurt minds! (3)The lovely bulb-flowers, loveliest of the years, so unpretentious, so cordial, so unconscious, so free from the striving after originality of the gardener's tamed pets! (4) The spring flowers of the English woods, so surprising under those bleak skies, and the flowers the English love so munch end tend so skillfully in the cleanly wantonness of their gardens, as surprisingly beautiful as the poets of that bleak race! (5) When the inevitable "fuit Ilium" resounds mournfully over London among the appalling crash of huge bombs and foul reek of deadly gases while the planes roar overhead, will the conqueror think regretfully and tenderly of the flowers and the poetsî* [1, p.136]

În această digresiune lirică de la naraţiunea propriu-zisă, *florile* (*English spring flowers*) reprezintă pentru *R.Aldington*, autorul romanului *Death of a Hero,* o pistă pentru iniţierea unui comentariu filosofic asupra dilemei existenţiale, contrapunând sublimul, creaţia, viaţa însăşi forţei distructive, anihilatoare a războiului (*appalling crash of huge bombs, foul reek of deadly gases, conqueror*). Paragraful dat poate fi perceput drept o manifestare emoţională a autorului, constituită, în mare parte, din exclamaţii (primele patru enunţuri) şi interogaţii (ultimul enunţ). Exclamaţia din primul enunţ anunţă tema şi tonul întregului discurs. Starea emoţională de exaltare este în continuare realizată de:

- ✓ structurile paralele din al doilea enunţ *What an answer to…; what a soft reproach to…; what balm to…,* accentuate/intensificate de polisindetonul *bitterness and avarice and despair;*
- ✓ construcţia eliptică din enunţul (3), care conţine epitete utilizate cu adverbul intensificator *so* şi asigură o gradaţie emoţională: *so unpretentious, so cordial, so unconscious, so free;*
- ✓ comparaţia *as surprisingly beautiful as the poets* şi anafora *flowers of the English woods – flowers the English love, bleak skies-bleak race* din enunţul (4).

  Totodată, epitetele *bleak skies*, *bleak race* anunţă tema principală a romanului, cea a războiului. Epitetele din enunţul (5) *inevitable, mournfully, appalling, foul, deadly* contribuie la redarea aceluiaşi tablou sinistru care duce, în cele din urmă, şi la evocarea unei stări de regret, diferite de cea iniţială. Finalul acestui discurs este neaşteptat (enunţul (5)). Începând cu o subordonată temporală, cititorul este în aşteptarea unei regente ce ar oferi un deznodământ logic, în timp ce, în text, autorul vine cu un enunţ retoric *When the inevitable "fuit Ilium" resounds mournfully over London…, will the conqueror think regretfully and tenderly of the flowers and the poets?*

Constituirea CD al autorului este posibilă datorită discursului său liric, care devine atât de pregnant graţie cumulului de mijloace stilistice, sintactice şi lexicale analizate mai sus. Ilustrativ în acest sens este şi următorul citat:

> *(1) They were walking up Church Street, Kensington, that dismal communication trench which links the support line of Kensington High Street with the front line of Notting Hill Gate. (2) How curious are cities, with their intricate trench system and perpetual warfare, concealed but as deadly as the open warfare of armies! (3) We live in trenches,*

with flat revetments of house fronts as parapet and parados. (4) The warfare goes on behind the house-fronts – wives with husbands, children with parents, employers with employed, tradesmen with tradesmen, banker and lawyer, and the triumphal doctor rooting out life's casualties. (4) Desperate warfare – for what? (5) Money as the symbol of power; power as the symbol of affirmation of existence. (6) Throbbing warfare of men's cities! (7) As fierce and implacable and concealed as the desperate warfare of plants and the hidden carnage of animals […] [1, p.100].

Aici putem urmări instituirea CD al autorului odată cu enunţul (3), din moment ce nararea evenimentelor trece în exclamaţii lirice menite să reflecte starea emotivă a autorului în contextul prezentării unor elemente ale arhitecturii urbanistice. Intruziunea autorului în naraţiune depăşeşte cadrul diegetic în cele trei planuri ale proiecţiei deictice:

- ✓ în plan *personal,* are loc deplasarea CD de la persoana a treia plural *they,* proprie nivelului diegetic, spre cel extradiegetic, reprezentat atât de persoana întâia plural *we* din enunţul (3)*,* cât şi de pluralul cu sens generic al substantivelor *wives, husbands, parents, children* din enunţul (4), ce are un caracter de generalizare, astfel incluzând instanţele nivelului diegetic şi extradiegetic;
- ✓ în plan *spaţial*, putem urmări extinderea cadrului de la unul narativ, local *Church Street, Kensington*, *High Street*, *Notting Hill Gate* spre un cadru spaţial global *cities* (enunţurile (2) şi (6));
- ✓ în plan *temporal,* are loc deplasarea din cadrul narativ, ce desemnează evenimentele narate, reprezentat de timpul trecut *were walking*, în cadrul extradiegetic, marcat de prezentul gnomic *we live..., the warfare goes….*

Astfel, convergenţa coordonatelor deictice realizată pe fundalul unor exclamaţii (2), pe alocuri eliptice (enunţurile 4 şi 6), funcţionează drept indicii care ne permit să constatăm subiectivismul autorului ancorat în centrul său deictic.

Evocarea paradigmei axiologice a autorului prin deplasarea semantică spre generalizare reprezintă un alt indiciu al constituirii CD al autorului. Aceste generalizări duc la crearea unui sens unitar realizat la nivel suprafrastic prin abordarea unei teme unice. Generalizările poartă un caracter moral, social, psihologic şi sunt exprimate în text prin intermediul metaforelor generalizatoare şi calificative ce reflectă perspectiva autorului. CD al autorului se manifestă în cadrul discursului său filosofic şi, de regulă, ia forma unor remarce sentenţioase, aforisme, maxime ce duc la deplasarea cadrului referenţial. Are loc deplasarea de la un cadru referenţial concret la unul general: „*The cuckoo lays its egg in the strange bird's nest, and when the young one is hatched it shoulders its foster-brothers aut and breaks at last the nest that has sheltered it"* [6, p.66].

Punctul de vedere al autorului, ce constituie atitudinea sa faţă de lumea narată, evaluarea evenimentelor şi a personajelor, este mult mai pronunţat atunci când autorul depăşeşte tabloul monologic al lumii prin intermediul polifoniei, alăturând perspectiva sa celei a naratorului sau a personajului:

(1) When I imagined that on seeing his pictures I should get a clue to the understanding of his strange character I was mistaken.[…] (2) Each one of us is alone in the world. He is shut in a tower of brass, and can communicate with his fellows only by signs, and the signs have no common value, so that their sense is vague and uncertain. (3) We seek pitifully to convey to others the treasures of our heart, but they have not the power to accept them, and so we go lonely, side by side but not together, unable to know our fellows and unknown by them […] [6, p.157].

Analiza fragmentului citat permite cititorului identificarea a două planuri ale comunicării narative – cel al personajului narator, astfel încât avem de a face cu un text homodiegetic (*I imagined*, *I should get),* din primul enunţ, şi cel al autorului, ancorat în enunţurile (2) şi (3). Un şir de indici discursivi ne permit să constatăm deplasarea CD în planul extradiegetic:

- deplasarea temporală din planul trecutului (*I imagined*, *I was*) spre cel al prezentului (*each one is, we seek*)*;*
- schimbul instanţei ce narează, *I-we,* conduce la generalizarea conţinutului expus prin utilizarea pronumelui e*ach one,* a substantivelor abstracte *power, value*, a metaforelor *each one of us […]is shut in a tower of brass*;

Putem constata că, de obicei, conţinutul referenţial este ancorat în CD al autorului atunci când în prim-plan sunt aduse discuţii, reflecţii ce ţin de unele concepte general umane, în cazul dat *singurătatea – Each one of us is alone in the world. He is shut in a tower of brass*, condiţia fiinţei umane private de posibilitatea de a efectua o comunicare eficientă: *and can communicate with his fellows only by signs, and the signs have no common value, so that their sense is vague and uncertain*.

Astfel, CD al autorului se manifestă în cadrul unor comentarii filosofice asupra unor universalii, cum ar fi viaţa, moartea, dragostea, arta care duc la redarea tabloului conceptual al lumii propriu autorului:

> *I. For in men, as a rule, love is but an episode which takes its place among the other affairs of the day, and the emphasis laid on it in novels gives it an importance which is untrue to life. There are few men to whom it is the most important thing in the world, and they are not very interesting ones; even women, with whom the subject is of paramount interest, have a contempt for them* [6, p.162].
>
> *II. There is no cruelty greater than a woman's to a man who loves her and whom she doesn't love; no tolerance even, she has only an insane irritation* [6, p.124].
>
> *III. Beauty is in us, not outside us. We recognize our own beauty in the patterns of the infinite flux…* [1, p.66].
>
> *IV. …but poverty and child will quench any woman's instinct for self development and self assertion – or turn it sour* [1, p.51].

În cele patru exemple prezentate putem observa instituirea punctului de vedere al autorului atunci când în textul narativ sunt prezentate concepte ce ţin de existenţa umană: *dragostea* – în primul şi al doilea citat, *frumuseţea* – în al treilea citat, *sărăcia* – în al patrulea citat. Mecanismul de instituire a CD al autorului ne permite să inferăm unele particularităţi comune de manifestare a cadrului deictic extradiegetic: extinderea cadrului spaţio-temporal *the world*, *life* în citatul I, *infinite flux* în citatul III; absenţa unui referent concret, fapt desemnat fie de substantivele utilizate cu articol nehotărât *a woman's, a man* în citatul II, fie de forma lor de plural, *men, women*, fie de pronumele nehotărât cu valoare adjectivală, *any woman's instinct*.

Perspectiva autorului este ancorată pe cele trei axe constituente ale CD:
- *axa spaţială* constituie lumea axiologică a universului autorului;
- *axa temporală* este una pancronică ce reflectă atemporalitatea lumii sale valorice;
- *axa personală* cuprinde pronumele *we* care include cititorul şi autorul, *you* cu funcţie dublă– generică şi de desemnare a adresatului.

Prin urmare, un şir de semnale formale, cum ar fi deplasarea temporală, alternarea planului modal, schimbul instanţei generatoare a discursului, înlesnesc sarcina cititorului de atribuire a CD agenţiei autorului.

Deplasarea temporală din planul trecutului spre cel al prezentului printr-o abatere de la naraţiunea propriu-zisă semnalizează adesea deplasarea CD din planul medierii ficţionale, ce reprezintă CD al naratorului, spre cel extradiegetic, al autorului. F.Stanzel a studiat utilizarea timpului prezent în sinopse, în intitularea capitolelor, în însemnările autorului, concluzionând ulterior că această categorie gramaticală semnalizează lipsa unei instanţe ficţionale mediatoare, naratorul, şi, prin urmare, poate fi atribuit autorului. Acest tip de deplasare are loc atunci când naratorul abandonează temporar relatarea evenimentelor şi a acţiunilor pentru a efectua unele comentarii sau generalizări care evocă vocea autorului [7, p.22-44]. Are loc suspendarea naraţiunii pentru stabilirea unei legături cu cititorul, prin atragerea atenţiei sale asupra celor expuse:

> *(1) Elizabeth and George were very young, and hence, on apriori grounds, extremely intelligent. (2) Probably the highest intensity of life ever reached by man or woman is in the early stages of their first real love affair, particularly if it is not thwarted by insane social and religious prejudices inherited from the timid and envious aged, and not contaminated by marriage* [1, p.121].

Urmărim, în secvenţa narativă, deplasarea CD al naratorului ce se conţine în enunţul (1) către cel al autorului, enunţul (2). Planul medierii ficţionale este reprezentat de naraţiunea heterodiegetică, marcată de persoana a treia *Elizabeth and George*, timpul trecut *were very young*. Al doilea enunţ, deşi menţine acelaşi regim narativ, redă comentariile autorului. Instituirea centrului său deictic are loc graţie unui cumul de indici lingvistici, cum ar fi: timpul prezent pancronic (*the highest intensity of life …is in the early stages…)*; modalitatea oblică (*perhaps)* cu valoare de incertitudine spre deosebire de cea din primul enunţ, care este suficient de directă, asertivă (*were...apriori grounds, extremely intelligent)*; utilizarea substantivelor nearticulate *man, woman* cu grad absolut de generalizare, adică cu referenţialitate taxonomică.

Planul modal al discursului narativ include lumea reală a autorului şi universul diegetic al personajelor. Cel din urmă constă din dorinţe, cunoştinţe, intenţii ale personajelor care adesea vin în conflict cu lumea „obiectivă" a autorului. Prin urmare, sistemul modal epistemic, deontic, deziderativ, ipotetic şi evaluativ serveşte drept marcă a translaţiei de perspectivă din planul medierii ficţionale sau al acţiunii spre cel al autorului:

> *(1) George was excited and talking volubly. (2) Elizabeth encouraged him. (3) Females know instinctively or by bitter experience that males like to tell them things. (4) It is so very curious that we talk of vanity as if it were almost exclusively feminine, whereas both sexes are equally vain.(5)* Perhaps *males are vainer. (6) Women are sometimes plainly revolted by really inane compliments, while there is no flattery too gross for a male. (7) There simply isn't. (8) And not one of us is free from it. (9) However much you may be on your guard, however much you may think you dislike it, you will find yourself instinctively angling for female flattery – and getting it. (10) Oh yes, you'll get it, just as long as that subtle female instinct warns them there is a potency in your loins….* [1, p.114].

Centrul de orientare al cititorului se schimbă odată cu enunţul (3), când are loc deplasarea CD din planul naraţiunii ce conţine discursul narativizat al personajelor – *George was talking, Elizabeth encouraged him* – spre cel al comentariilor autorului. Reflecţiile sale asupra celor două lumi reprezentate de sexe diferite, femei şi bărbaţi – *Females know instinctively or by bitter experience that males like to tell them things* – sunt ancorate într-un discurs tentativ. Generalizările iniţiale capătă treptat o valoare ipotetică graţie modului subjonctiv – *It is so very curious that we talk of vanity as if it were almost exclusively feminine;* expresiilor modale utilizate în cadrul evaluărilor – *Perhaps males are vainer;* conjuncţiei alternative *or* din enunţul (3), ce diminuează caracterul universal aparent propriu semanticii discursului. Cele două lumi sunt abordate într-un raport opoziţional marcat de sintaxa complexă din enunţurile (4) şi (6). Pronumele personal, persoana întâia, plural din enunţul (8) – *not one of us is free from it* – şi persoana a doua singular – *you may be on your guard, you may think you dislike it, you will find yourself, you'll get it* – asigură alternanţa din planul modal subiectiv în unul intersubiectiv. Autorul se implică într-un dialog virtual cu cititorul, incluzându-l în categoria celor mereu dornici de a fi flataţi, cel al bărbaţilor.

În concluzie, identificarea CD al autorului se bazează pe recunoaşterea a mai multe indicii care aparţin diferitelor planuri distincte ale textului ficţional: planul conţinutului ce cuprinde digresiuni lirice, comentarii filosofice, generalizări axiologice, remarce sentenţioase care reflectă universul valoric al scriitorului şi planul expresiei lingvistice la baza căruia se află categoriile persoanei, temporalităţii, spaţialităţii şi a modalităţii. Categoriile menţionate permit actualizarea, în textul literar narativ, a fiecăreia dintre coordonatele constituente ale CD şi servesc nu doar drept mijloace de orientare a cititorului în universul diegetic al textului narativ, dar pot fi cu succes utilizate şi la descifrarea tabloului lumii prezentat de autor, întrucât aceste categorii funcţionează în calitate de catalizatori importanţi prin intermediul cărora are loc corelarea universului textual cu realitatea extratextuală.

Bibliografie:

1. ALDINGTON, R. *Death of a Hero*. Moscow: Vyssaja skola, 1985. 350 p.
2. BARTHES, R. La mort de l'auteur. În: Barthes R. *Oeuvres completes*, tome II. Paris: Seuil, 1994, p.491- 495.
3. BOOTH, W.C. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: University of Chicago Press, 1983. 572 p. ISBN 0-226-06558-8
4. KRISTEVA, J. Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. În: Kristeva J. Semeiotikî: *Recherches pour une sîmanalyse*. Paris, 1978, p.82-112.
5. LINTVELT, J. *Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă*. Bucureşti: Univers, 1994. 272 p. ISBN 973-34-0226-5
6. MAUGHAM, W.S. *The Moon and Sixpence*. Moscow: Progress Publishers, 1972. 223 p.
7. STANZEL, F.K. *A Theory of Narrativ*e. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. 308 p. ISBN 0521247195
8. ZUBIN, D.A., HEWITT, L.E. The Deictic Center. A Theory of Deixis in Narrative. In: J.F. Duchan, G.A. Bruder, L.E. Hewitt (eds.). *Deixis in Narrative. A Cognitive Science Perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1995, p. 129-158.
9. БАХТИН, М.М. *Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство, 1979. 423 с.
10. ШМИД, В. *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с. ISBN 5-94457-082-2

Prezentat la 18.06.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.30-34

DEPLASAREA CENTRULUI DEICTIC ÎN TEXTE CU FOCALIZARE VARIABILĂ

Oxana CREANGA

Universitatea de Stat din Moldova

În acest studiu am urmărit scopul de a îmbina rezultatele din domeniul naratologiei asupra focalizării şi a punctului de vedere cu cele din lingvistica cognitivă dedicate deplasării deictice pentru a dezvolta un model de analiză a perspectivei narative ce ar facilita înţelegerea şi interpretarea textului. Centrul deictic, un construct lingvistic de desemnare a perspectivei narative, axat pe trei dimensiuni structurale de bază – categoria persoanei, a spaţialităţii şi a temporalităţii – este analizat în cadrul focalizării variabile. Întrucât actualizarea acestui tip de perspectivă presupune existenţa mai multor focalizatori/centre deictice la nivelul acţiunii, se urmăreşte repertorierea mijloacelor lingvistice de semnalizare a deplasărilor deictice şi identificarea relaţiilor dintre multiplele centre deictice care se produc drept rezultat al acestor deplasări.
Cuvinte-cheie: *centru deictic, nivel intradiegetic, deplasarea centrului deictic, perspectivă narativă, focalizare variabilă, coordonatele centrului deictic, aspecte ale focalizării.*

DEICTIC SHIFT IN TEXTS WITH VARIABLE FOCALIZATION

The present article combines the results of narratological and cognitive studies on focalization, viewpoint and on deictic shift in order to develop a model of narrative perspective analysis that would contribute to text understanding and interpretation. The deictic centre, a linguistic construct applied to the analysis of narrative perspective, based on three major elements of text composition – perceptual-cognitive dimension, spatial dimension, and temporal dimension –is analyzed within variable focalization. Since the actualization of this type of perspective is based on more focalizers/deictic centers at the level of action, the study aims at identifying the linguistic markers signaling the deictic shift and the types of relations that exist among multiple deictic centers as a result of these shifts.
Keywords*: deictic centre, intradiegetic level, deictic centre shift, narrative perspective, variable focalization, deictic centre coordinates, focalization facets.*

Studiul de faţă se situează la confluenţa tradiţiilor structuraliste şi cognitive de abordare a perspectivei narative. Prin îmbinarea teoriilor naratologice ale focalizării şi ale punctului de vedere, promovate de G.Genette, B.Uspenski, J.Lintvelt, S.Rimmon-Kenan, şi a teoriei deplasării deictice avansate de grupul de cercetători *Discourse and Narrative Research Group* a Universităţii de Stat din Buffalo (New York) se urmăreşte elaborarea unui model de analiză textuală ce facilitează orientarea cititorului în lumea ficţională a textului literar narativ graţie recuperării informaţiei despre actanţi, despre indicii spaţio-temporali, despre natura obiectelor, a fenomenelor şi a stărilor de lucruri prezentate implicit în text.

Itinerarul terminologic, precum şi direcţiile de cercetare a perspectivei narative, considerată drept un principiu general care controlează prezentarea materialului diegetic, în cadrul căreia se înscrie şi fenomenul de *centru deictic*, au cunoscut o diversitate impunătoare. Categoria narativă vizată constituie o sursă de investigare relativ controversată, fapt ce-şi găseşte reflectarea nu doar în lipsa unui sistem bine definit de termeni (*centru deictic, filtru, focalizator*), dar şi în existenţa mai multor tipologii axate pe diferite criterii. Rodica Zafiu susţine că în literatura de specialitate sunt folosiţi în mod aleator termenii *punct de vedere, perspectivă, focalizare, viziune, orientare* din cauza ignorării componentelor de bază ale „*fenomenului filtrării unei lumi reale sau imaginare printr-o conştiinţă*" [7, p.243]. Urmărind în ansamblu evoluţia teoriilor perspectivei, distingem o deplasare a accentelor de la o abordare la nivel macrostructural al textelor narative, întru stabilirea unor clasificări globale (G.Genette, S.Rimmon-Kenan), la una cu pregnanţă microcontextuală, ce are ca scop elucidarea mecanismelor multiple de manifestare a perspectivei în limitele unui singur enunţ şi de deplasare de la un personaj ficţional la altul sau de la narator la personaj, sarcină care solicită analiza punctuală, fragmentară, a diferiţilor indici lingvistici (A.Banfield, M.Bal, M.Galbraith). Totodată, cea din urmă abordare înscrie categoria naratologică a perspectivei în paradigma cognitivistă, care scoate în evidenţă entitatea conceptualizatoare, sursa subiectivităţii textuale, *centrul deictic,* prin prisma căruia are loc construirea realităţii ficţionale de către cititor şi, prin urmare, comprehensiunea textului.

Centrul deictic (CD) este un concept narativ complex, care sintetizează categoriile structurale ale narativului precum temporalitatea, spaţialitatea, subiectivismul textual prin instituirea, în universul diegetic, a unui centru de orientare perceptiv, cognitiv sau discursiv, indispensabil pentru cititor la interpretarea fiecărui segment al

textului narativ. Astfel, coordonatele constituente, *personală, spaţială* şi *temporală*, corelează cu aspectul *perceptiv-psihic*, *temporal* şi *spaţial* al categoriei perspectivei. Totodată, CD implică inerent şi elementul indispensabil al focalizării – obiectul focalizării. Constructul dat îmbină, datorită complexităţii sale, cele două principii tradiţionale de abordare a categoriei perspectivei: principul structuralist, prin posibilităţi de identificare a CD la diferite niveluri ale comunicării narative (nivelul extradiegetic ce pune în lumină autorul, nivelul medierii ficţionale care evidenţiază perspectiva naratorului, şi nivelul acţiunii, cel al personajelor), tentativă ce presupune implicit identificarea perspectivei interne sau externe, şi modelul generativ, care implică analiza perspectivei la nivel de microcontext, prin identificarea indicilor subiectivităţii narative atât în cadrul unui singur enunţ, cât şi în cadrul sintagmei.

Deplasarea CD în plan intratextual este un procedeu specific acestui construct de rând cu introducerea şi actualizarea sa, care se produce odată cu schimbul cadrelor de focalizare pe parcursul detalizării planului evenimenţial al textului narativ. *Teoria deplasării deictice* (TDD) a fost iniţiată în cadrul studiului deixisului narativ din perspectivă cognitivă având drept scop cercetarea acestei categorii în discursul narativ şi impactul său asupra înţelegerii textului de către cititor. Astfel, *Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective,* publicat de J.F. Duchan, G.A. Bruder şi L.E. Hewitt în 1995, constituie un studiu multidisciplinar care oglindeşte complexitatea categoriei deictice şi serveşte drept o tentativă de a explica implicarea narativă, adică asumarea de către cititor a unei poziţii interne de coparticipare în lumea diegetică a textului ficţional [1].

Conform explicaţiei oferite de promotorii TDD, cititorul îşi asumă coordonata temporală, spaţială şi socială/personală a unui CD care aparţine unei entităţi ficţionale, narator, personaj sau naratar, SINE – AICI – ACUM, diferit de cel egocentric, caracteristic situaţiei canonice de comunicare (*eu – aici – acum*). Referenţialitatea lumii reale este transferată în lumea ficţională a textului narativ şi, respectiv, subiectivitatea cititorului este asociată cu cea a personajelor sau a naratorului. Orientarea sa deictică din viaţa reală îi permite reconstruirea cadrului deictic din universul textului narativ. Cititorul creează un model mental în care ulterior îşi proiectează centrul său deictic. Proiecţiile pot avea loc în plan psihologic, temporal şi spaţial. Acest procedeu este posibil datorită indiciilor textuale de natură morfologică, lexicală şi sintactică care permit asumarea unei poziţii psihologice şi spaţio-temporale în acest model cognitiv prin reconstruirea sistemului de coordonate deictice. Preluând o poziţie internă în lumea narată, acesta se deplasează virtual în cadrul mai multor câmpuri deictice ale personajelor, graţie expresiilor deictice de natură perceptuală, spaţială, temporală: categoria gramaticală a timpului şi a aspectului, verbe de mişcare, pronume personale, adverbe de loc şi de timp [2, p.46]. După M.Galbraith, această mişcare este posibilă în două moduri: prin procesele denumite PUSH şi POP, termeni preluaţi din domeniul informaticii. M.Galbraith defineşte termenul *PUSH* drept deplasarea dintr-un cadru deictic curent al naraţiunii, de bază, într-un plan deictic mai puţin accesibil, precum ar fi trecerea din starea de veghe în cea de vis, reminiscenţe episodice (cunoscute drept analepse / flashbacks), lumea imaginară a personajelor [2, p.47]. Prin termenul *POP*, M. Galbraith face referinţă la deplasarea CD de la un cadru narativ la un plan deictic ontologic superior. Revenirea din starea de vis a unui personaj la momentul curent al naraţiunii sau abandonarea comentariilor naratoriale pentru a reveni la planul temporal al acţiunii ilustrează fenomenul desemnat prin acest termen. Tot aici menţionăm şi cazurile de ironie, comentariile naratorului, întrucât aceste procedee presupun abandonarea cadrului curent al naraţiunii.

Prin urmare, TDD presupune focalizarea succesivă a:
- diferitelor aspecte ale conţinutului referenţial pe parcursul derulării cadrului narativ;
- diferitelor tipuri de perspectivă, obiectivă sau subiectivă, atribuită personajului, naratorului sau autorului;
- diferitelor tipuri de realităţii proiectate în text, fie cea actuală sau virtuală, reprezentate prin stări de vis, amintiri, delir.

În acest studiu, deplasarea CD este analizată în texte cu focalizare variabilă de-a lungul axelor constituente ale constructului, *personală, spaţială* şi *temporală.* Modelul dat presupune manifestarea perspectivei în cadrul nivelului acţiunii sau al personajelor, întrucât realizarea perspectivei este asigurată de mai multe instanţe focalizatoare din universul diegetic [3, p.207]. Această abordare permite repertorierea mijloacelor lingvistice de semnalizare a deplasărilor, precum şi identificarea unor relaţii ce se produc drept urmare a acestor deplasări în texte cu perspectivă plurală.

Mecanismul constituirii focalizării variabile se axează integral pe teoria deplasării CD. Nararea evenimentelor, prezentate prin prisma câtorva conştiinţe presupune tranziţia centrului de orientare de la o instanţă focalizatoare la alta. Perspectiva potenţială a fiecărui personaj în parte se actualizează, cel mai des, prin intermediul punctelor de vedere ideologic, psihologic, cognitiv şi al celui perceptiv. Astfel, procedura de analiză a depla-

sării CD în textele narative cu focalizare variabilă devine şi mai complexă, întrucât aceasta implică identificarea nu doar a mărcilor proprii axelor constituente ale punctului de vedere, dar şi a semnalizatorilor ce fac posibilă recunoaşterea de către cititor a acestor deplasări.

Alternarea perspectivei de la un subiect reflector la altul este un procedeu comun în nuvelele lui James Joyce *Dubliners*:

> *Mrs. Mooney glanced instinctively at the little gilt clock on the mantelpiece as soon as she had become aware through her revery that the bells of George's Church had stopped ringing. It was seventeen minutes past eleven: she would have lots of time to have the matter out with Mr. Doran and then catch short twelve at Marlborough Street. She was sure she would win. To begin with she had all the weight of social opinion on her side: she was an outraged mother. She had allowed him to live beneath her roof, assuming that he was a man of honour and he had simply abused her hospitality. He was thirty-four or thirty-five years of age, so that youth could not be pleaded as his excuse; nor could ignorance be his excuse since he was a man who had seen something of the world. He had simply taken advantage of Polly's youth and inexperience: that was evident. The question was: What reparation would he make?[...]*
>
> *Mr. Doran was very anxious indeed this Sunday morning. He had made two attempts to shave but his hand had been so unsteady that he had been obliged to desist. Three days' reddish beard fringed his jaws and every two or three minutes a mist gathered on his glasses so that he had to take them off and polish them with his pocket-handkerchief. The recollection of his confession of the night before was a cause of acute pain to him; the priest had drawn out every ridiculous detail of the affair and in the end had so magnified his sin that he was almost thankful at being afforded a loophole of reparation. The harm was done. What could he do now but marry her or run away? He could not brazen it out. The affair would be sure to be talked of and his employer would be certain to hear of it. Dublin is such a small city: everyone knows everyone else's business. He felt his heart leap warmly in his throat as he heard in his excited imagination old Mr. Leonard calling out in his rasping voice: "Send Mr. Doran here, please"* [4, p.69-70].

Fragmentul citat ne oferă un exemplu de narațiune cu perspectivă variabilă, prin actualizarea consecutivă a punctelor de vedere ce aparțin celor două personaje centrale, *Mrs. Mooney* şi *Mr. Doran*. Delimitarea centrelor deictice este lesne de efectuat, fiind marcată atât grafic, prin alineate, cât şi prin mijloace lingvistice, ce urmează a fi abordate în continuare.

În primul alineat, CD este atribuit personajului *Mrs. Mooney* prin verbul de percepție vizuală *glanced,* în îmbinare cu expresia verbală de conştiință *become aware* şi cu deicticele ce determină cadrul spațio-temporal *Mrs. Mooney* [...] *at the little gilt clock on the mantelpiece* [...] – *It was seventeen minutes past eleven*. Menținerea acestui CD de-a lungul alineatului este posibilă grație următoarelor aspecte constituente ale coordonatei personale a CD:

1) <u>aspectul perceptual</u> este marcat de verbele de percepție vizuală [...] *she watched the pair and kept her own council*, *She surveyed herself in the looking – glass*;

2) <u>aspectul psihologic</u> este marcat prin secvențele de discurs indirect liber (*She was sure she would win. To begin with she had all the weight of social opinion on her side: she was an outraged mothe.*), în care protagonista îşi numără toate avantajele şi îşi imaginează succesul stratagemei sale de a-şi căsători fiica cu unul dintre chiriaşii săi;

3) <u>aspectul ideologic</u> este redat prin verbe cognitive *to know*, idiolectul personajului *to have the matter out*, *to patch out the affair,* prin modalizatorii *she felt sure she will win*…, prin mijloace care descriu convingerea sa de mamă de a-şi căsători fiica drept consecință a relației acesteia cu dl *Doran,* pentru a evita o ulterioară defăimare publică.

În alineatul doi are loc deplasarea CD la un alt personaj al nuvelei, *Mr. Doran*. Astfel, deplasarea este inițial marcată de schimbarea subiectului stărilor de conştiință, invocate în text: *Mr. Doran was very anxious.* Deixisul *this Sunday morning* corespunde cadrului temporal al personajului. Statutul agentului focalizator este asigurat de un amalgam de indicii care conturează trăirile sale interioare: expresii ce redau senzația *He felt his heart leap,* deplasări temporale ce redau retrospecțiile *the priest had drawn out every ridiculous detail of the affair*…, construcții exclamative *All his long years of service gone for nothing! All his industry and diligence thrown

away! şi interogaţii *But what would grammar matter if he really loved her?* în cadrul discursului indirect liber. În plan ideologic, dl Doran apare în faţa cititorului drept un catolic pios, care mărturiseşte cu regularitate acţiunile sale preotului şi, totodată, drept un locuitor al oraşului Dublin: *The affair would be sure to be talked of and his employer would be certain to hear of it. Dublin is such a small city: everyone knows everyone else's business*.

Prin paralelismul celor două perspective, deplasarea CD de la un *origo-u* la celălalt este uşor percepută de către cititor. Procedeul devine însă mult mai dificil când deplasarea are loc în cadrul unor relaţii de succesivitate a centrelor de orientare ale cititorului:

> *(1) When the damned fool came again, Septimus refused to see him.(2) Did he indeed? said Dr. Holmes, smiling agreeably. (3) Really he had to give that charming little lady, Mrs. Smith, a friendly push before he could get past her into her husband's bedroom* [6, p.78].

Putem afirma că în fragmentul prezentat se conturează cel puţin trei perspective proiectate, respectiv, de trei centre deictice diferite. La o primă lectură, enunţul (1) ar părea o simplă relatare a evenimentelor. Totuşi fraza nominală *the damned fool,* ce poartă o conotaţie evaluativă, reflectă atitudinea subiectivă, ostilă, a personajului *Septimus* faţă de medicul său, *Dr. Holmes*. Un argument în plus în favoarea celor afirmate îl constituie şi verbul deictic *came,* care presupune poziţionarea observatorului în interiorul casei. Deşi enunţul (2) reprezintă discursul reprodus al *Dr. Holmes,* marcat prin declarativul *said,* astfel atribuindu-i şi rolul unui potenţial purtător al punctului de vedere, se pare că perspectiva aici este cea a *Mrs. Smith,* care apare doar în următorul enunţ. Circumstanţialul de mod din sintagma *smiling agreeably* anunţă prezenţa unui subiect perceptor al discursului pronunţat, în cazul dat, *Mrs. Smith*. Atitudinea pozitivă faţă de medic o caracterizează anume pe *Mrs. Smith,* care vede în el salvatorul soţului său. Ultimul enunţ din citat actualizează perspectiva medicului, *Dr. Holmes*. Antepunerea adverbului modal *really* şi maniera de desemnare a personalului *that charming little lady, Mrs. Smith* aparţin medicului, şi nu naratorului.

În urma analizei fragmentului, putem distinge scenariul deplasării CD în cadrul unei *focalizări succesive*: pe rând, *personajul focalizator* devine *personaj focalizat*. Dificultatea înţelegerii acestui scenariu este determinată de *procedura* incertă *de atribuire* a CD cuvenit. Analiza microcontextuală a mijloacelor lingvistice nu este suficientă; sunt necesare, în acest context, şi inferările la nivelul informaţiei contextuale mai ample.

Actualizarea *relaţiei de reciprocitate* în cadrul focalizării variabile poate fi ilustrată prin următorul exemplu:

> *And Lucy stopped at the drawing-room door, holding the cushion, and said, very shyly, turning a little pink, Couldn't she help to mend that dress?*
>
> *But, said Mrs. Dalloway, she had enough on her hands already, quite enough of her own to do without that* [6, p.33].

În primul enunţ, avem discursul indirect liber al personajului *Lucy*, menajera dnei *Dalloway.* Rolul de locutor al interogaţiei proiectează un potenţial CD. Totuşi, scena apariţiei menajerei este conceptualizată din interiorul camerei *Lucy stopped at the drawing-room door*, locaţie ce-i aparţine doamnei *Dalloway*. Descrierea personajului *and said, very shyly, turning a little pink* redă exteriorizarea unor stări urmărite de un observator. Prin urmare, conţinutul discursului indirect liber reprezintă percepţia dnei *Dalloway* a permisiunii rostite de *Lucy*. Deşi în secvenţă persistă două centre deictice, rolul dominant sau privilegiat îi revine dnei *Dalloway*. Delimitarea alineatelor anunţă inversarea scenariului comentat mai sus prin deplasarea CD. Cu toate că discursul transpus din acest enunţ redă răspunsul personajului *Mrs. Dalloway*, acesta este perceput de menajeră, deci, perspectiva dominantă îi aparţine anume ei. Deixisul social utilizat pentru desemnarea enunţătorului, *Mrs. Dalloway,* reflectă modul de adresare caracteristic menajerei faţă de stăpâna sa.

Scenariul focalizării reciproce prin deplasarea CD de la instanţa focalizatoare la cea focalizată poate fi identificat şi la *Katherine Mansfield,* în povestirea *The Escape.* În episodul analizat în continuare, scenariul focalizarii reciproce este mult mai complex nu doar din punctul de vedere al identificării deplasării CD, dar şi al atribuirii perspectivei:

> *IT was his fault, wholly and solely his fault, that they had missed the train. What if the idiotic hotel people had refused to produce the bill? Wasn't that simply because he hadn't impressed upon the waiter at lunch that they must have it by two o'clock? Any other man would have sat there and refused to move until they handed it over. But no! His exquisite belief in human nature had allowed him to get up and expect one of those idiots to bring it to their room... [...] Even when the driver had been told how fast he had to drive he had paid no attention whatsoever–just smiled. "Oh," she groaned, "if she'd been a driver she couldn't have stopped smiling herself at the absurd, ridiculous way he was urged to hurry." And she*

sat back and imitated his voice: "Allez, vite, vite"– and begged the driver's pardon for troubling him…

Her voice had changed. It was shaking now–crying now. She fumbled with her bag, and produced from its little maw a scented handkerchief. She put up her veil and, as though she were doing it for somebody else, pitifully, as though she were saying to somebody else: […] [5, p.196].

Citatul începe cu nararea percepției cognitive al cărei subiect nu este menționat explicit. Gradul de dificultate crește și din cauza lipsei unei desemnări a personajelor, acestea fiind prezentate în text doar prin pronume personale *he, she.* Cititorul are acces direct la conținutul domeniului cognitiv în forma unui monolog reprodus (monolog interior). Subiectul conștiinței reprezentate sau locutorul poate fi inferat abia spre sfârșitul primului alineat prin inciza *she groaned* din cadrul discursului direct. Astfel, perspectiva din primul alineat aparține soției, desemnate anaforic prin *she,* care reflectă atitudinea sa critică, uneori chiar de blamare față de soț, personajul focalizat care se face vinovat, după părerea ei, de pierderea trenului. Continuitatea monologică a personajului este întreruptă de discursul direct, care semnalizează, totodată, și deplasarea spre planul naratorului, a cărui prezență devine mai pregnantă la sfârșitul paragrafului prin utilizarea discursului narativizat.

Deplasarea CD se produce în următorul paragraf odată cu schimbarea perspectivei. Scenariul este inversat: personajul feminin, desemnat prin *she,* devine obiectul perspectivei exercitate de către soțul ei. Centrul său deictic este instituit de mai multe indicii: evaluarea vocii din primul enunț implică activarea percepției auditive, iar comparativele pe care le folosește naratorul în ultima parte a citatului reliefează subiectivitatea critică a observatorului. Prezența celui din urmă este marcată și prin deicticul *now,* care aparține cadrului temporal al personajului.

Complexitatea mecanismului de tranziție a CD în texte cu perspectivă variabilă crește și mai mult când operațiunea este realizată în cadrul unui singur enunț. Sugestiv în acest sens este enunțul (2) din exemplul de mai jos:

(1) Miss Kilman took another cup of tea. (2) Elizabeth, with her oriental bearing, her inscrutable mystery, sat perfectly upright; no, she did not want anything more [6, p.111].

Fragmentul citat începe cu nararea acțiunii, enunțul (1). A doua propoziție proiectează o perspectivă subiectivă. Un șir de expresii evaluative ocurente în construcții nominale (*oriental bearing, her inscrutable mystery)* și verbale (*sat perfectly upright)* relevă atitudinea unui observator, *Miss Kilman*, în raport cu personajul focalizat, *Elizabeth*. Deplasarea CD spre *Elizabeth* este inițial marcată grafic, printr-un semn de punctuație (punct și virgulă). Indiciul clar al tranziției de perspectivă îl constituie discursul indirect liber care ancorează CD al personajului *Elizabeth.* Prin negația repetată și verbul volitiv *no, she did not want anything more* se face trimitere la starea fizică a personajului menționat. Putem afirma că deplasarea CD de la un personaj la altul, la nivelul aceluiași enunț, reliefează *relația de interferență* dintre cele două perspective actoriale prezente.

Citatele analizate ne permit să conchidem că manifestarea perspectivei în cazul focalizării variabile se realizează în cadrul unui scenariu complex, bazat pe un amalgam de relații deictice, care ar putea fi prezentate sub forma unui continuum al creșterii gradului de dificultate a atribuirii CD și a depistării deplasărilor deictice. Astfel, la un pol al axei relațiilor deictice am putea situa *relația de paralelism al centrelor deictice,* în care procedura de deplasare este ușor identificabilă grație aspectelor constituente ale perspectivei (ideologic, perceptual-psihologic) și ale mijloacelor explicite ce semnalizează deplasarea. Pe axa relațiilor ar urma *scenariul focalizării succesive* și *al focalizării reciproce*. Celălalt pol al axei este reprezentat de *relația de interferență* a CD, relevând un grad ridicat al dificultății de identificare a deplasării deictice.

Bibliografie:

1. DUCHAN, J.F., BRUDER, G.A., HEWITT, L.E. *Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1995. 522 p. ISBN-13 978-0805814620
2. GALBRAITH, M. Deictic Shift Theory and the Poetics of Involvement in Narrative. In: J.F. Duchan, G.A. Bruder, L.E. Hewitt (eds.). *Deixis in Narrative. A Cognitive Science Perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1995, p.20-59.
3. GENETTE, G. *Figures III*. Paris: Seuil, 1972. 286 p. ISBN 2-02-002039-4
4. JOYCE, J. *Dubliners*. London: Penguin Books, 1996. 256 p. ISBN 0-14-062217-9
5. MANSFIELD, K. *The Collected Short Stories of Katherine Mansfield*. London: Penguin, 2001. 779 p. ISBN 0-14-118368-3
6. WOOLF, V. *Mrs. Dalloway*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 185 p. ISBN 0-19-283970-5
7. ZAFIU, R. *Narațiune și poezie*. București: ALL, 2000. 353 p. ISBN 973-571-302-0

Prezentat la 22.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.35-43

ASPECTE SEMIOLINGVISTICE ŞI FUNCȚIONALE ALE LECTURII MULTIPLE A TEXTULUI LITERAR

Silvia GUȚU

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol ne propunem realizarea a două obiective: a) contextualizarea aspectelor teoretice, vizând textul şi lectura sa intertextuală *şi* b) ilustrarea practică a mecanismului de funcționare a modelului teoretic, având ca şi corpus de lucru textul «La Quarantaine», scris de J.-M.G. Le Clézio.
Cuvinte-cheie: *text*, *textualitate*, *intertextualitate*, *lectură intertextuală*, *lector*.

SEMIO-LINGUISTIC AND FUNCTIONAL ASPECTS OF THE PLURAL READING OF THE LITERARY TEXT

In the following article, we propose to conduct two approaches: a) a contextualization of the theoretical aspects of the text and of the intertextual reading and b) an applicative presentation of the theoretical model, projected on the text «La Quarantaine» of J.-M.G. Le Clézio.
Keywords: *text*, *textuality*, *intertextuality*, *intertext*, *intertextual reading*, *reader*.

La etapa actuală a cercetărilor din domeniul teoriei lecturii şi a intertextualității, lectura intertextuală este încă în căutarea unei ipoteze integratoare, care sa explice, de pe poziții semiolingvistice, dialogismul text – text, realizat în cadrul spațiului intertextual, pe de o parte, relația text – lector, pe de altă parte şi, nu în ultimul rând, complementaritatea dintre explicare, comprehensiune şi interpretare în timpul interlecturii. În acest context, ne propunem un model interacționist, preconizând în toate momentele conlucrarea intertext – text – lector, pe linia M.Riffaterre – U.Eco – M.Călinescu, dar cu completări, care ne vin de la alți autori (H.R. Jauss, W.Iser, G.Genette) sau care sunt rezultatul observațiilor şi reflecțiilor noastre asupra fenomenului, precum: deplasarea atenției de la lectorul model la lectorul real, introducerea termenilor de „plurivectorialism intertextual" şi „nucleu radiant", identificarea criteriilor de existență a intertextemelor, abordarea lecturii intertextuale prin reluarea în spirală. Vom încerca să elucidăm teoria şi practica lecturii intertextuale, bazându-ne pe complementaritatea între cele trei lecturi, corespunzând, respectiv, comprehensiunii, interpretării şi aplicării, prin care se produce semioza textuală. Intenția modelului nostru este de a pune în evidență complexitatea fenomenului studiat, precum şi cvasiglobalitatea lui, prin încercarea de a ordona variabilele acesteia. Modelul se vrea doar unul interpretativ, care să poată fi aplicat pe diferite corpusuri literare în procesul lecturii intertextuale.

Pentru a descrie cum un text îşi programează lectura sa intertextuală, vom utiliza o abordare „comprehensivă", de natură semiolingvistică, o viziune „interpretativă", de tip hermeneutic şi, respectiv, o abordare „metalingvistică" de natură axiologică. Dimensiunea pragmatică intervine de fiecare dată când textul este raportat la lector.

În centrul modelului nostru teoretic situăm (1) **textul literar**, care, în viziunea noastră, este o **entitate semiotică, de natură lingvistică, caracterizată prin textualitate, transtextualitate şi literaritate, parte a unui proces de comunicare, în şi prin care se constituie ca (macro)semn sau complex semnic verbal şi ca purtător al sensului plural**.

Prin textualitate înțelegem totalitatea aspectelor care conferă unei unități comunicaționale calitatea de text şi care se constituie prin conlucrarea „forțelor centripete, care asigură unitatea şi ireductibila singularitate a unui anumit text" [1, p.19]. Pentru că textul este o entitate polidimensională, de existența lui răspund atât factori de natură lingvistică (coerența, coeziunea), cât şi factori de natură extralingvistică, care sunt, de altfel, mai numeroşi (intenționalitatea, acceptabilitatea, informativitatea, situaționalitatea). Aceşti factori sunt în relație de intercondiționare şi nu se identifică numai ca semne cuprinse în textura lingvistică, ci şi dincolo de aceasta, în registrele emiterii şi ale receptării, ca manifestări specifice utilizatorilor de limbaj. Termenul „transtextualitate", propus de către G.Genette [9] cu referire la transcendența textuală şi preluat ulterior în lucrările lui J.-M. Adam [1, p.19] pentru a denumi forțele centrifuge ale textualității, desemnează diferitele modalități în care textul intră în relație manifestă sau implicită cu arhi-, para- sau intertextul său. Literaritatea, în această lucrare, este definită, *stricto sensu*, drept proprietatea unui text coerent de a avea funcționalitate estetică.

Înțelegerea textului literar este posibilă numai prin plasarea lui într-un cadru de percepere a altor texte, în intertext. Proprietate inerentă oricărui text literar, intertextualitatea rupe linearitatea textului, deschizându-l

către intertextul său, iar prin el, către Textul Infinit Universal, prin interferenţe, punţi de dialogism, convergenţe sau paralelisme, actualizate prin variate forme şi procedee lingvo-poetice, pe care le numim (2) **intertexteme**. Identificarea, interpretarea şi evaluarea intertextemelor la oricare dintre nivelurile textului (paratextual sau intratextual) se realizează în baza unei lecturi şi competenţe specifice, pe care le calificăm drept intertextuale.

Dintre multiplii termeni utilizaţi pentru desemnarea unităţii intertextualităţii, care serveşte drept indiciu al coexistenţei în aceeaşi secvenţă textuală a unui text şi a unui intertext şi care ar fi capabilă să declanşeze o lectură intertextuală, reţinem termenul *intertextem*, alegere condiţionată, bineînţeles, de locul privilegiat al acestui concept în teoria intertextualităţii actuale şi de implicaţiile lui determinante în analizele practice.

Termenul „intertextem" – creat dupa modelul altor unităţi lingvistice acceptate definitiv (*fonem*, *morfem, textem* ş.a.m.d.) – a fost introdus în teoria intertextualităţii de către K.Sidorenko şi desemnează realizarea textuală concretă a intertextualităţii. În albia cercetărilor teoreticeanului rus, definim **intertextemul** ca **element relaţional al unuia dintre nivelurile textului – grafic/fonetic, lexematic, gramatical (morfematic, morfologic, sintactic), prozodic (ritmico-intonaţional), stilisic, compoziţional – implicat în actualizarea dialogismului intertextual**.

Caracterul relaţional presupune că unitatea desemnată devine intertextuală doar în cazul existenţei unui *spaţiu intertextual* – **intertextul** – iar informaţia despre apartenenţa sa la textul-sursă este un indiciu categorial al intertextemului de orice tip şi nivel. Identificăm următoarele trăsături categoriale ale intertextemului:

1) paşaportizarea în baza unui text-sursă concret;
2) stereotipizarea şi reproductibilitatea segmentului (fără a exclude variativitatea);
3) intertextualitatea, adică capacitatea de a servi drept element coeziv şi coerent între text şi intertextul său/intertextele sale, simbolizând doar prezenţa unuia în altul, dar şi inseparabilitatea lor: textul nu poate fi citit şi nu capătă sens decât raportat la intertext.

Anume termenul *intertextem* ni se pare cel mai reuşit pentru desemnarea unităţii intertextualităţii, iar din multitudinea intertextemelor existente considerăm că **citatul**, **aluzia** şi **referinţa** posedă toate cele trei caracteristici obligatorii unui intertextem, enunţate anterior şi care materializează „o relaţie de coprezenţă a două sau mai multe texte, adică eidetic, prin prezenţa efectivă a unui text în altul" [9, p.8]. Intertextemele sunt actualizatori ai relaţiilor plurivectoriale ale unui text individual (**Ti**) cu alte *n* texte (numărul textelor constituind intertextul lui **Ti,** fiind totuşi limitat de structura **Ti**), cu care dialoghează nemijlocit, formând un **nucleu radiant** – intertextul lui **Ti**. Vom numi acest tip de intertext ***intertext-prim(ar)*** al **Ti**. La rândul lor, textele aflate în dialog intertextual actualizat la nivel de formă şi/sau conţinut vor deveni nuclee pentru alte constelaţii intertextuale, care vor constitui ***intertextul secund(ar)*** al **Ti**. Uneori, după cum menţionează M.Călinescu [5, p.41-42], acest intertext secund poate fi mai profund şi mai important pentru construirea sensului textual. Este vorba de o intertextualitate dublu ascunsă, actualizată indirect/mediat în **Ti**. Se vor constitui în aşa mod câteva constelaţii intertextuale, care vor orbita în jurul lui **Ti**, distanţa intertextuală constituind un factor important în procesul de comprehensiune – interpretare – evaluare al **Ti**. Este important să menţionăm că ceea ce se constituie ca forţă centrifugă la nivel de text individual (intertextualitatea) se transformă în forţă centripetă la un nivel intertextual (intraintertextualitatea). Intertextemul, ca mijloc de realizare a intertextualităţii, asigură coeziunea şi coerenţa noului nivel astfel identificat, cel al Intertextului. Dacă M.Riffaterre defineşte intertextul ca şi „corpus nedefinit" de texte declanşate în memoria cititorului de fragmentul pe care îl are în faţa ochilor, adică un complex de „asociaţii memoriale", care pot fi mai mult sau mai puţin întinse şi bogate, în funcţie de cultura cititorului [17, p.4-7], în viziunea noastră numărul textelor, care constituie corpusul de referinţă al **Ti**, este limitat şi totodată impus de *intentio operis*. Putem însă continua, apropiindu-ne de poziţia lui M.Riffaterre şi R.Barthes, cu un comentariu important, care va introduce o dimensiune nouă în temporalitatea lecturii intertextuale: *lectura în amonte*, spre texte, care cronologic urmează textului individual **Ti**.

Următorul element al modelului nostru este (3) **lectorul**, pe care îl percepem ca entitate empirică, care trăieşte într-o anumită realitate social-istorică, are anumite determinări psihologice, religioase, culturale, este deţinător al unei competenţe lingvistice, care include competenţa textuală, şi al unei competenţe enciclopedice, care conţine, în mod obligatoriu, şi o competenţa intertextuală.

Un model distinctiv al interacţiunii text – lector, care se interesează în egală măsură de actul lecturii şi de lector, poate fi găsit în teoria „lectorului implicit", elaborată de către W.Iser, care are meritul de a fi deplasat accentul spre studiul modului în care un text organizează şi dirijează lectura, pe de o parte, iar, pe de altă parte, spre studiul modului în care lectorul reacţionează în plan cognitiv la parcursurile impuse de către text.

În cercetările recente însă accentul se deplasează spre studierea lectorului real, persoană concretă, care a citit anumite texte şi a produs diverse mărturii de lectură. Spre deosebire de lectorul din modelele lui W.Iser şi U.Eco, lectorul real e dotat cu o identitate socioculturală precisă. Deşi lectorul real pare o entitate non-conceptualizabilă, P.Cornea identifică două categorii de lectori reali, care „exceptează de la regula generală a manipulării capricioase şi nonpredictibile a textului": criticul şi expertul. Criticul vizează elucidarea sensului textului şi aprecierea valorii ei estetice; expertul tinde spre cunoaşterea obiectivă a textului, încercând să înțeleagă şi să explice, nu să evalueze. Lingvistul român I.Guțu stabileşte trei tipuri de receptare estetică, care stau la baza identificării a trei tipuri de receptori/lectori reali: a) minimă sau inițială, bazată doar pe competența lingvistică, ceea ce nu va permite perceperea resorturilor implicite ale textului; b) medie sau avansată, unde codul lingvistic este suplimentat de diversitatea competențelor de profil sau de ansamblul de aptitudini ale subiectului receptor; c) maximă sau ştiințifică, prin care competența enciclopedică este canalizată asupra cercetării concrete a unui domeniu, sistem literar, idiolect, text [11]. Vorbim astfel despre receptorul neavizat, receptorul avizat şi receptorul superavizat.

În acest studiu ne concentrăm asupra lecturii concrete a lectorului real, posesor al unei competențe de lectură, care tinde spre Lectorul Avizat sau chiar Superavizat.

În fața unui intertextem, lectorul poate lua una dintre următoarele atitudini: a) va continua lectura pentru a parcurge până la urmă textul, intertextemul fiind „fagocitat" de către text (fagocitarea este o operație de asimilare a necunoscututlui de către cunoscut; ea se realizează prin încercări succesive, modificări de ipoteze până când se obține o adaptare perfectă a detaliului rebel la cotext [7, p.181]; b) va plănui să citească textele ce constituie intertextul textului **Ti**; c) va citi textul **Ti** din prisma intertextului său, parcurgând mereu un *du-te-vino* între text şi intertextul său prin manipulare simbolică (lectorului i se cere să nu se limiteze la performarea sensului literal, ci să să instaureze ordinea inteligibilului într-un context perturbat de o predicație insolită) sau prin inferența multiplă, văzută ca travaliu cognitiv, declanşat pe rezolvarea dificultății, introdusă de către intertextem, pe baza utilizării mai multor ipoteze în lanț (această procedură reprezintă maximumul prestației lectorale şi poate fi performată doar de un lector exersat); d) i se va dezvolta un interes independent pentru intertextul textului **Ti**, e) va reveni la **Ti** pentru a analiza ce l-a făcut pe autor să selecteze anume acest intertext pentru textul dat; f) îşi va concentra atenția, pentru a compara, pe alte intertexte mai mult sau mai puțin relevante, dezvoltând un interes separat pentru ele etc.

Variantele expuse reflectă comportamentul lectoral al cititorului cu competență minimă (a, b), medie (c,e) şi maximă (c-f) de lectură. Lectorul intertextual este unul cooperant, cooperarea presupunând activarea competenței intertextuale. Lectorul trebuie să-şi acomodeze propria sa enciclopedie specificității textului, producând continuu inferențe pentru a reduce inevitabila distanță între ceea ce posedă în repertoriu şi ceea ce se întâmplă în text; el umple golurile, spațiile albe, pe care textul le-a revelat sau pe care autorul le-a lăsat aşa în mod intenționat ca să poată lua inițiativa „deschiderii" textului, a decriptării, a interpretarii. Lectorul conlucrează cu mecanismul semnificării textului, el actualizează intertextul textului. La această etapă, lectorul „negociază sensul" textului. La o primă fază, el încearcă să gasească un „cadru semantic ipotetic" [7, p.179], apt să coordoneze, să implice şi să dea maximum de relevanță fiecărui intertextem. La o a doua faza de „negociere", lectorul formează „unități concludente de sens" [*Ibidem*]. Cea de-a treia etapă, a „negocierii sensului", constă în formarea macrostructurilor, prin acomodarea sensului intertextemului la sensul global al textului.

Şi ultimul element al modelului de lectură pe care îl propunem şi care necesită a fi configurat este cel de (4) **lectură multiplă** şi **lectură intertextuală**.

Lectură, în sens tradițional etimologic, înseamnă descifrarea sistemului de semne scrise, care constituie un text şi înțelegerea (decodarea) ansamblului de elemente comunicate în acest fel. Pornind de la acest înțeles general acceptat, cuvântul a căpătat şi sensul de interpretare a unui text literar. Capacitatea de a crea mai multe puncte de vedere cu privire la scriere, de a judeca şi înțelege în mai multe feluri provine din caracterul ei multifuncțional, din diversitatea nivelurilor şi mesajelor cuprinse. Una dintre trăsăturile constitutive ale literaturii fiind tocmai diversitatea mesajelor, ambiguitatea înțelesului, caracterul său de operă deschisă, spre deosebire de scrierile ştiințifice, de exemplu. Rezultă că lectura (inclusiv în sensul de interpretare) este etapa finală, de o indiscutabilă importanță, a existenței textului. Nu există lectură, ci doar relectură, întrucât sensurile găsite în procesul decodării textului nu sunt întâmplătoare, ci guvernate de preconcepții, informații anterioare, nivel cultural.

Pornind de la premisa că orice definiție este aproximativă şi provizorie, definim **lectura multiplă** ca **totalitatea activităților perceptive, cognitive şi metacognitive, de valorizare şi ierarhizare, efectuate de către lector în scopul comprehensiunii, interpretării şi evaluării sensului plural al textului**.

Oricare ar fi modalitatea şi mijlocul de transmitere, lectura este comunicare de la autor la lector, ea reprezentând, simultan şi succesiv, toate elementele comunicării, deoarece lectura este comunicatul, comunicantul, comunicarea şi ea dă naştere unui informat: lectorul, care, la rândul său, este cel care creează lectura. Lectura este un act de reciprocitate. Prin lectură, omul încearcă să capteze şi să descifreze un mesaj care, ca în orice sistem de comunicare, înseamnă determinarea unui sens. Lectura este cea care îmbogăţeşte şi re-creează textul: „semnificaţia pe care o dă autorul textului este doar una din semnificaţiile experimentale ale operei în ansamblul ei, operă care cuprinde şi elemente de semnificaţie postulate în mod inconştient. Opera literară, ca realitate activă, receptată estetic, reprezintă o contopire a intenţiei autorului cu receptarea cititorului" [10, p.117]. Lectorul desăvârşeşte textul în direcţia propriei sale personalităţi. Totuşi, textul nu autorizează lectorului orice lectură. „A citi nu înseamnă a da curs liber capriciilor propriului delir interpretativ", pentru că „dacă am putea citi orice în oricare text, textele ar deveni sinonime" [14, p.181]. După R.Barthes, o lectură, pentru a fi legitimă, trebuie să respecte *criteriul de coerenţă internă*: lectura trebuie să ofere tabloul clar şi ordonat al tuturor componentelor textului în interdependenţa lor [4, p.20]. Principiului coerenţei interne i se alătură cel al *coerenţei externe*, formulat de către P.Ricoeur: lectura nu poate veni contra unor date obiective (biografice, istorice, culturale etc.), pe care le avem despre text: „o interpretare nu poate fi probabilă sau mai probabilă decât alta. Există criterii de superioritate relativă" [16, p.202]. Vom completa lista cu următoarele criterii, de valoare operatorie, cu aplicaţie destul de largă, deduse de către P.Cornea [7, p.262-264]: a) *criteriul relevanţei* – accentuează ideea că grilele exegetice nu pot fi adoptate independent de text (trebuie preferată perspectiva care „actualizează"/„rezolvă" cel mai mare număr de componenţi textuali; b) *criteriul pertinenţei* preconizează un standard de lucru, care ar trebui acceptat fără discuţie (respectarea scrupuloasă a tuturor constrângerilor textului, fidelitatea faţă de „chei", instrucţiuni, repere tematice; c) *principiul istoricităţii* susţine că orice interpretare este datată, produsă de un subiect istoric, care extrapolează coordonatele epocii, societăţii, culturii şi, evident, d) *principiul intertextualităţii*, care afectează lectura în măsura în care aceasta nu ese niciodată o confruntare directă cu textul, lipsită de o cunoaştere prealabilă, ci se raportează, fie şi implicit, la lecturile precedente.

Pentru a găsi soluţia problemei legate de legitimitatea lecturilor posibile, ne vom ralia abordării semiotice, care se fondează pe constatarea că lectura este în mare parte programată de text. Textul furnizează un mod de lectură la care lectorul trebuie să fie atent. Reluând o celebră expresie a lui U.Eco [8], vom afirma că lectorul are faţă de text o datorie „filologică": el trebuie să repereze cu precizie maximă indicaţiile autorului.

Lectura intertextuală este o activitate perceptivă complexă, de comprehensiune, interpretare şi valorizare a sensurilor, de integrare a textului în intertext. În procesul lecturii, aşa cum o percepem noi, textul pe care îl lecturăm şi pe care, prin lectura noastră, îl construim, există în cadrul unei largi relaţii cu alte texte, există într-o arie a intertextualităţii, care orientează lectura.

La o primă etapă, lectorul este pus în situaţia de a recunoaşte intertextemul, care asigură dialogismul textului-ţintă cu intertextul/intertextele sale şi realizează comprehensiunea sensului. La această etapă, lectura intertextuală devine un sistem specific de abordare a textului, orientat pe mai multe niveluri de conţinut. Regulile pe care le presupune lectura sunt mai ales lingvistice, deoarece lingvistica încearcă să înţeleagă ambiguitatea introdusă de intertextem, analizându-l şi decodificându-i semnificaţiile. Considerăm că şi această lectură reprezintă un pas al interpretării, selecţia unor sensuri fiind posibilă de la această primă lectură.

La cea de-a doua lectură – hermeneutică – se reconstituie sensul intertextemelor separate în lumina întregului, şi viceversa. La această etapă, lectorul efectuează operaţii de contextualizare – decontextualizare – recontextualizare a intertextemului. Prin *contextualizare* înţelegem operaţia mentală de identificare a sursei şi a sensului original al intertextemului; *decontextualizarea* presupune ruperea de contextul original, iar prin *recontextualizare* vom înţelege totalitatea modificărilor formale şi semantice ale intertextemului, operate în cadrul textului-ţintă. Un enunţ, inscris într-un alt ansamblu textual, este supus unei activităţi transformatoare. Prin urmare, lectorul trebuie sa aplice o nouă strategie de lectură, pentru că el citeşte un alt text. În optica intertextuală, nu trebuie să vedem un text ca un produs finit, dar ca un fenomen circular şi temporal ale cărui legături interne formează un mozaic inepuizabil. Intertextualitatea nu acceptă lectura de consum şi lectorul pasiv.

La o a treia etapă, conceptualizată de H.R. Jauss [12] ca lectură critică, lectura intertextuală contribuie la valorizarea textului. Astfel, lectura intertextuală se vrea lectură integratoare, fiindcă integrează textul individual în Textul Universal şi, în acelaşi timp, asigură dialogul dintre textul literar şi textul cultural.

Din multitudinea conectorilor intertextuali, vom cerceta citatul, intertextem care este, în viziunea multor specialişti în domeniu (A.Compagnon, N.Piégay-Gros, N.Fateeva, G.Genette *et alii*), exemplul cel mai vădit al referirii intertextuale, care, într-un anume sens, concentrează şi reduce la esenţă practica intertextuală.

R.Barthes, în versiunea maximalistă a intertextualității, defineşte citatul ca împrumut al unui fragment al textului-sursă de către textul-țintă, iar textul devine o „țesătură nouă de citate vechi" [3]. Citatul, în viziunea cercetătorului, este peste tot, nu are caracteristici care ar permite să-l deosebim de ne-citat: „Tot textul este un citat fără de ghilimele" [*Ibidem*].

În definirea citatului, ne bazăm însă pe concepțiile mai restrictive, dar constructive ale lui L.Jenny şi M.Riffaterre, care se interesează de acest fenomen de pe poziția lectorului. Citat nu este orice împrumut textual, ci doar cel care se caracterizează prin similitudine structurală cu fragmentul corespunzător al textului-donator. Prin urmare, textul nu poate fi un citat fără de ghilimele. Citatul este o anomalie, care blochează dezvoltarea textului. De pe poziția lectorului, aceasta înseamnă că dacă în timpul lecturii-interpretării textului se întâlnesc fragmente de text neînțelese, neclare – „agramaticalități" (M.Riffaterre) – procesul de comprehensiune se ramifică. În primul caz, agramaticalitatea poate fi clarificată prin analiza mai profundă a structurii semantice a textului, care permite rezolvarea problemei de comprehensiune întâlnite (atunci analiza intertextuală e de prisos). În al doilea caz, când fragmentul nu poate căpăta o motivare suficientă din logica povestirii, el se transformă în anomalie care, pentru motivarea sa, impune lectorul să gasească o altă logică, altă explicație decât cea care poate fi găsită în text. Iar căutarea acestei logici, explicații se îndreaptă în afara textului, în spațiul intertextual.

În această ordine de idei, definim **citatul** ca **intertextem**, **element de text *străin*, perceput de către lector ca segment textual, inclus în mod voluntar de către scriitor în textul propriu, care perurbă dezvoltarea lineară a textului şi care îşi găseşte motivația, care îl integrează în textul-țintă, în afara acestuia, adică în spațiul intertextual**.

Citatul este perceput ca element de „text străin", inclus în mod voluntar în textul auctorial. În calitate de „element textual" poate apărea orice unitate a textului, cu alte cuvinte – parte a textului la nivel formal: de la citatul-grafem/fonem până la citatul-text. Indicația „străin" şi „propriu" în definiție înseamnă că în afară de transpoziția formală se realizează şi o anumită transformare a sensului (de la zero la infinit), iar „auctorialul" se afirmă prin depăşirea/negarea „străinului".

În viziunea noastră, citatul nu poate fi decât intenționat, intenționalitatea fiind direct legată de caracterul autodeclarativ al citatului. Citatul, perturbând linearitatea lecturii, stimulează astfel de incursiuni intertextuale ale lectorului care, fiind corect operate, contribuie atât la restabilirea sensului global al textului, cât şi la îmbogățirea lui. Dacă e să ne referim la spațiul intertextual, care uneşte diferite tipuri de texte, remarcăm că textul literar nu posedă potențialul intertextual maximal. Cel mai mare apel la acest spațiu este rezervat textului ştiințific.

În textul-țintă, citatul poate fi marcat formal, dar poate fi şi inserat implicit, fară de mărci diferențiale. În aşa caz, vom vorbi despre plagiat. Citarea marcată poate fi precedată de practici semnificative, care acompaniază lectura, de exemplu marcarea prin diferențierea în tip, format sau culoare a caracterelor tipografice, diferențiere prin punerea în pagină (diferențe de câmp, de spațiu între rânduri), diferențiere prin punctuație (sublinieri, ghilimele, paranteze, două puncte). Atestăm exemple în care citatul este inserat implicit, fară de mărci diferențiale. În aşa caz, vorbim despre plagiat. Totuşi, nu orice citat disimulat ține de plagiat, deoarece, prin definiție, nu există decât citate manifeste, există reutilizări literare nedeclarate care pot să nu fie intenționate. Pentru astfel de cazuri, rezervăm termenul de reminiscență, care ține de memoria intertextuală involuntară şi care devin cunoscute în urma cercetărilor sursologice.

Pentru a ilustra mecanismul de funcționare a modelului elaborat, vom recurge la textul «La Quarantaine» de J.-M.G. Le Clézio, în care remarcăm un număr impunător de intertexteme, provenind dintr-un corpus format din textele scriitorilor preferați ai autorului: Rimbaud, Baudelaire, Verlaine, Longfellow. Dată fiind abundența citatului, textul le clézian în sine poate fi punct de plecare pentru o teorie a citatului – ca act de limbaj de mare complexitate semantică şi pragmatică, dar şi ca performanță intertextuală prin care discursul personal se lasă traversat de alteritate. Din multitudinea tipurilor existente, vom analiza citatul cu reluare literală a modelului şi atribuire precisă, care se prezintă ca fiind cea mai pură formă a citării, „operator trivial al intertextualității" [6, p.44], marcat prin ghilimele sau cursiv. Recunoaşterea citatului nu depinde doar de competența lectorului, de nivelul de cultură sau de memoria sa, dar trece prin diferite mărci formale.

Să analizăm acest tip de citat, atestat în [15], la pagina 370, unde autorul reia integralmente textul poetic al lui Longfellow:

> Quand je commence à lire, je vois son visage qui s'éclaicit. Ses yeux brillent plus fort, il me semble qu'elle respire plus librement? Je lis *La cité de la mer,* et les mots écrits par Longfelloz le 12 mai entrent en elle, dénouent ses peines et lavent son esprit. [...]

The panting City cried to the Sea,
I am faint with heat, – O breathe on me!
And the Sea said, Lo, I breathe! but my breath
To some will be life, to others death!
As to Prometheus, bringing ease
In pain, come the Oceanides,
So to the City, hot with the flame
Of the pitiless sun, the east wind came.
It came from the heaving breast of the deep,
Silent as dreams are, and sudden as sleep.
Life-giving, death-giving, which will it be;
O breath of the merciful, merciless Sea? [15, p.370]

Aşa cum semnalam anterior la o **primă lectură**, lectorul recunoaşte intertextemul, care asigură dialogismul textelor şi realizează comprehensiunea sensului. În cazul nostru, prin utilizarea citatului, se întrerupe linearitatea secvenţei textuale, lectorul fiind în faţa unei discontinuităţi formale evidente, datorate eterogeneităţii codului lingvistic folosit. Citatul în cauză poate fi calificat drept intertextem, fiindcă el satisface cele trei criterii categoriale înaintate faţă de el, şi anume:

1. *Paşaportizarea în baza unui text-sursă concret*. Citatul în cauză se prezintă ca un semn textual simbolic cu indicii săi lingvistici (numele autorulu, titlul textului-sursă) şi tipografici (italic) respectivi: «Je lis „La citée de la mer", et les mots écrits par Longfellow le 12 mai 1881 entrent en elle, dénouent les peines et lavent son esprit» [15, p.370]. Ne pare interesant faptul că autorul traduce titlul original al textului „The City and the Sea" în «La citée de la mer», iar citarea textului propriu-zis rămâne în original. Pentru lectorul necunoscător de limbă engleză titlul francez afişează tema textului şi oferă o cheie de lectură, iar dificultatea textuală este rezolvată prin fagocitare [7, p.181], operaţie de asimilare a necunoscututlui de către cunoscut. Adaptarea intertextemului, care se prezintă ca un detaliu rebel, la cotext se va face doar în baza informaţiei oferite de către titlul tradus în limba textului-ţintă. Pentru lectorul competent, numele autorului constituie o marcă esenţială a citatului, deoarece aici se reunesc recunoaşterea apartenenţei unui text la ansamblul unei opere şi punerea în relaţie a textului cu personalitatea istorică, desemnată de acest nume. Locul privilegiat al poetului american în textul le clézian se explică prin interesul comun al celor doi mari scriitori: dacă Logfellow înveşniceşte în textul „Evangeline" evenimente legate de deportarea acadienilor din America, Le Clézio înscrie în «La Quarantaine» istoria domilor (les Doms) din India. Chiar dacă nu atestăm în textul lui Le Clézio nicio trimitere explicită la textul menţionat, prezenţa numelui şi a textului autorului american trasează linii paralele între aceste două texte: dragostea lui Léon pentru Surya aminteşte de dragostea pură şi fidelă, resimţită de către Evangeline pentru Gabriel […]. Evangeline este purtătoarea unei flăcări a dragostei şi a speranţei eterne nu doar pentru urmaşii cadienilor, victime ale deportării, dar pentru toţi cei care caută cu disperare un sens existenţei vide. Numele autorului devine, la rândul său, intertextem, actualizator al unui dialogism virtual secund(ar).

2. *Stereotipizarea şi reproductibilitatea segmentului.* Textul este reprodus literalmente şi integral. Reluarea integrală a textului este datorată în mare parte specificului formal al textului poetic.

3. *Intertextualitatea*. Citatul serveşte drept element coeziv şi coerent între textul-sursă şi textul-ţintă, simbolizând doar prezenţa unuia în altul, dar şi inseparabilitatea lor. Suntem în faţa unui dialogism actualizat prin intermediul citatului, textul „The City and the Sea" constituid intertextul prim(ar) al textului «La Quarantaine». Textul „Evangeline", scris de acelaşi autor american, va constitui intertextul secund(ar) al textului francez, dialogismul fiind asigurat prin recurenţă tematică. Conturarea celui de-al doilea intertext este pe măsura lectorului superavizat, posesor al unei competenţe de lectură critică.

La cea de-**a doua lectură**, pe care o calificăm ca fiind hermeneutică, lectorul trebuie să reconstituie sensul intertextemului în lumina întregului, şi viceversa. La această etapă, lectorul va efectua operaţii de contextualizare – decontextualizare – recontextualizare a intertextemului, privit ca element constitutiv al textului-ţintă cu **funcţie textualizantă şi semantică**.

Contextualizarea citatului este posibilă graţie indicilor lingvistici, cum ar fi: nume autor, titlu, anul publicării. Următorul pas în contextualizarea citatului constă în identificarea sensului lui original. Pentru aceasta, ne propunem o analiză a izotopiilor; or, lectura, aşa cum o înţelegem noi, înseamnă „a identifica izotopia(-ile)

care îl parcurge (parcurg) şi a urmări, din aproape (dis)cursul(-urile) acestor izotopii" [2, p.115]. Chiar din primul vers al textului, izotopia suferinței se impune, pentru că:

The panting^{+} City *Cried^{+} to the Sea* *I am faint^{+} with heat^{+}*	au în comun semul /pain/

Izotopia este reluată iar în versurile 7-8, unde:

So to the City, hot^{+} with the flame^{+} *Of the pitiless^{+} sun^{+}*	au în comun acelaşi sem /souffrance/

Cea de-a doua izotopie se constituie începând cu versul doi, iar:

O breathe^{+} on me *And the Sea^{+} said, Lo, I breathe^{+}* *the east wind^{+} came^{+}*	au în comun semul /change/

A treia şi a patra izotopie prezintă rezultatul schimbării implorate de către personajul Sea al textului poetic şi se construieşte în jurul semului /delivery/, care poate lua foma /life/ sau /death/:

To some will be life^{+} *Silent^{+} as dreams^{+} are* *As to Prometheus^{+}, bringing ease^{+}* *Life^{+}-giving* *O breath of the merciful^{+} (Sea)*	au în comun semul /life/
to others death^{+} *and sudden^{+} as sleep^{+}* *come the Oceanides^{+}* *death^{+}-giving* *merciless^{+} Sea*	au în comun semul /death/

Echilibrul, care se stabileşte între aceste două izotopii, conferă textului o semnificație simbolică enantiosemică profundă: asemeni mării, care este atât forță protectoare, cât şi forță distrugătoare, ceea ce dă viață poate să ducă şi la pierzanie, iar ceea ce provoacă fericire poate provoca şi suferință. Opoziția Viață – Moarte, Bine – Rău este perfect tradusă şi prin utilizarea în text a două miteme – „Prometheus, bringing ease in pain" şi „come the Oceanides" – care, la rândul lor, se prezintă ca intertexteme-actualizatori ai intertextului secund(ar). Conform mitului, Prometeu este pedepsit de Zeus, care răspândeşte în lume toate relele şi nenorocirile, trimițând pe pământ Oceanidele. Autorul nu-şi exprimă poziția pe care o ia în această luptă a contrariilor, alegerea aparținând lectorului. Cooperarea scriitor-lector este intensificată şi de folosirea interogației retorice: „*Life-giving, death-giving, which will it be;/O breath of the merciful, merciless Sea?*", care exersează o profundă funcție perlocutivă, încurajând lectorul să reflecteze asupra vieții şi caracterului ei imprevizibil. Răspunsul implicit al scriitorului ar fi că nu poți cunoaşte adevărul decât atunci când răspunzi provocărilor, când faci o alegere. Astfel, marea se constituie ca simbol enantiosemic – figură macrostructurală, constituită prin conlucrarea personificărilor (*the City and the Sea*; *The panting City cried*; *the Sea said*), antitezelor (*life/death*; *life-givin / death-giving*; *merciful/merciless*), comparațiilor (*silent as dreams are*; *sudden as sleep*) – pentru a simboliza viața/moartea, siguranța/pericolul, liniştea/zbuciumul, echilibrul/dezechilibrul.

Dacă la prima lectură dominantă este perceperea citatului ca element al discontinuității, la cea de-a doua lectură, cititorul cu o competență medie şi maximală va percepe continuitatea în care se înscrie citatul dat prin recurența lexicală şi analogia semantică, identificate în text:

a) recurenţa lexicală:

«La Quarantaine» [15, p.370-371]	„The City and the Sea"
la mer	*the sea*
(elle) respire	*breath*
(les mots) dénouent ses peines	*bringing ease*
parfaitement calme	*the deep silent*

b) analogia semantică:

Segmentul textual, care încorporează citatul, gravitează în jurul a două seme antitetice: /soufrance/ şi /libération/, generând două reţele semantice, care irigă textul şi care pot forma următoarele două paradigme:

/souffrance/	/libération/
visage de cuivre	*lave*
sombre	*s'éclaircit*
visage fermé	*dénoue*
	brille
	librement

Aceleaşi paradigme pot fi construite şi în textul citat:

/pain/	/delivery/
faint	*life*
pain	*Prometheus*
pitiless sun	*Oceanides*
death	*breathe (4 recurenţe)*
merciless	*mercifull*
	bring ease
	wind

Paradigmele identificate ne permit să definim două axe semantice, pornind de la cuplurile opoziţionale /souffrance/ VS / libération/ şi /pain/ VS /delivery/. Putem conchide că citatul dat se înscrie perfect în spaţiul textului-ţintă prin ceea ce L.Jenny numeşte „izotopie metaforică", care presupune că „fragmentul textual este integrat în context prin analogie semantică" [13, p.274]. Legătura intertextuală se realizează şi prin prisma recurenţei directe a temei, a leitmotivelor în conţinutul textelor asociate şi a redundanţei în scopul intensificării tonalităţii majore a textelor care dialoghează.

Recontextualizat, citatul stabileşte un fel de comuniune între Léon şi Suzanne, prin intermediul analogiei stabilite între versurile lui Longfellow şi personajele textului-ţintă: Oraşul (the City), care reclamează un suflu nou, este Suzanne, care se zbate între viaţă şi moarte, iar Marea (the Sea), care i-ar aduce prospeţime, este Léon. La fel cum Oraşul, care se sufocă sub razele distrugătoare ale soarelui, cheamă Marea în ajutor, Suzanne cere, deşi tacit, cu disperare ajutorul lui Léon.

În paradigma conturată în jurul semului /delivery/ atestăm şi prezenţa mitemului Prometheus. Prin utilizarea acestui mitem se constituie intertextul secund(ar) al textului, format din totalitatea textelor literaturii prometeismului, scrise pe tot parcursul istoric al acestei teme fundamentale. Constantă a mitului creat de cultura greacă, arhetipul-simbol Prometeu este preluat prin capodopere de prestigiu în toate literaturile europene. Ne referim la textele *Teogonia*, *Munci şi zile* de Hesiod, *Prometeu purtător al focului*, *Prometeu înlănţuit* şi *Prometeu eliberat* de Eschil, *Prometeu* de Goethe, *Prometeu* de Byron sau *Prometeu dezlănţuit* de Shelley. Dublu ascunsă, intertextualitatea permite identificarea lui Léon cu personajul mitic, în care Suzanne, disperată total, vede un salvator. Lectura acestei secvenţe de text permite anticiparea evenimentului dezastruos descris în excipit: ruptura şi dispariţia (moartea simbolică a lui Léon). Vom atribui intertextemului dat şi o **funcţie de anticipare a conţinutului textual**. Menţionăm, în acest context, că este ultimul citat din Longfellow: după ce Le Clézio înserează în textul său patru citate din diferite texte ale autorului american (p.20 – *Fata Morgana*, p.31 – *Birds of Passage*, p.308 – *The Song of Hiawatha*), intertextul longfellowean este practic epuizat. În spaţiul textual, cuprins între paginile 370-540, referinţa la autor este doar reiterată la pagina 409 (poezia verbu-

lui este depășită de cea a naturii: « Mais le vent de Gabriel a tout balayé. Il n'y a plus de poésie. Je n'ai plus envie de lire les longues phrases un peu solennelles de Longfellow. Il me semble que même les mots de l'homme d'Aden ont disparu dans le ciel, ils ont été emportés par le vent et perdus dans la mer ») şi la pagina 509, pentru a semnala că poemele marelui autor şi-au pierdut semnificația şi valoarea pe care o aveau cândva în viața lui Suzanne (« [...] les poèmes de Longfellow, comment pouvais-je les imaginer ici, dans une autre vie [...] »). Conchidem că acest intertext secund devine mai profund şi mai important pentru construirea sensului textual.

Considerăm că am reuşit să propunem o viziune integratoare, care explică, de pe poziții semiolingvistice, conceptul de lectură plurală, prin una dintre multiplele sale forme – lectura intertextuală, actualizată prin intermediul intertextemelor, pe de o parte, relația text – lector, pe de altă parte, şi, nu în ultimul timp, complementaritatea dintre explicare, comprehensiune şi interpretare în timpul interlecturii. Rezultatele obținute nu sunt decât nişte tatonări ale terenului, iar fenomenul este încă departe de a fi cristalizat.

Bibliografie:

1. ADAM, J-M, HEIDMANN, U. *Le texte littéraire: Pour une approche interdisciplinaire*. Louvain la-Neuve: Academia, 2009. 156 p. ISBN 978-2-87209-956-6
2. ARRIVE, M. *Lire Jarry*. Bruxelles: Complexe, 1976. 172 p. ISBN 2870270046
3. BARTHES, R. *Théorie du texte*. Accesat [20.09.2014]. Disponibil: http://asl.univ-montp3.fr/e41slym/Barthes_THEORIE_DU_TEXTE.pdf.
4. BARTHES, R. *Critique et verité*. Paris: Seuil,1966. 80 p. ISBN 2-02-001931-0
5. CĂLINESCU, M. *A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii*. Iaşi: Polirom, 2007. 431 p. ISBN 978-973-46-0766-2
6. COMPAGNON, A. *La seconde main: ou, Le travail de la citation*. Paris: Seuil, 1979. 414 p. ISBN 2-02-005058-7
7. CORNEA, P. *Introducere în teoria lecturii*. Bucureşti: Minerva, 1988. 306 p.
8. ECO, U. *Lector in fabula. Cooperarea interpretatívă în textele narative* / Traducere de Marina Spalas. Bucureşti: Univers, 1991. 306 p. ISBN 973-34-0050-5
9. GENETTE, G. *Palimpsestes: La littérature au second degré*. Paris: Seuil, 1982. 467 p. ISBN 2-02-006116-3
10. GROEBEN, N. *Psihologia literaturii. Ştiința literaturii între hermeneutică şi empirizare*. Bucureşti: Univers, 1978. 217 p.
11. GUȚU, I. *Semnul estetic în dimensiunea nivelurilor sale de interpretare*. Chişinău: CEP USM, 2002. 197 p. ISBN 9975-70-129-9
12. JAUSS, H.R. *Pour une esthétique de la réception*. Paris: Gallimard, 1978. 305 p. ISBN 2070720144
13. JENNY, L. *La stratégie de la forme*. In: Poétique. Paris, 1976, n° 27, p.257-281.
14. KERBRAT-ORECCHIONI, C. *L'Enonciation. De la subjectivité dans le langage*. Paris: A. Colin, 1980. 290 p. ISBN 2-200-31175-3
15. Le Clézio, J.-M.G. *La Quarantaine*. Paris: Gallimard, 1995. 540 p.
16. RICŒUR, P. *De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutică* / Traducere de I.Pop. Cluj-Napoca: Echinox, 1999. 400 p. ISBN 973-9114-56-8
17. RIFFATERRE, M. L'intertexte inconnu. In: *Littérature*, 1981, n° 41, p.4-7.

Prezentat la 24.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.44-48

PROCEDEE DE TRADUCERE A VERBELOR PREFIXALE DIN LIMBA RUSĂ (ÎN BAZA TRADUCERILOR ROMÂNEŞTI)

Aliona SOBOL

Universitatea de Stat din Moldova

De regulă, în limba rusă prefixul conferă verbului la care a fost ataşat valori semantice suplimentare, pe care limba română le exprimă, de obicei, prin mijloace lexicale (adverbe, locuţiuni adverbiale, verbe semiauxiliare aspectuale, locuţiuni verbale etc.). În procesul de traducere a operelor literare din limba rusă în română sunt utilizate diverse procedee, care, în ordinea descreşterii frecvenţei, sunt: perifraza, accentuarea, transpunerea / transpoziţia şi modularea.
Cuvinte-cheie: *echivalent, verb prefixal, procedeu de traducere, perifrază, accentuare, transpunere / transpoziţie, modulare.*

TRANSLATION PROCEDURES OF PREFIXAL VERBS FROM RUSSIAN LANGUAGE (ON THE BASIS OF ROMANIAN TRANSLATIONS)

As a rule, in Russian language prefixes add to the verb, which it was attached to, additional semantic values, that Romanian language are usually expressed by lexical means (adverbs, adverbial locutions, aspectual verbs, verbal locutions etc.). In the translation process of literary works from Russian language into Romanian, there are used various methods, which, in the decrescendo order of the frequency are: periphrasis, accentuation, transposition and modulation.
Keywords: *equivalent, prefixed verb, translation procedure, periphrasis, accentuation, transposition, modulation.*

Pe parcursul unui proces îndelungat de constituire a traductologiei au evoluat şi opiniile asupra esenţei traducerii. Acestea corespund unor etape diferite de dezvoltare a domeniului, generând, concomitent, multiple interpretări ale unuia dintre conceptele-cheie ale teoriei traducerii – echivalenţa, definită drept „egalitate de valoare, de semnificaţie, de sens; calitatea a ceea ce este echivalent" [4, p.328]. Conform *Dicţionarului contextual de termeni traductologici*, în lingvistică conceptul *echivalenţă* are semnificaţia de „...relaţia de identitate între două unităţi de sens diferite, având aceeaşi denotaţie şi aceeaşi conotaţie" [3, p.76]. Deşi tipologia echivalenţei variază uneori de la un teoretician la altul, majoritatea recunosc strânsa legătură ce se stabileşte între echivalenţă şi procedeele de traducere. Astfel, cele mai multe încercări de a defini echivalenţa au la bază descrierea unor procedee de traducere. Totodată, caracterul echivalenţei textelor este dictat şi de stilul funcţional respectiv.

Printre cele mai dificile experienţe de traducere sunt considerate cele ce vizează categorii gramaticale prezente în limba-sursă, dar inexistente în limba-ţintă sau cele ce se referă la alomorfismul mijloacelor de exprimare a unei categorii gramaticale în limbi diferite. Referindu-ne la limbile română şi rusă, remarcăm anumite similitudini (cum ar fi aproximativ acelaşi sistem al părţilor de vorbire), condiţionate de apartenenţa acestora la aceeaşi familie de limbi – cea indo-europeană. Există însă şi multe diferenţe ce pot fi explicate atât prin faptul că limbile menţionate aparţin unor grupuri diferite, cât şi prin caracterul variat al limbilor: sintetic al limbii ruse şi cel analitico-sintetic al celei române. Printre particularităţile de limbă ce prezintă dificultăţi în cadrul procesului de traducere putem menţiona următoarele: prezenţa categoriei determinării în limba română şi absenţa acesteia în rusă, prezenţa categoriei gramaticale a aspectului verbal în limba rusă şi lipsa acesteia în română etc.

Datorită caracterului analitico-sintetic al limbii române, de cele mai multe ori unui cuvânt din limba rusă îi corespund două sau mai multe cuvinte româneşti. După cum susţine lingvistul Alexandru Zacordoneţ, un excelent cunoscător de limbă rusă (născut în Ucraina, dar, de la vârsta de un an, şi-a petrecut copilăria în oraşul Chişinău, unde a urmat şcoala primară şi liceul, licenţiat al Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii din Iaşi), „Această pluralitate de vocabule româneşti ce se opune frecvent unui singur cuvânt rusesc are mai multe cauze. Cauza cea mai evidentă este prezenţa prefixului la cuvintele respective ruseşti, mai exact utilizarea pe scară largă a prefixării în limba rusă" [9, p.23-24]. De regulă, prefixul conferă verbului la care a fost ataşat valori semantice suplimentare (faza de început sau sfârşit al acţiunii, caracterul durativ sau momentan, iterativ sau rezultativ etc.).

Atât verbele prefixale, cât şi cele sufixale formează nişte clase ce se referă la aspectualitatea lexicală şi pentru care se utilizează termenul de origine germană *Aktionsart* (numit în literatura de specialitate şi *mod al acţiunii, aspecte lexicale* [I.Evseev], *aspect obiectiv* sau *mod al procesului* [O.Ducrot, J.M. Schaeffer], *modalităţi ale acţiunii,* rus. *способ действия,* span. *modo de acción*). Lingviştii ruşi A.V. Bondarko şi L.L. Bulanin consideră că *Aktionsart* reprezintă nişte grupări semantice de verbe şi, parţial, de formare a cuvintelor, care se delimitează pe baza comunităţii tipului de desfăşurare a acţiunii [10, p.11]. Pentru a reda diverse tipuri de Aktionsart, limba română recurge, de obicei, la mijloace lexicale (adverbe, locuţiuni adverbiale, verbe semiauxiliare aspectuale, locuţiuni verbale etc.), iar rusa, în cele mai multe cazuri, la morfeme afixale, întrucât în limbile de origine slavă prefixele au două valori: lexicală şi gramaticală şi, în dependenţă de acestea, două funcţii: derivativă şi de perfectivare (de schimbare a categoriei gramaticale a aspectului verbal din imperfectiv în perfectiv).

În articolul de faţă ne-am propus să urmărim ce procedee sunt preferate la traducerea din limba rusă în română a verbelor prefixale, având ca reper traducerea trilogiei scriitorului Alexei Tolstoi *Хождение по мукам (Drumul pătimirilor*), efectuată de traducătorul Vasile Leviţchi.

Prin *procedeu de traducere*, numit în literatura de specialitate şi *de transfer,* conform *Dicţionarului contextual de termeni traductologici*, se are în vedere „orice modalitate folosită deliberat de traducător în momentul reflecţiei asupra TS [textului sursă – n.n.] şi al căutării unui echivalent" [3, p.150]. Deşi tipologia procedeelor de traducere diferă deseori de la un traductolog la altul, vom menţiona totuşi unele dintre ele. Profesorul Peter Newmark, una dintre principalele figuri ale traductologiei din ţările anglofone, numit şi campion al studiilor de traducere, delimitează două categorii mari: 1) traducerea literală / semantică, pe care o consideră cea mai importantă, *şi* 2) alte procedee, printre care calcul, transferul, echivalentul cultural, echivalentul funcţional, echivalentul descriptiv, sinonimia, transpoziţia, modularea, compensarea, parafraza etc. [7, p.7-8].

Autorii Jean-Paul Vinay şi Jean Darbelnet, citaţi de lingvistul Roger Bell, stabilesc 3 subdiviziuni ale traducerii literale/semantice: împrumutul, calcul şi traducerea literală (propriu-zisă – *n.n.*) şi 4 ale traducerii libere: transpunerea, modularea, echivalenţa şi adaptarea [1, p.88].

Aşadar, unul dintre procedee este **perifraza,** numită şi *traducere analitică* de către Sara Buium, autoarea lucrării *Probleme ale teoriei traducerii*. Termenul *perifrază* [gr. *periphrasis* < *peri* – împrejur, *phrasis* – vorbire] este definit drept „procedeu gramatical şi stilistic de exprimare prin mai multe cuvinte a ceea ce, în mod obişnuit, se poate reda printr-un singur cuvânt; grup de cuvinte care înlocuieşte un termen unic cu acelaşi sens" [4, p.779]. Ca termen ce ţine de teoria traducerii, conform *Dicţionarului contextual de termeni traductologici*, perifraza are semnificaţia de „rezultatul unei amplificări ce rezidă în înlocuirea unui cuvânt din textul sursă printr-un grup de cuvinte sau printr-o expresie cu sens echivalent, în textul ţintă" [3, p.144].

La traducerea din limba rusă în română un procedeu productiv este *perifraza verbală*, o construcţie formată dintr-un verb însoţit de un semiauxiliar de modalitate sau de aspect. Alexandru Zacordoneţ consideră perifraza „un echivalent românesc obişnuit şi aproape întotdeauna unicul posibil al verbului rus..." [11, p.397].

Să analizăm exemplele:

„...но он, глядя на хозяйку длинным, странным взором, неожиданно **заговорил** о том, что исскуства вообще никакого нет..." [12, p.24] –

„...dar Bessonov o ţintuise pe stăpâna casei cu o privire stranie şi stăruitoare, apoi deodată **începu să spună** că de fapt nu există niciun fel de artă..." [8, p.40].

În traducerea românească, verbului prefixal **заговорил**, cu forma de infinitiv *заговорить*, pf.,-1. ***(a începe)*** *a vorbi, a lua cuvântul,* îi corespunde perifraza **începu să spună**, alcătuită din verbul semiauxiliar de aspect cu semantică incoativă ***a începe*** (una dintre cele mai frecvente semnificaţii pe care le poate avea un verb derivat cu prefixul *за-* este de început al acţiunii) şi un verb la modul conjunctiv.

Următorul exemplu din limba rusă de asemenea conţine un verb derivat cu ajutorul prefixului *за-:*

„Екатерина Дмитриевна села на кровать, щекою прижалась к Дашиной голой спине и **засмеялась**..." [12, p.23],

„Ecaterina Dmitrievna se aşeză şi ea pe marginea patului, atinse cu obrazul spinarea goală a Daşei şi **începu să râdă**...." [8, p.37].

Ca şi în exemplul precedent, verbului prefixal *засмеяться*, pf. – *a începe a râde, a izbucni în râs* îi corespunde perifraza formată din verbul semiauxiliar de aspect cu semantică incoativă ***a începe*** şi un verb la modul conjunctiv.

Să urmărim un exemplu în care verbul din limba rusă este derivat cu prefixul *до-* ce îi imprimă nuanţa de acţiune încetată:

„Она **не дослушала**, кивнула головой...” [12, p.19] –

„Nu-l mai **ascultă până la capăt**...” [8, p.33].

În versiunea românească, verbul prefixal **не дослушала**, cu forma iniţială *дослушать*, pf. – **a asculta (a audia) până la sfârşit,** este înlocuit de perifraza constituită dintr-un verb şi locuţiunea adverbială de mod **până la capăt.**

Alt procedeu de traducere, utilizat de translatorul Vasile Leviţchi, este **accentuarea**, căreia Leon D. Leviţchi, autorul lucrării *Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română*, recomanda să i se acorde un sens mult mai larg decât cel pe care şi-l revendică fonetica. Astfel, **accentuarea** să fie considerată „...orice mod posibil de subliniere, de scoatere în evidenţă a unei noţiuni, a unei idei, a unui sentiment, a unei atitudini etc., prin mijloacele limbii....” [apud 3, p.133].

Să comparăm exemplele:

„Даша легла лицом в подушку и, кусая её, чтобы не кричать, **заплакала**.” [12, p.27] –

„Daşa îşi îngropă faţa în pernă şi, muşcând din ea, ca să nu ţipe, **izbucni în hohote de plâns**.” [8, p.44]

Verbul prefixal cu semantică incoativă **заплакала***,* la infinitiv – *заплакать*, pf.- **(a începe) a plânge,** este tradus româneşte prin sintagma **izbucni în hohote de plâns**. Traducătorul a utilizat, în acest caz, o expresie care conţine, faţă de lexemul *a plânge***,** un sem denotativ în plus, pe cel al intensităţii, întrucât verbul *a izbucni* are semnificaţia: „A se manifesta brusc şi cu putere; a se arăta deodată; *p. ext.* a ţâşni. **2.** (Despre sunete, vorbe etc.; la pers. 3) A se porni deodată şi cu intensitate, a se auzi deodată” [4, p.511]. Astfel a accentuat starea emotivă de tristeţe şi de durere a personajului feminin.

Şi în alte cazuri la traducerea verbului prefixal cu semantică incoativă **заплакала** este utilizat procedeul **accentuării**. De exemplu:

„И уже горько **заплакала**...” [12, p.31] –

„Şi în cele din urmă **plânse cu lacrimi** amare...” [8, p.50]

Întrucât expresia *горько плакать* are în limba română echivalentul *a plânge amar,* observăm în versiunea românească un element în plus faţă de original; e vorba de substantivul **lacrimă** la cazul acuzativ, numărul plural: **cu lacrimi**. Conform *Dicţionarului explicativ al limbii române,* verbul **a plânge** are semnificaţia: „A vărsa lacrimi (de durere, de întristare, de emoţie sau de bucurie); a lăcrima. **2.** Tranz. A boci, a jeli o persoană moartă, un lucru pierdut, o situaţie dureroasă, vărsând lacrimi, tânguindu-se” [4, p.806]. Astfel, sememul *a plânge* conţine deja semul *lacrimi*, de aceea considerăm constucţia ***plânse cu lacrimi*** *amare* una pleonastică, care, probabil, a fost intenţionat utilizată de traducător, pentru a accentua starea emoţională a personajului feminin şi, implicit, impactul asupra receptorului.

Alt exemplu în care traducătorul a utilizat acelaşi procedeu, **accentuarea:**

„Во время этих слов лицо Николая Ивановича было как каменное, но сердце его нырнуло и **задрожало** от радости...” [12, p.30] –

„În timpul acestui schimb de cuvinte faţa lui Nicolai Ivanovici era împietrită, dar inima îi **tresări şi** i **se umplu** de bucurie...” [8, p.47]

Verbul prefixal cu semantică incoativă *задрожать* are semnificaţia ***a începe a tremura*** *(a dârdâi), a vibra; a fi cuprins de un fior; a se înfiora.* Şi în acest caz translatorul a preferat să accentueze starea de bucurie a personajului. Utilizarea verbului **se umplu,** împreună cu **tresări**, contribuie la exprimarea intensităţii trăirii personajului.

Încă un caz de utilizare în traducere a aceluiaşi procedeu îl putem urmări în exemplul următor:

„Здесь **можно подремать** ещё с полстолетия, верю.” [12, p.16] –

„Nimic de zis, **s-ar mai putea dormi** în ele cam o jumătate de veac.” [8, p.28]

Prefixul *по-* imprimă verbului **дремать** nuanţa de acţiune limitată în timp şi în plinătatea manifestării ei, actualizată în limba română de adverbul de mod ***puţin*** şi adjectivele calitative ***uşor*** şi ***scurt.*** Astfel, verbul prefixal **подремать**, pf., pop., are semnificaţia *a moţăi, a aţipi, a picura* ***(puţin)****. A începe să doarmă, a fi cuprins de un somn* ***uşor*** *(şi* ***scurt****).* Asemenea verbe se înscriu în Aktionsart limitativ. Traducătorul, dimpotrivă, preferă să utilizeze sintagma **s-ar mai putea dormi**, care conţine lexemul verbal **a dormi**, cu un sem denotativ în plus, pe cel al intensităţii, faţă de variantele din dicţionarul bilingv, întrucât **a dormi** are, conform *Dicţionarului explicativ al limbii române*, sensul de *A se afla în stare de somn, a fi adormit* [4, p.316].

Acelaşi procedeu, al accentuării, este utilizat de traducătorul V.Leviţchi şi în următorul fragment:

„Даша возмутилась, позвала его в лес и там... **наговорила**... что она возмущена, считает его личностью с развращённым воображением..." [12, p.22] –

„Indignată peste măsură, Daşa l-a chemat în pădure şi...îi **turui răspicat**...că e revoltată şi îl consideră drept un individ cu imaginaţia depravată..." [8, p.36]

Verbul prefixal **наговорила,** cu forma iniţială *наговорить*, pf. – ***a spune multe****, a pălăvrăgi, a flecări*, corespunde tipului cumulativ de Aktionsart (de cumulare de acţiuni, obiecte sau capacităţi ale lor), accentul punându-se, datorită lexemului ***multe***, pe volumul celor spuse, pe când în versiunea românească apare formaţia onomatopeică **turui** (cu marca stilistică *familiar* şi *depreciativ*), care are semnificaţia *A vorbi întruna şi repede (fără a spune lucruri importante)* [4, p.1122]. Accentul se deplasează astfel, datorită adverbului de durată *întruna*, pe durata sau tempoul vorbirii.

Alt procedeu prezent în traducerea verbelor prefixale din limba rusă este **transpoziţia** (termen utilizat de către lingvista Sara Buium şi Georgiana Lungu Badea, autoarea lucrării lexicografice *Mic dicţionar de termeni utilizaţi în teoria, practica şi didactica traducerii*). Pentru acelaşi procedeu circulă şi termenul **transpunere,** utilizat de către Roger T. Bell şi Teodora Cristea. Roger T. Bell defineşte procedeul prin „redarea unui element din limba-sursă cu ajutorul unor elemente din limba-ţintă care sunt echivalente din punct de vedre semantic, însă nu şi formal (de exemplu, datorită schimbărilor categoriei gramaticale)..." [1, p.88]. Astfel, în traducere sunt utilizate alte părţi de vorbire decât în original: verbul poate fi tradus prin substantiv, adjectiv, adverb etc.

De exemplu:

„Выдернула у швейцара шубу и **побежала** к парадным дверям." [12, p.19] –

„După care îşi zmulse şuba din mâna portarului şi **porni** apoi **cu paşi repezi** spre ieşire." [8, p.33]

În traducerea realizată de Vasile Leviţchi, verbului prefixal cu semantică incoativă **побежала**, cu forma iniţială *побежать*, pf. – *2. a începe a alerga,* îi corespunde sintagma **porni cu paşi repezi**, formată dintr-un verb, substantiv la cazul acuzativ şi un adjectiv calitativ.

Alt caz de **transpoziţie:**

„Не дыша, она ждала, что Николай Иванович либо зарыдает, либо **закричит** как-нибудь страшно." [12, p.26] –

„Aştepta cu sufletul la gură ca Nicolai Ivanovici să izbucnească în hohote de plâns sau **să scoată nişte urlete** îngrozitoare." [8, p.43]

Verbul prefixal din textul original **закричит**, cu forma iniţială **закричать,** pf. – *a începe a striga, (a ţipa, a răcni)* are semantică incoativă. În versiunea românească îi corespunde expresia **să scoată nişte urlete**, formată dint-un verb şi un substantiv la cazul acuzativ.

Un alt procedeu de traducere a verbelor prefixale din limba rusă, atestat în versiunile româneşti, este **modularea,** care, conform *Dicţionarului contextual de termeni traductologici,* „...constă în restructurarea unui enunţ din textul ţintă, determinând o schimbare a punctului de vedere sau a gradului de claritate, în raport cu formularea din original, lucru care se întâmplă îndeosebi atunci când se utilizează partea în locul întregului, abstractul în locul concretului, conjugarea activă în locul celeia pasive" [3, p.134].

De exemplu:

„...и особенно другими стали глаза, замечательные глаза, **посмотришь в них – голова закружится.**" [12, p.24] –

„...şi mai ales ochii erau cu totul alţii, nişte ochi admirabili, **în stare să-l ameţească pe cel care i-ar privi**." [8, p.39]

Verbul prefixal din textul original **закружится** provine de la forma iniţială **закружиться,** pf., şi are, conform dicţionarului bilingv, semnificaţia *1. a începe a se învârti, a se roti*, 2. *a ameţi,* **у него закружилась голова** – *a început să i se învârtească capul.*

În textul original prima propoziţie din fraza **посмотришь в них – голова закружится** are subiectul inclus şi se referă la persoana a doua, numărul singular, prin urmare ***tu*** *îi vei privi*, pe când în versiunea tradusă perspectiva se schimbă de la persoana a doua, numărul singular la persoana a treia, numărul plural: *ochii*, respectiv ***ei*** *erau... în stare să-l ameţească pe cel care i-ar privi.*

În concluzie, menţionăm că, datorită valorilor pe care le au, prefixele din limba rusă contribuie la redarea diverselor tipuri de Aktionsart. Pentru a reda semnificaţia pe care o au verbele prefixale din limba rusă, limba

română recurge, de obicei, la mijloace lexicale (adverbe, locuţiuni adverbiale, verbe semiauxiliare aspectuale, locuţiuni verbale etc. În procesul de traducere din limba rusă în română a operelor literare sunt utilizate diverse procedee şi, având ca reper traducerea trilogiei lui Alexei Tolstoi *Хождение по мукам (Drumul pătimirilor*), efectuată de traducătorul Vasile Leviţchi, am stabilit care dintre ele sunt preferate la traducerea verbelor prefixale. Astfel, am remarcat prezenţa următoarelor procedee de traducere, care, în ordinea descreşterii frecvenţei, sunt: perifraza, accentuarea, transpunerea / transpoziţia şi modularea.

Bibliografie:

1 BELL, R.T. *Teoria şi practica traducerii* / Traducere de Cătălina Gazi. Iaşi: Polirom, 2000. 312 p.
2. BUIUM, S. *Probleme ale teoriei traducerii*. Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Limbi Slave, 1977. 184 p.
3. Dicţionar contextual de termeni traductologici: franceză-română / Volum coordonat de Maria Ţenchea. Timişoara: Editura Universităţii de Vest , 2008. 245 p. ISBN 978-973-125-062-5
4. Dicţionarul explicativ al limbii române. Ed. II. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1996. 1992 p.
5. DUCROT, O., SCHAEFFER, J.M. Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului. Bucureşti: Babel, 1996. 532 p. ISBN 973-48-1027-8
6. EVSEEV, I. *Semantica verbului: Categoriile de acţiune, devenire şi stare*. Timişoara: Facla, 1974. 183 p.
7. NEWMARK, P. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988. [Accesat 10.11.2014] Disponibil: http://carynannerisly.wikispaces.com/file/view/A+Textbook+of+Translation+by+ Peter + Newmark.pdf/
8. TOLSTOI, A. *Drumul pătimirilor: Trilogie*. Vol. 1: Cartea 1: *Surorile*. Cartea 2: *Anul optsprezece* / Traducător V.Leviţchi. Chişinău: Literatura artistică, 1978. 720 p.
9. ZACORDONEŢ, Al. *Probleme de stilistică comparată privind limba română şi limba rusă*. Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2000. 284 p. ISBN 973-9312-82-9
10. БОНДАРКО, А.В., БУЛАНИН, Л.Л. *Русский глагол.* Ленинград: Просвещение, 1967. 190 с.
11. ЗАКОРДОНЕЦ, А. Лингвистические аспекты переводов с русского языка на румынский. În: *Romanoslavica*, XVI, Bucureşti, 1968, p.397-407.
12. ТОЛСТОЙ, А. *Хождение по мукам. Трилогия: Сестры. Восемнадцатый год*. Кишинев: Лумина, 1978. 478 с.

Prezentat la 26.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.49-51

LE FONCTIONNEMENT DES CONSTRUCTIONS EN „ANT” DANS LE ROMAN FRANÇAIS „LE PÈRE GORIOT” D'HONORÉ DE BALZAC ET SA VERSION ROUMAINE

Violeta COTILEVICI
Universitatea de Stat din Moldova

L'opération traduisante ne consiste pas seulement à transporter les signifiés d'une langue dans une autre, mais à exprimer avec d'autres moyens un même vouloir dire. Il n'y a donc pas une traduction unique mais plusieurs types de traduction, imposant chacun des impératifs spécifiques. On ne traduit pas de la même façon un roman, un poème, un écrit philosophique, un ouvrage technique ou scientifique, un film, un livre d'enfants... Pour chaque type de traduction, une stratégie est à définir, qui guidera le traducteur dans ses choix et l'aidera à demeurer fidèle au vrai discours du texte.

Pour les textes littéraires, le traducteur est seul maître à bord et doit prendre ses responsabilités quand il s'agit de reformuler. La traduction littéraire ne peut être que la mise au point d'une autre œuvre c'est-à-dire d'un texte autonome de même statut. L'essentiel n'est plus alors de calquer l'original mais de produire un nouvel original qui viendra se substituer à lui. L'unité de traduction n'est plus le mot, le syntagme ou la phrase mais le texte tout entier.

Pour faire une analyse contrastive des formes en „-ant” dans le texte littéraire nous nous sommes servis d'un roman français et sa version roumaine: "Le père Goriot" d'Honoré de Balzac.

Nous avons vu que les constructions en „-ant” de la phrase française ne correspondent pas toujours à celles du roumain. Ensuite, il est à mentionner que le gérondif du français peut être traduit par une phrase subordonnée ou par une phrase coordonnée. Nous avons prouvé que le gérondif est plus employé que l'adjectif verbal ou le participe présent. Le plus souvent la position des constructions en „–ant” est au milieu de la phrase. Dans la plupart des cas la valeur stylistique des constructions en „-ant” est gardée dans la version roumaine de même que leur fonction syntaxique et communicative.

Mots clés: *opération traduisante, unité de traduction, formes en „-ant”, analyse contrastive.*

FUNCŢIONAREA CONSTRUCŢIILOR ÎN „ANT” ÎN ROMANUL FRANCEZ „TAICA GORIOT” DE HONORÉ DE BALZAC ŞI VERSIUNEA SA ROMÂNĂ

Procesul de traducere nu constă doar în a transporta cuvinte dintr-o limbă în alta, dar în a exprima cu ajutorul altor mijloace aceeaşi idee. Nu există, deci, o traducere unică, dar mai multe tipuri de traducere, impunând fiecare imperative specifice. Nu se traduce în acelaşi mod un roman, un poem, o lucrare filisofică sau ştiinţifică, un film, o carte pentru copii... Pentru fiecare tip de traducere există o strategie care va ghida traducătorul şi îl va ajuta să rămână fidel la adevăratul discurs al textului.

Pentru operele literare, traducătorul este acel care îşi va asuma responsabilitatea pentru reformularea textului. Traducerea literară nu poate fi decât crearea unei altei opere, adică a unui text autonom cu acelaşi statut. Esenţialul nu mai este de a calchia originalul, dar de a produce un altul nou care va veni să-l substituie pe primul. Unitatea de traducere nu mai este cuvântul, sintagma sau fraza, dar textul în întregime.

Pentru a face o analiză contrastivă a formelor în „ant” în textul literar, ne-am servit de un roman francez şi versiunea sa română „Taica Goriot” de Honoré de Balzac. S-a văzut că construcţiile în „ant” în fraza franceză nu corespund întotdeauna cu cele din română. Astfel, este de menţionat că gerunziul din franceză poate fi tradus printr-o frază subordonată sau coordonată. Am constatat că gerunziul este mai des utilizat decât adjectivul verbal sau participiul prezent. Cel mai adesea poziţia construcţiilor în „ant” este la mijlocul frazei. În majoritatea cazurilor, valoarea stilistică a construcţiilor în „ant” este păstrată în versiunea română, la fel ca şi funcţia sintactică şi cea comunicativă.

Cuvinte-cheie: *proces de traducere, unitate de traducere, forme în „ant”, analiză contrastivă.*

Il est connu le fait que, pendant longtemps, la traduction littéraire a été une passion, une vocation. Ceci n'a pas empêché de grands traducteurs comme Cicéron, Saint Jérôme, Oresme, Etienne Dolet, Joachim du Bellay, Luther, etc., de nous laisser, sur cet exercice, des réflexions qui sont encore à relire aujourd'hui.

Il est essentiel que le texte conserve son statut littéraire, son caractère esthétique, et que l'effet produit par l'union du sens et de la forme soit, avant toute autre considération, le but ultime du transfert. Il importe aussi de ne pas toucher aux macropropositions que sont l'intrigue formelle compromette le moins possible l'équivalence de sens.

Il faut que le texte fonctionne car, par définition, un texte traduit n'est pas fait pour être lu avec l'original en regard. Il faut toujours se souvenir qu'on ne traduit ni des mots, ni des phrases, ni des paragraphes, mais

une œuvre avec tout ce que cela suppose : cohérence de l'organisation interne, homogénéité, impact sur le lecteur [5, p.37].

L'opération traduisante ne consiste pas seulement à transporter les signifiés d'une langue dans une autre, mais à exprimer avec d'autres moyens un même vouloir dire.

On ne traduit pas de la même façon un roman, un poème, un écrit philosophique, un ouvrage technique ou scientifique, un film, un livre d'enfants... Pour chaque type de traduction, une stratégie est à définir, qui guidera le traducteur dans ses choix et l'aidera à demeurer fidèle au vrai discours du texte. [6, p.152]

Une chose importante à mentionner est que le texte littéraire est, tant par son contenu que par son expressivité, un organisme vivant, dynamique, évolutif dont le sens est inépuisable et difficile d'accès. A la différence de la communication courante le plus souvent univoque, il est par nature ambigu car constitué de réseaux de signification complexes qui rendent possible, sans déstructuration, une pluralité de lectures.

Pour faire une analyse contrastive des formes en „-ant" dans le texte littéraire nous nous sommes servi du roman français „Le père Goriot" d'Honoré de Balzac et sa version roumaine traduite par Victor Vasilachi. En jetant un coup d'oeil sur le roman français „Le père Goriot", nous avons vu que la majorité des formes en „-ant" sont des gérondifs.

Dans l'exemple qui suit il s'agit d'une traduction littérale complète. On rend le gérondif français par le gérondif roumain du même verbe.

Ex.1 p.47 *Le lendemain, elle partit en oubliant de payer six mois de pension, et en laissant une défroque prisée cinq francs.*

p.198 *A doua zi plecă, uitînd să plătească pensiunea pentru şase luni şi lăsînd nişte vechituri preţuite la cinci franci.*

Il y a des exemples où la position des formes en „-ant" est gardée. Le traducteur V. Vasilache a rendu les valeurs du gérondif gardant la simultanéité des actions exprimées par Balzac. Le traducteur reste fidèle à la fonction syntaxique et communicative des constructions en „-ant" dans les exemples français.

Pour avancer on va mentionner qu'il y a des cas où le gérondif français est traduit par le gérondif roumain d'un autre verbe.

Ex.1 p.19 *Après avoir lu les secrètes infortunes du père Goriot, vous dînerez avec appétit en mettant votre insensibilité sur le compte de l'auteur, en le taxant d'exagération, en l'accusant de poésie.*

p.182 *După ce veţi fi citit tăinuitele necazuri ale lui taica Goriot, veţi cina cu poftă, punînd nesimţirea dumneavoastră pe socoteala autorului, învinuindu-l de exagerări, acuzîndu-l de născoceli.*

D'après le dictionnaire français – roumain (7, p.344), le verbe „ *taxer*" se traduit par „*a taxa*" et au sens figuré par „*a califica*". Il n'y a pas la variante „*a învinui*".

Il sera bien de mentionner que malgré la différence de sens, le traducteur respecte la position et la valeur des formes en „-ant". Toutes les trois formes en „-ant" expriment la simultanéité tant en français qu'en roumain et elles ont le rôle des compléments circonstanciels de manière dans les deux langues. Une fois leur position n'est pas changée en roumain, ces trois gérondifs sont des rhèmes et apportent une information nouvelle, inconnue jusqu'à ce moment-là. Elles participent à la progression du texte dans les deux langues.

À travers les exemples sélectionnés, nous avons rencontré un cas intéressant où le traducteur transforme la construction hyperonymique française dans une autre construction hyponymique roumaine.

Ex.1 p.22 *Cette cour a sur la rue Neuve Sainte-Geneviève une porte étroite par où la cuisinière chasse les ordures de la maison en nettoyant cette sentine à grand renfort d'eau, sous peine de pestilence.*

p.184 *Curtea are o portiţă îngustă dînd în strada Neuve-Sainte-Geneviève, pe unde bucătăreasa mînă gunoiul din casă spălînd din belşug cu apă această scursoare, de teama duhorii şi a molimelor.*

Le gérondif du verbe généralisateur „*nettoyer*" a été traduit par le gérondif d'un verbe concret „*a spăla*". D'après le dictionnaire bilingue (Haneş, 1994) le verbe „*nettoyer*" se traduit par un seul verbe roumain „*a (se) curăţa*".

Ce phénomène de transformation de la généralisation en concrétisation persiste chez le traducteur moldave V.Vasilache. Parfois le traducteur plaide pour un langage familier, caractéristique pour notre peuple.

Ex.1 p.26 *Bientôt la veuve se montre, attifée de son bonnet de tulle sous lequel pend un tour de faux cheveux mal mis, elle marche en traînassant ses pantoufles grimacées.*

p.186 *Curînd apare şi văduva, împopoţonată cu scufia ei de tul de sub care spînzură cîteva şuviţe de păr fals prins la repezeală; păşeşte tîrşindu-şi papucii scîciaţi.*

Parfois le traducteur V. Vasilache provoque une incommodité au lecteur par le fait qu'il choisit en roumain des mots difficile à prononcer, à comprendre. Dans la majorité des cas ces mots sont inconnus par les moldaves, malgré le fait qu'ils existent dans le dictionnaire.

Ex.1 p.45 *Elle s'intrigua beaucoup pour changer le personnel de ses pensionnaires, en affichant la prétention de n'accepter désormais que les gens les plus distingués sous tous les rapports.*

p.196 *Se osteni mult ca să schimbe componenţa pensionarilor, învederînd pretenţia de a nu primi de acum înainte decît oameni distinşi sub toate aspectele.*

Selon le dictionnaire explicatif roumain, le verbe „*a învedera*" signifie: *a arăta în mod clar; a dovedi, a demonstra.* Le dictionnaire bilingue (Haneş, 1994) donne la traduction suivante pour le verbe „*afficher*"- 1. *a afişa*. 2.(fig). *a etala, a expune, a face paradă de.*

Il y a un exemple qui combine en soi deux phénomènes: la généralisation qui passe en concrétisation et le style neutre qui passe dans le style familier. Les verbes du langage commun „*boire*" et „*manger*" passent en „*a sorbi*" et „*a se înfrupta*". Il semble que le traducteur choisit l'hyponyme „*a se înfrupta*" pour l'hypéronyme „*manger*" afin d'être plus proche de l'âme et de la façon de parler de notre peuple.

Le traducteur moldave cherche à mettre en jeu son initiative. Dans l'exemple ci-dessous il considère que le verbe français „*serrer*" peut être traduit par le verbe roumain „*a arăta*". En réalité le dictionnaire français – roumain (Haneş, 1994) ne propose pas une telle traduction. D'après ce dictionnaire cité ci-dessus, le verbe français „*serrer*" se traduit par „1.*a strînge, a aduna*; 2.*a presa, a apăsa;* 3.*a strînge, a îndesa*". Pour le verbe roumain „*a arăta*", le dictionnaire roumain – français ne donne pas la variante de traduction „*serrer*".

Dans la variante roumaine de cet exemple, le traducteur ajoute le pronom personnel avec la fonction d'un complément indirect qui manque dans l'original.

En revanche la fidélité persiste au niveau de la position et de la fonction syntaxique et communicative des formes en „-ant".

Ex.1 p.43 *Ceci, dit-il à Mme Vauquer en serrant un plat et une petite écuelle dont le couvercle représentait deux tourterelles qui se becquetaient, est le premier présent que m'a fait ma femme, le jour de notre anniversaire.*

p.195 *Iată, rostise el către doamna Vauquer, arătîndu-i o farfurioară şi o ceşcuţă al cărei capac înfăţişa două turturele dezmierdîndu-se cu ciocul, primul cadou pe care mi l-a făcut soţia, de ziua aniversării noastre*.

En guise de conclusion il est à dire que les constructions en „-ant" de la phrase française ne correspondent pas toujours à celles du roumain. Ensuite, il est à mentionner que le gérondif du français peut être traduit en roumain par une phrase subordonnée ou par une phrase coordonnée. Nous avons prouvé que le gérondif est plus employé que l'adjectif verbal ou le participe présent. Le plus souvent la position des constructions en „-ant" est au milieu de la phrase. Dans la plupart des cas la valeur stylistique des constructions en „-ant" est gardée dans la version roumaine de même que leur fonction syntaxique et communicative.

Bibliographie:

1. BALZAC, H. de. *Le Père Goriot.* Paris: Librairie Générale Française, 1961.
2. BALZAC, H. de. *Taica Goriot* / Traducere şi note de Victor Vasilache. Chişinău: Hyperion, 1990.
3. LADMIRAL, J.-R. *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris: Gallimard, 1994.
4. LAPLACE, C. *Théorie du langage et théorie de la traduction*. Paris: Didier Erudition, 1994.
5. LEDERER, M., Israël F. *La liberté en traduction*. Paris: Didier Erudition, 1991.
6. TATILON, C. *Traduire. Pour une pédagogie de la traduction*. Toronto: Editions du GREF, 1986.

Dictionnaire:

7. HANEŞ, G. *Dhicţionar francez-român, român-francez*. Chişinău: Ştiinţa, 1995.

Prezentat la 12.08.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.52-58

REFLECTAREA METALINGVISTICĂ A LEXEMULUI „TERRE" PRIN INFERENȚA TRATATĂ LA PALIERUL MICROSEMANTICII ŞI A TEORIEI SEMELOR AFERENTE

Silvia ŞCERBAKOV

Universitatea se Stat din Moldova

Delimitările lingvistice de trecere a sensurilor cuvintelor din vorbire în limbă se explică cu ajutorul teoriei semelor aferente. Descrierea unităților semantice din care se constituie sensul unităților lexicale se manifestă prin două aspecte corelative: identificarea trăsăturilor pertinente ale sensului care sunt semele *şi* identificarea relațiilor dintre aceste seme, ceea ce permite descrierea sensului ca o structură şi nu ca un inventar de trăsături.

Polisemia este dependentă de frecvența utilizării cuvintelor în vorbire: în măsura în care frecvența este mare, structura semantică a cuvintelor este mai amplă şi mai complexă.

Descrierea semantică a lexemului „terre" ia în calcul toate normele sociale şi ceea ce constituie condițiile paradigmatice. Lexemul „terre" este polisematic, iar, ca termen, el face parte din diferite domenii ale vieții umane.

Cuvinte-cheie: *microsemantică, inferență, aferență, sem, lexem, semantică, limbă, vorbire.*

LA REFEXION METALINGUISTIQUE DU LEXEME „TERRE" PAR L'INFERENCE TRAITEE AU PALIER DE LA MICROSEMANTIQUE ET LA THEORIE DES SEMES AFFERENTS

Les délimitations linguistiques du passage des sens des mots de la parole dans la langue s'expliquent à l'aide de la théorie des sèmes afférents.La description des unités sémantiques desquelles se constitue le sens des unités lexicales se manifeste par deux aspects correlatifs: l'identification des traîts pertinents du sens qui sont les sèmes et l'identification des relations entre ces sèmes, ce qui permet la description du sens comme une structure et non comme un inventaire de traîts.

La polysémie est dépendante de la fréquence d'utilisation des mots dans la parole: tant la fréquence est grande, tant la structure sémantique des mots est plus ample et complexe.

La description sémantique du lexème «terre» prend en compte toutes les normes sociales et ces qui constitue les conditions paradigmatiques. Le lexème «terre» est polysémantique, comme terme, il fait partie de différents domaines de la vie humaine.

Mots-clés: *microsémantique, inférence, afférence, sèmes, lexème, sémantique, langue, parole.*

În cadrul lingvisticii, pe la sfârşitul secolului al XIX-lea s-a constituit semantica – „ştiința semnificațiilor cuvintelor", pentru a relua termenul de la inventatorul său, Michel Bréal. De atunci, cuvântul-semn este studiat în diacronie ca evoluție a sensurilor şi în sincronie ca valoare în sistem. Limba este un sistem ale cărui elemente sunt solidare şi la care valoarea unuia rezultă din prezența simultană a altuia. Valorile contextuale nu fac decât să modifice, prin nuanțe, valoarea în limbă. Limba este sistemul social în care se realizează uzajul în discurs şi permite descrierea uzajului corpusului (ocurențele şi frecvența lor) [10, p.168].

Diferența dintre limbă şi discurs are consecință directă în delimitarea distincției dintre unitatea codului şi producerea codului, adică dintre unitățile limbii ce formează un ansamblu finit şi unitățile discursului ce formează un ansamblu infinit (o combinatorie deschisă).

Ambiguitatea semantică a naturii polisemice a semnului lingvistic nu poate fi elucidată decât ținându-se cont de diferitele niveluri de complexitate a semnului în care se află semantica lingvistică: cuvântul, fraza, textul. Fiecărui palier de descriere lingvistică îi corespude o teorie semantică: cuvântuuil – microsemantica, frazei – mezosemantica şi textului – macrosemantica [8, p.25]. Semantica lexicală este o semantică a unităților în limbă şi a unităților în discurs. Unitățile semnificative în limbă sunt prezentate, într-o măsură oarecare, de dicționare, care reflectă „conştiința metafizică a unei societăți" [10, p.168].

Microsemantica tratează unitățile de conținut ca dimensiuni inferioare conținutului morfemului, anume: a compozantelor sememului. *Un semem* este un ansamblu structurat de trăsături pertinente, care sunt *semele*. Existența semelor ca trăsături pertinente (seme inerente), cât şi ca trăsături nepertinente (seme aferente) depinde de sistemul ce defineşte clasele de sememe. Dacă mai multe sisteme semantice contribuie la constituirea oricărui text, atunci pot fi definite mai multe tipuri de seme produse de diferite tipuri de sisteme. Coşeriu spune că conceptul de limbă ca instituție socială şi cel ca sistem funcțional nu pot fi considerate coexistensive, deoarece deşi în fiecare limbă sunt aspecte sistematice şi interindividuale, normate în comunitatea dată, sau, cum s-ar spune, instituționale, ele totuşi nu sunt funcționale, nu aparțin sistemului ideal de diferențe şi opo-

ziţii semnificative a limbii însăşi. Şi, după cum Coşeriu remarcă, între palierul concret şi norma socială se poate insera *norma individuală,* „ca activitate creatoare concretă, ca sumă de acte lingvistice concrete şi, fără îndoială, inedite şi individuale (fiind expresia unor intuiţii inedite şi individuale), dar care sunt, în acelaşi timp, convenţionale şi sunt „fapte de limbă", exemple şi modele de limbă, de vreme ce se creează pe baza actelor lingvistice precedente şi, la rândul lor, servesc ca bază pentru acte lingvistice ulterioare, dat fiind că limba nu există decât ca sistem abstract de acte lingvistice comune sau în mod concret înregistrate ori acumulate în memoria subiecţilor vorbitori" [4, p.13]. Vorbirea este realizarea individual-concretă a normei, care conţine norma însăşi, ea ceste originalitatea expresivă a indivizilor vorbitori. Sistemul mai mult i se oferă decât i se impune individului, punându-i la dispoziţie mijloace pentru exprimarea sa inedită, dar în acelaşi timp inteligibilă, care utilizează acelaşi sistem. Ceea ce se impune, în relitate, individului, limitându-i libertatea de exprimare şi restringând posibilităţile oferite de sistem în cadrul fixat de realizările tradiţionale, este *norma.* După cum mai remarcă Coşeriu, „nu este un paradox, nici clişeu să spui că un mare poet „a folosit toate posibilităţile pe care i le oferea limba". În acest sens, se poate de repetat, împreună cu Humboldt şi Croce, că, în realitate, nu învăţăm o limbă, ci învăţăm să creăm într-o limbă, adică ne însuşim normele care dirijează creaţia într-o limbă, învăţăm să cunoaştem şi orientările sistemului, precum şi elementele pe care sistemul ni le oferă ca tipare pentru exprimarea noastră inedită" [4, p.100-101]. Vorbirea este o activitate universală care se realizează prin indivizi particulari, ca membri ai unor comunităţi istorice, ce poate fi studiată, în sens universal, în sens particular şi în sens istoric. Vorbirea este sensul creativ: modifică şi face să sporească în mod continuu „ştiinţa" pe care se bazează. Limba este terenul comun de istoricitate lingvistică a vorbitorilor şi tot ceea ce se spune, se spune într-o limbă care, în parte, se manifestă, în formă concretă, în vorbire. În acelaşi timp, vorbirea este a spune ceva nou prin mijlocirea unei limbi, şi adesea noul, ceea ce nu s-a spus mai înainte, se poate însera în tradiţie şi poate, la rândul său, să devină „fapt de limbă". Explicaţia acestor delimitări în lingvistică şi a procesului de creare a faptelor de limbă, prin manifestarea evoluţiei semantice a cuvintelor s-ar reda prin teoria semelor. Pentru lexicologie, definiţia unui cuvânt este descrierea unităţilor semantice din care se compune sensul unităţilor lexicale. Această descriere comportă două aspecte corelative: identificarea trăsăturilor de sens pertinente, care sunt *semele*, şi identificarea relaţiilor între aceste seme, ce permit descrierea sensului ca o structură şi nu ca un inventar de trăsături. Semele sunt definite ca relaţii de opoziţie sau de echivalenţă în cadrul claselor de sememe. Denumirea de *sem* îi revine lui Greimas [5, p.22], dar conceptul este preluat de la Jakobson, fiind denumit de acesta *trăsături distinctive*, care nu este decât din traducerea engleză a *elementelor diferenţiale* a lui Saussure. Greimas încearcă să explice trăsăturile distinctive ale antonimelor prin ilustrarea prezenţei sau absenţei unor seme. În acelaşi context, Pottier dă „o strălucită analiză" [2, p.125] a sememului *sediu*, prezentând diferenţele de sensuri cu ajutorul sememelor, iar în alt exemplu, în baza lexemului *jeun-*, repartizează semele, astfel, denotaţiei, aparţinându-i *semele specifice* şi *semele generice*; iar conotaţiei virtualizate în competenţă - *semele virtuale.*

Structura semică a sememului se descrie atât în limbă, cât şi în context. De altfel, în limbă, se va pune problema relaţiilor între sememe în cadrul aceleiaşi paradigme; în context, se va studia compatibilităţile combinatorice între sememe, pentru a formula reguli de reprezentare.

Rastier [7,8] a pus baza principiilor unei analize la nivelul semelor care ar putea fi comparată cu precedenta (a lui Pottier) în principiu, dar mult mai amplă, deoarece analiza lui Rastier vizează sistematic problema delicată a polisemiei şi, mai ales, rolul contextului în funcţionarea semelor. Vom adera la definiţia lui Pottier citată de Rastier: „Semul este trăsătura distinctivă semantică a unui semem, relativ într-un mic ansamblu de termeni realmente disponibili şi cu adevărat utilizabili la un locutor într-o circumstanţă dată a comunicării" [7, p.33]. Semele sunt unităţi proprii unei limbi, pertinenţa lor este supusă condiţiilor generale hermeneutice. Rastier distinge două tipuri de seme:

a) Semele *generice* sunt moştenite de clasele din punct de vedere ierahic superioare şi indexează sememul în aceste clase. Ele marchează relaţiile de echivalenţă între sememe; ele sunt o proprietate a elementelor unui ansamblu considerat.
b) Semele *specifice* diferenţiază sememele în contextul lexiilor aparţinând la una şi aceeaşi clasă. Ele marchează relaţii de opoziţii între sememe; ele marchează o proprietate caracteristică a unui element al ansamblului considerat.

Pentru a preciza statutul ansamblurilor de definiţie ce va permite apariţia diferenţelor dintre semele generice şi semele specifice, pe de o parte, şi dintre diferite tipuri de seme generice, pe de altă parte:

a) *Taxemul* este ansamblul de rang inferior. Semele specifice sunt definite în interiorul taxemului, de altfel şi unele seme generice de generalitate slabă. Rastier [7, p.49] aplică aici definiţia lui Coşeriu: „structura paradigmatică constituită prin unităţile lexicale ('lexemele') ce îşi împart o zonă comună de semnificare şi găsindu-se în opoziţie imediată unele cu altele", precizând, totodată, că gramemele sunt de asemenea definite în cadrul taxemului.
b) *Domeniul* este un grup de taxeme, în cadrul lui nu există polisemie. Domeniul este legat de normele sociale.
c) *Dimensiunea* este o clasă de generalitate superioară. Ea include sememe ce comportă aceeaşi trăsătură generică. Dimensiunile pot fi articulate între ele prin relaţii de disjoncţiune excuzivă.

Se disting trei tipuri de seme generice, aşa cum ele notează apartenenţa unui semem: a unui taxem, a unui domeniu, a unei dimensiuni. Rastier le va numi, respectiv, seme *microgenerice, mezogenerice* şi *macrogenerice.*

Lexemul „terre" este un cuvânt polisemantic, iar din punct de vedere semantic cuvântul polisemantic este interpretat în calitate de microstructură de seme ierarhic organizate, fiind desemnat prin termenul *semantem* (Greimas, Pottier). Lexemul „terre" este un semantem alcătuit din mai multe sememe. Să examinăm definiţia din dicţionar [5]:

terre (nom féminin)
1. Avec une majuscule: notre planète.
2. Partie de la surface de cette planète qui n'est pas recouverte par les eaux.
3. Matière qui compose la surface de cette planète et dans laquelle poussent les végétaux.
4. Etendue de pays.
5. Sol.
6. Terrain cultivé, domaine: parcourir ses terres.
7. En électricité: sol considéré comme conducteur électrique, liaison d'un conducteur à la terre.
8. Terre cuite: ouvrage en argile durcie au feu.
9. [radiocommunications] Station de Terre: station située soit sur la surface de la Terre, y compris à bord d'un navire, soit à bord d'un aéronef et destinée à communiquer avec une autre station de même nature sans utilisation de moyens spatiaux.

Structura sensului lexemului „terre" este determinată de experienţa umană. Procesul de cunoaştere a lumii înconjurătoare este nelimitată şi cu cât el evoluează, cu atât se modifică aspectul denotativ al sensului. Şi, cum remarcă V.Bahnaru [1, p.21], „conţinutul semic al sememului înglobează componetul denotativ-noţional, componentul paradigmatic şi aproape integral cel pragmatic, în timp ce aspectul sintagmatic aparţine unei categorii mai generale decât sensul şi anume: valorii sensului".

Lexemul „terre"este substantiv şi propriu şi comun, inanimat, concret, de genul feminin şi structura lui se prezintă ca o totalitate de seme ierarhic organizate. Se identifică următoarea structură semică: semul generic al lui „terre" – /planète appartenant au système solaire /, iar semul specific – /planète où existe la vie et poussent les végétaux et les animaux/ Polisemia este dependentă de frecvenţa utilizării cuvintelor în vorbire: cu cât frecvenţa este mai mare, cu atât structura semantică a cuvintelor este mai amplă şi mai complexă [1, p.35]. Lexemul „terre" este destul de frecvent şi prin aceasta se explică complexitatea sa semantică, dar şi multitudinea domeniilor de apartenenţă [1]:

<u>astronomie</u>
Planète du système solaire qui possède de vastes océans d'eau liquide.
<u>géologie</u>
Formation meuble à granulométrie fine constituant la couche superficielle de l'écorce terrestre où se développent les végétaux.
<u>géographie</u>
1) Partie de la surface de la lithosphère qui n'est pas recouverte d'eau.
2) La partie solide de la surface du globe. En géographie, une étendue de terre est par définition une superficie déterminée de la surface du globe. Elle a pour caractéristiques tous les attributs raisonnablement constants ou cycliques de la biosphère directement au-dessus et en dessous d'elle, y compris ceux de l'atmosphère, du sol et des formations géologiques sous-jacentes, aussi bien que les caractères hydrologiques, la flore et la faune qui s'y trouvent et les traces de l'activité humaine passée et présente, pour autant que ces attributs influent d'une manière significative sur l'utilisation présente et à venir de la terre par l'homme.
<u>physique</u>

[1] A se vedea tabelul *Structura semică a lexemului „terre".*

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.52-58

Pour certains types de manomètres, partie de l'appareil qui est raccordée directement à l'enceinte à vide et qui contient l'élément sensible à la pression.
Association française de normalisation, 1980
électricité
Masse conductrice constituée par la terre et dont le potentiel est, par convention, égal à zéro.
agriculture
Exploitation agricole ou parcelle de cette exploitation.
peinture
Substance naturelle, en général colorée, susceptible d'être utilisée pour la pigmentation des peintures et préparations assimilées.
chimie
Pigment en couleur de terre
économie
Au sens économique, l'un des principaux facteurs de production consistant parfois en un bien gratuit, mais le plus souvent en un bien économique qui est fourni par la nature sans l'intervention de l'homme. Le terme peut comprendre non seulement la surface du terrain, terre et eau compris, mais aussi tout ce qui est fixé à demeure sur ce terrain. Par conséquent, toutes les ressources naturelles dans leur état original, le bois et les dépôts de minéraux, la faune, le bois et les poissons, sont compris dans la définition technique du mot terre. Il en va de même des sources d'énergie, mis à part l'homme lui-même, tels que l'eau, les dépôts houillers, et la fertilité naturelle du sol.
droit
Au sens juridique, la partie solide de la surface de la terre, par opposition à l'eau; tout terrain, sol ou terre considéré comme constituant une propriété, et tout ce qui y est rattaché soit par nature, tel que les arbres et tout ce qui se trouve sur ou sous sa surface (p. ex. les minéraux et les cours d'eau), soit par l'intervention de l'homme, tel que les bâtiments et les clôtures.
oenologie
1) Goût terreux, de terre, de limon : caractère des vins produits avec des raisins souillés de terre.
2) Caractère des vins qui pour une désacidification partielle ont été additionnés de carbonate de chaux impur.
marine
L'emploi le plus courant de ce mot se trouve dans l'expression *aller à terre*, quitter momentanément le bord pour se rendre à terre, que le navire soit à quai ou en rade.
route
Terres, décombres qu'on retire d'un endroit où l'on creuse. Résultat du déblaiement.

Fiecărui semem al semantemului „terre" îi corespunde seriile sinonimice (conform dicționarului en-ligne [5]):
1/ sol: champ, terrain, terroir, humus, terreau, glèbe, boue, déblai, limon, glaise.
2/ pays: lieu, continent, globe, monde, planète.
3/ mettre en terre: enterrer, ensevelir, inhumer.
4/ terre à terre: vulgaire, rebattu, simple, courant, usuel, ordinaire, quelconque, commun, prosaïque, mesquin, opportuniste, pratique, matériel, positif, matérialiste, pragmatique, concret.

În baza teoriilor de structurare a sensului şi a datelor din dicționare, se va prezenta structura semică a lexemului „terre":

Sèmes/ Sémèmes	Surface	Matière	Milieu cultivé	Milieu des paysants	Objet de possession	Sphère	Potentiel électrique	Colorant	Engrais naturel	Quantité	Humain
planète	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
champ	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-
bien	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
domaine	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
propriété	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
terrain	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
humus	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	-
terreau	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	-
glèbe	+		+	+	-	-	-	-	-	-	-

boue	+	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-
déblai	-		-	-	-	-	-	-	-	+	-
limon	+	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-
glaise	+	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-
lieu	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
continent	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
globe	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
monde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
sol	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
ocre	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-

Pentru a putea prezenta mnifestările de sens ale lexemului „terre" şi în discurs, se va reveni latipologia semelor. Semele, fie generice sau specifice, ele pot lua forma a două statuturi diferite, ce caracterizează modul lor de actualizare şi ele pot fi *seme inerente* sau *aferente.* Acestea din urmă ar putea fi calificate ca având statut apropiat de virtueme. Semele inerente prezintă relaţii reflexive în cadrul claselor semantice; semele aferente, numite impropriu conotative, prezintă relaţii nonreflexive între clase.

a) *Semele inerente* sunt definitorii tipului. Ele sunt moştenite din tip în ocurenţă.

b) *Semele aferente* sunt de touă feluri: *seme aferente social normate* şi *seme aferente contextuale*.

Privitor la semele aferente social normate, relaţiile aplicative depind de normele sociale diferite de sistemul limbii, ce sunt asociate tipului fără a avea caracter definitoriu la acelaşi nivel ca semele inerente. Semele aferente social normate nu se actualizează în ocurenţă decât de prescrierile contextului său. Aceste seme sunt valori luate în ocurenţă de către atributele facultative ale tipului şi nu sunt moştenite, dar trebuie să fie actualizate prin instrucţiunile contextului.

Al doilea tip, seme aferente contextuale, nu depinde de relaţiile paradigmatice între clase, dar rezultă numai din propagările semelor în context. Modul lor de actualizare se destinge radical de precedentele feluri de seme, deoarece nu se pune în joc raportul dintre tip şi ocurenţă, dar numai raportul dintre ocurenţe. Tradiţional, semele aferente contextuale nu sunt reprezentate în tipul lexical. Ele sunt propagate în ocurenţă de către context, anume prin intermediul determinărilor şi predicaţiilor.

Pentru descriere lingvistică a sistemul lingvistic în sens restrâns, redus la sistemul funcţional al limbii, se va recurge la semele inerente. Dacă se doreşte o descriere lingvistică, în sens larg, ce se conţine dincolo de sistemul funcţional al limbii, a normelor socializate, trebuie de luat în calcul, alături de semele inerente, semele social normate. Iar dacă se descrie un uzaj lingvistic, se ia ca corpus un text determinat. În cazul unei opere literare particulare, structura semantică a lexemului poate să conţină seme *aferente idiolectale*, care nu pot şi nu trebuie să fie reprezentate în limbă. Schematic, acestea s-ar reda astfel [7, p.70]:

Paliere	Compozantele tipice	Tipul de sistematicitate	Sectorul de reprezentare
I (sensurile semnificantului)	Semele inerente	Sistemul funcţional	Lingvistica restrânsă
II (accepţiile şi utilizările)	Semele aferente social normate	Sociolectul	Lexicologia evoluată
III (ocurenţele)	Semele local aferente	Idiolectul	Analiza textuală

Extensiunile semantice ale cuvintelor şi trecerea sensurilor dint-un sistem în altul se poate de explicat prin teoria semelor lui Rastier [7, p. 55]: „ privitor la faptul cum se face tranziţia între nivelul sistemului şi acel al normei şi a discursului (vorbirii) se crede că studiul *aferenţei* ar putea contribui la rezolvarea acestei probleme, cu preţul unei necesare aprofundări teoretice: lărgind obiectul semanticii *normei*. Raportul dintre sistem şi normă ar putea atunci să fie gândit în microsemantică ca un raport dintre trăsăturile inerente şi aferente".

Examinând aria semantică a lexemului „terre" în idiolectul lui Exupéry [9], romanul Terre des hommes, prin aplicarea teoriei semelor se va putea explica apariţia unor noi sensuri ale lexemului „terre". Semul fiind definit prin relaţiile între seme, dar determinarea acestor relaţii se faceprin contextul lingvistic şi situaţional.

Dar şi datele pragmaticepot deveni „condițiile de existență şi de identificare a semului"[7, p.36]. În însuşi titlul romanului se actualizează semul /surface/, /sphère/, dar şi /objet de possession/; şi lexemul „hommes" nu reprezintă în particular anumiți oameni, dar „les hommes de la planète". Sememul 'planète' nu poate să fie/objet de possession/, este vorba despre codificările idiolectale pentru a insista asupra responsabilității oamenilor față de pământ, ca planetă, din moment ce este obiectul de posesie ale oamenilor.

În exemplul „ *La terre nous en apprend plus long sur nous que tous les livres. Parce qu'elle nous résiste. L'homme se découvre quand il se mesure avec l'obstacle.*" (p.23), apare semul 'enseignant', 'professeur' pentru „terre", reieşind din context şi din vecinătatea lexemului „apprendre", care, împreună cu lexemul „terre", nu ar constitui o solidaritate lexicală, conform teoriei lui Coşeriu. Aici ar fi vorba despre un sem aferent lexemului „terre". Dar în alt context: „*Là semblaient exposés, dans la nuit, tous les biens de la terre, et je goûtait l'ivresse orgueilleuse du renoncement.*" (p.29), se observă actualizarea semului inerent sistemului /Matière qui compose la surface de cette planète et dans laquelle poussent les végétaux/. La fel şi în alt context „*Mais des distances infranchisables s'accumulaient entre notre navire et cette terre habitée. Toutes les richesses du monde longeaient dans un grain de poussière égaré parmi les constellations. "* (p.36) se actualizează semul inerent sistemului limbii 'partie de la surface de cette planète qui n'est pas recouverte par les eaux'. Însă, în „*Toutes les richesses du monde longeaient dans un grain de poussière égaré parmi les constellations*" se observă o metaforă care este stabilită între conținutul morfemelor „terre" şi „grain de poussière"; prin lingvistica cuvântului, teoria metaforei este legată de morfologia părților de discurs şi se admite, de obicei, o relație metaforică între aceleaşi categorii morfologice, în cazul nostru – între substantive. Deci, în idiolectul exuperian, planeta Pământ este ca „un grăunte de praf rătăcit printre celelate constelații", dar în care există toate bogățiile lumii. Totuşi, felul şi numărul semelor unui semem variază conform ocurențelor.

În alt context: „*Ainsi, chéminions –nous le long des routes sinueuses. Elles évitent les terres stériles, les rocs, les sables, elles épousent les besoins de l'homme et vont de fontaine en fontaine. Elles conduisent les campagnards aux terres de blé, reçoivent au seuil des étables de bétail encore endormi et le versent, dans l'aube, aux luzernes.*" (p.57), se actualizează semul 'terrain cultivé, domaine' inerent sistemului. Iar în exemplul „*L'avion est une machine sans doute, mais quel instrument! Cet instrument a fait découvrir le vrai visage de la terre.*" (p. 57) în sintagma „*le vrai visage de la terre* "se observă că semele 'partie antérieure de la tête de l'homme' şi 'expression des traits de la face.' ale lexemului „visage" se virtualizează, dar se actualizează semul aferent social normat 'aspect d'une chose'. Şi, în rezultat, „le visage de la terre" nu este o solidaritate lexicală, dar o solidaritate metaforică. Conceptele de activare şi inhibiție, transpuse planului semantic, permit redarea actualizării şi virtualizării semelor. Aplicând, în particular, construcția dinamică a sensului lexical în context, prin activarea sau inhibiția semelor, s-a prezentat diferențierea semnificațiilor, dar şi accepțiilor lexemului „terre". Studiul diferențial asigură pertinența conținutului: studiul diferențelor pornind de la un context dat pune în evidență conținuturile ce au scăpat cândva analizei lexicografice tradiționale. Obiectivul unei astefel de cercetări constă în descrierea conținutului articolului din dicționar al lexemului în cauză prin prezentarea semelor inerente şi prin includerea principalelor aferențe, formulate sub forma regulilor corespondente interpretărilor elementare. Descrierea lexicului semantic se bazează pe studiul corpusului reprezentativ al textului tratat prin descrierea trăsăturilor inerente şi a trăsăturilor aferente, în particular – prin studiul dinamic al corpusului. „Trăsăturile semantice nu sunt punctul de plecare al unui parcurs interpretativ" [8, p.36]. În baza teoriilor expuse mai sus şi a studiului lexemului „terre" în idiolectul exuperian se remarcă faptul că trăsăturile semantice ale lexemului în cauză pun în evidență prezența semelor sale inerente sistemului din structura sa semantică, dar şi o aferență idiolectală, proprie acestui autor, care prezintă actul creator al subiectului vorbitor, în cazul nostru – al autorului. Descrierea semantică nu poate fi izolată din sistemul funcțional al limbii, de contextul lingvistic şi de condițiile paradigmatice, adică de actele necesare unei comunicări pertinente. În acest context, autorul comunică un mesaj pentru locutorii săi, al cărui sens este perceput din context, iar structura semantică a lexemului „terre" se caracterizează prin noi sensuri care sunt generate de subiectul creator.

Bibliografie:

1. BAHNARU, V. *Mutații de sens: cauze, modalități, efecte*. Chişinău: Ştiința, 1988. 156 p. ISBN 5-376-00398-1
2. BAYON, Ch., MIGNON, X. *Initiation à la sémantique du langage*. Paris: Editions Nathan, 2000. 256 p. ISBN 2-09-191103-8

3. COŞERIU, E. *Teoria limbajului şi lingvistică generală.* Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2004. Ediție în limba română de Nicolae Salamandu, 331 p. ISBN 973-45-0493 -2 I.
4. GREIMAS, A.J. *Sémantique structurale.* Paris: PUF, 1966. 202 p. ISBN 2-03-070314-1
5. *Le dictionnaire multifonctions* [accesat 10.09. 2012] Disponibil: http://dictionnaire.tv5.org/dictionnaire/ definition/ terre
6. *Le grand dictionnaire terminologique* [accesat 10.09. 2012] Disponibil:http://www.gdt.oqlf.gouv.qc.ca/resultat.aspx .
7. RASTIER, Fr. *Sémantique interprétative*. Paris: PUF, 1987. 276 p. ISBN 2-13-039833-2.
8. RASTIER, Fr. CAVAZZA, M. AMEILLE, A. *Sémanique pour l'analyse*. Paris: Edition Masson, 1994. 240 p. ISBN 2-225-84537-9.
9. SAINT-EXUPERY, A. *Terre des hommes*. Leningrad: Prosveŝenie. Leningradskoe otdelenie, 1960.
10. POTTIER, B. *Sémantique et logique.* Paris: Editions Universitaires, 1976. 292 p. ISBM 2-7113-0033-1.

Prezentat la 22.10.2012

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.59-61

PAISIE VELICIKOVSKI, „LUMINĂTOR” DIN EPOCA LUMINILOR

Ludmila USATÂI
Universitatea de Stat din Moldova

Secolul al XVIII-lea a fost unul dintre secolele bogate în nume mari şi în evenimente culturale de anvergură. Acestui veac îi aparține şi starețul mănăstirii Neamțu Paisie Velicikovski.

Experiența pe care o acumulează la mănăstirile de pe Muntele Athos îi permite să pună bazele unei şcoli de traducători din greacă în română.

Paisie Velicikovski, mare om de cultură religioasă, autor, traducător, filantrop, este inițiatorul mişcării numite ulterior „paisiană” ce presupunea revigorarea vieții monahale.

Cuvinte-cheie*: călugăr, stareț, Sfânta Scriptură, textele Sfinților Părinți, mănăstire, sărăcie, ascultare, viață monahală, şcoală de traducători, autor.*

PAISIE VELICIKOVSKI, THÉOLOQUE DE L'ÉPOQUE DES LUMIÈRES

Le XVIIIe siècle est caractérisé par un grand développement intellectuel et culturel, par des grands noms et des événements d'envergure. Une personnalité remarquable de ce siècle est Pasie Velicikovski, abbé du monastère Neamțu.

L'expérience accumulée dans les monastères de la Montagne Athos lui permet de jeter les bases d'une école de traducteurs du grec en roumain.

Paisie Velicikovski, grande personnalité de culture religieuse, écrivain, traducteur, philanthrope, est le promoteur d'un mouvement (qui porte son nom «paisian»), dont le but est de faire revivre la vie monastique.

Mots-clés: *abbé, monastère, vie monastique, Ecriture Sacre, textes des Pères Sanctifiers, culture religieuse, école de traducteurs, auteur.*

Secolul al XVIII-lea a fost unul dintre secolele bogate în nume mari şi în evenimente culturale de anvergură. Acestui veac îi aparține şi marele stareț al mănăstirii Neamțu, cuviosul Paisie cel Mare (Velicikovski).

S-a născut Paisie în decembrie 1722 în familia unui preot din Poltava Ucrainei. Din fragedă copilărie Petru (numele de botez al lui Paisie) îşi dorea o viață plină de evlavie şi de aceea urmează timp de patru ani primul ciclu al Academiei Teologice din Kiev. Dar studiile nu l-au pasionat şi tânărul pleacă în căutarea unui părinte duhovnicesc. Peregrinările pe la câteva dintre mănăstirile din Ucraina (unde, la mănăstirea Medvedeschi, a fost făcut rasfor sub numele de Platon) nu i-au adus liniştea sufletească sperată. Decizia de a pleca în Principatele Române este una benefică, întrucât starea monahismului din Moldova şi Muntenia oferea mult mai multe posibilități decât cea din Rusia. Experiența pe care o acumulează timp de câțiva ani la sciturile Dălhăuți, Trăisteni şi Cârnul îi întăresc şi mai mult dorința de a deveni monah.

Pe acele timpuri primele două schituri erau sub povățuirea duhovnicească a starețului Vasile de la Poiana Mărului, un nume cunoscut printre călugări, dar şi unul dintre puținii ce cunoşteau în desăvârşire canoanele bisericii. Însă, nedorința de a primi hirotonia îl face să nu-l urmeze pe stareț, ci să se stabilească în preajma unui isihast la schitul Cârnul. După patru ani de şedere în Țările Române, tânărul Platon pleacă spre Muntele Athos, deoarece în toate timpurile şi pentru toți călugării ortodocşi „o călătorie către Sfântul Munte este o călătorie către Bizanț, către marele imperiu medieval creştin al răsăritului. A fi trăit în Sfântul Munte înseamnă a fi trăit în acea lume îndreptată către Dumnezeu” [1, p.212]. De altfel, Muntele Athos a fost, este şi va fi întotdeauna locul unde monahii se apropie de valorile spirituale. În special sunt apreciate sihăstriile, deoarece, zice părintele Avacum, anume „aici am învățat ceea ce ştiu, adică *Sfintele Scripturi* şi învățăturile Sfinților Părinți. Cândva am viețuit în acest loc permanent, timp de zece ani şi am studiat masiv. Acum vin aici din când în când şi de fiecare dată mă umplu de pace. La mănăstire sunt împovărat de griji şi nu pot studia decât pe apucate. În plus, când studiez la mănăstire, lucrurile nu mi se imprimă în minte adânc şi nu le rețin, în timp ce tot ce studiez aici îmi rămâne în minte” [1, p.167]. Or, ca şi pe timpurile lui Paisie Velicikovski, pe Muntele Sfânt s-au păstrat aceleaşi idealuri, iar sihăstriile au fost şi au rămas o modalitate efectivă pentru exercițiul cognitiv.

Anume pe Muntele Athos trăieşte câțiva ani în singurătate şi sărăcie, până când vine starețul Vasile de la Poiana Mărului, care îl tunde monah cu numele Paisie şi îl îndrumă să trăiasă împreună cu unul sau doi frați. Cei şaptesprezece ani de şedere la Athos îl transformă pe Paisie într-un „tânăr bătrân”, călăuzitor şi povățuitor de suflete. Anume pe Muntele Sfânt starețul pledează pentru o viață plină de ascultare şi sărăcie, reguli pe care le-a urmat când s-a stabilit ulterior la mănăstirile din Moldova, Dragomirna, Secu şi Neamț.

Numărul de călugări care se adunau pe lângă Paisie creştea de la o zi la alta şi toată comunitatea monahală se stabileşte inițial la chilia Sfântului Constantin, apoi la schitul Sfântului Prooroc Ilie. Intenția de a se transfera împreună cu frații la mănăstirea Simonopetra suferă eşec, deoarece Sfântul Munte se afla pe acele timpuri sub ocupație otomană şi starețului i s-a cerut să restituie toate datoriile mănăstirii pe care le avea față de imperiu. Decizia pe care a luat-o Paisie Velicikovski a fost de a părăsi Muntele Athos şi a se stabili, împreună cu cei şaizeci şi patru de ucenici, în Țările Române.

Domnitorul Moldovei Grigore Calimachi le-a oferit mănăstirea Dragomirna, cu toate proprietățile ei, dar şi cu scutiri de impozite. Aici starețul a introdus aşa-numitul *Aşezământ,* care era nu altceva decât un cod de legi ce vizau viața monahală, constituită după modelul celei atonite. Conform principalelor caracteristici ale *Aşezământului*, ascultarea este fundamentul central al vieții monahale. La Dragomirna Paisie nu doar studiază scrierile Sfinților Părinți, ci şi pune bazele unei şcoli de traducători din greacă în română, care cunoaşte o dezvoltare maximă la mănăstirea Neamț. Astfel, acest mare om de cultură religioasă, autor, traducător, filantrop este inițiatorul mişcării numite ulterior „paisiană" ce presupunea, în primul rând, revigorarea vieții monahale. Dar mişcarea respectivă, fiind complexă, a influențat nu doar colectivitatea de călugări, ci şi societatea laică.

Paisie este organizatorul şi conducătorul unei obşti monahale multinaționale (români, ucraineni, ruşi, bieloruşi, bulgari, sârbi, greci ş.a.). Prin introducerea reuniunilor de seară unde se explicau diverse lucrări patristice, starețul încearcă să consolideze comunitatea pe care o avea în subordine, deoarece „dacă setea de cuvântul lui Dumnezeu, adică de studiul Scripturii şi textele Părinților, va scădea, atunci în locul ei vor apare între frați nepăsarea şi dezbinările, slăbirea zelului pentru Domnul şi prin urmare căutarea voii proprii şi a bunăstării" [3, p.30].

După ce mănăstirea Dragomirna a ajuns pe teritoriile ocupate de habsburgi, cuviosul Paisie, împreună cu frații, s-a stabilit la Secu, iar după patru ani i-a fost încredințat cel mai important centru cultural şi duhovnicesc din Moldova, mănăstirea Neamț, unde a trăit până la trecerea în neființă, în 1794.

Portretul lui Paisie, lăsat urmaşilor de către ucenicul său, monahul Vitalie, este unul impresionant, în care sunt accentuate principalele elemente ce definesc personalitatea părintelui spiritual, în special adânca experiență duhovnicească şi harisma deosebită cu care-şi povățuia comunitatea monahală multinațională: „Toți îl asculta şi i să supunea din dragoste, şi avea mare vestire de mântuire şi credință către cuviosul acesta părinte: carii era mai din toate neamurile, mai vârtos sloveni şi rumâni: greci, bolgari, i proci: omul lui Dumnezeu era, şi bărbat însămnat şi sfânt: precum au fost şi în zilele cele mai înainte: că plin era de dragoste duhovnicească, de credință, de râvnă spre cele dumnezăeşti, de milostivire spre toți, cu smerenie şi cu lăcrămia cea totdeauna şi cu izvorul învățăturii neîncetat, şi în scurt cu toate bunătățile cuvioşilor Părinți de mai înainte... şi în scurt, toate chipurile lui cinstite şi cuvioase, icoană vie cu adevărat şi la chipurile cele dinlăuntru şi la cele din afară" [1, p.24]. Iar biograful starețului, călugărul Isaac, vine cu nişte completări importante despre capacitatea de convingere a cuvântului paisian: „Şi cu mari dragoste şi bucurie l-au primit ca pre cel de Dumnezeu trimis Gură de Aur la Moldaviia. Pentru că nu era cu putință a nu să cuceri de el orişicine l-ar fi văzut" [3, p.25].

O calitate incontestabilă a starețului era grija pentru aproapele său, în special pentru cei bolnavi, bătrâni, dar şi pentru credincioşii care veneau să se roage la mănăstire şi, nu în ultimul rând, pentru călugări. De altfel, construcția spitalului, a casei de oaspeți şi înmulțirea numărului de chilii sunt relevante în acest sens.

După cum era şi firesc, pentru Paisie Velicikovski, ca păstor de suflete, a primat activitatea cărturărească. Încă de tânăr, el a avut o atracție deosebită față de literatura religioasă. Viața duhovnicească începe printr-o lungă perioadă de ucenicie la bătrâni dascăli. Pornind în căutarea unei mănăstiri şi a unui duhovnic, atât de necesare sufletului său fraged, Paisie constată cu amărăciune lipsa acestora: „Negăsind un loc în care să pot viețui sub ascultare față de un „stareț", m-am gândit să îmbrățişez viața potrivit căii împărăteşti, adică împreună cu un frate având acelaşi gând şi aceleaşi dorinți cu mine, iar în lipsa unui părinte duhovnicesc, să avem drept povățuitor pe Dumnezeu şi învățăturile Sfinților Părinți" [3, p.34]. Astfel, absența duhovnicului putea fi suplinită de Scriptură şi de scrierile Sfinților Părinți, pe care el îi numeşte „învățătorii vieții de obşte". Aceste idei i-au călăuzit întreaga viață, deoarece, mult mai târziu, într-o scrisoare adresată părinților de la Poiana Mărului, starețul reliefează cunoaşterea operei Sfinților Părinți drept o componentă primordială în păstorirea sufletelor călugărilor: „Întâi-stătătorul unei mănăstiri trebuie să fie smerit, blând, neprihănit, paşnic..., dar lucrul cel mai de trebuință pentru mântuirea tuturor e ca el să ştie cum să călăuzească sufletul fraților după poruncile Domnului şi învățăturile Părinților" [3, p.27].

Pe de altă parte însă, manuscrisele greceşti ale textelor patristice pe care le căuta şi le găsea cu dificultate trebuiau traduse în slavonă şi în română. Serghie Cetfericov susține că la mănăstirea Neamțu: „Cu ajutorul unor călugări bine pregătiți ştiințificeşte şi sub conducerea statornică a starețului, aicea se făcea şi copierea cărților, şi îndreptarea textelor slave după cele greceşti, şi traduceri nouă din limba greacă. Însuşi starețul, cu

toți anii săi înaintați şi cu toată limba sa, da ajutoarelor sale pildă de activitate neobosită. Fiind toată ziua împovărat de treburile mănăstirii duhovniceşti şi gospodăreşti, el nopțile le petrecea traducând şi îndreptând la cărți" [2, p.322]. Într-una din corespondențele sale, Paisie dezvăluie câteva dintre metodele sale de lucru. Dificultatea majoră era că fragmentele din traducerile slavone de care dispunea conțineau numeroase greşeli, omisiuni, inadvertențe şi confuzii. Compararea diferitelor manuscrise slavone nu ar fi dat rezultatul scontat. Starețul a înțeles necesitatea realizării traducerii de pe originalul grec.

A inițiat căutarea, la mănăstirile de pe Sfântul Munte, a manuscriselor în greacă a autorilor ascetici şi mistici ce au format mai târziu colecția *Filocaliei*. Experiența pe care a trăit-o l-a făcut să conştientizeze un anumit lucru: călugării nu cunoşteau textele patristice şi autorii acestora, din simplul motiv că nu ştiau limba greacă veche. Astfel, „Starețul, împreună cu alți călugări cu învățătură, au continuat lucrarea, începută încă la Athos, de tălmăcire a lucrărilor unor Sfinți Părinți şi mari asceți din greceşte în româneşte şi slavoneşte, formându-se o adevărată «şcoală» de traducători" [4, p.308]. Aşadar, lui Paisie îi datorăm stabilirea unor norme, intuitive bineînțeles, de traducere: „Înainte de toate trebuia stabilit textul original autentic, evaluând diferitele recenzii manuscrise, apoi se proceda la o traducere literală, cu scopul de a evita subiectivitatea traducătorului, pentru a se ajunge în sfârşit la o ultimă revizuire".

Studiul Scripturilor şi al textelor Sfinților Părinți devine, puțin câte puțin, activitatea de bază a Starețului şi a întregii comunități monahale, aceştia reînviind în mănăstirile noastre dragostea de carte, de citit şi de scris. În viziunea mitropolitului Ardealului Antonie Plămădeală, lui Paisie îi putem atribui meritul de a „traduce din cei mai subtili părinți ai Bisericii, adevărați filozofi, metafizicieni în adevăratul înțeles al cuvântului... Dar important e altceva: asemenea cărți erau un exercițiu intelectual de mare calitate, de foarte pretențioasă subtilitate, erau instrumente de înaltă şlefuire a minții, ceea ce nu putea fi fără importanță pentru orice cititori, clerici sau laici. Asemenea lecturi creau aptitudini pentru gândirea şi disciplinele abstracte şi calificau pentru calitate în orice gândire şi disciplină. Din punctul acesta de vedere, mişcarea paisiană a fost cu totul şi cu totul înaintată. Ea nu poate fi circumscrisă aşadar exclusiv unui domeniu foarte special, cum ar fi tehnica rugăciunii minții" [5, p.121].

Citirea cu luare aminte a cărților Sfinților Părinți era obiectivul starețului, deoarece doar lectura şi nu doar a unei cărți, ci a mai multor surse facilitează înțelegerea textelor. Într-un dialog cu un monah erudit, Atanasie îi reproşează acestuia nedorința de a studia. Paisie insistă asupra necesității citirii cărților: „...Aşa ne învață şi toți sfinții, îndemnându-ne să citim cu sârguință şi râvnă cărțile. Şi să nu zici, părinte, că ajunge una sau două cărți pentru edificarea sufletului. Doar nici albina nu adună mierea dintr-o floare sau două, ci din multe. Aşa şi pe cel ce citeşte cărțile Sfinților Părinți, una îl învață credința sau dreapta cugetare, alta îi vorbeşte de tăcere şi rugăciune, alta îi spune de ascultare, smerenie şi răbdare, alta îi propăvăduieşte iubirea către Dumnezeu şi aproapele – în scurt vorbind, din multe cărți patristice învață omul viața evanghelică" [3, p.34].

Paisie e considerat inițiatorul unei mişcări de înnoire a vieții monahale din mănăstirile din Moldova şi Țara Românească. El a ridicat prestigiul monahismului românesc, a influențat viața moral-religioasă a credincioşilor, lăsând în urmă o pleiadă de ucenici care au continuat acțiunile începute de stareț. „Influența paisiană a fost deosebit de puternică în mănăstirile Moldovei. Învățăturile şi rânduielile lui Paisie s-au răspândit mai ales prin ucenicii săi direcți: Macarie, traducător de cărți din greceşte, Ilarion, egumenul de la Secu, Sofronie, urmaşul lui Paisie în stăreția Neamțului, Gherontie şi Grigorie (viitor mitropolit al Ungrovlahiei), tălmăcitori de scrieri patristice, Onoriu, îngrijitorul spitalelor de la Dragomirna şi Neamț, ierodiaconul Ştefan, care a tradus din slavo-rusă *Viețile Sfinților* în 12 volume, Neonil, ucenic al lui Sofronie şi viitor stareț la Neamț, continuator al tradițiilor paisiene şi mulți alții" [4, p.309].

Deşi au trecut 220 de ani de la trecerea în eternitate a cuviosului Paisie cel Mare (Velicikovski), numele lui trăieşte în istoria Bisericii Ortodoxe şi în istoria culturii noastre, pentru că face parte din acei care, deşi nu erau prin naştere români, au înviorat şi organizat viața monahală, au avut o profundă influență asupra vieții culturale din principate.

Bibliografie:

1. CAVARNOS, C. *Ancorați în Dumnezeu. O istorie a vieții, artei şi gândirii în Sfântul Munte al Athosului*. Bacău: Bunavestire, 2010.
2. CETFERICOV, S. *Paisie, starețul mănăstirii Neamțului din Moldova*. Bucureşti: Nemira, 2010.
3. *Cuviosul Paisie de la Neamț. Autobiografia unui Stareț*. Sibiu: Deisis, 2010.
4. PĂCURARIU, M. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Chişinău: Ştiința, 1993.
5. PLĂMĂDEALĂ, A. *Dascăli de cuget şi simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004.

Prezentat la 30.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" *ISSN 1811-2668* *ISSN online 2345-1009* *p.62-65*

PERSPECTIVA NARATIVĂ DOMINANTĂ ÎN *LETOPISEŢUL ŢĂRII MOLDOVEI*

Ludmila USATÂI
Universitatea de Stat din Moldova

Din multitudinea aspectelor ce se referă la discurs şi la sistemul de personaje cele mai importante sunt naratorul şi punctul de vedere (numit şi perspectivă narativă, optică etc.).

Letopiseţul Ţării Moldovei ne oferă o bună ocazie nu doar de a sonda mai adânc o epocă, un eveniment, un personaj, ci şi de a readuce în atenţie statutul naratorului-personaj cu diversitatea-i de perspective.

Naratorii *Letopiseţului Ţării Moldovei* conturează diverse perspective: a datoriei de a continua cele începute de predecesori, a necesităţii de a trage concluzii din experienţa înaintaşilor etc.

Cuvinte-cheie: *istoriografie, narator, punct de vedere, perspectivă narativă, personaj, martor, perspectivă internă, perspectivă externă, perspectivă variabilă, atitudine.*

LA PERSPECTIVE NARRATIVE DOMINANTE DANS LA CHRONIQUE *LETOPISEŢUL ŢĂRII MOLDOVEI*

Parmi les aspects narratifs concernant le discours et le système des personnages, les plus importants sont le narrateur et le poin de vue (désigné aussi par les termes perspective narrative, optique etc.).

La chronique offre la possibilité non seulement de sonder une époque, un événement, un personnage, mais aussi d'envisager le statut du narrateur-personnage, avec sa diversité de perspectives. Les narrateurs de la chronique présentent plusieurs perspectives: la nécessité de continuer les efforts des prédécesseurs, le devoir de tirer des conclusions à partir de leur expérience etc.

Mots-clés: *historiograhie, narrateur, point de vue, perspective narrative, personnage, perspective interne, perspective externe, perspective variable, attitude.*

Din multitudinea aspectelor ce se referă la discurs şi la sistemul de personaje cele mai importante sunt **naratorul** şi **punctul de vedere** (numit şi perspectivă narativă, manieră narativă, unghi de vedere, optică), deoarece anume punctele de vedere „se concretizează în aprecieri, viziuni, atitudini şi poziţii" [4, p.22].

Naratologia secolului al XX-lea ne oferă o gamă largă de „etichetări" pentru conceptul de punct de vedere, iar acestei probleme, care rămâne în continuare în vizorul cercetătorilor, i-a fost consacrat un număr mare de studii ştiinţifice: G.Genette, Franz K. Stanzel, O.Ducrot, M.Bal, J.Lintvelt, W.Booth, N.Friedman, T.Todorov, S.Iosifescu şi mulţi alţii.

Exegetul austriac Franz K. Stanzel relevă: „Punctul de vedere şi naratorul reprezintă două dintre cele mai importante concepte pentru analiza procesului de transmitere într-o naraţiune" [3, p.49], subliniind totodată deosebirea dintre sensul general şi cel particular al punctului de vedere. Acesta susţine insistent că „trebuie făcută distincţie între sensul general de „punct de vedere", „atitudine faţă de o problemă" şi cel particular de „perspectivă din care este narată o poveste sau din care este percepută o întâmplare de către un personaj din naraţiune" "[3, p.32]. După cum sugerează definiţia sensului particular, termenul „punct de vedere" în terminologia naratologică poate fi folosit în două contexte distincte: **a povesti**, adică a transmite ceva prin cuvinte; şi **a trăi**, a percepe, a şti în calitate de personaj ce se întâmplă în spaţiul ficţional.

Eugen Negrici vine, în acest context, cu nişte concretizări de esenţă, accentuând că „persoana care redactează (opera istoriografică – *n.n.*) este fondată pe o dedublare. Ea este autoarea a două acţiuni diferite, separate în timp: una constă în ***a trăi*** (a participa), alta în ***a scrie*** (a-şi aminti, a povesti). Există deci, tradiţional, în cadrul acestei persoane, doi actanţi: unul acţionează, celălalt vorbeşte; fiind doi pentru aceeaşi persoană (actantul este un personaj definit prin ceea ce face, nu prin ceea ce este), aceştia întreţin între ei raporturi dificile, consumate sub numele de sinceritate sau autenticitate" [2, p.73]. Luând ca reper acest fapt, considerăm că naratorul letopiseţului lui M.Costin (parţial) şi naratorul letopiseţului lui I.Neculce (integral) se înscriu, prin atitudinile lor, prin comentarii şi prin perspectivele narative, în ceea ce E.Negrici numeşte dedublare. Prin urmare, receptorul va cunoaşte lumea anume prin optica naratorului, deoarece centrul de orientare se situează anume în el (cel care trăieşte şi scrie).

Însă, pentru cercetătoarea olandeză Mieke Bal conceptul central în textele narative este naratorul. „Identitatea naratorului, notează autoarea, gradul şi modul în care această identitate este indicată în text, ca şi opţiunile pe care toate acestea le impun, formează caracterul specific al unui text" [1, p.37]. În acelaşi timp, deşi stăruie

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" *ISSN 1811-2668* *ISSN online 2345-1009* *p.62-65*

asupra ideii primatului naratorului, Mieke Bal nu neglijează importanţa perspectivei: „de câte ori sunt prezentate evenimente, acestea se derulează din punctul de vedere al unei „viziuni". Este ales un punct de vedere, un anumit fel de a vedea lucrurile, un anumit unghi, fie că este vorba de fapte istorice „reale" sau evenimente fictive" [1, p.148]. Tot în această lucrare autoarea reproşează elaboratorilor de tipologii ale punctelor de vedere narative că „nu fac distincţia dintre, pe de o parte, viziunea prin care elementele sunt prezentate şi, pe de altă parte, identitatea vocii care verbalizează acea viziune. Pentru a simplifica, nu fac distincţia dintre cei care văd şi cei care vorbesc. Cu toate acestea, este posibil, atât în ficţiune, cât şi în realitate, ca o persoană să exprime viziunea alteia" [1, p.149].

Or, dacă raportăm aceste două postulate la textele cronicăreşti ce reprezintă esenţialmente nişte povestiri factuale despre istorie, trebuie să-i dăm mai multă dreptate lui F.Stanzel, deoarece în atare scrieri este fundamental nu doar rolul naratorului, cu statutul său locutoriu şi ilocutoriu, dar şi rolul perspectivei asupra evenimentelor istorice actualizate, respectiv şi asupra adevărurilor istoriei.

În cazul nostru, alături de **punct de vedere**, vom utiliza şi termenul **perspectivă narativă,** prin care subînţelegem punctul de vedere al naratorului sau viziunea lui asupra lumii, iar tipurile cu care vom opera sunt:

– **perspectivă externă** (personajul este văzut numai din exterior);
– **perspectivă internă** (naratorul adoptă punctul de vedere al unui personaj);
– **perspectivă variabilă** (alternarea celor două tipuri sus-menţionate).

Letopiseţul Ţării Moldovei, naraţiune istoriografică de proporţii, ne oferă o bună ocazie nu doar de a sonda mai adânc o epocă, un eveniment, o personalitate, ci şi de a readuce în atenţie statutul naratorului-personaj cu diversitatea-i de perspective, de a aplica unele noţiuni de teorie literară la studierea cronicilor, pentru a da acestora un suflu înnoitor, pentru a repune operele cercetate într-un circuit critic şi literar activ.

Naratorii cronicilor *De la Aaron-vodă încoace, de unde este părăsitu de Ureche, vornicul de Ţara de Giosu* şi *De la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat* conturează iniţial perspective similare ale datoriei de a continua cele începute de predecesori: „Şi priimeşte această dată această puţină trudă a noastră, care amu făcut, să nu să treacă cumva cu uitarea de unde este părăsit..." (în cazul lui M.Costin), „Iară de la Dabije-vodă înainte îndemnatu-s-au şi Ion Neculce, biv-vel-vornic de Ţara de Sus, a scrie întru pomenirea domnilor". Or, redactând un discurs la persoana I plural şi III singular cronicarii intuitiv se detaşează de cei care „au văzut" pentru a se metamorfoza în cei care „vorbesc". În acest context putem reliefa diferenţa dintre subiectul vorbitor sau individul situat în lume şi locutorul ca entitate teoretică.

De altfel, un aspect important care ţine de perspectiva naratorului şi se regăseşte în cele trei letopiseţe este că aceştia (naratorii) ne furnizează adeseori informaţii sau gânduri ale unor personaje fără a justifica provenienţa acestora. În acest caz putem semnala trecerea de la un tip de punct de vedere la altul, ceea ce produce o ruptură de perspectivă (externă→internă) şi trădează pe alocuri omniscienţa. Spre exemplu, Grigore Ureche zice că: „Într-acelaş an, avgustu 29, fu cutremur mare de pământu peste toată ţara, în vremea ce au şezutu domnul la masă, la prânzu. [...] Ştefan-vodă, fiindu aprinsă inima lui de lucrurile vitejeşti, îi părea că un an ce n-au avut treabă de războiu, că are multă scădere, **socotindu** că în inimile voinicilor în războaie trăindu să ascut şi truda şi osteneala cu carea să diprinsese ieste a doao vitejie..." [5, p.43]. Miron Costin susţine că „Un craiu de Englitera, de câte ori se înbrăca dimineţile, de atâtea ori **dzicea singur sie**: „Adu-ţi aminte că a multe gloate de oameni eşti stăpânu" [5, p.175]; iar Ion Neculce opinează despre Duca-vodă: „vrându să scoată banii ce cheltuisă la Poartă pentru hătmănia Ocraenei şi avându şi casă gré, cu mare cheltuială, nu cheltuie ca un domnu după putinţa ţărâi, şi vré să cheltuiască ca un craiu, şi **vădzând** şi vicleşugul boierilor celora ce i-au tăietu-i, de cum era rău de fel, încă mai rău s-au făcut şi mai groaznic asupra boierimei şi asupra ţărâi" [5, p.301].

După cum observăm, verbele care descriu procese interioare (a gândi, a socoti, a vrea etc.) sunt aplicate unor terţe persoane. Şi chiar dacă discursul nu şi-a modificat indicii, rămâne în continuare al naratorului, perspectiva este a personajului.

Deosebit de vehement îşi expune punctul de vedere naratorul letopiseţului lui I.Neculce atunci când reflectă asupra destinului Moldovei, acuzând străinii de starea deplorabilă a ţării: „Oh! oh! oh! săracă ţară a Moldovei, ce nărocire de stăpâni c-aceştia ai avut! Ce sorţi de viiaţă ţ-au cădzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mirare este cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri ce să trag până astăzi în tine, Moldovă! [...] Aşe socotesc eu cu firea me această proastă: Când a vre Dumnedzău să facă să nu fie rugină pe fier, şi turci în Ţarigrad să nu fie şi lupii să nu mănânce oile în lume, atunce poate nu vor fi nici greci în Moldova şi în Ţara Muntenească, nici or fi boieri, nici or pute mânca aceste doao ţări cum le mănâncă" [5, p.309-313].

În aceeaşi cheie acuzatoare se pronunță şi naratorul letopisețului lui Miron Costin la adresa domnitorilor, blamându-i pe aceştia pentru pofta nepotolită de agonisire de averi: „O! Muldova, di ar hi domnii tăi, carii stăpânescu în tine, toți înțelepți, încă n-ar peri aşé lesne. Ce domniile neştiutoare rândul tău şi lacome sintu pricine perirei tale. Că nu caută să agonisească sie nume bun ceva la țară, ce caută desfrânați numai în avuție să strângă, care apoi totuş să răsipeşte, şi încă cu primejdii caselor lor, că blăstămul săracilor, cum să dzice, nu cade pre copaci, câtu de tărdziu" [5, p.152].

Cele aproximativ patru secole de istorie relatată în *Letopisețul Țării Moldovei* sunt „bogate" în războaie interetnice, conflicte armate interconfesionale şi diverse bătălii. Cronicarii noştri (ne referim, în speță, la experiențele personale ale acestora) au conturat scenele de război nu doar cu talent, ci şi cu precizia unui ochi militar, diversele mişcări ale trupelor pe câmpurile de luptă şi organizarea oştirilor. Perspectiva abordată nu poate fi, în atare cazuri, decât una cuprinzătoare, panoramică, deoarece, în viziunea istoricului Al.Zub, „Descrierea panoramică [...] le oferă avantajul (istoricilor şi romancierilor) de a se situa la o anumită altitudine față de desfăşurarea evenimentelor şi de a le putea cuprinde într-o mai largă perspectivă spațială" [6, p.330]. Astfel, Miron Costin „urcă" la înălțimea unui zbor de pasăre pentru a cuprinde cu privirea armatele munteneşti şi leşeşti: „Avé la acela războiu Mihai-vodă 60.000 de oameni, unguri, munténi, sîrbi; némți încă avé puțini. Şi au tocmit oastea pre malul dincolo, călărețiii au pus de îmbe părțile la arepi, iară pedestrimea cu puşcile au tocmitu-o tocmai asupra vadului, unde era vadul. Şi aşea au aşteptat pre leşi, puind apa ca o piedecă între oşti..." [5, p.143].

Paginile dedicate bătăliei de la Stănileşti sunt conturate de către narator cu pricepere, iar observațiile asupra deplasărilor armatei pe câmpul de luptă se fac prin prisma omului de arme, a hatmanului Moldovei. Perspectiva panoramică tinde să cupridă întreaga luncă a Prutului unde erau dislocate oştile: „Atunce oastea moschicească, cum merge înşirată pre de ceastă parte de Prut, iar tătărâmea era pre de cee parte, trecusă de coada oştii moschiceşti în sus. Pre câmpu să vede focurile ca stelele. Şi nu trece ceie la ceştie, nici ceştie la ceielalți, nici făce zăhăială, nemică. Că oastea moschicească arăta preste samă de multă, fiind cară multe" [5, p.390]. Autorul analizează cu atenție atât defectele armatei ruseşti şi ale celei moldoveneşti, cât şi calitățile armatei turceşti: „Deci au şi început întâi cu moldovenii turcii a-si da palme. Ce, până începusă a să îngloti turcii, sta oarece bine şi bieții moldoveni, măcar că era oaste de strânsură, negrijiți şi fără arme şi neînvățați la războiu, că ei nu avusese oaste de mult" [5, p.390].

În nenumărate rânduri naratorii comentează oportun un eveniment sau altul, în final venind cu anumite concluzii, atenționări sau învățăminte adresate urmaşilor, ceea ce reliefează o perspectivă educativă. În acest sens, naratorul letopisețului lui Gr.Ureche atrage atenția potențialilor receptori chiar din *Predoslovie*, amintindu-le că: „...au lăsat izvod pă urmă, şi bune şi rele, să rămâie feciorilor şi nepoților, să le fie de învățătură, despre cele rele să să ferească şi să să socotească, iar dupre cele bune să urmeze şi să să învețe şi să să îndirepteze" [5, p.23]. Iar naratorul letopisețului lui I.Neculce insistă ca urmaşii să tragă concluziile corecte din experiența înaintaşilor: „Rugăm pre dumnevoastră, iubiț cetitori tineri, să luați sama aceştii scrisori, de s-ar tâmpla vrodată să mai vie nişte lucruri ca aceste în țara noastră, să vă ştiți a chivernisi, să nu pățiți şi voi ca şi noi".

În unele cazuri naratorii adoptă diverse perspective care le aparțin sau nu. Când este vizată o sursă concretă, autorul nu întârzie s-o indice. Spre exemplu, Grigore Ureche notează: „Scrie letopisețul cestu moldovenescu..." sau „Că iată că letopisețul cel leşesc nu spune...", iar Miron Costin ține să sublinieze: „Scrie Hronograful leşescu...". Dar, atunci când este necesară o explicație asupra unei surse îndoielnice (de regulă, de proveniență orală), naratorul letopisețului lui M.Costin se detaşează de impersonalitate şi adoptă o perspectivă la persoana I singular: „Mai cu greu mi-au fostu, iubite cititoriule, de a scrie de aceste domnii decât de cele mai de multu trecute, că de aceste domnii, ce mai sus scriem, necăiuri, nice într-un letopisețu, streinu, pomănit nu să află, ori căce au fost scurte, ori căce nemică aşea ales nu s-au prilejitu în dzilele lor. Ce cât am putut înțelege den boieri bătrâni den dzilele lor, pre rândul său megându cursul anilor, îți însămnămu" [5, p.173]. În situația cronicii lui Ion Neculce, izvoarele scrise fiind absente, este de la sine înțeles că naratorul va apela la informația oferită de bătrânii boieri, introducând-o în discurs prin: „...dar Miron logofătul **dzicu** să nu fie priimit la acel sfat..." , „**Dzic** să-l fie otrăvitu Şerban-vodă", „**Dzic** că atunce să cerca acel hanu să s-închine la împărățâia Moscului..."etc.

Aşadar, am constatat că în letopisețul lui Gigore Ureche, lucrare ce acoperă mai mult de două secole din istoria țării şi autorul / naratorul ei nu se află într-o relație de implicare cu evenimentele prezentate, atestăm, în mare, punctul de vedere extern, impersonal. În opera lui Miron Costin şi a lui Ion Neculce, care, parțial sau total, trăiesc şi povestesc întâmplări, se reliefează perspectiva variabilă a naratorului-martor.

Bibliografie:

1. BAL, M. *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*. Iaşi: Institutul European, 2008.
2. NEGRICI, E. *Narațiunea în cronicile lui Grigore Ureche şi Miron Costin*. Bucureşti: DU Style, 1998.
3. STANZEL, F.K. *Teoria narațiunii*. Iaşi: Institutul European, 2011.
4. ȚAU, E. *Compoziția operei literare*. Chişinău: CEP USM, 2000.
5. URECHE, G., COSTIN, M., NECULCE, I. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chişinău: Universul, 2006.
6. ZUB, A. *Biruit-au gândul*. Iaşi: Junimea, 1983.

Prezentat la 25.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" *ISSN 1811-2668* *ISSN online 2345-1009* *p.66-72*

GRIGORE VIERU, POETUL BACOVIAN *CU SEMN ÎNTORS* ÎN VIZIUNEA LUI THEODOR CODREANU

Florentina Narcisa BOLDEANU
Universitatea de Stat din Moldova

În articolul de faţă se întreprinde o cercetare critică multiaspectuală a monografiei *Duminica mare a lui Grigore Vieru*, semnată de cunoscutul exeget Th.Codreanu. Un obiectiv principal al prezentei cercetări îl constituie disocierea elementelor de noutate în interpretarea, în mare parte polemică, pe care o dă monografistul poeticii şi imaginarului lui Vieru. Astfel, el analizează pertinent toposurile luminii, lacrimii, casei, copilăriei etc., intuindu-le corespondenţe subtile în imaginarul eminescian şi bacovian şi apreciindu-le drept componente matriceale ale liricii poetului. O atenţie deosebită se acordă în articol viziunii personalizate a lui Codreanu asupra orfismului, muzicalităţii, polifoniei şi dialogismului în opera viereană.
Cuvinte-cheie: *hermeneutică, imaginar, topos, discurs, eu liric, univers poetic, polifonie.*

GRIGORE VIERU, BACOVIAN POET *CU SEMN ÎNTORS* IN THEODOR CODREANU'S VISION

The article presents a critical and multidimensional analysis of G.Vieru's monograph *Duminica mare a lui Grigore Vieru*, signed by the famous exegete Th.Codreanu. A very important purpose of the article ist o dissociate the new elements of G.Vieru's interpretation, developed by Th.Codreanu. He analyses the motifs of light, tears, home, childhood etc. by finding some subtle similarities in M.Eminescu and G.Bacovia lyrics and considering them an important past of G.Vieru's lyrics. Special attention is paid to Codreanu's hermeneutics on orphism, musicality, polyphony and dialogism in Vieru's lyrics.
Keywords: *hermeneutic, imaginative, speech, lyric self, poetic universe, polyphony*.

Una dintre cele mai bune monografii consacrate lui Grigore Vieru este *Duminica mare a lui Grigore Vieru* publicată în 2004 de Theodor Codreanu, exeget şi renumit literat din spaţiul cultural românesc. În *Argumentul* cărţii sale autorul povesteşte că ideea de a scrie o carte despre Vieru a pornit în 2003, când l-a vizitat pe editorul Anatol Vidraşcu la sediul Editurii „Litera Internaţional" din Chişinău. Scrierea ei a însemnat pentru el o adevărată provocare, întrucât, după ce semnase până atunci articole în diferite reviste sau cărţi colective despre opera lui Vieru, a constatat că, de-a lungul timpului, acesta a fost supus unor judecăţi critice contradictorii, fiind cotat când *tradiţionalist,* când *paşoptist* sau *sămănătorist*, când un *fals acomodat* la postmodernismul deja clasicizat. Cercetarea lui se axează pe două coordonate principale: una istorico-literară şi cealaltă poetică. Asumându-şi riscul unei comprimări excesive, Theodor Codreanu ne introduce chiar din primele pagini în arealul magiei liricii vierene, subliniind, aşa cum a procedat şi Mihail Dolgan, ideea că poetul basarabean Grigore Vieru nu are nevoie să fie integrat într-o anume *grupare* literară, deoarece creaţia sa, spectaculoasă şi polifonică, dobândeşte o priză largă tocmai pentru că e rostire care vine de *dincolo de modele*. Lirica lui rămâne în peisajul literar românesc o enigmă, dar una despre care trebuie să se vorbească în cunoştinţă de cauză: „Iată de ce Grigore Vieru este o enigmă a celei mai derutante „simplităţi" poetice de după aceea a lui G.Bacovia. El pare extrem de „facil", pentru mulţi un poet *minor* care nici nu se poate măsura cu alte glorii din Ţară sau chiar de la Chişinău. Şi totuşi există o *magie* Vieru care trebuie explicată" [3, p.7].

În rândurile ce urmează ne propunem să evidenţiem elementele de noutate privind interpretarea de către exeget a operei lui Grigore Vieru, astfel încât, fără a ne repeta, să le putem integra în harta critică a fenomenologiei vierene. De la bun început e de menţionat că navigarea critică a monografistului în spaţiul poeziei cercetate este una diacronică, în sensul că sunt urmărite mai întâi etapele care au constituit devenirea publică, civică, cultural-poetică a lui Grigore Vieru, apoi sunt analizate aspecte fundamentale ale gândirii şi poeticii acestuia. Viziunea critică de ansamblu bine fundamentată, stăpânirea sigură a instrumentarului ştiinţific, demersurile consistente şi pătrunzătoare îl recomandă pe exeget drept un hermeneut de marcă. El comentează în sistem o serie de opinii vizavi de creaţia lui Vieru, operând cu categorii ontologice şi estetice largi, întâlnite, de regulă, în lucrările academice. Încercările sale hermeneutice îl apropie, în plan metodologic şi critic, de Mihail Dolgan şi Mihai Cimpoi. De fapt, prin apropierea de aceşti doi mari cărturari ai Basarabiei, Theodor Codreanu îşi relevă originalitatea gândirii sale critice.

Revenind la cele spuse la început, accentuăm că în primul capitol al cărţii, intitulat *Periplu critic*, este realizat un inventar cuprinzător al părerilor pro şi contra aparţinând mai multor „vierologi", traducători sau cercetători

care s-au pronunţat asupra poeziei lui Grigore Vieru. Astfel, din subcapitolul *Consacrarea unională* aflam cum a fost apreciat poetul în contextul literar al fostei Uniuni Sovietice, care a fost argumentul de rezistenţă al scriitorului în faţa puterii politice şi culturale, putere care milita pentru împământenirea în conştiinţa civică a *limbii şi culturii moldoveneşti*. Din discuţiile pe care criticul le-a purtat cu soţia poetului, Raisa Vieru, rezultă că dincolo de talentul nativ, dincolo de caracterul său, unul dintre cele mai solide arme de rezistenţă a fost prestigiul de mare poet pe care l-a dobândit în celelalte republici unionale. Theodor Codreanu remarcă: „Într-adevăr, Grigore Vieru a avut şansa să fie tradus şi comentat de timpuriu în limbile din fostul imperiu sovietic, fapt care, altminteri, i-a sporit prestigiul în propria-i republică, fie şi după vechiul adagiu că nimeni nu e profet în ţara lui" [3, p.9].

În acest capitol Theodor Codreanu aduce în atenţie contribuţiile mai importante ale criticii autohtone la cercetarea poeziei lui Vieru. Hermeneutul Mihai Cimpoi, căruia îi aparţine prima monografie despre poet (*Mirajul copilăriei*), surprinde, spune Theodor Codreanu, puterea lui Grigore Vieru de a converti audibilul în vizual, temporalul în spaţial, fără a cădea în pitorescul acuarelei, precizând că la scriitorul basarabean tema copilăriei se întregeşte cu o aură erotică, din care nu lipsesc suferinţele aspre, anumite drame ale pământului roditor: „Majoritatea versurilor lui Vieru au caracter de împărtăşire cu misterele pământului şi ale universului, unele sunt cântece de lume sau ceremoniale care relevă o comunicare erotică cu tot ce ne înconjoară, o cucernică înfiorare în faţa fenomenelor, de unde şi aerul de ritual, de baladă sau de legendă" [1, p.19].

Vorbind despre realizările criticului Mihail Dolgan ca interpret al operei vierene, Theodor Codreanu îl apreciază drept critic original ce se preocupă nu doar de temele convenţionale arhicunoscute, printre care (anti)războiul, idealurile umaniste, copilăria, teme considerate la modă, ci şi de teme „cu adevărat reprezentative ca imaginea *mamei*, drama Basarabiei ş.a." [3, p.66]. Totodată, el opinează: „Dar cred că studiul cel mai important al lui Mihail Dolgan despre poet este *Dialogismul discursului liric al lui Grigore Vieru*, publicat în volumul *Literatura română postbelică*. Într-adevăr, poezia lui Grigore Vieru este *colocvială*, iar nu monologală, ca în cazul majorităţii liricilor. S-ar putea să fie particularitatea cea mai pregnantă a tipului de modernitate cultivat de Vieru" [3, p.66]. Theodor Codreanu găseşte inedită şi „frapantă" comparaţia pe care o face Mihail Dolgan între Vieru şi poetul francez Alain Bosquet: „Poema din 1984 a lui Alain Bosquet *Unde e pâinea?* seamănă izbitor cu celebrul *Formular* vierean. Mihail Dolgan crede că e vorba de vădite influenţe tacite. Se ştie că poezia *Formular* a avut ecou, la vremea ei, în Franţa, Finlanda, Bulgaria, Germania, Rusia şi în republicile unionale. Mai mult, Alain Bosquet a tradus din poezia românească în franceză, dar şi din poezia din fostele republici sovietice, cunoscând lirica lui Grigore Vieru" [3, p.68].

Cu multă obiectivitate şi pertinenţă critică Theodor Codreanu analizează contribuţiile altor savanţi, critici literari şi scriitori la întregirea portretului lui Grigore Vieru. În acest sens este relevantă disocierea opiniilor cunoscuţilor prozatori Ion Druţă şi Vasile Vasilache, care salutau încă de la debutul confratelui lor de condei puritatea şi conştiinţa lui civică, ale poeţilor Liviu Damian, Nicolae Dabija, Vasile Romanciuc, Valeriu Matei şi Ion Hadârcă, ale scriitorului pentru copii Spiridon Vangheli, conform căruia „Vieru a scos spinul nu numai din piciorul lui, ci şi din sufletul a sute de mii de copii basarabeni, ba chiar mai mult: din sufletul neamului nostru" [5, p.13]. Criticul de la Huşi analizează atent demersurile exegetice ale Raisei Suveică, ale lui Vlad Zbârciog, precum şi ale Anei Bantoş, bună cunoscătoare a poeziei româneşti de pe ambele maluri ale Prutului. Theodor Codreanu subliniază că Ana Bantoş, în lucrarea *Dinamica sacrului în poezia basarabeană contemporană*, investighează, înaintea lui M.Cimpoi, aspecte ale raporturilor liricii vierene cu *sacrul* şi *religiosul*. Sunt înalt apreciate disecările critice ale lui Ion Ciocanu, Eugen Lungu şi Emilian Galaicu-Păun.

Inventarul critic realizat de Theodor Codreanu denotă un spirit analitic subtil şi exigent. Într-un subcapitol special, *Reacţii critice în ţară*, el îi aduce în prim-plan şi pe aceia care, fie în postura de comentatori literari, fie în postura de critici avizaţi, fie chiar şi în postura lectorului entuziasmat, au îmbogăţit, oarecum, dimensiunile poeticii vierene. Exegetul observă că în România aprecierile şi reacţiile critice sunt mult mai puţine decât în Republica Moldova, fiind, de cele mai multe ori, exprimate de pe poziţia unei anumite *tabere.* E adevărat, până la urmă, imaginea adevărată a lui Vieru va fi oferită publicului larg prin eforturile unor mari personalităţi, cum ar fi Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Alex Ştefănescu, Adrian Păunescu, Victor Crăciun, Edgar Papu, Ion Rotaru, Stelian Gruia, Fănuş Băileşteanu, Virgil Nistru Ţigănuş etc.

Înţelegerea profundă a dimensiunii operei vierene este ilustrată pregnant de monografist în subcapitolul *Zece argumente pentru intrarea în „canonul literar"*, unde se insistă asupra faptului că specialiştii trebuie să-l recunoască pe poetul basarabean ca făcând parte din *adevărata istorie* a literaturii române. Desigur, tonul

este unul polemic, materialul fiind redactat imediat după trecerea poetului în neființă. Practic, criticul cere *canonizarea literară* a poetului basarabean, chiar dacă recunoaşte că acesta nu este, în spațiul românesc, o personalitate de talia lui Eminescu: „Această recunoaştere, imediat după moarte, poate să însemne intrarea în canonul literar în împrejurări singulare, dar poate fi şi un dezavantaj, depistabil ceva mai târziu. În orice caz, Vieru a fost „*canonizat*", înaintea criticilor, de către popor, prin participarea națională la înmormântare, încât se poate spune, vorba cronicarului, că *l-a îngropat țara*" [3, p.121]. Consemnăm aici şi cel de-al şaselea argument, pe care Th.Codreanu îl identifică cu ceea ce Mihail Dolgan numeşte *conştiința estetică a Cărții*: „Simțul canonic al lui Grigore Vieru, ca supremă conştiință estetică, s-a reflectat în uriaşa trudă a Cărții. Ştia că un mare poet nu poate să scrie decât o singură Carte, la care el a trudit întreaga viață: „*o singură carte, dar arată adânc şi semănată bine*", cum zice într-o mărturie. Această atitudine contrazice părerea unora că estetica lui Vieru este una tradiționalistă, „*anacronică*". Conştiința estetică a Cărții este una modernă, de care a fost obsedat unul dintre marii întemeietori ai modernității, Mallarmé. Numai Eminescu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a mai avut această exigență pe care a împins-o până la ultimele consecințe ale perfecțiunii estetice. Vieru a fost veşnic nemulțumit de forma poemelor sale, lucrând multe variante, grijă pe care el a extins-o şi asupra articolelor" [3, p.124-125].

În cel de-al doilea capitol (*À rebours*), împărțit la rându-i în trei subcapitole, Theodor Codreanu ne introduce, plecând – deşi nu-şi propune să facă acest lucru – de la un mic *excurs biografic* (în)spre conştiința civică a poetului, conştiință devenită *publică* sub expresia *fenomenul Grigore Vieru.* Suntem de acord că atât temele (cu tentă biografică-națională) abordate de poet, precum şi exploziile sale de tribun sau gazetar au contribuit consistent la *reîmpământenirea* adevărurilor strămoşeşti, la (re)deschiderea dialogului fratern şi chiar la (re)câştigarea independenței culturale.

Criticul argumentează că Grigore Vieru nu a fost doar poet al cetății. Mai mult, el a ieşit din cetate *luptând* pentru cauzele sale spirituale şi ale familiei extinse, națiunea. De altfel, Nicolae Dabija semnala că poetul s-a identificat adeseori cu *ființa colectivă*, fiind astfel mai mult decât un poet, fiind *un destin*. Destinul tragic al națiunii este, în fond, destinul poetului. Suferințele mamei sunt suferințele patriei, şi invers. Conştiința civică a poetului îşi trage rădăcinile din satul lui natal, din casa de lut a mamei când, copil fiind, el descoperă *o limbă asemănătoare* rostită de țăranii ce lucrau dealurile satului Miorcani, situat pe partea dreaptă a Prutului. Batjocorirea familiei sale prin confiscarea pământului, batjocorirea bisericii prin transformarea lăcaşului în magazie militară, precum şi batjocorirea şcolilor prin înlocuirea abecedarelor şi a învățătorilor, starea constantă de război, toate constituie drama poetului, drama întregii Basarabiei, pe care G.Vieru a conturat-o cu lacrimi în vers: „Întreaga ființă basarabeană, batjocorită şi umilită timp de două veacuri de către stăpânele purtătoare de cnut, s-a aciuat răbdătoare în firea acestui bărbat şi, deodată, s-a produs acea *ieşire-din-ascundere* pe care grecii de felul lui Platon o numeau *alétheia.* A ieşit din ascundere, prin Grigore Vieru, *inconştientul colectiv*, cum îl numea C.G. Jung, iar meritul de căpătâi al basarabeanului e că s-a lăsat invadat, *personant* (cum ar zice Blaga) de acesta şi, astfel, poetul a fost hărăzit să devină *reprezentativ* nu pentru o modă, nu pentru cine ştie ce experimente poetice, nu pentru jonglerii de vorbe, ci pentru destinul neamului românesc" [3, p.140].

Relevante din punct de vedere critic sunt analogiile pe care Th.Codreanu le face între temele ontologice abordate în lirica lui Grigore Vieru şi în cea a lui Nichita Stănescu sau George Bacovia. De exemplu, discutând problema maternității în oglinda Vieru-Bacovia, el intuieşte rezonanțe speciale în simbolistica poeticii universale. În opinia lui, Bacovia „a sublimat netipic prezența mamei în simbolismul ontologic al elementelor primordiale *pământul* şi *apa*, care invadează imaginarul său poetic. Şi asta în perspectiva a ceea ce am numit *negativul stilistic*, „produsul"- grund al „complexului Bacovia". Grigore Vieru, în schimb, reconverteşte *negativul existențial* (necurmatele suferințe ale copilăriei şi ale adolescenței, asupra cărora poetul a insistat în nenumărate rânduri) în *pozitiv ființial* şi, mai departe, *stilistic*, confirmând încă o dată „antibacovianismul" său din oglindă. Nici Vieru şi nici Bacovia nu pot intra în cadrele psihologiei abisale a „bastardului". Dar dacă ei au putut fi asimilați cu „orfanul", în chip amăgitor Bacovia, însă declarat – la Vieru, şi aici trebuie foarte atent nuanțate faptele, fiindcă autorul basarabean nu s-a lepădat niciodată de ființa *mamei reale* în căutarea alteia mai „bune", încât, din acest punct de vedere, el nu mai are nimic din visătoria romantică, de care uneori a fost acuzat sau etichetat. Dimpotrivă, întreaga lui ființă „se umple" absorbant de ființa mamei, încât ponderabilul devine *imponderabil*, pe când *golirea* de ființa mamei reale, la Bacovia, transformă orice imponderabil în greutatea de plumb ce anunță *căderea în vid*. Nu e de mirare că ființa mamei vierene se înalță" [3, p.145]. Criticul Mihai Cimpoi găseşte, pe bună dreptate, originală ipoteza lui Theodor Codreanu cum că Grigore Vieru ne poate apărea ca un Bacovia

cu „semn întors": „un *Bacovia à rebours*, chiar de la nivelul sociologiei succesului. E cel dintâi izbitor contrast dintre cei doi poeți cu structură antropologică asemănătoare" [2, p.399]. În interpretarea lui Mihai Cimpoi, „Paradisul copilăriei lui Bacovia, alintat de maică-sa, cunoaşte o inversare, în cazul lui Vieru, a cărui copilărie infernală se toarnă în tipare materne paradisiace, prezența mamei umplând golurile" [2, p.339].

Analizând unul dintre cele mai vechi poeme ale lui Grigore Vieru, şi anume *În limba ta,* poem dedicat lui A.Mateevici, monografistul relevă că poetul şi-a făcut din harul şi rațiunea sa un scut de apărare a limbii române, limba celor îngropați sub pietrele Prutului, cu atât mai mult cu cât el are conştiința faptului că întreaga sa ființă e legată de aceasta. Altfel spus, Vieru are sentimentul că Poetul este însăşi creația exclusivă a limbii strămoşeşti. De aceea unul din aforismele sale sună aşa: „*Toate zilele mele izvorăsc şi se înalță din adâncul şi din puterea Limbii Materne*". Theodor Codreanu atenționează, pe bună dreptate, că Grigore Vieru nu este singurul basarabean care a simțit că nu poate supraviețui fără limba maternă. E suficient să ne amintim de Al.Mateevici, L.Lari, N.Dabija, pentru a ne convinge că anume aşa stau lucrurile. Cert este că, spre deosebire de mulți alții, Grigore Vieru „a trăit şi a exprimat această nevoie ca program arzător, apropiindu-se de condiția arhetipală, ontologică a limbii. Poemul său *În limba ta*, unul dintre cele mai vechi ale lui Vieru, este nu doar o odă la înălțimea celei semnate de Mateevici, dar şi o expresie a identificării ontologice cu limba română, ceea ce lipseşte multor elogiatori ai limbii. În ultimele versuri ale poeziei, Vieru are intuiția profundă a coincidenței dintre *ființă* şi *limbă*, în perspectivă, cum s-a mai spus, heideggeriană şi în concordanță cu ceea ce modernii au numit *estetica tăcerii*" [3, p.171].

Totodată, criticul de la Huşi are convingerea că Grigore Vieru nu s-a mulțumit doar cu ideea de a fi un *rezistent* prin cultura limbii şi a poeziei sau un gazetar şi un tribun incomod pentru regimurile care s-au perindat la putere, ci, mai mult, a căutat să *restaureze* tezaurul arhaic al poporului său, scormonind în folclor cele mai frumoase cântece şi idei. Pornind de la această idee, Mihai Cimpoi va identifica în poezia şi aforistica lui Vieru existența unei *veritabile fenomenologii a spiritului românesc*. Codreanu sugerează că stările lirice arhaice ale poetului vin din dureroasa *sfâşiere geografică* produsă de granița de pe Prut, din dorința de a se întoarce *acasă*, în inima Carpaților. El insistă, ca şi Mihai Cimpoi, asupra destinului *ulisian* pe care îl au Basarabia şi Poetul. Atât pentru Poet cât şi pentru alți străjeri ai culturii pământului natal, România dobândeşte arhitectură mistică, fiind, aşa cum observase şi V.Jankélévitch, „un loc binecuvântat sau un pământ sfânt", „căminul casei materne", *medicamentul* întregii națiuni [4, p.242].

În contextul legăturilor poetului cu folclorul, cărturarul de la Huşi abordează polemic un subiect sensibil, evitat, de regulă, de majoritatea criticilor, anume – problema discordiei, reflectată în creația orală, în special în balada *Miorița*. Vieru militează împotriva învrăjbirii între frați, poezia şi aforistica sa fiind încărcate de simbolismul frățietății spirituale, al armoniei familiale, naționale, universale. Cum s-a menționat, poetul se temea de singurătate, motiv pentru care *se înfrățea* şi ținea cu presupuşii duşmani, închinându-le, chiar şi acestora, poeme cu dedicații „care nu mângâie pe cap". Atitudinea lui antirăzboinică, exprimată adesea în poeme, denotă că el ținea să îndepărteze de sufletul său *intriga*, *invidia* şi *discordia.* Cum subliniază Th.Codreanu, pentru poet „discordia nu poate fi decât un principiu diavolesc, în lipsa lui Dumnezeu de acasă" [3, p.205]. În aceeaşi ordine de idei criticul relevă că, odată cu *programul de recuperare* a limbii materne, Vieru recuperează folclorul, casa natală, patria şi, nu în cele din urmă, pe virtualul frate. Mitopo(i)etica lui este una a fraternității, chiar în sensul cel mai înalt, biblic. Cu toate acestea, el suportă dezamăgiri atunci când *fratele român* îi întoarce spatele, atunci când *apa Prutului nu mai poartă limpezimea ochilor divini*. Totuşi, până la urmă, optimismul rămâne sprijinul lui primordial: „În recunoaşterea fratelui de către frate, Grigore Vieru îşi pune toate nădejdile şi cu această aşteptare a descins el în România, unde, din păcate, unii l-au primit nu cu pâine, ci cu pietre. „*Degeaba a venit libertatea* – zice poetul – *dacă frații nu se cunosc între ei*". Deplânge faptul că apele Prutului nu mai au limpezimea ochilor lui Dumnezeu, pentru ca în oglinda lor să se poată privi şi să se recunoască frații. Cum el nu are „pesimismul" lui Bacovia, cel la care apele-oglinzi nu se limpezesc niciodată, are optimismul recunoaşterii fraterne" [3, p.209]. În doar câteva linii ordonatoare, criticul român are darul de a pune în evidență faptul că există trei etape în ceea ce priveşte ascensiunea *tribunului, luptătorului* Grigore Vieru: prima este aceea a rezistenței prin poezie, reductibilă la *protejarea limbii materne*; cea de-a doua e depăşirea simplei rezistențe prin confruntarea cu realitatea ideologică; iar cea de-a treia priveşte *reunirea cu patria-mamă*.

Începând abia cu al treilea capitol – *Paideuma* – al monografiei sale, Theodor Codreanu intră în universul liric al lui Vieru, discutând detaliat elementele care construiesc matricea poeziei acestuia, pronunțându-se pertinent, fără a se hazarda, asupra unor teme şi situații estetice aflate în zona de interes şi a altor critici. Abordarea

lui Th.Codreanu vădeşte o anumită influenţă venită în special din partea criticilor basarabeni Mihai Cimpoi şi Mihail Dolgan, respectiv în ceea ce priveşte folosirea tehnicilor hermenuticii filosofice, precum şi a analizelor semiotico-estetice. Totuşi, de cele mai dese ori criticul are capacitatea remarcabilă de a se desprinde de *modele* şi de a investiga în manieră personală, eseistico-artistică şi polemică, aspectele abordate. În fine, linia directoare care traversează lirica viereană, conturată de criticul Th.Codreanu, este structurată tematic pe mai multe paliere, semn că hermeneutul român operează în zona criticii după principiile călinesciene, unind în discursul său atât funcția majoră a motivelor poetice, stilul, cât şi funcția estetică a limbajului. În acest sens, pe culoarul structural- axial deschis de către critic se rețin interpretările pe marginea copilăriei (focarul energiilor primare, izvorul adamic, cu *lacrima* lui *salvatoare*); a principiului matern, care, în imaginarul poetic vierean, are întâietate; a originilor, a casei părinteşti reprezentând centrul fiinţial, centrul lumii, locul de refugiu în linişte(a) (universului), dar şi de întoarcere la sânul matern. Feminitatea este şi ea luată în dezbatere, acordându-i-se o atenție deosebită (criticul subliniază că, pentru poet, orice femeie este o repetiție cu *diferență ontologică* a mamei primordiale, avându-se adesea în vedere dialectica drumului alb-verde, alb reprezentând drumul mamei, iar cel verde reprezentând drumul iubitei, în timp ce împreună – împletite – conştiinţa trecerii ireversibile a timpului). În vizorul criticului se află şi tema ființei vegetale (tema relației creator-natură-cosmos); poetica elementelor (narcisismul, orfismul, polifonismul, muzicalitatea); relația sacru-religios, toposul morții (dialogul cu moartea), toposul luminii (zorile, apa – divină), al Duminicii Mari.

La fel ca şi criticii basarabeni Mihai Cimpoi şi Mihail Dolgan, care s-au preocupat de relația poezie-copilărie, Th.Codreanu ne (re)introduce în aceeaşi zonă tematică, venind cu multe considerații inedite ce ar putea ajuta cititorul să înţeleagă de ce poetul basarabean a rămas toată viaţa sa un *copil pur*, ca o *Idee* a lui Platon. Îngăduind asupra structurii şi gândirii critice a lui Codreanu în monografia vizată, remarcăm că, pentru el, întreaga operă viereană se înfăţişează sub forma unui cerc, în centrul căruia există un punct puternic (motivul maternităţii). În jurul acestui punct gravitează toate celelalte teme, printre care acea a copilăriei, a mamei şi femeii, precum şi tema *originilor*, casa ca loc primordial, ordonator al lumii. Criticul subliniază că „poetul basarabean are deplina conştiinţă că se identifică arhetipal cu etnia sa şi cu umanitatea", de aceea „cel mai sigur punct arheal atoateadunător este chiar *copilăria*" [3, p.216]. În convingerea lui, „Ca să-l parafrazăm pe Protagoras, pentru Vieru, *copilăria este măsura tuturor lucrurilor*. De exemplu, *ţara* şi *zăpada* se măsoară cu copilăria: „*Câtă zăpadă şi câtă ţară în copilăria mea*!" În consecinţă, Basarabia nu poate fi altceva decât un copil. Numai că un copil în scutece de sârmă ghimpată, rupt de la sânul mamei" [3, p.217].

Constatând că Grigore Vieru descoperă în ecuaţia copilăriei *izvorul* fiinţei, Th.Codreanu identifică în tema copilăriei nu un moft (în sensul inspirației poetice), ci, mai curând, o stare naturală, ontologică de a fi a poetului. Această stare i-a permis să înţeleagă, dincolo de singurătate, spontaneitatea *ludens*-ului. În imaginarul poetic vierean personajul care se conturează cel mai bine prin *ludens* este copilul, singurul care poate salva prin mişcările şi rostirile sale patria, limba, demnitatea națională. De aceea, autorul basarabean găsea în natura *pură*, adamică a copilului salvarea Omului (tehnicizat, angajat în lupte teritoriale şi ideologice, preocupat tot mai mult de maşinizarea stărilor naturale): „Poetul gândeşte atât de organic în ecuaţia copilăriei, încât o inversare a cursului lumii ar însemna o catastrofă ontologică: „*Ar fi îngrozitor să te naşti bătrân mergând spre copilărie. Cum să trăieşti fără amintirea anilor copilăriei?!*" Cu alte cuvinte, copilăria este *izvorul* fiinţei, ea ne salvează viaţa, ne salvează bătrâneţea, salvează tot, căci fără ea *urâtul* şi *vidul* s-ar zăvorî iremediabil în existenţă. Aşadar, nu o întoarcere spre copilărie visează Vieru, ci o salvare a omului matur prin nutrirea din energiile primordiale, care nu pot fi decât ale copilăriei. *Adevărul* însuşi vine din aceste energii primare. Alţii au căutat adevărul ultim în *moarte* (pentru Eminescu, moartea este „enigma", „runa" atotstăpânitoare), pe când Vieru îl găseşte în „hârjoana copiilor", care e maxima iubire a vieţii" [3, p.218].

Criticul admite că poetul nu a putut rămâne permanent sub magia copilăriei; de acest lucru ne convingem, de altfel, dacă lecturăm mai ales poemele civice, cu atitudine de tribun. Cert este însă că Grigore Vieru e cu gândul la copii atunci când se angajează în lupta pentru dezarmare. În această atitudine civică a lui Vieru descoperim un om matur care nu poate fi acuzat că toată viaţa ar fi rămas prizonierul vreunui *complex freudian al nematurizării*. Se ştie că oratorul, tribunul, chiar şi atunci când e poet, este stăpân pe situație, posedă o mare responsabilitate faţă de problemele abordate. Din critica lui Th.Codreanu desprindem o răsturnare de situație. Principiul de bază al creaţiei vierene, *maternitatea*, se întemeiază, la rându-i, pe alt punct central, care este, aşa cum am precizat mai sus, *copilăria*. Argumentul este cu atât mai viguros cu cât criticul aduce în dezbatere comparatistă atitudinea eminesciană şi bacoviană: „Unii ar putea lesne specula că Vieru a rămas pe treapta

orală, maternă a erosului, de unde şi rolul central acordat *mamei* în universul său poetic. *De facto*, „principiul" matern al mitului său personal se fundează, la rându-i, pe un alt grund, pe legea abisală a creativității paideumice a copilăriei. Asta înseamnă să recunoaştem că pentru Grigore Vieru nu *principiul matern* este *izvorul izvoarelor*, cum s-a afirmat de către majoritatea comentatorilor săi, pe urmele solidei demonstrații a lui Mihai Cimpoi, ci chiar *copilăria* cu *lacrima* ei cu tot şi care nu devine niciodată *perlă*, ci se conservă în întreaga ei puritate ontologică. Lacrima copilăriei lui Vieru este suspendată în *increat*. Ea are toate virtualitățile *arheului* eminescian. Avem toate motivele să identificăm aici marca inconfundabilă a *vierismului*, nu mai puțin pronunțată decât a *bacovianismului*, la antipodul acestuia, căci la băcăuan nu mai există *lacrimă* pură, deşi Bacovia este cel mai mare poet al *plânsului* din literatura universală, ci totul se *noroiază* pentru ca finalmente să se pietrifice nu în „perlă", ci în *plumb*" [3, p.223-224]. Fără îndoială, această judecată este surprinzătoare prin originalitatea ei, deşi, după noi, ea contrariază în unele privințe.

Născut şi crescut în leagănul naturii, fiind astfel conectat la tainele universului cosmic, Grigore Vieru a ştiut în permanență că este fiul legitim al *naturii vegetale*, motiv pentru care poezia sa este cromatic îmbogățită de simboluri *florale*, întâlnite în special în folclor. Această stilistică arhaică a aflat-o în primă fază în casa de lut a mamei, în momentele de sărbătoare, când pereții odăilor erau îmbrăcați ca nişte miri în fel de fel de țesături. Spre maturitate, aceleaşi elemente se întâlnesc şi în lirica lui Eminescu, doar că de această dată steaua, precum şi alte elemente solare, apar „țesute" pe cer, evidențiind astfel legătura cosmică între cei doi poli ai universului, pământ şi cer, uman şi divin. Pe de altă parte, aşa cum observă şi hermeneutul de la Huşi, poetul identifică în natura vegetală comunicarea şi viața veşnică a mamei: „Natura vegetală este, la Vieru, sublimarea mamei reale după moarte, adusă, altfel spus, la o nouă viață, căci mama, înălțată la steaua ei, este nemuritoare, ea continuă să trăiască în *patrie,* în *iarbă,* în *flori*" [3, p.248].

În cromatica verdelui *care ne vede* poetul surprinde prezența divinității, care, dacă ne iubeşte, îşi arată infinitatea sa din ipostaza de iarbă. Iarba devine în imaginarul poetic vierean un element primordial, din care pot fi deduse adevăratele înțelesuri ale copilăriei, ale iubirii, ale cosmosului. În acest *verde* este cuprinsă întreaga natură organică, vegetală şi astrală. Păsările, albina, apa divină prin semnul rouăi, crângul, pământul, florile, femeia, copilul, stelele, luna – toate cunosc sângele dragostei, care, în expresia poetului, este *clorofilic*. Descoperind această stare cosmică, unică în literatura contemporană, poetul basarabean va izbăvi până şi moartea. E o glorie veşnică a iubirii, a suprapunerilor şi îmbinării elementelor. Datorită unor elemente cromatice de natură romantică, s-a lansat opinia că poetul ar fi un romantic în toată regula. Criticul Th.Codreanu, chiar dacă *proclamă existența verdelui de Vieru*, apreciază totuşi că avem a face cu un alt tip de *romantism*, față de cel întâlnit la Hölderlin sau Eminescu. Poetul basarabean ia şi din romantism, şi din sămănătorism, şi din simbolism, şi din postmodernism atâta cât crede că are nevoie să-şi înfățişeze poezia solară. De altfel, Th.Codreanu argumentează că Grigore Vieru este un poet *al dimineții,* al răsăritului de soare, al *lacrimii de rouă*. Prăbuşirea totului vegetal, spune criticul, ar însemna pentru poet o catastrofă cosmică, motiv pentru care în multe din poezii intrăm în zona liturgică, „vegetalul fiind consubstanțial trupului Mântuitorului ca pâine de împărtăşanie" [3, p.257]. Până şi timpul femeii iubite este, în imaginarul poetic vierean, vegetal şi solar. Situat în postura *ființei vegetale*, aşa cum am mai spus deja, scriitorul va abandona *alchimia negativă*, a morții, a absenței ființei dragi, mama. Când mama devine stea, energia şi chipul terestru sunt transmise spre iubită. Această transmitere temporală are loc prin jocul împletirii elementelor.

Un ultim aspect la care vrem să ne referim aici este problema *dialogului vierean* în aprecierea lui Th.Codreanu. Desigur, criticul nu este primul care pune problema respectivă. Înaintea lui, despre *lirica polifonică şi dialogală* a lui Vieru au vorbit Mihail Dolgan şi Fănuş Băileşteanu. Bunăoară, Mihai Dolgan argumentează neconteniita stare de dialog pe care poetul o întreține cu natura divină, cu pământul, cu fratele, cu elementele organice ale naturii, *dialogismul* fiind pentru poet fapt vital, în timp ce Băileşteanu sesizează că autenticitatea liricii vierene vine din atitudinea pe care poetul o are față de sacru şi față de moarte. Interpretând ciclul de versuri *Litanii pentru orgă*, Th.Codreanu remarcă spontaneitatea, naturalețea şi familiaritatea dialogurilor imaginare ale lui Grigore Vieru cu moartea, pe care, în cele din urmă, o compătimeşte pentru condiția ingrată de a nu avea nici mamă şi nici copii. În înțelegerea criticului, dialogurile lui Vieru cu moartea sunt de filiație eminesciană: „Grigore Vieru are conştiința deplină că moartea este un eveniment capital căruia ființa umană nu are cum să i se sustragă. De aceea, şi pentru el *proba morții* este fundamentală. Ciclul *Făgăduindu-mă iubirii,* care cuprinde poeme dintre anii 1968 şi 2002, reține ca moto tocmai celebrele versuri eminesciene din *Odă (în metru antic)*: „Ca să pot muri liniştit, pe mine / Mie redă-mă !" Moartea devine reperul *decalogului moral* al ființei,

ca la Eminescu. Numai ea poate să motiveze viața cu adevărat, să-i dea valoarea supremă, să legitimeze *alegerea* pe care el a făptuit-o încă din copilărie şi adolescență. Ca şi viața sau dragostea, moartea este un eveniment unic: „Viața, dragostea şi moartea vin o singură dată". Şi, ca reper în absolut, există un ascendent al morții asupra vieții, ascendent ce părea anulat, în favoarea vieții, tocmai prin opțiunea antibacoviană a poetului. În realitate, viața poate fi coruptibilă, fiindcă este atât de intim legată de *alegerea* omului. Grigore Vieru are intuiția avantajului moral al opțiunii bacoviene a morții" [3, p.294].

În concluzii e de subliniat că Theodor Codreanu a reuşit, în volumul său de hermeneutică subtilă, să propună o interpretare profundă şi multiaspectuală a operei vierene în totalitatea de părți componente ale ei. Impresionează teoretizările lui sclipitoare şi argumentarea analitică (deşi comentariul unor poezii aparte, considerate de mai toți criticii drept nişte capodopere, lasă de dorit, iar alteori este atât de aproximativ încât se depărtează de textul concret). Monografia în cauză reprezintă pentru orice căutător de frumusețe şi înțelepciune poetică un veritabil omagiu adus lui Grigore Vieru şi un excepțional ghid teoretico-critic ce ne introduce în poetica *sui generis* a acestuia. Bazându-se pe tehnicile interpretării moderne, autorul are mereu grijă să pună în lumină originalitatea creației cercetate, să releve poezia sufletului universului actualizat de Vieru.

Bibliografie:

1. CIMPOI, M. *Mirajul copilăriei*. Chişinău: Lumina, 1968.
2. CIMPOI, M. *Vieru, un Bacovia de semn întors*. Postfață la volumul *Theodor Codreanu. Duminica mare a lui Grigore Vieru*. Iaşi: Princeps Edit, 2010, p.338-341.
3. CODREANU, Th. *Duminica mare a lui Grigore Vieru*. Iaşi: Princeps Edit, 2010.
4. JANKÉLÉVITCH, Vl. *Ireversibilul şi nostalgia*. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1998.
5. VANGHELI, S. Talentul şi povara sa. În: *Literatura şi arta*, 9 februarie, 1995, nr.6.

Prezentat la 11.04.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" *ISSN 1811-2668* *ISSN online 2345-1009* *p.73-78*

RESCRIEREA EMINESCIANISMULUI DE CĂTRE SCRIITORII ROMÂNI INTERBELICI

Dorina ROTARI
Universitatea de Stat din Moldova

Teoria bloomiană despre canon, care concepe evoluţia literară ca un conflict între geniile artistice mai noi şi mai vechi, este aplicabilă la cercetarea posterităţii eminesciene în literatura română. În canonul estetic naţional, creaţia marilor poeţi (în speţă a celor din perioada interbelică: George Bacovia, Tudor Arghezi, Lucian Blaga) este rezultatul unei „trădări creatoare" a modelului Eminescu („poetul-tată"), pe care îl depăşesc asimilându-l şi continuându-l într-o nouă ipostază poetică. Opera acestor creatori este, în termeni bloomieni, o „rea-lectură" şi o „rescriere" a eminescianismului, generată de „anxietatea influenţei", care îi ajută să-şi identifice propria fizionomie poetică.

Cuvinte-cheie: *canon, anxietatea influenţei, eminescianism, rescriere, rele-citiri, filiaţie, creaţie poetică, posteritate eminesciană, distanţă între texte, poet predecesor, model poetic etc.*

RÉÉCRITURE DE L'ÉMINESCIANISME PAR LES ÉCRIVAINS ROUMAINS D'ENTRE DEUX GUERRES

La théorie bloomienne sur le canon, comme structure inhérente au système de la «tradition» littéraire, conditionné par le combat entre les génies littéraires par-delà le temps, est appliquable à l'étude de la postérité éminescienne dans la littérature roumaine. Dans le canon esthétique national, la création poétique des grands écrivains (en particulier, les poètes d'entre deux guerres: George Bacovia, Tudor Arghezi, Lucian Blaga) est le bilan des écarts entre l'oevre de Mihai Eminescu («poète-père») et les efforts que les «poètes-fils» investissent pour s'en séparer tout en restant fidèles. Leur oeuvre est le résultat d'une puissante «mélecture» et «réécriture» du prédécesseur, poussée par le moteur de «l'anxiété» que son influence exerce sur ces écrivains.

Mots-clé: *canon, angoisse/anxiété de l'influence, éminescianisme, réécriture, mélecture, filiation, création poétique, postérité éminescienne, écarts entre les textes, prédécesseur, model poétique etc.*

Elucidarea *Momentului Eminescu* în literatura română necesită o abordare sistemică/canonică (în sensul dat de teoreticianul american Harold Bloom în ***Canonul occidental***), motivată de faptul că poetul nu reprezintă doar un model literar pentru scriitorii de mai târziu, ci şi un factor determinant în evoluţia sistemului literar românesc şi a canonului estetic naţional. Teza canonică bloomiană stipulează că „orice puternică originalitate literară devine canonică" [4, p.24], că un mare creator este susceptibil de autocanonizare, iar opera sa se deschide posterităţii şi noilor provocări ontologice şi estetice, devenind o componentă a mecanismului complex al influenţei literare, care duce la perpetuarea canonului. Cazul Eminescu, în canonul estetic românesc, este comparabil cu cel al lui Shakespeare, în canonul occidental (după Bloom), autorul care, asemeni lui Shakespeare, „a scris textul vieţii moderne", „ne-a inventat şi continuă să ne conţină" [3, p.13], constituind centrul acestui canon şi, prin urmare, o problemă centrală a istoriei influenţei poetice în literatura română.

Mecanismul complex al influenţei literare este conceptualizat de teoreticianul american în dublu sens: ca influenţă latentă a autorităţilor literare („scriitorii puternici nu-şi aleg precursorii dintâi; ei sunt aleşi de aceştia din urmă..."), dar şi ca „anxietate a influenţei", implicând trădarea creatoare a modelelor („tot ei au subtilitatea de a-i transforma pe înaintaşi într-un fel de compoziţii şi, deci, parţial, în fiinţe imaginare" [4, p.13]). Chiar dacă această concepţie a cunoscut rezerve din partea exegeţilor şi a creatorilor contemporani, afirmându-se că poetica influenţelor este valabilă pentru scriitorii minori, care nu se pot desprinde de modele şi nu pot crea decât reiterând ideile şi viziunile predecesorilor (cum s-a întâmplat în cazul *Curentului Eminescu*), viziunea bloomiană îşi justifică valabilitatea tocmai prin raportarea la marii creatori, care „persistă în bătălia cu predecesorii lor puternici" [3, p.51]. Tradiţia, în acest sens, „nu este un simplu transfer sau un proces de transmitere benignă", cum precizează Bloom, ci şi „un conflict între vechiile genii şi aspiraţiile prezente" [4, p.11], care implică „anxietatea influenţei" ca factor de triere şi selecţie valorică. Astfel, poeţii puternici construiesc istoria literară şi canonul estetic prin „rele-citiri" ale altor poeţi, prin rescrieri, care îi ajută să-şi identifice propria fizionomie poetică.

Desenarea posterităţii eminesciene, iar, în sens larg, a istoriei poeziei moderne de după Eminescu, presupune, aşadar, identificarea „abaterilor revizioniste" (Harold Bloom) realizate de creatorii români, pornind de la modelul eminescian, orice operă de valoare fiind o replică la operele scriitorilor predecesori, „o rescriere sau un

revizionism ... ce face loc sinelui" [4, p.13], deci originalităţii. Conceptul de *rescriere* (după Bloom) este intrinsec teoriei despre producţia poetică ca rezultat al „angoasei influenţei", văzută ca un act complex de răstălmăcire „tare", o interpretare creatoare, „mepriză poetică" [3, p.20]. Lărgind sfera de înţelegere a conceptului, Matei Călinescu actualizează ipostaza „cititorului ipocrit" al lui Baudelaire, identificat cu poetul, creatorul, care, citind, „stoarce textul", în termenii lui Henry James, înţelegând prin aceasta rescriere [5, p.229]. Astfel, acest fenomen constituie mai mult decât o modalitate a jocului literar, este expresia unei viziuni asupra scriiturii în general, a raportului creatorului cu literatura, sau, cum afirmă Matei Călinescu, „într-un sens larg, tot scrisul literar îşi are rădăcina ultimă într-o astfel de rescriere mentală" [5, p.229].

Ca forme de rescriere a eminescianismului trebuie văzute răspunsurile individuale ale scriitorilor români interbelici (George Bacovia, Tudor Arghezi, Lucian Blaga), care, trăind acut „angoasa influenţei" şi aflându-se în căutarea propriei identităţi poetice, construiesc o nouă realitate scripturală pe un fundament livresc recognoscibil, delimitându-se de modelul eminescian prin continuarea lui într-o nouă ipostază poetică. Acest fapt relevă, pe de o parte, forţa de iradiere a operei canonice eminesciene, influenţa, dar şi „anxietatea influenţei", abilitatea de a tempera presiunea modelului şi intervenţia novatoare a creatorului care modifică obiectul fascinaţiei şi anxietăţii sale.

Din perspectivă canonică, cazul Bacovia este un exemplu elocvent de refuz explicit de a deveni „poet eminescian" (în ciuda afecţiunii personale profunde pentru Eminescu), ajungând, implicit, unul. Rescrierea bacoviană a eminescianismului relevă damnarea în a continua o tradiţie în alt mod, explorând alte posibilităţi. Incidenţele modelului eminescian par să fie ţinute, uneori, la suprafaţă, într-un act manifest de exersare stilistică, trădând „anxietatea influenţei", în sens bloomian. Sugestivă este reiterarea tiparelor eminesciene (evidentă chiar din titlu) în textele ***Serenadă***, ***Ecou de romanţă***, ***Ca mâine***, ***Şi dacă***, dar şi a unui spectru larg de motive şi structuri ale imaginarului: chemarea iubitei pentru a trăi „*clipa cea repede*" (***Matinală***), nostalgia iubirii romantice (***În parc, Romanţă***), nevoia de intimitate şi linişte interioară (***Decembre***) etc. Bacovia realizează însă un „clinamen" (un tip de „mişcare revizionistă", „intenţionat şi involuntar" [3, p.91], definit de Bloom ca „abatere, schimbare într-o nouă direcţie" [3, p.60]), poetul interbelic mixând stilul lui Eminescu cu o viziune anti-romantică. În poezia ***Egipet***, de exemplu, este reconstituită, în cheie ludică, panorama eminesciană din ***Memento mori***, uzitând de recuzita poetului romantic: *teme* şi *motive* („deşertul", „piramidele", „caravanele", „Nilul" etc.), *retorică* (invocaţii, exclamaţii şi interogaţii retorice, inversiuni sintactice etc.); *sintagme* consacrate de opera lui Eminescu („*taina veacurilor*", „*somnul de milenii*", „*ochiul senin*" ş.a.). Alteori, surprindem „inserţii lirice" în interiorul unui text alcătuit dintr-o mulţime de microtexte, expresie a unei operaţii de subvertire parodică a modelului, în consens cu conştiinţa modernă a „anxietăţii influenţei" (ironia bacoviană la adresa posturii poetului romantic în texte precum ***Umbra***, ***Pe deal***, ***Requiem*** ş.a.).

Rescrierea componentei ontopoetice a eminescianismului se realizează printr-o mişcare revizionistă mai subtilă, numită de Bloom „tessera" („împlinire şi antiteză" [3, p.97], prin care se completează, antitetic, viziunile poetului precursor. Ea se manifestată printr-o întreţesere fascinantă a viziunilor eminesciene şi bacoviene privind statutul creatorului într-o societate care îl condamnă la neînţelegere, indiferenţă şi singurătate (dezvoltată de Bacovia prin asumarea condiţiei „poetului blestemat" în ***Poemă finală***, ***Epitaf***); privind condiţia umană şi zădărnicia efortului de a cunoaşte absolutul (or, „*e vis al neființei universul cel himeric*" şi „*Veni-vor alţii să viseze dacă totul e fals sau nu*"); privind dialectica existenţială (Eminescu stând sub semnul „devenirii întru fiinţă", în timp ce Bacovia, aşa cum susţine Mihai Cimpoi, „face dovada unei dialectici răsturnate, începutul pur nefiind pentru el fiinţa, ci nefiinţa" [6, p.7]). Astfel, Bacovia adânceşte, prin „tessera", criza eului confruntat cu propriile lui limite, cu o lume sfâşiată de contradicţii şi cu o „transcendenţă goală" [9, p.12-16], identificată şi în creaţia eminesciană (în viziunile moderne din ***Demonism***, de exemplu), cu deosebirea că în opera lui Eminescu această criză alimenta sentimentul tragic, iar la Bacovia – alienarea şi nevroza.

Actualizând cele două direcţii de abordare a crizei ontologice în modernitate, delimitate de Gianni Vattimo în ***Sfârşitul modernităţii. Nihilism şi hermeneutică în cultura postmodernă*** (una a „filonului existenţialist", care „tinde să vadă în criza umanismului numai un proces de decădere practică a unei valori, umanitatea", şi a doua, „în sens larg expresionistă", în care criza „se configurează nu atât ca o ameninţare, cât ca o provocare", aducând o „expresie a «spiritualului» care îşi face loc cu ajutorul ruinării formelor" [13, p. 38]), constatăm că George Bacovia ilustrează „filonul existenţialist" al modernităţii, poezia lui împlinind antitetic modelul eminescian şi fiind, cu preponderenţă, una a alienării fiinţei, a singurătăţii omului într-un univers desacralizat, absurd, în care eul nu-şi poate regăsi identitatea interioară. Aceste nuanţări ne permit să susţinem afirmaţia criticului

Mihai Cimpoi că „bacovianismul este, de fapt, o prelungire a eminescianismului, dar un eminescianism extremal, dus până în pânzele cenuşii ale neantizării bacoviene" [6, p.35].

Corespondențele dintre creația eminesciană şi cea bacoviană pot fi justificate şi sub aspectul continuității sistemice, prin perpetuarea sensibilității romantice, ca *forma mentis*, sau a „romanticității" (în termenii lui Paul Cornea), care „acționează subteran, subîntinde manifestări din cele mai felurite, de la simbolism la expresionism şi de la suprarealism la existențialism" [7, p.112]. În spațiul cultural românesc, simbolismul (în speță cel bacovian) a fost puternic marcat de ecourile romantismului eminescian, „convenții estetice" diferite, dar nu antitetice (Nicolae Davidescu, în ***Estetica poeziei simboliste***, argumentează descendența celor două curente din filosofia idealismului german [8]; iar Hugo Friedrich vorbeşte despre o „zonă romantică degradată", zonă temporală de tranziție şi de intuiție a formelor moderne [9, p.27]).

Deşi nu se identifică cu simbolismul (sfidând abordările consacrate şi clişeizate), bacovianismul este definit de Mircea Scarlat, în studiul despre Bacovia din 1987, ca „una din expresiile individualizate ale neoromantismului din prima jumătate a secolului nostru, apărându-ne drept un simbolism «ruinat», ros de nostalgia eminescianismului" [12, p.46]. Sub aspectul continuității tradiției literare, opera bacoviană descinde din modelul romantic eminescian, infuziile romantic-eminesciene fiind elocvente (aşa cum s-a putut observa) într-o primă etapă de creație. Peste acestea se suprapun însă elemente decadentiste, simboliste, expresioniste, existențialiste, poetul George Bacovia fiind tentat de explorarea noului sub influența şcolii decadento-simboliste franceze, ca, ulterior, în special după 1916, să se îndepărteze de „mentalitatea decadentă" şi de simbolism şi să-şi creeze un stil al său, ca suport al bacovianismului. Astfel, opera bacoviană pune în evidență o evoluție surprinzătoare a lirismului prin asimilarea tradiției literare (în speță, tradiția poetică eminesciană) şi ilustrarea modernității emeregnte, „registrele" practicate de poet (eminescian, neoromantic, decadent-simbolist) reflectând atât dinamica interioară a fenomenului bacovian, până la afirmarea bacovianismului (ca marcă de identificare), cât şi parcursul organic de modernizare a literaturii române.

Reprezentativ pentru infidelitățile creatoare în raport cu Eminescu este şi cazul Arghezi, poetului interbelic revenindu-i, aşa cum arăta Tudor Vianu, „rolul istoric de a depăşi eminescianismul, prezent încă în opera atâtora din poeții generației lui" [14, p.530]. Depăşirea eminescianismului s-a realizat în tipare ce trădează, pe de o parte, „anxietatea influenței", drept conştiință a poetului modern care are de rezistat presiunii modelelor, dar şi în sensul „despărțirii creatoare" de un model de mare autoritate în literatura română, printr-un proces simultan de continuitate şi de discontinuitate (de „depăşire a tradiției" „subsumând-o", în termeni bloomieni), firesc pentru evoluția organică a sistemului literar.

Tudor Arghezi realizează astfel un proces de încorporare/recuperare a tradiției eminesciene prin experimentarea modelului în textele de debut din ciclul ***Agate negre*** (***Melancolie, Toamna, Despărțire, Oseminte pierdute***), dar şi în alte poezii cu tonalitate elegiac-sentimentală din volumele de mai târziu, „clinamenul" realizat de poet fiind tipic pentru un scriitor aflat în căutarea propriului ton poetic şi implicând, totodată, o acută conştiință artistică. Ulterior, creatorul interbelic operează o rescriere a modelului eminescian prin „tessera", împlinindu-l printr-o „abatere revizionistă" [3, p.113]. Ca şi Eminescu, la care descoperim trăirea acută a crizei ontologice/gnoseologice, poetul Tudor Arghezi trăieşte dureros incapacitatea de a se mai rosti pe sine. Surprindem, în ambele cazuri, imaginea unui eu măcinat de contradicții lăuntrice, de tensiunea spre ideal şi imposibilitatea de a-l atinge, care generează însă atitudini diferite din partea celor două instanțe poetice: scepticism şi ironie de esență metafizică în opera lui Eminescu şi alternarea credinței şi tăgadei în creația argheziană. Acest tip de rescriere trădează intenția de a corecta idealismul metafizic al precursorului, revolta argheziană împotriva divinității, adulată şi contestată concomitent, sugerând tentativa de a se sustrage metafizicii înalte, consacrată de Eminescu, pe care nu reuşeşte să o depăşească definitiv, ci doar să o contrabalanseze printr-o metafizică joasă (a beznei şi nămolului), exprimată printr-un alt tip de discurs (prozaic şi ludic), asumat programatic în ***Cuvinte potrivite***. Este, aşadar, o împlinire a eminescianismului şi, totodată, „o abatere revizionistă", cuvântul predecesorului (ca suport al viziunii poetice) implicând o resemantizare.

O altă formă de rescriere a eminescianismului propune Lucian Blaga, a cărui metodă de trăire poetică a existenței se revendică tot din modelul ontopoetic eminescian, fapt ce consacră ideea unei continuități în alte forme şi cu alte mijloace artistice. În sens mai larg, expresionismul românesc, în formula blagiană, se revendică din romantism (modelul german), implicând filiații cu formula eminesciană, care derivă din acelaşi model radiant.

Spre deosebire de Bacovia, care rescrie eminescianismul în direcția modernității de tip „existențialist" (după Gianni Vattimo), Lucian Blaga adoptă perspectiva ontologică a modernității „expresioniste"; or, poetul

modern, care nu poate ignora crizele cu care se confruntă, e în drept să aleagă între adâncirea nevrozelor şi a spiritului dramatic (cum s-a întâmplat în cazul Bacovia) sau (re)descoperirea transcendentului şi a tragicului (la Lucian Blaga). Preferința pentru „filonul expresionist" al modernității, care reînvie tragicul (prezent şi în opera eminesciană, care „cucereşte, dincolo de pesimism sau optimism, printr-o conştiință tragică a existenței" [11, p.26]), şi numeroasele corespondențe sufleteşti cu romantismul, ca „forma mentis", este argumentată de poetul interbelic prin distincția dintre „vârsta interioară" a creatorilor de cultură şi „vârsta adoptivă" a fiecărei epoci (amprenta stilistică a epocii literare – *n.n.*), „cu care rezonează, într-o succesiune de multe ori deconcertantă, nerespectând ori sfidând evoluția firească a vârstelor biologice" [2, p.346]. Eminescu însuşi a resimțit incongruența dintre *vârste*, „adoptând", în primă fază a creației, „modelul cosmologic platonician", în virtutea adecvării lui la sensibilitatea şi gândirea mitic-metafizică, iar, ulterior, „modelul cosmologic kantian" [11], care înseamnă, efectiv, acceptarea unei noi *vârste*, a modernității, marcată de ruptură, alteritate, criză gnoseologică/ontologică.

Privită în ansamblu, opera celor doi scriitori pune în evidență un traseu asemănător de evoluție, fapt ce sugerează că rescrierea blagiană a eminescianismului se realizează prin „apophrades" (sau „reîntoarcerea morților"), mişcare revizionistă care, după Bloom, creează impresia „de revenire a precursorului", oferind senzația că „poetul urmaş ar fi scris el însuşi opera definitorie a înaintaşului" [3, p.62]. În prima etapă a creației blagiene se proiectează avântul ascensional al unui eu stihial (amintind de proiecția eului demiurgic eminescian, subsumată „modelului cosmologic platoniciat"), tentat, ca şi predecesorul, să instituie o relație cu transcendența, printr-un act de repliere lăuntrică. Poezia ***Mi-aştept amurgul*** prezintă, în acest sens, afinități de viziune cu eminesciana ***Mai am un singur dor***, sugerând aşteptarea infiorată a amurgului, cu misterul şi revelațiile lui inerente, trădând o sensibilitate tragică, înrudită cu cea eminesciană.

Cea de-a doua etapă a creației blagiene reflectă ruptura între eu şi divinitate, prin instaurarea unei bariere ontologice, echivalentă cu „cenzura transcendentă" teoretizată de Blaga în plan filosofic: „*Ştiu că pentru om e un păcat de moarte să se depărteze de Dumnezeu, dar... dar... pentru Dumnezeu n-ar fi tot un păcat de moarte dacă s-ar depărta de om?*" (***Tulburarea apelor***), antrenând o singurătate sumbră într-o lume desacralizată şi o dezintegrare a eului, care potențează dorul de absolut şi de transcendența care se refuză (foarte aproape de criza rupturii, de esență kantiană, trăită acut de Eminescu). Semnele bolii existențiale sunt anunțate de volumul ***În marea trecere***, în care se râvneşte o imposibilă stăvilire a timpului, cu prețul renunțării la moarte şi, implicit, la viață, la iubire: „*Opreşte trecerea. Ştiu că unde nu e moarte, nu e nici iubire –, şi totuşi te rog: opreşte, Doamne, ceasornicul cu care ne măsuri destrămarea*". Atitudinea eului trădează o sensibilitate tragică de sorginte eminesciană, în sensul în care tragicul eminescian echivalează cu un act de revoltă, de gândire, asumare a finitudinii, confruntare activă cu *limita*, tragicul nefiind posibil „fără tentarea limitei absolute" [10, p.34].

Ca şi în cazul lui Eminescu, ruptura existențială antrenează nevoia de evaziune în „spații compensative": timpul pierdut al copilăriei, arhaic, păstrând legile naturii şi ale firii, asociat (ca şi textele eminesciene ***O, rămâi...***, ***Fiind băiet, păduri cutreieram***) spațiului sacru al pădurii cu funcție inițiatică: „*Numai sângele meu strigă prin păduri/ după îndepărtata-i copilărie,/ ca un cerb bătrân/ după ciuta lui pierdută în moarte*". Compensarea rătăcirilor eului şi rearmonizarea conştiinței bântuite de incertitudini se realizează şi printr-o abandonare a somnului/visării, care facilitează regresia spre arhaic, mitic („*lume demult apusă*", „*ce gândea în basme şi vorbea în poezii*" la Eminescu, tăinuitoare a misterului la Blaga). Somnul/visul (cu un spectru larg de semnificații în opera celor doi poeți: prefigurare liniştitoare a morții, revigorare şi rearmonizare a ființei etc.) mediază, în ambele cazuri, regăsirea rădăcinilor ancestrale ale eului: a *archaeului*, în termeni eminescieni, şi a „*copilăriei îndepărtate*" a începuturilor la Blaga.

Ruptura definitivă cu transcendența se manifestă prin abandonarea şi condamnarea lumii la pieire („*Dumnezeu îşi vede lumea/ parcă n-ar fi a lui./ În curând totul e împlinit*"), într-o viziune asemănătoare celei din poemul eminescian ***Demonism*** („*... să-şi petreacă Dumnezeul / Bătrân cu comica-neputință, / Să râdă-n tunet de deşertăciunea / Viermilor cruzi, ce s-asamăn cu el*"). Atitudinea pe care o adoptă cele două instanțe lirice este demonică, termen care nu se mai asociază maleficului, ca în etica creştină, ci cunoaşte un spectru larg de semnificații atribuite de romantism: natură duală, expresie a contrariilor, intermediar între cer şi pământ, inadaptare, dilemă, sfidare a limitei, răzvrătire împotriva limitării ființei umane şi, implicit, împotriva divinității egoiste, măreție chiar şi în înfrângere etc. În opera celor doi autori, demonismul (ca atitudine existențială) transcrie trăirea acută a conştiinței tragicului, dar şi nostalgia refacerii rupturii cu transcendența. Forma supremă a revoltei demonice este imprecația aducătoare de moarte (autoblestemul din eminesciana ***Rugăciunea unui dac*** şi ***Ultimul cuvânt*** al lui Blaga), care înseamnă, efectiv, un blestem la adresa Demiurgului; or, implorarea

morții de către creaturi echivalează cu negarea creatorului: „*Arendaş al stelelor/ străvechile zodii/ mi le-am pierdut./ Viața cu sânge şi cu poveşti/ din mâini mi-a scăpat./ Cine mă-ndeamnă pe apă?/ Cine mă trece prin foc?/ De paseri cine mă apără?// Drumuri m-au alungat./ De nicăieri pământul nu m-a chemat./ Sunt blestemat!// Cu cânele şi cu săgețile ce mi-au rămas/ mă-ngrop./ La rădăcinile tale mă-ngrop,/ Dumnezeule, pom blestemat*". Poezii ale tristeții metafizice, cele două texte trădează un ultim efort disperat de refacere a dialogului cu transendența prin moarte, ca expresie a tragicului existențial.

Ultima etapă din creația blagiană marchează regenerarea sub semnul sacrului, ca modalitate de a se sustrage dorului de transcendență (corespunzătoare asumării interiorizate, senine, a tragicului şi ironiei, ca modalități eminesciene de depăşire a rupturii ontologice). Identitatea sinelui la care aspiră ambii poeți şi coborârea în propria interioritate echivalează cu avântul ascensional, în sensul dublei coborâri („în afară" şi „înlăuntru", „anabasis" şi „catabasis" după Novalis). Printre formele pe care le ia această operație de interiorizare este descinderea în peşteră, cumulând semnificația de spațiu al regresiunii (ca în nuvela eminesciană ***Cezara***): „*Peşteră, peşteră!/ Mi-ai îmblânzit iernile şi mi-ai dospit trecutul/ sub ocrotirea ta*", şi sugerând, totodată, setea de nelimitat: „*Unde-mi sunt amintirile rănite/ pe care mi le-ai mângâiat până la uitare?/ Dă-mi-le, să fiu din nou răzvrătitul!/ M-aşteaptă soarta,/ nerăbdarea mă sugrumă./ Tremurând, îmi iau viața-n mâni/ şi plec spre viitor, spre mâne veşnicul!// ... // O, stânci, de mult ce v-am privit,/ m-am prefăcut şi eu în stâncă./ Vajnic mă topesc/ şi mă revărs din matca mea, nebun,/ spre şesuri şi spre oameni*".

Acest tip de rescriere nu „sărăceşte" însă opera lui Blaga; or, elementele eminescianismului sunt transfigurate în asemenea măsură de viziunea înnoitoare a creatorului modern, încât transcend definitiv vechiul context cultural, certificând intuiția blagiană că „niciodată o doctrină nu renaşte fără a fi adaptată la liniile noului stil de viață în care renaşte. Un stil acceptă în alcătuirea sa elemente ale trecutului numai după ce şi le-a asimilat. Prin procesul de asimilare, vechea doctrină devine, de fapt, o nouă doctrină" [1, p.111]. Afirmația este în consens şi cu explicația bloomiană a conceptului de „apophrades": „Morții cei puternici se reîntorc, dar în culorile noastre şi vorbesc cu vocile noastre..." [3, p.189].

În sens larg, se poate afirma că opera blagiană este o rescriere prin „apophrades" a modelului ontopoetic eminescian, sintetizat în ***Oda (în metru antic)***, cu aceleaşi etape de evoluție a eului (ființei): 1) starea pregenetică de identitate deplină a sinelui, cu semnele eternității şi ale identității nefisurate la Eminescu („*pururi tânăr, înfăşurat în manta-mi*") şi sub semnul nenumitului („*țara fără nume*", a celui încă nenăscut) la Blaga; 2) naşterea/viața, însemnând ruptură tragică pentru eul eminescian, „învățare a morții" şi trăire la limită a agoniei existențiale („*Jalnic ard de viu*", „*Pân la fund băui voluptatea morții neîndurătoare*"), şi ieşire din mister pentru eul blagian („*De ce m-ai trimis în lume, mamă*"), implicând o interiorizare a lumii prin topirea ei în sânge („*O, lume, lume!/ Aş vrea să te cuprind întreagă/ În piept/ Dogorâtor/ Să te topesc în sângele meu cald/ Cu tot ce ai*") şi generând, în ambele cazuri, o acută dorința de refacere a identității pierdute („*piară-mi ochii tulburători din cale*"), de redobândire a misterului („*Dar mi-aduc aminte de vremea când încă nu eram / ca de o copilărie depărtată / şi-mi pare rău că n-am rămas / în țara fără nume*"); 3) reintegrarea sinelui prin asumarea morții („*ca să pot muri liniştit / pe mine mie redă-mă*"), ca reîntâlnire, fie şi onirică, cu misterul („*Când dormim, dormim în Dumnezeu*").

Se poate concluziona că vitalitatea creatorului Eminescu se manifestă în relațiile cu poeții puternici care îl urmează, frica contaminării de eminescianism (în sensul bloomian al „anxietății influenței") găsindu-şi expresia în diverse modalități de a i se sustrage, implicit în rescrierea acestuia. Fenomenul pune în evidență şi un tip de influență în dublu sens; or, între creațiile scriitorilor se realizează un transfer de semnificații, care le face să se îmbogățească reciproc, făcând posibilă lectura lui Arghezi, Bacovia, Blaga prin Eminescu, iar a lui Eminescu prin ei. Totodată, rescrierea eminescianismului de către poeții interbelici a stimulat orientarea discursului şi a strategiilor lor retorice la sistemul de cerințe instituit de evoluția poeticului, definind, prin urmare, noi direcții ale poeticității româneşti.

Bibliografie:

1. BLAGA, L. *Fețele unui veac*. În: *Zări şi etape: Aforisme, studii, însemnări*. Bucureşti: Humanitas, 2003.
2. BLAGA, L. *Opere 9. Trilogia culturii*. Ediție îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase. Bucureşti: Minerva, 1985. 477 p.
3. BLOOM, H. *Anxietatea influenței. O teorie a poeziei* / Traducere şi note de Rareş Moldovan). Piteşti: Paralela 45, 2008. 205 p.

4. BLOOM, H. *Canonul Occidental*. *Cărţile şi şcoala epocilor* / Traducere de Diana Stanciu. Postfață de Mihaela Anghelescu Irimia. Bucureşti: Univers, 1998. 480 p.
5. CALINESCU, M. *A citi. A reciti: către o poetică a (re)lecturii – cu un capitol românesc inedit despre Mateiu I. Caragiale* /Trad. din engleză Virgil Stanciu. Iaşi: Polirom, 2003. 408 p.
6. CIMPOI, M. *Secolul Bacovia*. Bucureşti: Fundația Culturală Ideea Europeană, 2005. 174 p.
7. CORNEA, P. *Delimitări şi ipoteze*. Iaşi: Polirom, 2008. 320 p.
8. DAVIDESCU, N. Estetica poeziei simboliste. În: *Aspecte şi direcţii literare* / Prefață de Margareta Feraru. Bucureşti: Minerva, 1975.
9. FRIEDRICH, H. *Structura liricii moderne* / Traducere de Dietter Fuhrmann. Postfață de Mircea Martin. Bucureşti: Univers, 1998. 357 p.
10. LIICEANU, G. *Tragicul. O fenomenologie a limitei şi depăşirii*. Ediţia a II-a. Bucureşti: Humanitas, 1993. 288 p.
11. PETRESCU, I. *Eminescu – Modele cosmologice şi viziune poetică* / Ediţie îngrijită şi prefață de Irina Petraş. Piteşti: Paralela 45, 2002. 263 p.
12. SCARLAT, M. *George Bacovia – nuanţări*. Bucureşti: Cartea Românească, 1987. 110 p.
13. VATTIMO, G. *Sfârşitul modernităţii – Nihilism şi hermeneutică în cultura postmodernă* / Traducere de Ştefania Mincu. Postfață de Marin Mincu. Constanța: Pontica, 1993.
14. VIANU, T. *Studii de literatură română*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1965. 700 p.

Prezentat la 26.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.79-84

CONTRIBUŢII PRIVIND VIAŢA ŞI OPERA LUI ŞTEFAN CIOBANU – PROMOTOR AL INTERESELOR NAŢIONALE ALE ROMÂNILOR BASARABENI

Mariana ŢÎBULAC

Institutul de Istorie al AŞM

Ştefan Ciobanu este personalitatea care a militat pentru introducerea limbii române în şcolile din Basarabia şi a lucrat extensiv pentru Unirea Basarabiei cu România. Cercetător, istoric şi filolog, autor a numeroase studii de istorie şi literatură română veche, este membru al Academiei Române din 1918, profesor la Facultatea de Teologie şi la Facultatea de Litere şi Filosofie ale Universităţii din Bucureşti.
Cuvinte-cheie: *Basarabia, Limba Română, personalităţi notorii, cercetare, cultură, politică, reforme.*

CONTRIBUTION ABOUT THE LIFE AND WORKS OF ŞTEFAN CIOBANU - PROMOTER OF THE NATIONAL INTERESTS OF ROMANIANS FROM BESSARABIA

Ştefan Ciobanu is the personality who has campaigned for the introduction of the Romanian language in the schools of Bessarabia and worked extensively for the Union of Bessarabia with Romania. Researcher, historian and philologist, author of numerous studies of history and old Romanian literature, is Member of the Romanian Academy in 1918, Professor at the Faculty of Theology and the Faculty of letters and philosophy, University of Bucharest.
Keywords: *Bessarabia, Romanian Language, the notorious personalities, research, culture, politics, reforms.*

Ştefan Ciobanu s-a născut la 11/24 noiembrie 1883 în comuna Talmaz, judeţul Tighina. În 1907 s-a înscris la Facultatea de Litere, secţia slavo-rusă, a Universităţii din Kiev, pe care a absolvit-o în anul 1911. În aceşti ani va fi remarcat de academicianul Vladimir Peretz, care-l va îndruma pe calea cercetării documentelor privitoare la istoria literaturii şi culturii româneşti aflate în arhivele din Ucraina, Rusia şi Polonia [3, p.7-11].

Din anul 1917 revine în Basarabia, unde va fi angajat ca profesor secundar la Bolgrad. În atmosfera politică clocotindă a anului 1917, el nu putea sta deoparte, cu atât mai mult cu cât încă din vremea studenţiei fusese un susţinător al societăţii culturale româneşti „Deşteptarea", care a fost înfiinţată în 1908 în cadrul Universităţii de la Kiev din iniţiativa lui Ştefan Ciobanu şi Simeon Murafa de la Facultatea de Drept. Din „Pământenie", care era o organizaţie a studenţilor basarabeni ce-şi făceau studiile le Kiev, făceau parte: poetul Alexie Mateevici, Daniel Ciugureanu, fraţii Vlad şi Gheorghe Cazacliu, Vladimir Decusară, Efrem Dumbravă, Vladimir Bogos, Ştefan Berechet, Mihai Mihailovici şi alţii. – toţi luptători înflăcăraţi pentru renaşterea naţională, adepţi ai Unirii Basarabiei cu Ţara. La acţiunile „Pământeniei" luau parte şi studenţi din România, care îşi făceau studiile la Universitatea din Kiev.

După cum ulterior avea să menţioneze Ştefan Ciobanu, la ordinea zilei era chestiunea unităţii culturale a românilor basarabeni cu întreaga românime, autonomia Basarabiei, întroducerea limbii române în şcolile şi instituţiile de stat ale Basarabiei [5, p.23]. Recunoscut ca promotor al intereselor naţionale ale românilor basarabeni şi ca un intelectual de valoare, Ştefan Ciobanu a fost purtat de evenimente, ajungând între fruntaşii luptei pentru unire, printre care mai erau şi Pan Halipa, Ion Inculeţ, Elena Alistar (este singura femeie cunoscută azi care a luat parte activă la evenimentele politice ce au dus la unirea Basarabiei cu România) etc. După ce a fost ales în Sfatul Ţării, este ales apoi în comitetul director al acestui parlament al Basarabiei, unde, datorită pregătirii sale, a fost numit şef al resortului în învăţământ.

Analiza dosarelor vremii aflate la Catedra Istoria Literaturii Române Vechi a Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti ne permite să observăm că aceasta avea, începând cu toamna anului 1938, lângă profesorul Nicolae Cartojan, un al doilea titular, unul basarabean, în persoana profesorului Ştefan Ciobanu. Acesta a fost încadrat aici ca urmare a prevederilor Legii din 4 noiembrie 1938 şi intră într-un corp profesoral ilustru, fiind el însuşi o personalitate de primă mărime a cercetării istorice şi filologice, a istoriografiei româneşti.

Documentele atestate subliniază că încă din anii studenţiei Ştefan Ciobanu era atent la evoluţiile ce aveau loc în câmpul cercetărilor româneşti de istorie literară, fiind mereu dornic să se informeze. În aceste condiţii intră în corespondenţă cu Ioan Bianu, pe atunci director al Bibliotecii Academiei Române. Perioada studiilor la Kiev i-a prilejuit lui Ştefan apropierea de mişcarea socialistă, ale cărei idei se bucurau de o largă răspândire în rândurile tineretului. În 1918, un an deosebit de important în cursul vieţii sale, el avea 35 de ani şi se căsă-

torise cu Anna Schmidt, fiica unui inginer de origine germană. Nu după mult timp apar şi cei doi copii ai familiei Ciobanu, Alla şi Valeriu. Tot în această perioadă a lucrat ca profesor la liceul din Jitomir (Ucraina de Apus). Între 1912 şi 1914 ş-i continuat munca de cercetare ştiinţifică, iar în 1917 trece ca profesor la liceul din Bolgrad, patrunzând astfel în miezul evenimentelor politice la a căror preparare participă activ. La cei 35 de ani, Ştefan Ciobanu fusese ales, în 1918, membru în Sfatul Ţării, organ care, la 27 martie 1918, hotărâse unirea Basarabiei cu Romania.

Militant deosebit de activ pe tărâm obştesc, cultural şi ştiinţific, a lucrat mult pentru organizarea instituţiilor şcolare, pentru gruparea forţelor în stare să asigure un nivel considerabil vieţii publice, înfiinţând ziare şi reviste, scriind şi publicând articole şi studii. Avansând puţin în timp, se cuvine să arătăm că sufletul său de român din Basarabia a vibrat convingător la dramaticele încercări pe care un destin nemilos avea să le rezerve provinciilor dintre Prut şi Nistru. Va reacţiona, în fraze încărcate de durere şi cu argumente riguros constituite, la ultimatumul sovietic din 1940, care impunea de pe poziţia de forţă, „prin mijloace necunoscute în istorie" va spune Ştefan Ciobanu, ruperea unor părţi din trupul ţării. Va prezenta, în acest sens, o Declaraţie în şedinţa din 27 iunie 1940 a Consiliului de Coroană şi va rosti un Protest (în care patetismul pe deplin justificat de circumstanţele tragice este sprijinit de dovada istorică, mereu evocată) în faţa Comisiilor pentru afaceri externe ale celor două Camere ale Parlamentului Român (acestea fiind reunite la 2 iulie 1940).

În 1918, când la Iaşi se publică un studiu despre Dosoftei, ca mitropolit al Moldovei, şi activitatea lui literară, Ştefan Ciobanu a fost primit în rândul membrilor Academiei Române. În dicursul de recepţie rostit la 28 mai 1919, tipărit un an mai târziu, tânărul academician aduce, potrivit tradiţiei, un cald elogiu predesorului dispărut – filologului bucovinian Ion G. Sbiera. Astfel, expune, într-o documentată dovedire, concluziile la care ajunsese în legătură cu unele aspecte contraversate ale vieţii şi activităţii lui Dosoftei. În şirul marilor contribuţii consacrate vechii literaturi româneşti cartea lui Ştefan Ciobanu îşi are locul bine definit.

După unirea Basarabiei cu România la 27 martie / 9 aprilie 1918, istoricul şi-a continuat activitatea pe tărâmul pedagogic, între 2 aprilie 1918 şi 1920 îndeplinind funcţia de Director general al Învăţământului din Basarabia, astfel asumându-şi o mare responsabilitate, fiind conştient de faptul că rata analfabetismului în rândurile populaţiei era foarte înaltă. Între 1919 şi 1923 conduce *Şcoala Basarabiei*, revistă pentru educaţie naţională, editată de Directoratul Instrucţiunii Publice la Chişinău. Această revistă dezvăluia punctul de vedere al autorităţilor şcolare din Basarabia în ceea ce privea organizarea şi conducerea şcolilor; de asemeni, în paginile ei se aduceau la cunoştinţa corpului didactic legile şcolare noi, regulamentele, hotărârile autorităţilor şcolare şi diferite statistici.

În urma cercetărilor am constatat că, în calitate de dascăl, se ciocneşte în primul rând de lipsa instrumentelor didactice fundamentale, pe care se străduieşte să o soluţioneze prin colaborare cu alte personalităţi, pedagogi ai timpului, inclusiv prin colaborare cu asociaţiunea ASTRA, reprezentantul căreia în Basarabia era Onisifor Ghibu, care aduce de peste Prut o tipografie cu litere latine, la care au fost imprimate primele cărţi şi manuale şcolare. Ştefan Ciobanu a fost membru al asociaţiei, a deţinut şi funcţia de şef al secţiei Istorie. După ce publică, în 1918, un prim abecedar în limba română pentru şcolile din Basarabia, Ştefan Ciobanu încearcă să antreneze şi alte cadre în această activitate, publicând în colaborare manuale. La iniţiativa sa au venit în Basarabia scriitorii M.Sadoveanu, T.Panfilie, N.Dunăreanu, I.Iov, A.Terziman etc. [1, p.16]. La fel, menţionăm că colaborarea dintre Ştefan Ciobanu şi Onisifor Ghibu a fost una multidirecţională şi a dat rezultate remarcabile. Ştefan Ciobanu fiind conducătorul sistemului de învăţământ basarabean, iar Onisifor Ghibu reprezentant oficial al Astrei ardelene, s-a reuşit organizarea de cursuri pentru învăţătorii din ţinutul dintre Prut şi Nistru, la care ţineau lecţii profesori din Vechiul Regat, Ardeal. De asemeni, cu susţinerea ASTREI, au fost create multe biblioteci. S-a dat un impuls semnificativ activităţii extraşcolare. La 10/23 octombrie 1918, pentru contribuţia adusă la propăşirea învăţământului din ţinut şi la scrierea istoriei basarabene, pentru merite civice şi culturale, Ştefan Ciobanu a fost ales membru al Academiei Române, secţia literară, iar din 1919 devine membru al Comisiei Monumentelor Istorice, secţia Basarabia; din 1927 este preşedinte al acestei comisii.

După cum am menţionat la început, între anii 1926 şi 1938 Ştefan Ciobanu a ocupat postul de profesor titular la Catedra Istoria Literaturii Române Vechi şi cel de profesor suplinitor la Catedra Literatură Religioasă Modernă de la Facultatea de Teologie din Chişinău. Din toamna anului 1938 va activa la Bucureşti, ca profesor titular la Catedra Istoria Literaturii Române Vechi. Aici a fost coleg cu iluştri oameni de cultură români, precum Nicolae Cartojan, Dimitrie Gusti, Constantin C.Giurescu, Nicolae Iorga, Petre P. Negulescu, George Oprescu, P.P. Panaitescu, Mihai Ralea, Constantin Rădulescu-Motru, Alexandru Rosseti etc. De aici se va pensiona în

1949 din motive de sănătate. În perioada 11 mai – 3 iulie 1940 a deţinut funcţia de Ministru al Cultelor şi Artelor. Astfel, poziţia sa i-a permis o influenţă mai semnificativă în dezvoltarea culturii naţionale.

Ultimii ani ai vieţii sale au fost tragici şi caracteristici acelor timpuri, de după 1944, când marile personalităţi ale României erau persecutate pentru patriotismul lor, pentru aportul adus de ei procesului de unificare naţională, de consolidare a statului. Alla Matcaş (Ciobanu), fiica lui Ştefan Ciobanu, a scris: „...după 1944 a fost interogat (de către autorităţile poliţieneşti din acea perioadă) în repetate rânduri, conducătorii de atunci doreau ca el să recunoască că a „greşit" şi că şi-a schimbat complet părerea. După ultima interogare de acest fel, s-a întors acasă fără grai, a făcut o hemoplegie – i s-a crăpat un vas în centrul vorbirii şi, după câteva luni de chinuri, el, care ţinea conferinţe şi cursuri, aproape mut, a murit în luna februarie (28 februarie 1950), conştient şi îngrozit....că moare la Bucureşti şi nu în Basarabia" [5, p.7]. A fost răpus de încercarea autorităţilor socialiste româneşti, care doreau şi făceau tot posibilul ca Ştefan Ciobanu, dar şi multe alte personalităţi de valoare ale timpului care au luptat pentru întregirea neamului, să recunoască că nu au avut dreptate, că nu merita să lupte pentru cauza căreia şi-au dedicat viaţa. Se cere să remarcăm şi faptul că activitatea ştiinţifică a lui Ştefan Ciobanu s-a desfăşurat în primul rând în domeniul istoriei literaturii române. Primele sale lucrări au apărut încă din 1912 la Moscova, Petersburg, Varşovia şi Kiev, urmate de alte numeroase studii, opera sa în acest domeniu fiind încununată prin publicarea în 1947 a valoroasei lucrări *Istoria literaturii române vechi.* În acelaşi timp, a desfăşurat şi a susţinut cercetări în domeniul istoriei româneşti, cu referiri speciale la istoria Moldovei dintre Prut şi Nistru, a studiat legăturile culturale româno-ucrainene scriind lucrări, printre care enumerăm:

• Dosoftei, mitropolitul Moldovei, şi activitatea lui literară. Contribuţii la istoria literaturii româneşti şi a legăturilor româno-ruse literare din sec. XVIII (1918);
• La continuité roumaine dans La Bessarabie (1920);
• Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă (1923);
• Dimitrie Cantemir în Rusia (1925);
• Chişinăul. Monografie (1925);
• Basarabia. Monografie (1926);
• Cetatea Tighina (1928);
• Documente din Basarabia (1928 -1938);
• Din legăturile culturale româno-ucrainiene. Ioanichie Galeatovschi şi literatura românească veche (1928);
• Unirea Basarabiei. Studiu şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia la anii 1917-1918 (1929);
• La Bessarabie. Sa population, sont passe, sa culture (1941);
• Începuturile scrisului în limba românească (1941);
• Istoria literaturii române vechi (1947) [4, p.9].

Observăm că lucrările Domniei sale abordează şi teme precum cultura şi istoria poporului basarabean, greutăţile şi umilinţele prin care acesta a trecut în perioada ţaristă, nedreptăţile de care a avut parte. Nu uită să se refere şi la atitudinea administraţiei şi nobilimii ruse faţă de băştinaşii din Basarabia. Scrierile sale mărturisesc că autorul, Ştefan Ciobanu, şi-a început activitatea pe tărâmul pedagogic într-o perioadă marcată de frământări, evenimente, reforme etc. Datorită tăriei sale de caracter a reuşit să se afirme ca om al Ţării, al şcolii, al cauzei căreia îi slujea. Nu a ezitat să lupte pentru apărarea valorilor naţionale, fiind unul din fruntaşii promotori ai intereselor naţionale ale românilor basarabeni. Exemplul, faptele şi curajul lui Ştefan Ciobanu merită a fi preluate drept exemplu pentru orice generaţie în creştere.

Istoric literar, profund cunoscător al istoriei cărţii şi slavist cu renume, Ştefan Ciobanu a dat culturii basarabene o primă istorie a literaturii române sub ruşi. El a fost primul care a structurat, deşi într-o formă foarte schematică, apariţiile cărţilor şi autorilor care au scris în română în timpul aflării Basarabiei sub guvernarea Rusiei.

Astfel, după cum am menţionat mai sus, Ştefan Ciobanu a aderat la mişcarea pentru eliberarea naţională a Basarabiei cu o oarecare întârziere. Oponenţii săi de mai târziu ţineau mereu să-i amintească de acea apariţie întârziată pe scena politică a Chişinăului. Vom sublinia totuşi că, alături de Onisifor Ghibu, Nicolae Popovschi, Alexie Mateevici, Liviu Marian ş.a., Ştefan Ciobanu are un merit deosebit în rezolvarea problemei privind naţionalizarea şcolilor basarabene şi a reformei învăţământului.

Din darea de seamă cu privire la Primul congres al învăţătorilor moldoveni din Basarabia, publicată în revista *Şcoala moldovenească*, aflăm următoarele: „...S-a urcat la catedră domnul Ştefan Ciobanu, profesor la gimnaziul din Belgrad şi bun cunoscător al limbii, literaturii şi istoriei neamului nostru. Domnia sa citeşte un

referat (doclad) despre Organizarea învăţământului moldovenesc în şcolile de toate treptele. Cea dintâi Dumă rusească, spune dl Ciobanu, a hotărât ca cele două clase ale şcolii începătoare să fie în limba mamei. Toţi locuitorii din Rusia s-au folosit de acest drept, numai moldovenii nu! Mai înainte era mai bine în Basarabia. Chiar şi în şcolile de mijloc, ca, de pildă, în gimnaziul din Chişinău, s-a predat limba moldovenească până la 1866. Limba noastră s-a predat o vreme oarecare şi în Universitatea din Petersburg, de către moldoveanul Iaţimirschi, care mai târziu s-a mutat la Varşovia. Tot astfel s-a predat şi la Odesa, unde se sublinia că Congresul trebuie să ceară naţionalizarea întregului învăţământ pentru moldoveni" [2].

Analizându-i biografia, observăm că Ciobanu a fost ales membru activ al Academiei pe neaşteptate, evenimentele găsindu-l într-un fel nepregătit. Hotărârea a fost luată după apariţia la Iaşi a volumului „Mitropolitul Sucevei Dosoftei şi activitatea sa literară" (1918, trad. de Şt.Berechet) care conţinea momente absolut noi în studierea biografiei şi activităţii literare a marelui cărturar, culese din izvoare polone şi ucrainene. Şi dacă la 10 octombrie 1918 în incinta Academiei a rostit o scurtă prelegere, apoi la 28 mai 1919 revine în acelaşi for cu un emoţionant discurs de recepţie „Contribuţiuni privitoare la originea şi moartea mitropolitului Moldovei Dosoftei", iar răspunsul din partea Academiei i l-a dat Ioan Bianu, cu care corespondase fiind încă student la Kiev.

Dacă portretul savantului Ştefan Ciobanu impresionează, apoi portretul social al acestuia are mai puţine culori atrăgătoare. De vină era firea lui care îl implica adesea în conflicte delicate iscate din simple bănuieli, cum a fost cazul cu ASTRA basarabeană. Aflăm că în 1925, la sugestia lui Onisifor Ghibu, Ştefan Ciobanu este ales secretar al ASTREI basarabene. Dar nişte aluzii prea străvezii făcute de Ştefan Ciobanu la adresa lui Ghibu, care, chipurile, ar fi fost implicat în anumite încălcări financiare, stârnesc un mare tărăboi. Se creează o comisie care dovedeşte, în cele din urmă, inculpabilitatea lui Onisifor Ghibu. Acesta cere retragerea lui Ştefan Ciobanu din ASTRA. De aici încolo, între aceştia doi s-ar fi trasat parcă o linie de demarcaţie. Fapt observat la apariţia lucrării lui Ştefan Ciobanu „Unirea Basarabiei" (Chişinău, 1929), la care, drept replică, Ghibu notează în frânturile sale basarabene: „Ştefan Ciobanu n-a participat la nici unul din evenimentele ce au dus la unirea Basarabiei, era indicat să facă o asemenea lucrare importantă. Se consideră că Ştefan Ciobanu n-a avut nici un rol pozitiv, la înfiinţarea, nici la organizarea Partidului Naţional Moldovenesc, care – chiar după cuvintele lui – a fost motorul adevărat al renaşterii Basarabiei din anul 1917, nici la proclamarea autonomiei, independenţei şi unirii Basarabiei, care în alegerile pentru Constituanta din 1917 a candidat pe o listă rusească; care tot timpul revoluţiei n-a publicat nici un singur rând în presa naţională basarabeană. Lucrarea lui, deşi utilizează un bogat material documentar, are un orizont îngust şi nu reuşeşte să ducă la valorificarea cuvenită ideea fundamentală pe care vrea s-o servească. Nu este o lucrare sinceră, obiectivă şi dezinteresată, ea caută numai să evidenţieze mai mult importanţa autorului ei, decât cauza însăşi". Analizându-i opera, observăm că Ştefan Ciobanu intuia că încercările prin care are de trecut Basarabia nu s-au sfârşit. Agresivitatea vecinilor nu lăsa nicio urmă de îndoială că problema Basarabiei va reapărea pe ordinea zilei.

Aşadar, sufletul orgolios şi sensibil al lui Ştefan Ciobanu era răvăşit de cele mai neînsemnate aluzii sau suspiciuni aduse de critici la adresa sa. În acest sens, publicistul Gh.Bohuş mărturiseşte aceeaşi idee într-un articol în revista *Din trecutul nostru* (nr.40-45): „Bătrânul mareşal al nobilimii M.E. Poncet mi-a povestit cum i s-a întâmplat odată să examineze o şcoală moldovenească din Bairamcea, jud. Cetatea Albă. Un tânăr cu privirea iute i-a atras atenţia domnului Poncet. Vorbea gânditor, grăbit în chestiunile ce le cunoştea mai bine, fără a fi stăpânit de modestia unui fiu de ţăran în faţa autorităţilor. Era elevul... Ştefan Ciobanu!" Atunci când mulţi dintre fruntaşii de odinioară au început să-şi scrie memoriile, să-şi revadă poziţiile, interpretând lucrurile astfel ca raza cea mai potrivită a proiectorului istoriei să cadă anume pe cel ce-şi scrie memoriile, Ştefan Ciobanu schimbă conştient accentul, trecându-l de la personalităţi la veritabilul făuritor al istoriei, care este nimeni altcineva decât poporul. Element observat în însemnările lui Ştefan Ciobanu întru îndreptarea nedreptăţilor istorice: „A fost o mare nenorocire pentru basarabeni că ei au fost de aceeaşi credinţă cu ruşii, ceea ce a dus poate la oarecare apropiere a intelectualilor cu ruşii, la indiferentismul acestor intelectuali faţă de problemele naţionale. În chestiunea deznaţionalizării, ruşii au reuşit mai mult la popoarele de o credinţă cu ei; polonezii, de exemplu, popor slav, înrudit cu acel rus, şi-au păstrat naţionalitatea şi cultura, mulţumită faptului că ei au fost catolici. Cultura românească în Basarabia a avut părţile ei slabe; ea s-a abătut de la matca ei naturală; ea şi-a rupt, graţie regimului rusesc, legăturile aproape cu desăvârşire cu ţările româneşti".

Tot aici ţinem să menţionăm că bibliografia colaborării lui Ştefan Ciobanu cu revista *Viaţa Basarabiei* este elucidată prin apariţia articolelor *Din istoria mişcării naţionale în Basarabia* (Ziarul „Basarabia"), 1933, *Odată pe malul Nistrului*, 1933, *Scrisoare... adresată redacţiei ziarului „Cuvînt Moldovenesc"* etc., care reflectă

obiectiv analiza științifică de care a dat dovadă savantul pe tot parcursul vieții. Literatura de specialitate arată că începutul acestei mari cercetări, acestei mari pasiuni pentru cultura națională ține încă de aflarea lui la Kiev, făcându-şi studiile la universitate, unde a participat la fondarea Societății basarabene *Deşteptarea.* Subliniem şi rolul lui Alexie Mateevici, care, pe atunci student la Academia Teologică din Kiev, era tentat să studieze aceeaşi problemă, i-a fost recomandat lui A.Iațimirschi anume de către Ştefan Ciobanu. Deşi acest gest de pură amiciție nu 1-a împiedicat pe Ştefan să-1 critice cumplit pe tânărul Mateevici. E vorba de recenzia apărută în ziarul *Bessarabscaia jizni* (nr.172, 1911) intitulată aproape agresiv: *Necito ot filologhii.* Alexie Mateevici îl consideră pe Ştefan Ciobanu savant prestigios, cerându-i, prin intermediul lui S.Murafa, consultații: „Vreau să scriu despre elementele religioase în poezia moldovenească populară şi de aceea te-am întrebat de Ciobanu. Vreau să-i scriu să-mi trimită cărticelele sale despre Maica Domnului, precum şi cărțile româneşti folositoare pentru această teză. Va vrea sau ba? Te-aş ruga şi pe Mata să-i scrii ca să-mi dai tot ajutorul trebuincios în acest lucru, chiar şi cu sfaturile despre metoda lucrării şi despre literatura trebuincioasă în alte limbi. Cum îi numele lui părintesc?" (10 aprilie 1913, Kiev). Şi tot Mateevici avea să-i recenzeze frumos în *Chişiniovskie eparhialinîie vedomosti* (nr.46, 1915) masivul volum editat la Kiev *Dosoftei, mitropolitul Sucevei, şi activitatea lui de cărturar.*

Fire caustică, înzestrată cu un orgoliu cam exagerat, după cum îl descriu criticii, Ştefan Ciobanu nu tolera ca cineva să activeze pe un teren științific emițând teze aproximative cu ale lui. Cei doi cercetători, uniți prin statutul pământeniei basarabene *Deşteptarea*, s-au pomenit despărțiți prin atitudinea fiecăruia față de procesul de evoluție a limbii române. Replica lui Ciobanu, semnată cu pseudonimul *S.N. Ceban,* a fost dată în termenii cei mai categorici: „...însă Mateevici, înarmându-se, desigur, cu un manual învechit la care s-a adăugat fantezia lui, ne propune o serie întreagă de descoperiri. Cu părere de rău, însă, el nu indică ce-i aparține şi ce a împrumutat dintr-un număr vechi al revistei româneşti *Albina".* Referitor la pseudonime: unele articole Ştefan Ciobanu le-a semnat cu nume literare: *S.N. Ceban*, sau *Silvan*, majoritatea, totuşi, au fost semnate cu numele de Ciobanu.

În cartea lui P.Vataman *Figuri sorocene* (1940) găsim o succintă biografie a cercului *Deşteptarea*: „Activitatea națională a lui S.Murafa s-a accentuat pe domnul Ştefan Ciobanu, cu care, în 1909, a înființat un cerc național al studenților basarabeni. Pământenia basarabeană a urmărit, din capul locului, lupta pentru limba română. Tot greul provenea din lipsa de mijloace materiale. Conducătorii cercului s-au pus în legătură cu unele personalități culturale din regat. Profesorul Ioan Bianu a trimis o ladă de cărți, ce a devenit comoara cercului". Pe parcursul anilor rândurile acestei pământenii au fost completate mereu. Din ea au făcut parte Al.Mateevici, D.Ciugureanu, Șt.Berechet, Mariaşev, Dumitraşcu, Dumbravă, Bocancea, V.Bogos, B.Cazacliu, M.Mihailovici, V.Cecati şi alții. Fragmentul din scrisoarea de mai jos este o mărturie certă de implicare a lui Ştefan Ciobanu în toate activitățile culturale şi politice pe care le puneau la cale aceşti tineri basarabeni: „Mult iubite frate Simioane! Am primit scrisoarea ta şi un exemplar al numărului întâi al doritei reviste *Cuvînt moldovenesc.* Această ocazie mi-a făcut foarte multă bucurie: astăzi e sărbătoarea noastră, sărbătoarea neamului nostru, acel lipsit de cultură națională, de hrană spirituală".

Se consideră că şi ideea volumului *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă* (Chişinău, 1923) i-a venit lui Ştefan Ciobanu în momentul când erau în toi cumplitele bătălii pentru limba moldovenească şi alfabetul latin, când devenise evidentă necesitatea lansării în presă a unor argumente serioase în apărarea autenticității culturii româneşti pe aceste teritorii.

În momentul când la Paris se discuta problema apartenenței Basarabiei, din nou apăruse necesitatea unor argumentări științifice. Se presupune că prin această activitate Ştefan Ciobanu s-a gândit să se reabiliteze într-un fel pentru faptul că a scris frumos şi mult despre străini şi străinătăți şi nu prea şi-a amintit de baştină. De aici încolo însă aproape toate lucrările sunt dedicate temelor basarabene: *Biserici vechi din Basarabia* (1924), *Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice, Chişinăul* (1925), *Basarabia* (monografie, 1926), *Cetatea Tighina*, *Mănăstirea Țigăneşti* (1931), *Din istoria mişcării naționale în Basarabia* (1933) ş.a. Chiar în cazul când se îndepărta într-o oarecare măsură de tema Basarabiei, oferea cititorilor lucrări prețioase axate pe cultura românească: *Dimitrie Cantemir în Rusia* (1924), *Din legăturile culturale româno-ucrainene*. *Începuturile scrisului în limba românească* (1941), *Istoria literaturii române vechi* (vol. I, 1947).

Cercetările privind opera istoricului se încununează cu câteva studii şi articole, la început mai mici – *Legende româneşti despre Maica Domnului* (1911) având 58 de pagini, *Despre prescripțiile de igienă în literatura veche rusă* (S. Petersburg, 1913) înşirat pe 24 de pagini, apoi scrie o monografie de proporții *Mitropolitul Sucevei Dosoftei şi activitatea lui literară* (Kiev, 1915, trad. de Ştefan Berechet). Menționăm că acestea şi alte publicații au fost scrise în limba rusă: *Mitul despre Arachne în Legenda Maicii Domnului* (Sankt Petersburg, 1912);

Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă (Chişinău, 1923); *Chişinău! (*Chişinău, 1925); *Dimitrie Cantemir în Rusia* (Bucureşti, 1925); *Basarabia* (Chişinău, 1926); *Cetatea Tighina* (1928); *Unirea Basarabiei (*Bucureşti, 1929); *Din istoria mişcării naţionale în Basarabia* (Chişinău, 1933); *Istoria literaturii române vechi* (vol.I. 1947, Bucureşti. Ediţie completă, 1989), *Unirea Basarabiei* (Chişinău, 1993) ş.a.

În prefaţa cărţii „*Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă"* (Chişinău, 1923) de Ştefan Ciobanu găsim scris: „Pentru acei ce se îndoiesc încă despre dreptul Românilor asupra Basarabiei, lucrarea de faţă va servi, cred, ca un punct de orientare. Pentru alţii poate multe din cele relevate în această lucrare vor părea de puţină importanţă, vor părea nimicuri, ce n-ar avea a face cu literatura de astăzi, cu cultura în genere. Dar aceste nimicuri sunt frămîntările sufletului românesc, care au fost un sprijin în încercările cele grele ale înstrăinării prin care a trecut această frântură răsăriteană a poporului nostru. Şi aici autorul vede justificarea muncii şi apariţiei cărţii sale" [2, p.18]. Gânduri relevante şi foarte potrivite pentru această situaţie în care, în anumite momente, continuă să se mai afle încă Basarabia de astăzi.

Bibliografie:

1. BOHUŞ, Gh. *Ştefan Ciobanu. Din trecutul nostru*. Chişinău, 1991. nr.40-45.
2. COLESNIC, Iu. *Basarabia necunoscută* (vol.I). Chişinău, 1993.
3. *Chişinău: Enciclopedie*. Chişinău, 1997.
4. PREDESCU, L. *Enciclopedia Cugetarea*. Bucureşti, 1940.
5. ZACIU, M., PAPAHAGI, M., SASU, A. *Dicţionarul scriitorilor români*. Bucureşti, 1995.

Prezentat la 17.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.85-88

ECOLALIA (PSITACISMUL) – UN FLAGEL AL LINGVISTICII ROMÂNEŞTI

Marc GABINSCHI

Institutul de Filologie al AŞM

Autorul constată cu regret că, în ciuda recentelor realizări ale lingvisticii româneşti care aplică metodele moderne de cercetare, gramatica oficială a limbii române ignorează studiile în care se stabileşte natura adevărată a reflexelor infinitivului, a aşa-zisului „supin” etc., această atitudine bazându-se nu pe argumente, ci pe aderarea necritică la o veche tradiţie.

Cuvinte-cheie: *infinitiv, supin, tradiţie, necritic.*

ECHOLALIA OR PSITTACOSIS – A SCOURGE OF THE ROMANIAN LINGVUISTICS

The author states with regret that, despite the recent achievements of Romanian linguistics applying modern methods of study, the official grammar of Romanian disregards the researches which establish the real nature of the post-infinitive formations, of what is called „supine” etc., this attitude being based not on arguments, but on uncritical sticking to an old tradition.

Keywords: *infinitive, supine, tradition, noncritical.*

Cele ce urmează sunt unele observaţii de totalizare pe marginea mai multor cercetări în domeniul sferei limitrofe nominalo-verbale, sferă din care fac parte practonimele (numele de acţiune), dar şi infinitivul, gerunziul, „supinul”, participiul şi formaţii congenere. Scopul principal al acestor cercetări a fost identificarea cât mai univocă a formaţiilor în cauză, la nivel lingvistic general. De aceea, în cele de mai jos operăm cu noţiunile lor deja identificate, iar deducerea acestora se poate afla din lucrările precedente ale autorului. Mai jos însă ne împărtăşim impresia generală despre ceea ce, pe cât am putut concluziona în baza experienţei, este un viciu adânc înrădăcinat al cercetării domeniului indicat (deşi nu numai)[1], al limbii române.

În esenţă, mai jos figurează probleme ale gramaticii romanice şi în special ale celei româneşti, probleme de fapt deja rezolvate (şi care nici nu au fost greu de rezolvat) în lingvistică, dar ale căror soluţii rămân ignorate de românişti, ceea ce schimonoseşte simţitor închipuirea despre limba română. Este paradoxal faptul că, pe când în general lingvistica română este la nivelul realizărilor de ultimă oră ale lingvisticii mondiale (noţiunile acesteia aplicându-se şi la tratarea problemelor în cauză), fenomenele respective, deşi prezentate şi în termeni foarte moderni, rămân fără o calificare adecvată. Simptomatic este chiar aceea că, în ciuda descrierilor în aceşti termeni, de obicei lipsesc chiar definiţiile formaţiilor descrise, ceea ce lasă un câmp larg pentru interpretări subiective şi contradictorii, chiar descriindu-se o limbă dată singură, nemaivorbind de planul lingvistic general. Oricum, cu toată necesitatea modernizării descrierilor lingvistice, ele nu dau rezultate satisfăcătoare fără o prealabilă identificare precisă a fenomenelor, realizabilă prin procedee mai simple şi mai econome existente de demult. Aşa stând lucrurile, situaţia creată, decât să se explice prin nişte dificultăţi obiective (care, precum s-a mai menţionat, nu sunt dintre cele mai mari) se datoreşte unui ataşament neclintit, greu de justificat în vremea noastră, la aceea că (deşi nu se spune, totuşi se subînţelege) „aşa ne-au învăţat la şcoală”. Adică, la mijloc ar fi nu fapte şi argumente, ci un factor psihologic. Altfel spus, e vorba de repetarea unor clişee fără pătrundere în sensul lor, chiar dacă asta contrazice uneori fapte evidente. De aceea, aplicând metaforic unii termeni medicali, am putea spune că ne ciocnim cu ecolalia (sau cu psitacismul). Nu ştim dacă între ele există deosebiri în sens strict medical, totuşi celor două le este comună repetarea permanentă pe negândite a ceva auzit de la alţii. Dată fiind situaţia existentă demult în lingvistica română, în care argumentele logice nu remediază, ne permitem s-o comparăm cu starea psihică numită prin aceşti termeni (a căror etimologie conţine elemente de metaforă: primul provine de la bine cunoscutul gr. ηχώ > rom. *ecou*, iar cel de-al doilea de la gr. ψιττακός „papagal”).

Să ne amintim deci de unele clişee ecolalice în chestiune.

[1] În cele de mai jos ilustrăm ca un exemplu de tratare ecolalică doar sfera limitrofă dintre substantiv şi verb. Tot aşa s-ar putea folosi ca exemplu de ecolalie „articolele” româneşti: *lui* al numelor proprii masculine şi al celor invariabile, cele ordinale *al, a* şi *-lea, -a* şi cele „pronominale” („posesive”, „genitivale”) *al, a, ai, ale,* despre a căror cu totul altă esenţă am scris destul, respingând şi critica părerii noastre. Această esenţă adevărată a „articolelor” nu este aşa de evidentă ca cea a formaţiilor în cauză din sfera limitrofă nominalo-verbală, de aceea a cerut procedee ceva mai complicate. Acum însă, pentru a demonstra ecolalia lingvistică, am ales câteva exemple dintre cele mai evidente ale ei.

Astfel, la multe limbi se aplică demult clişeul „forme nominale ale verbului" (în română acestea ar fi, precum se ştie, infinitivul, gerunziul, „supinul" şi participiul). Deci, este vorba de nişte formații care ar aparține totodată la două clase ale uneia şi aceleiaşi diviziuni, ceea ce contrazice brusc principiul acesteia. Un element poate să aparțină la o clasă sau la alta ori să nu aparțină la niciuna din ele, dar şi să ocupe o poziție intermediară între ele (formând în acest fel tot o clasă), însă nu poate să aparțină la două clase diferite totodată. În locul împărțirii alogice a formelor verbale în cele „nominale" şi altele se aplică cu succes împărțirea lor noncontradictorie în forme predicative (cele ce pot fi numai mijloace de predicare), altfel spus, predicatori verbali, şi cele nepredicative (nepredicatori verbali), la care sunt clasate aşa-zisele „forme nominale ale verbului".

Câteodată acestei diviziuni a formelor verbale i se preferă cea în forme personale şi cele impersonale, ceea ce, desigur, este mai logic decât relevarea „formelor nominale ale verbului", dar cuprinde un volum mai restrâns al obiectului decât împărțirea în predicatori şi nepredicatori. De exemplu, în unele limbi slave, formelor „nominale" li se opun şi cele ce nu disting persoanele la trecut şi la condițional: cf. rus. *Я/Ты/Он пришёл* sau *пришёл бы*. Iar în unele stiluri ale vorbirii ruse formele de trecut nu exprimă nici persoana, nici numărul: de ex.: *Он уже одевши(сь), Они опять опоздавши*. Împărțirea nu e împiedicată de aceea că predicarea se poate exprima câteodată şi prin nepredicatori (cf. *Foc!* sau rus *Дождь!*), însă predicatori sunt formele care o exprimă numai pe aceasta. Totodată, personale sunt formele „nominale" ale verbului unor limbi, anume infinitivul şi gerunziul reflexive romanice.

În acest caz ne ciocnim cu un clişeu ecolalic. Precum ştim, infinitivul multor limbi e calificat ca formă invariabilă în anumite categorii morfologice, între care se indică de regulă persoana şi numărul. Pentru unele limbi, cum sunt cele slave, albaneza ghegă (dar şi latina, dacă operăm numai cu formele sintetice ale infinitivului ei), aceasta e drept, însă clişeul se aplică şi la limbile romanice, în care orice infinitiv exprimă sintetic diateza activă sau reflexivă, iar la aceasta şi persoana şi numărul: cf. rom. *a face – a mă face, a te face, a se face, a ne face, a vă face*, dar şi, spre deosebire de alte limbi romanice, în româneşte le exprimă şi la reflexivul oblic, ca în *a face – a-mi face, a-ți face* etc.[2] Extrem de consecvente în această privință sunt unele graiuri spaniole şi limba sefardă, în care numerele la infinitivul (ca şi la gerunziul) reflexiv se disting şi la persoana a treia: cf. sef. *(f)azerse – (f)azersen*, ca şi *(f)azyendo-se – (f)azyendo-sen*.

Încă un exemplu de alogism ecolalic este aşa-zisul „infinitiv lung" al românei. Afirmându-se aşa, se ignorează cerința definițiilor univoce ale părților de vorbire (ale claselor de cuvinte) şi a subîmpărțirilor lor, cerință conform căreia infinitivul ține numai de verb. Însă, „infinitivul lung" român exprimă (prin schimbare, acord şi transmitere) toate categoriile substantivale, prin urmare este substantiv. El nu posedă nici acele însuşiri verbale care coexistă cu calitatea substantivală la practonimele unor limbi (cf., de exemplu, tranzitivitatea şi uzul absolut la practonimele macedonene în *-ње*, aceleaşi însuşiri la substantivatele infinitivelor sud-romanice, care disting diateza, dar şi persoana şi numărul la reflexiv; cf. şi distincția de aspecte şi, mai rar, de diateze la practonimele unor limbi slave). Totuşi, şi în cele mai moderne lucrări românistice tipul *facere* e mereu prezentat ca „infinitiv" lung (atitudine care încurcă şi sincronia cu diacronia, dar şi verbalitatea cu substantivitatea, substantivarea cu postsubstantivarea).

La rândul său, această concepție a găsit o evoluție ulterioară în teoria lui I.Diaconescu, conform căreia infinitivul românesc ar avea două „valori"[3]: una verbală, ca în *a face*, şi alta substantivală, ca în *facere*. Ce ar fi în acest caz însuşi infinitivul, adică de care clasă de cuvinte ar ține, nu se poate afla. Se subînțelege deci că infinitivul ar fi ceva supraclasial, dar, dacă ne conducem nu de originea lui, ci doar de pură sincronie a practonimelor în *-re*, atunci din aceeaşi supraclasă de cuvinte ar trebui să facă parte, după această logică, şi practonimele de alte tipuri formative, ca cele omoparticipiale („supine"), cele în *-iş, -tură, -eală*, cele retroformate ş.a. Care ar fi avantajele acestei concepții, e foarte greu de spus. Şi dacă, de exemplu, din aromână infinitivul singur (adică, în „valoarea" verbală) a dispărut complet, iar substantivatul lui (adică „valoarea" substantivală) s-a păstrat, cum să aflăm dacă aromâna are infinitiv sau nu are?

---

[2] Aici nu motivăm părerea (pe care în genere o susținem) demult existentă, conform căreia „pronumele scurte (atone, conjuncte)" nu sunt ceea ce se declară după tradiție, ci exponenți obiectivali ai formelor verbale, numărul cărora, inclusiv al celor de infinitiv, se dovedeşte a fi cu mult mai mare, decât cel din gramaticile oficiale: cf. morfocomplexe ca *a-l face, a o face, a-i face, a le face, a mi-l face, a ți-o face* ş.a.m.d. (despre statutul real al acestor „pronume" ca exponenți obiectivali ai logoformelor care le includ am scris nu o dată, aducând mai multe argumente).

[3] De notat că în genere cuvântul „valoare" are în lingvistica română un sens foarte dilatabil, servind aşa pentru camuflarea incapacității de a califica lucrurile univoc. „Valoare" se denumeşte la nevoie şi calitatea proprie a unei formații, şi o însuşire a ei, şi rolul ei în propoziție, şi sinonimia cu altceva ş.a., efectul obiectiv fiind încețoşarea tabloului existent.

O sferă contiguă caracterizată după o lungă tradiție romanistică prin clişee ecolalice este cea a aşa-zisului „supin", entitate imposibil de definit câtuşi de univoc. Ea cuprinde cel puțin şase formații diferite, care pot fi definite strict doar aparte.

Una din acestea e prezentată de practonimele omoparticipiale care disting (prin schimbare, acord sau transmitere) tot complexul categorial substantival (fără să manifeste nici chiar acele însuşiri verbale care sunt posibile la practonimele din unele limbi, a se vedea mai sus). E vorba de substantive din anumite grupuri semantice, ca denumiri de sunete (de ex., *plâns, lătrat, hodorogit*), de procese de muncă tradiționale (de ex., *săpat, cules, strâns*) şi a unor alte acțiuni demult cunoscute (de ex., *scris, citit, mers*). În româna veche însă numărul acestor practonime era cu mult mai mare, fiind obişnuite, de ex., *venit, plecat, dat, luat, intrat, ales, chemat* ş.a., multe din aceste nume continuând chiar practonime concrete de declinarea a IV-a latină, de ex., *exitus – ieşit, factus – fapt, fricatus – frecat, latratus – lătrat, risus – râs, suctus – supt, tonsus – tuns* ş.a. După acelaşi model s-au format şi multe alte practonime, inclusiv de origine nelatină, de ex., *boronit, plivit, prăşit* ş.a. Deci, cel mai natural este a vedea în acest tip de substantive continuarea celui latin. Totuşi, în ultima vreme s-a răspândit clişeul „supin substantivat", aplicat la ceea ce nu a fost niciodată altceva decât substantive, deci nu a putut să se substantiveze. Totodată, amintim că supine în latină nu erau substantivele în *-tus/-sus* în întreaga lor paradigmă, ci doar formele lor de acuzativ în *-tum/-sum* (tranzitive) şi cele de ablativ în *-tu/-su*. Dar cum s-ar fi putut substantiva aceste forme este imposibil de aflat de la cei ce operează cu „supinul substantivat". Prin urmare, şi acest clişeu, la modă acum şi repetat între termeni moderni, dar denotând în fond ceva inexistent, este tot o manifestare de ecolalie. Ca să-l justifice, respectivii trebuie să arate, cel puțin la nivel de ipoteză, cum s-a putut substantiva supinul (latin sau cel român, a se vedea mai jos).

Cealaltă ipostază a „supinului" român este aceea pentru care putem rezerva denumirea, acesta denotând prin ea „prepozitiv cu recțiune verbală a omonimului participiului", de ex., ca în *de făcut, la făcut, pentru făcut* (+ obiect direct). Este o formație paraverbală (nici nominală, nici verbală), deoarece prepozițiile nedesemantizate (ca în *plasă de prins peşte*) nu permit să vedem aici forme verbale, iar tranzitivitatea exclude distincția categoriilor substantivale (prin schimbare, acord sau transmitere), deci exclude substantivitatea. Această tranzitivitate însă este posibilă numai pe lângă prepoziție (altfel am avea pur şi simplu substantiv, ca în *prinsul de peşte* sau *prinsul peştelui*), ceea ce înseamnă că supinul substantivat s-ar forma numaidecât de la prepozitive. Însă aşa ceva nu există.

O excepție constituie câteva gerundive de formare proprie, ca *demâncat, deîmbrăcat, deîncălțat*, ca şi cele formate după pilda lor, imitându-se termenii matematici apuseni, *descăzut, deînmulțit, deîmpărțit*, dar tocmai acestea nu figurează ca „supine substantivate". Prin urmare, căutat şi pe teren român, „supinul substantivat" este tot o ficție, iar repetarea acestui clişeu apare tot ca un exemplu de ecolalie.

Ipostaza următoare a „supinului" român este tipul *de făcut* cu *de* deprepoziționalizat, deci formând cu omonimul desinenței participiale confixul de tipul *de...ut*. Toate însuşirile acestui *de făcut* demonstrează calitatea lui pur verbală, anume – cea infinitivală. Această calitate a lui am demonstrat-o în multe lucrări, la care trimitem cititorul. Exemplificăm cele deja spuse nu o dată prin unele cazuri tipice, încă necanonizate, dar de acum obişnuite, ca *Trebuie de făcut, Se poate de făcut, De făcut (nu) pot, Cum de făcut?, de mai făcut, ca de făcut* ş.a., dar şi distincția sporadică a diatezelor (ca în *de te făcut*) şi a obiectelor nereflexive (ca în *de-l făcut, de-o făcut, de-i făcut*), ceea ce demonstrează ieşirea verbalității infinitivului nou din cadrul minimului necesar al ei.

De data aceasta, ecolalia gramaticii oficiale se manifestă în mod negativ, adică prin trecerea sub tăcere absolută a acestui fenomen (prețios pentru lingvistica generală şi observabilă în primele lui simptome în română deja în secolul XVII).

De ipostaza aceasta a „supinului" este uneori greu de deosebit gerundivul ce arată tot ca *de făcut*, dar cu *de* marcând necesitatea pasivă tocmai pe lângă omonimele participiului, nu la alte practonime, iar verbele tranzitive neputând avea aici obiect direct. Deci, s-ar părea că e acelaşi caz ca şi cel al infinitivului englez în construcții ca *words to learn* „cuvinte de învățat" (cf. rom. veche *A prăvi era aievea şi pedeapsa şi stângerea casei lui Vasile vodă* – M.Costin, iar acum în poezie *Da mai avem licori a soarbe* – I.Palladi). Totuşi, între infinitivul secundar şi gerundiv în română există şi deosebiri formale, deşi rar manifestate: cf. locul cliticului *mai*, în obişnuitul *Trebuie de mai văzut* (infinitiv) şi *Unde-i mai de îndurat ocara* (L.Lari) sau *lucrul cel mai de ținut minte* (L.Botnaru), unde avem gerundive. De notat plasarea lui *mai* aici ca la adjective de orice formație, ceea ce confirmă caracterul gerundival al lui *de făcut* în cauză, format în cadrul paradigmei interclasiale (ca şi participiul şi ca gerundivul latin, un fel de participiu şi el), pe când la *de mai făcut* topica este ca la *a mai face*.

Recent, ca încă o ipostază a „supinului" în gramatici şi manuale, a fost introdus tipul de adjective imperformative (cele denotând incapacitatea pasivă) ca *de netrecut*. Ele nu sunt (cu rare excepții, ca în *de găsit – de negăsit*) negații ale gerundivelor, fiindcă acestea denotă necesitatea pasivă. Sensul formantului *de ne*...P (P simbolizând omonimul desinenței participiale) nefiind suma sensurilor părților lui componente, acest *de ne*...P este un morfem unic, anume – confix, deci, nu prefix şi sufix, ca în tipul sinonim *incomparabil*, în care *in-* neagă sensul lui *-abil* de capacitate (nu de necesitate), fără a-l schimba. În afară de aceasta, tipul *de netrecut* nu face parte dintr-o paradigmă interclasială cu verbul, deoarece nu se formează de la orice verb tranzitiv, ci numai pe alese: el nu s-a format de la multe verbe dintre cele mai frecvente, de ex., *a da, a lua, a mânca, a bea, a vedea, a auzi* ş.a. Asta înseamnă că *de netrecut* este un tip (deşi rar ca tipologie) de adjective deverbative, al cărui loc este între acestea (sufixale ca structură). Plasarea lui la „supin", care se dă printre formele verbale, este o evidentă absurditate (care de altfel nu era proprie gramaticilor mai vechi), exemple a aceea cum uneori goana după noutate ca scop în sine duce la efectul contrar celui dorit.

Încă o ipostază a „supinului", introdusă în gramatici în evidentă contradicție cu teza prezenței obligatorii pe lângă sau în (asta din gramatici e greu de aflat) „supin" a prepoziției, este omonimul participiului, invariabil de pe lângă câteva verbe de necesitate, ca în *trebuie /se cere /merită /se cuvine* + complementul perfectului compus al verbelor de regulă intranzitive, de ex., *Trebuie alergat*. Dat fiind numărul limitat de contexte al acestor „participii", incapabile de funcții adjectivale, este rațional să vedem în ele altceva decât celelalte „supine". Cea mai potrivită calificare pare a fi aici „necesitativ" (termen deja existent în lingvistică). De notat uzul lui rar în Moldova, unde i se preferă tipul mai universal *de făcut*.

Aşadar, precum vedem, „supinul" românesc este un conglomerat de formații calitativ diferite, cărora nu li se poate da o definiție comună câtuşi de consistentă. Alogismul operării cu acest „supin" este evident (chiar dacă se camuflează acum prin termeni moderni şi ultramoderni). Prin urmare, păstrarea „supinului", aşa cum este în gramatica limbii române, nu se explică prin vreo argumentare rațională, ci printr-o adânc înrădăcinată inerție psihică. Altfel spus, este un caz pronunțat de ecolalie (sau de psitacism) în lingvistică[4].

În sfârşit, în ultimii ani, când a apărut împărțirea substantivelor şi a formelor verbale în „prototipice" şi „periferice", de exemplu, practonimele se declară ca fiind p e r i f e r i a clasei substantivelor şi totodată i n t e r m e d i a r e dintre substantiv şi verb. Aceasta contrazice nu doar faptele de limbă, ci şi însăşi logica în general: periferia a ceva prin însăşi esența sa se situează înăuntrul clasei, opunându-se doar centrului ei, nu clasei ca atare, pe când ceea ce este intermediar dintre clase se găseşte în afara lor. Alogismul se datoreşte ignorării acelui fapt că substantive sunt nu numai „prototipicele" denumiri de corpuri fizice, iar de verb țin nu numai „prototipicele" forme predicative. Cauza acestui alogism este în ultimă analiză ignorarea necesității de a se porni de la definițiile lingvistice generale ale substantivului, ale verbului şi ale altor clase de cuvinte. Dar şi această confuzie între periferia unei clase de elemente şi zona intermediară din afara ei, prezentată acum în termeni moderni, se repetă şi ea în mod ecolalic.

Deci, precum vedem, ecolalia (psitacismul), adânc înrădăcinată în descrierea limbii române, nu doar se păstrează, ci şi câştigă poziții noi.

Prezentat la 30.09.2014

[4] Nu ne mai adâncim în tema (tratată de noi nu o dată amănunțit) a aşa-ziselor „articole" pronominale, genitivale, posesive, care, precum am mai spus, în realitate nu sunt articole, ci semiconfixe extralomorfice (ca în *al doilea, a doua*) la ordinale, şi alomorfe poziționale ale lui Ø (ca în *al/a/ai/ale omului/casei*) la genitiv. Articolul este exponentul (fie şi deseori cumulativ cu altceva) a categoriei determinării. Indiferent față de ea, un element nu este articol. Găsirea lui în asemenea elemente este, în cazul românei, tot manifestarea unei vechi ecolalii.

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.89-97

LOCUL FORMĂRII CUVINTELOR ÎN ŞTIINȚA LINGVISTICĂ

Valeriu OSTAFII
Universitatea Liberă Internațională din Moldova

În câmpul disciplinelor lingvistice: morfologie, sintaxă, lexicologie, fonologie etc., pot fi identificate unele trăsături caracteristice care le apropie şi altele care le îndepărtează. Pe de o parte, toate acestea au acelaşi obiect de studiu, unic şi integral: limba. Pe de altă parte, fiecare tratează obiectul respectiv de studiu din diverse perspective, autodefinindu-se, inclusiv, prin metodele specifice de analiză utilizate.

În cercetarea de față vom încerca să stabilim care este locul formării cuvintelor în ştiința lingvistică, prin prisma proceselor care unesc aceste domenii şi a celor care le separă, şi să constatăm care sunt mecanismele principale de formare a cuvintelor în limba spaniolă, prin analiza câtorva din cele mai recente abordări pe marginea acestei problematici.

Cuvinte-cheie: *formarea cuvintelor, morfologie, lexicologie, derivare, compunere, modificare, dezvoltare, adițiune, sustracțiune, combinare.*

THE PLACE OF THE WORDS FORMATION IN THE LINGUISTIC SCIENCE

In the field of linguistics there are such disciplines as: morphology, syntax, lexicology, phonology etc., that have some common features and others which make the difference between them. From one hand they all have the same object of study, unique and integral: the language. From other hand each of them studies this object from different points of view, auto defining themselves, also using peculiar methods of analysis.

In this study, we are going to try to establish the place of word compounding in linguistics, through processes which join and separate this disciplines, and to notice the mechanism of Spanish word building, analyzing the recent researches in this domain.

Keywords: *word building, morphology, lexicology, derivation, composition, modification, development, addition, subtraction, combination.*

Ramón Almela Pérez (2008) menționează cu referire la lingvistică că aceasta, împreună cu ramurile ei, se constituie pe baza unor diferențe, iar sintaxa, morfologia, lexicologia etc. sunt autonome, deoarece domeniile lor sunt clar delimitate. Autorul subliniază că acest lucru nu înseamnă, însă, că compartimentele în cauză trebuie să fie privite strict separat, deoarece între ele există şi unele trăsături comune. În opinia lui, deşi conceptele întotdeauna diferă unele de altele, între ele pot exista totuşi asemănări, sau, cu alte cuvinte, deşi morfologia are autonomie şi profil proprii, nu încape îndoială că ea este legată de celelalte discipline lingvistice [3, p.340].

Cu toate acestea, numeroasele studii ce țin de formarea cuvintelor nu oferă o abordare general acceptată, care ne-ar permite să analizăm chestiunea dată pornind de la aceleaşi principii teoretice. Subiectul respectiv include mai multe dificultăți de ordin practic ce urmează a fi luate în calcul de cercetători. Pentru majoritatea dintre ei, caracteristica cea mai adecvată care poate fi atribuită acestui domeniu de studiu, considerat de Wilhelm von Humboldt drept „un mister indescifrabil" [13, p.39-40], „partea cea mai profundă şi misterioasă a limbajului" [16, p.8] este iregularitatea, care face ca compartimentul dat al morfologiei limbilor, precum spaniola, să se transforme într-o adevărată bătaie de cap.

Există diverse studii parțiale, o varietate de teorii, care nu se bucură, însă, de o acceptare generală. Cu toate acestea, nicio teorie nu este în măsură, în opinia lui Mervyn Lang (2009), să explice pe deplin particularitățile lexicului, chiar şi atunci când diferitele studii sugerează un oarecare tip de sistem lexical cu procedee de formare şi metode productive uşor perceptibile [...], şi asta deoarece teoria morfologică se află într-o permanentă stare de schimbare şi include abordări morfologice, sintactice şi fonologice foarte diverse, în funcție de diversele curente de la care pornesc [11, p.86].

Pentru Almela Pérez (1999), imaginea preştiințifică a formării cuvintelor pare clară la nivel intuitiv: se „ştie" ce este cuvântul şi ceea ce vrea să însemne formare, astfel încât compartimentul respectiv se ocupă de apariția cuvintelor noi. Totuşi, abordarea ştiințifică a chestiunii în cauză conține, conform autorului, mai multe necunoscute, la care nu s-a putut încă obține un răspuns satisfăcător. Printre cele mai frecvente întrebări care apar în acest context am putea menționa următoarele: ce aspect avem în vedere atunci când ne referim la formarea cuvintelor: cel funcțional, cel semantic sau cel formal; când spunem *cuvânt* subînțelegem doar forma acestuia sau şi conținutul lui, sau pe ambele concomitent; când zicem *formarea cuvintelor*, avem în vedere procesul propriu-zis de formare sau rezultatul lui; ne referim la un domeniu aparte sau la mai multe domenii în acelaşi

timp şi, dacă subînţelegem diverse domenii, ce tip de relaţii există între ele? [1, p.16] Acestea ar fi doar unele dintre multiplele întrebări prezente în panorama cadrului teoretic al disciplinei în cauză.

Să încercăm totuşi să determinăm care este locul formării cuvintelor în ştiinţa lingvistică. Cunoaştem cu toţii că ştiinţa care se ocupă de studierea formării cuvintelor are drept obiectiv prioritar analiza structurii derivaţionale a acestora. Nu există, însă, o abordare unică în ceea ce priveşte delimitarea domeniului lingvisticii care se ocupă de această problemă. În timp ce unii lingvişti atribuie formarea cuvintelor morfologiei, alţii consideră că segmentul dat ţine de domeniul lexicologiei. În acelaşi timp, există autori care sunt de părere că morfologia are tangenţe cu vecinele ei tradiţionale: lexicologia, sintaxa, fonologia etc.

Pentru Josep Roca-Pons (1974), spre exemplu, derivarea şi compunerea sunt părţi componente ale morfologiei şi, într-un sens mai strict, ale gramaticii. Autorul susţine că acestea reprezintă într-un fel un punct de legătură dintre gramatică şi lexicologie. Roca-Pons constată că apariţia unor lucruri noi sau a viziunilor noi asupra unor lucruri vechi, de rând cu noile situaţii care apar în rezultatul schimbărilor sociale, culturale şi spirituale, contribuie la formarea cuvintelor noi [10, p.56].

Pe de altă parte, Stephen Ullmann (1965) opinează că cuvântul îndeplineşte un rol atât de crucial în structura limbii, încât este nevoie de o ramură specială a lingvisticii pentru a-l examina sub toate aspectele. Această ramură se numeşte, în opinia lui, lexicologie şi constituie, împreună cu fonologia, cea de-a doua componentă de bază a ştiinţei lingvistice. După Ullmann, lexicologia urmează să se ocupe nu doar de cuvânt, ci de toate tipurile de morfeme care fac parte din structura acestuia. Potrivit lui, există o parte a lexicologiei care aparţine gramaticii şi alta care aparţine semanticii, prima ocupându-se de forma cuvintelor şi a componentelor sale (formarea derivatelor, semnificaţia prefixelor şi a sufixelor), iar cea de-a doua – de sensul lor [12, p.427].

La rândul său, Francisco Marcos Marín (1980) susţine şi el această abordare, atribuind domeniul formării cuvintelor lexicologiei. În opinia acestui autor, „este logic ca derivarea să aibă o semnificaţie morfosintactică şi semantică, acest lucru datorându-se faptului că anterior are loc o schimbare în structura lexicală a limbii şi de aceea este vorba, în primul rând, de un fenomen lexicologic" [12, p.428].

Diversele aspecte ce ţin de formarea cuvintelor au fost şi continuă să fie abordate şi studiate şi de unii specialişti consacraţi şi investigatori din Republica Moldova, printre care: Ion Dumbrăveanu, Grigore Cincilei, Ion Manoli, Silviu Berejan, Nicolae Corlăteanu, Gheorghe Moldovanu şi alţii.

Astfel, cu referire la subiectul abordat, I.Dumbrăveanu (2008) constată că „printre problemele mai discutabile şi mai puţin cercetate pot fi enumerate, în primul rând, cele ce ţin de însuşi statutul de compartiment autonom al formării cuvintelor şi specificul acesteia, pe de o parte, şi statutul de nivel sau internivel al formării cuvintelor, pe de alta". În sintonie cu E.Zemskaia (1978), autorul indică: „Se afirmă nu fără temei că specificul formării cuvintelor şi statutul autonom al acestuia îşi au explicaţia în faptul că din toate subsistemele limbii acesta (formarea cuvintelor) este unicul, şi, în mod special, destinat unei activităţi denominative (onomasiologice) a omului, şi anume: cea de a crea noi denumiri în scopul asigurării unei funcţionări normale a unităţii denominaţiei glotice – a derivatelor" [9, p.3].

În aceeaşi ordine de idei, I.Dumbrăveanu constată că „statutul de compartiment autonom al formării cuvintelor, care, pe de o parte, are tangenţe cu gramatica, morfologia şi sintaxa, iar, pe de alta, cu lexicologia, pune problema delimitării unor concepte şi noţiuni ce ţin de aceste sfere de cercetare". Autorul vede formarea cuvintelor ca pe un proces sincronico-diacronic, prin excelenţă mobil, ce poate fi conceput doar prin prisma unei sincronii dinamice evolutive. Şi deşi cercetarea formării cuvintelor este nemijlocit legată de lexicul recent, în opinia lui, pe care o împărtăşim, specialiştii în domeniu nu trebuie să se limiteze în exclusivitate la lexicul neologic, atestat şi canonizat de dicţionare, deoarece, după cum remarcă citându-l pe Claud (1971), „existenţa cuvintelor nu depinde de dicţionar, ci dimpotrivă dicţionarele depind de existenţa cuvintelor", în acest sens un deosebit interes prezentând de asemenea lexicul ocazional şi cel potenţial, deoarece lingvistica modernă nu a elaborat încă criterii precise de stabilire a limitelor între lexicul ocazional şi cel potenţial şi nici între aşa-numitele cuvinte ale vorbirii (parole) şi cele ale limbii (langue) [9, p.3-5].

Pe de altă parte, Eugeniu Coşeriu (2003), nume de rezonanţă universală în lingvistica modernă, susţine că formarea cuvintelor reprezintă, în interiorul lexicului, câmpul relaţiilor paradigmatice secundare şi corespunde unei gramaticalizări a vocabularului „primar", adică a unităţilor ce constituie punctul de pornire sau baza fiecărui procedeu formativ: în orice tip de formare a cuvintelor, anumite unităţi ale vocabularului sunt supuse unei determinări de natură gramaticală, iar după această determinare implicită sunt, după cum se exprimă însuşi autorul, „restituite" din nou lexicului. „Restituite" – în sensul că pot primi, la rândul lor, determinări gramaticale explicite, specifice unităţilor „primare" [6, p.183].

De aceeaşi părere este şi José Alberto Miranda (1994), care susţine că morfologia lexicală trebuie să includă doar procedeele de formare a cuvintelor „susceptibile acţiunilor de formalizare". Pornind de la acest postulat, autorul divizează studiul său despre lexicogeneză în două părţi: *morfologia lexicală* – care include mecanismele de bază, precum derivarea, compunerea, parasinteza şi altele având caracter morfologic, ca conversiunea categorială, îmbinarea etc.; şi *lexicologia* – ce se ocupă de procedeele care „după natura lor, ar putea în principiu să scape teoriei morfologice", ca acronimia, siglele, abrevierile şi împrumuturile [16, p.9].

Această divizare a proceselor morfolexice fundamentale (derivare, compunere, parasinteză) de alte procedee miscelanee corespunde poziţiei intermedii pe care o ocupă crearea lexicului, între morfologie şi lexicologie, la care se referă I.Iordan şi M.Manoliu şi care afirmă că „formarea cuvintelor stabileşte legătura dintre gramatică şi vocabular: procedeele utilizate de limbă pentru crearea cuvintelor asemănându-se celor morfologice şi sintactice, iar rezultatele obţinute fiind de interes pentru lexic" [4, p.40].

Părerea respectivă este împărtăşită şi de María Tadea Díaz Hormigo (2000), care „atribuie formării cuvintelor un loc propriu în câmpul lingvisticii, deşi delimitat neprecis din cauza conexiunilor foarte strânse pe care le are cu alte discipline, care au şi ele drept obiect de studiu limbajul" [7, p.120], în timp ce Jesús Pena Seijas (1994-1995) consideră că „studiul privind formarea cuvintelor se ajustează ca o disciplină-punte sau de tranziţie între celelalte două: gramatică şi lexic" [14, p.180].

Cu toate acestea, în pofida recunoaşterii generale a morfologiei lexicale drept perspectivă de bază pentru studierea formării cuvintelor, este la fel de incontestabilă relaţia ei cu alte domenii de analiză lingvistică. După cum remarcă pe bună dreptate Almela Pérez (2008), „este imposibil de a separa condiţionările morfologice de cele lexicale în mecanismele de formare a cuvintelor (etimologia, trăsăturile lexemice, exigenţele distribuţionale, relaţiile fonologice, necesităţile designative ş.a.) şi asta deoarece acest compartiment lingvistic este unul cu conţinut propriu, care nu poate fi confundat cu conţinutul altor compartimente, cât de mult s-ar relaţiona cu ele..." [3, p.343]. Autorul accentuează că „relaţia pe care formarea cuvintelor o are cu celelalte domenii gramaticale nu exclude posibilitatea ca aceasta să aibă un profil independent; pentru domeniul gramatical în cauză fiind specifice tocmai relaţiile sale multiple, fapt ce nu-i ştirbeşte din autonomie". Spre exemplu, între derivatul *lechero* şi ipotetica sa frază explicativă de bază *varón que reparte o vende leche* există coincidenţă de denumire, dar nu şi tranziţie lingvistică: sunt formulări lingvistice diferite, prima fiind sintetică, iar cea de-a doua analitică, între ele neexistând o relaţie sintactică strictă. În schimb, ambele sunt relaţii morfonologice şi lexemice inseparabile, pe care le întâlnim, de exemplu, şi în rândul altor perechi, precum *macho* > *machismo, sala* > *antesala, tierra* > *aterrizar...* În formele derivate se produc, pe de o parte, diftongări, apocopări de vocale, mutări de accent etc., faţă de formele de bază de la care pornesc; pe de altă parte – baza suferă modificări semantice. Autorul concluzionează că „afixele [...] modifică prin creştere, excludere, selecţie, specializare etc. ansamblul de trăsături ale conţinutului semantic al rădăcinii" [1, p.24].

După Almela Pérez, ceea ce uneşte domeniile lingvisticii este obiectul lor de studiu, unic şi integral, care, privit din perspective diferite, este unul foarte divers, iar relaţia pe care morfologia o are cu celelalte discipline lingvistice este cu atât mai strânsă cu cât mai apropiate sunt perspectivele de abordare şi cu cât mai prelungită a fost dezvoltarea în comun pe care au avut-o de-a lungul timpului. Astfel, încă de la începuturile reflecţiilor despre limbă morfologia a fost foarte strâns legată de sintaxă. În ultimele decade ale secolului al XIX-lea s-a demonstrat că ea are de asemenea conexiuni cu fonologia, ceva mai târziu – cu lexicologia, iar foarte recent – cu pragmatica. Prin urmare, nu încape îndoială nici în ceea ce priveşte relaţiile morfologiei cu lingvistica textului, fiindcă dacă morfologia şi fonologia sunt legate, deoarece regulile morfologice operează cu material fonologic, la fel sunt legate morfologia şi lingvistica textului, deoarece regulile „textuale" operează cu material morfologic. Concomitent, există abordări care se pronunţă în mod explicit în favoarea necesităţii de a relaţiona morfologia cu pragmatica şi asta deoarece atât timp cât nu se cunosc procesele pragmatice ce influenţează relaţia semnificant-semnificat, nu poate fi abordată cu succes analiza morfologică a unei limbi.

Referindu-se la relaţiile dintre morfologie şi aşa-zisele „vecine" tradiţionale ale ei: lexicologia, fonologia şi sintaxa, Almela Pérez constată că acestea includ în sine un amestec de obiectivitate şi subiectivitate. Dacă pornim de la faptul că este vorba de conexiuni între aceleaşi obiecte de studiu (morfeme, cuvinte, sintagme), se poate considera că ele poartă un caracter obiectiv, dar din moment ce relaţiile au loc între diverse discipline – capătă un caracter subiectiv, specific nivelului de studiu [3, p.341].

În concluzie menţionăm că caracterul variat al „realităţii" ce ţine de acest compartiment al gramaticii a făcut ca „studiul" despre formarea cuvintelor să oscileze în clasificarea sa între diverse niveluri şi procedee lingvistice. Preferinţele variază între morfologie şi lexicologie. În mod obişnuit, nu a existat nicio îndoială că

locul cel mai adecvat pentru formarea cuvintelor revine morfologiei. Despre aceasta vorbeşte şi includerea sa tradiţională în sfera gramaticală. În general, este acceptat faptul că formarea cuvintelor este relaţionată prin natura sa atât cu nivelul lexical, cât şi cu cel gramatical. Unii lingvişti înclină spre o înrudire cu gramatica. Pentru o parte dintre autori, sau cel puţin pentru generativişti, care urmăresc stabilirea regulilor de formare a frazelor corecte într-o limbă, formarea cuvintelor se produce în lexic. Alţii văd conexiunile pe care le are formarea cuvintelor dincolo de gramatică şi lexicologie, incluzând aici şi sintaxa şi fonologia. Astfel, chestiunea ce ţine de stabilirea anumitor reguli privind formarea cuvintelor nu poate fi abordată la nivelul cuvenit, dacă nu se iau în considerare concomitent lexicul, sintaxa, semantica frazei şi pragmatica enunţiativă. Indiferent de relaţiile pe care le au între ele compartimentele limbii, este clar că trăsătura ce identifică acest domeniu este ansamblul de procedee puse în serviciul lexicului, natura căruia este gramaticală, fiind, totodată, evidentă conexiunea sa cu lexicul.

Specificăm, totodată, că morfologia şi lexicologia sunt compartimentele care se ocupă de componenta lexicală a unei limbi, astfel încât ambele se completează reciproc sub diverse aspecte, punctul de legătură constituindu-l morfologia derivativă. Mecanismele morfologice, în special cele ce ţin de formarea cuvintelor, au drept baze de derivare toate temele cu semnificaţie lexicală ale unei limbi.

Regulile de derivare pot schimba sensul unei baze (ex.: *instrumento* derivă formal, dar nu şi semantic, de la *instruir*). Existenţa în lexic a unui anumit cuvânt poate, însă, bloca un proces de derivare (ex.: existenţa cuvântului *bajo* împiedică crearea lui **inalto*). Nu toate sensurile unui cuvânt se văd, însă, afectate de către un proces derivaţional (ex.: *casamiento* şi *casadero* reprezintă derivarea aceluiaşi sens al verbului *casar*), şi nu toate de către acelaşi afix (ex.: *clarear* şi *clarificar* dezvoltă accepţiuni diferite ale adjectivului *claro*) [3, p.342], „semnificaţia cuvintelor fiind, prin urmare, pertinentă pentru morfologie şi în mod deosebit pentru formarea cuvintelor" [15, p. 4310]. Acest lucru este atât de evident, încât au existat şi mai există îndoieli vizavi de locul unde trebuie să fie plasată formarea cuvintelor: în morfologie sau lexicologie...

PROCEDEE DE FORMARE A CUVINTELOR ÎN LIMBA SPANIOLĂ

Nu există unanimitate în rândul cercetătorilor nici în ceea ce priveşte clasificarea procedeelor de formare a cuvintelor. În general, unii lingvişti consideră că derivarea şi compunerea sunt cele două mecanisme principale de formare a cuvintelor. Cu toate acestea, pentru o parte dintre investigatori nu există decât un singur mecanism, cunoscut sub numele de derivare. Pentru unii, derivarea constituie hipergrupul ce cuprinde compunerea, prefixarea şi sufixarea, în timp ce pentru alţii aceasta se subîmparte în prefixare şi compunere...

Emma Martinell (1984) distinge trei tipuri de procedee de formare a cuvintelor: *semantice* (crearea unor noi forme şi atribuirea unor sensuri noi formelor deja existente); *sintactice* (reducerea elementelor unei îmbinări şi adăugarea componentelor noi) şi *morfologice* (derivarea, cu sau fără modificarea bazei) [1, p.25].

Afixarea reprezintă pentru unii un echivalent al derivării, în timp ce pentru alţii aceasta se divide în flexiune şi derivare. Unii autori pledează pentru plasarea prefixelor alături de sufixe şi interfixe în cadrul derivării; alţii consideră că, având în vedere diferenţele clare dintre acestea, prefixele nu pot fi incluse de rând cu sufixele în interiorul derivării. În opinia unor cercetători, prefixele formează un subgrup aparte în cadrul compunerii, în timp ce alţii susţin că prefixele şi cuvintele compuse constituie clase diferite.

În această ordine de idei, Almela Pérez (1999) a încercat să facă o sistematizare a principalelor contribuţii privind procesele morfologice de formare a cuvintelor, pe care o reproducem în continuare:

1. Există un singur mecanism.
    1.a) *Expansiune*: compunere şi derivare.
    1.b) *Derivare*: (= afixare, după unii).
        1.b.1) Compunere, prefixare şi sufixare.
        1.b.2) Sufixare şi compunere / prefixare.
2. Există doua mecanisme.
    2.a) *Expansiune* (prefixare şi compunere) şi *derivare*.
    2.b) *Afixare* (flexiune şi derivare) şi *compunere*.
    2.c) *Derivare* (prefixare, sufixare, interfixare?) şi *compunere*.

Conform clasificării de mai sus, procedeul care se bucură de cea mai mare acceptare printre specialiştii în domeniu este 2.c).

Ceea ce putem desprinde din sistematizarea dată este statutul problematic pe care îl are *prefixarea*, de la care derivă majoritatea variantelor-cheie. În consecinţă, apare fireasca întrebare: de ce este oare atât de prob-

lematică includerea prefixării în mecanismele de formare a cuvintelor? După Almela Pérez, cauza ar putea să rezida în faptul că sub numele de prefixe se grupează diverse forme disparate: unele se aseamănă mai mult cu bazele de origine independentă cultă *(seudo, logo, neo...)*, altele s-au lexicalizat sau sunt pe cale de a o face *(ultra, super...)*, cel de-al treilea grup îl constituie prepoziţiile *(a, de, in, sobre...)* [1, p.26]. Este, prin urmare, firesc ca o asemenea diversitate să conducă la apariţia unor discrepanţe.

Concomitent şi termenul *derivare* creează unele probleme. În opinia lui González Ollé y Casado (1991), acesta este un termen confuz care trebuie eliminat sau cel puţin generalizat pentru toate procedeele de formare a cuvintelor, pentru a marca astfel relaţia dintre termenul iniţial şi cel final. Pe de altă parte, Alvar Ezquerra (1995) este de părere că termenul respectiv urmează a fi păstrat pentru a evita probleme şi mai mari [1, p.25].

Aşadar, cele trei procedee tradiţionale mai importante de formare a cuvintelor sunt: sufixarea, prefixarea şi compunerea, iar parasinteza, acronimia ş.a. sunt considerate de unii autori ca având profiluri proprii consolidate, în timp ce alţii le includ într-un grup mixt, de rând cu conversiunea, substituirea, suplinirea şi regresiunea.

Astfel, Amador Rodríguez (2009), consideră că formarea cuvintelor a fost percepută dintotdeauna ca având două semnificaţii, în funcţie de autorii care recurg la ea, fiind înţeleasă, în sens larg, ca sinonim al neologiei şi creării cuvintelor noi, iar în sens îngust – ca domeniu care trebuie să se limiteze doar la procedeele clasice de *derivare* şi *compunere*. Prin prisma abordării privite în sens larg, formarea cuvintelor include, de rând cu sufixarea, prefixarea şi compunerea, procedee precum *abrevierea* sau *prescurtarea (auto, bus, foto, profe)*, *siglele (BBC, OLP, ONU, OTAN, PCE, PP, PSOE)*; *acronimia (Benelux, Eurasia, Maribel)*, etc. Cea de-a doua abordare pune, însă, accentul pe caracterul morfologic de formare a cuvintelor, pe care îl contrapune celorlalte procese neologice. Adică, derivarea şi compunerea sunt privite ca procese regulate şi sistemice ale limbii, prevăzute pentru crearea noilor unităţi lexicale prin combinarea morfemelor lexicale şi a celor afixale, în timp ce abrevierea, acronimia etc., nu dispun de asemenea caracteristici [4, p.31].

Pe de altă parte, Soledad Varela Ortega (2005), referindu-se la procedeele morfologice fundamentale de formare a cuvintelor complexe, caracteristice limbii spaniole, pune accentul pe *derivare*, unde include *prefixarea*, *sufixarea* şi *compunerea.* Autoarea distinge *derivarea afixală* de *derivarea neafixală*, în prima incluzând *sufixarea (cas-ero), prefixarea (re-coser)* şi *parasinteza (em-pobr-ecer)*, pe care o numeşte *circumfixare* [17, p.32], iar în cea de-a doua include procedee precum *sustracţiunea*, ce rezidă în eliminarea tuturor morfemelor flexive ale verbului, inclusiv a vocalei tematice *(sostener → sostén, deslizar → desliz)*, dar şi aşa-numitele „formaţii tematice", constituite din tema verbală pură, adică rădăcină, la care se adaugă vocala tematică *(marcha < marchar, carga < cargar)* [17, p.31].

Varela Ortega specifică, totuşi, că spaniola utilizează prioritar în calitate de mecanisme de formare a cuvintelor primele două procedee derivative, remarcând, totodată, că, după poziţia pe care o ocupă, pot fi întâlnite alte două tipuri de afixe: *infixele (azuqu-ít-ar)*, care se plasează în interiorul rădăcinii sau a lexemului şi *interfixele*, care se situează între baza lexicală şi sufix *(Jose-l-ito, lod-az-al)*, afixele respective nederivând cuvinte de ele singure [17, p.32].

Cât priveşte *compunerea*, autoarea distinge două tipuri de lexeme ce participă la formarea cuvintelor compuse: *cuvinte ale limbii* (palabras de la lengua – P) şi *teme culte* de origine greco-latină (temas cultos – T), care se pot îmbina unele cu altele (P+P = *hojalata, claroscuro, cubrecama, malgastar*; T+T = *logopeda, ecólogo, xenófobo, filántropo*), dar şi (P+T = *germanófilo, herbívoro, giroscopio, rumorología*; şi T+P = *ecosistema, geofísico, filocomunista, cardioprotector*). Cu referire la cele din urmă, Varela Ortega subliniază că unii autori identifică temele culte cu afixele, astfel încât atunci când asemenea unităţi lexicale se întâlnesc la începutul cuvintelor, după cum este şi cazul cuvintelor *ecosistema, geofísico, filocomunista*, acestea pot fi clasificate şi drept cuvinte derivate prin prefixare [17, p.73].

Autoarea merge dincolo de formarea cuvintelor prin compunere, referindu-se şi la aşa-zişii *compuşi sintagmatici*, pe care îi clasifică drept *prepoziţionali (pie de imprenta, ojo de buey, caballo de batalla, traje de luces, patas de gallo)*; *juxtapuşi (pantalón campana, pájaro mosca, perro pastor, ciudad dormitorio, salon-comedor, poeta-pintor, político-económico)* şi cei *alcătuiţi dintr-un substantiv şi un adjectiv (llave inglesa, buena fe)* [17, p.80-84]. În acelaşi timp, se referă şi la alte procese de formare a cuvintelor, printre care *trunchierea*, *acronimia* şi *siglele*. Astfel, caracterizează *cuvintele prescurtate* (las palabras acortadas) drept cele care pot suporta o reducere fonică *(profe[sor/-a], cole[gio])*; *siglele* (las siglas) – drept denumiri constituite cu ajutorul iniţialelor unui şir de cuvinte care apar împreună într-un titlu sau într-o frază *(OEA – Organización de Estados Americanos, AVE – Alta Velocidad Española)*; *acronimele* (los acrónimos) – drept un mod special de compunere ce produce cuvinte marginale *(parlamentidores < parlamentarios + mentidores, portuñol < portugués + español; analfabestia < analfabeto + bestia)* [17, p.91-101].

Totodată, cu referire la dificultăţile legate de definirea şi identificarea aşa-numiţilor formanţi afixoidali în limbile romanice, I.Dumbrăveanu (2008) susţine că ele rezidă, în mare măsură, în eterogenitatea acestora în plan etimologic şi diacronico-sincronic. Potrivit autorului, este firesc să presupunem că afixoidele (termen care a început să circule tot mai frecvent în literatura de specialitate prin anii 60 ai secolului trecut, pentru desemnarea acestei categorii de afixe), care apar în rezultatul morfemizării unor cuvinte conceptuale tradiţionale, formează o subcategorie care se situează mai aproape de morfemele radicale. Dimpotrivă, afixoidele care provin de la radicali de origine greacă sau latină, precum *anfi-, arhi-, proto-, poli-, micro-, -cida, -gen, -scop* ş.a.m.d. sunt concepute, în opinia lui I.Dumbrăveanu, de cele mai multe ori ca afixe tradiţionale şi, în majoritatea cazurilor, sunt considerate morfeme inseparabile. Prin urmare, nu e deloc întâmplător că în multe gramatici academice ale limbilor romanice astfel de formanţi figurează în inventarul morfemelor afixale, alături de afixele tradiţionale. Or, între afixele veritabile şi afixoide, pe de o parte, şi între acestea din urmă şi morfemele radicale, pe de alta, nu există frontiere rigide, fapt ce a dat naştere celor mai controversate şi contradictorii opinii şi raţionamente în literatura de specialitate cu privire la statutul lingvistic al formanţilor „oidali" [9, p.47]. Autorul consideră că definirea şi identificarea acestor formanţi se reduce, în ultimă instanţă, la problema delimitării compunerii şi afixării, în primul rând a prefixării.

Diversitatea formanţilor, care figurează în calitate de prim-elemente ale formaţiilor noi în limbile romanice contemporane, poate fi divizată, potrivit lui I.Dumbrăveanu, în mai multe categorii şi subcategorii. Astfel, în primul rând, trebuie să distingem o categorie de prim-elemente care se întrebuinţează în calitate de formanţi prefixali deja în latină şi în greacă, cum ar fi, de exemplu, prefixele *des-, dis-, a-, pre-, res-,* etc., care sunt inseparabile atât din punct de vedere structural, cât şi funcţional, şi fac parte din categoria formanţilor „puri" (autentici). O subcategorie aparte o constituie *prepoziţiile*, care funcţionează în calitate de prefixe şi care se caracterizează printr-un statut liber (autonom) în limbile romanice, ca, de exemplu, cele din limba spaniolă *sobre-, entre-, en-, con-, sin-* ş.a. Şi, în sfârşit, o categorie aparte şi cea mai numeroasă în plan cantitativ o formează afixoidele (prefixoidele şi sufixoidele) [9, p.49-50].

În aceeaşi ordine de idei, menţionăm că Grigore Cincilei (1975), un alt nume consacrat în domeniu din ţara noastră, care a tratat problema formanţilor „oidali" în limba franceză, divizează afixoidele în şase subcategorii, în funcţie de distanţarea lor de radicalii autonomi (liberi). Cu cât mai sus este treapta pe care se situează un afixoid sau altul, cu atât mai aproape acesta este de radicali şi, respectiv, formaţiile cu acest afixoid – mai aproape de cuvintele compuse. Şi dimpotrivă, cu cât mai joasă este treapta pe care o ocupă un afixoid în această ierarhie, cu atât mai aproape acesta este de afixele autentice, şi, respectiv, formaţiile cu acest afixoid – mai aproape de cuvintele derivate.

Astfel, autorul include:

- ✓ formanţii de tipul *porte-, grande-, passe-* – în prima subcategorie;
- ✓ formanţii de tipul *demi-* – în cea de-a doua;
- ✓ radicalii livreşti de origine greco-latină de tipul *argenti-, argento-, auri-, aureo-,* dar şi radicalii bipoziţionali de tipul *chrom(o)- şi -chrome*; *derm(o)-, dermat(o)- şi -derme*; *graph(o)- şi -graphe, -graphie* – în ce-a de-a treia;
- ✓ radicalii de origine greco-latină de tipul *-crate, prim(o)-, -phobe, deci-,* dar şi aşa-numitele radioxide *-culteur, -gamie* – în cea de-a patra;
- ✓ radioxidele cu segmentabilitate redusă de tipul *-asthénie, -ectomie ,-ergie/-urgie* – în cea de-a cincea;
- ✓ radicalii livreşti de origine greco-latină, care se disting printr-o anumită regularitate şi o strictă unipoziţionalitate de tipul *bibli(o)-, phon(o)-, all(o)-, vice-, iso-, macr(o)-, ov(o)-* ş.a. – în cea de-a şasea [5, p.101-111].

Revenind la opinia lui E.Coşeriu, pe care vom încerca s-o dezvoltăm, reiterăm că pentru Domnia sa formarea cuvintelor înseamnă, sau ar trebui să însemne, ansamblul de procedee mai mult sau mai puţin regulate, de care dispune o limbă, pentru a forma lexeme secundare („derivate" sau „compuse") din lexemele deja existente (care pot deveni şi ele, la rândul lor, lexeme „secundare"), în timp ce abordările tradiţionale şi cele moderne legate de formarea cuvintelor nu sunt în măsură să dea un răspuns adecvat acestui fenomen, în sensul în care vorbitorii îl recunosc intuitiv sau îşi manifestă activitatea lingvistică. Potrivit lui E.Coşeriu, acest lucru se întâmplă, pe de o parte, din cauza faptului că se încearcă să se facă referire într-o manieră simultană sau alternativă atât la *expresie,* cât şi la *conţinut*, iar pe de altă parte – deoarece se confundă sau cel puţin nu se fac deosebiri constante şi coerente între *denumire/designación* (relaţia existentă între semne şi realitatea extralingvistică pe care acestea o denumesc) şi *semnificaţie/significado* (conţinutul atribuit de limbă, în exclusivitate, ca sistem de funcţii distinctive şi opozitive) [6, p.180]. Datorită tendinţei de a lua în considerare simultan

expresia şi *conținutul*, observăm că şi E.Coşeriu distinge doar două tipuri de bază de formare a cuvintelor: *derivarea* şi *compunerea.*

Tipurile de procedee formative semantice corespund, conform autorului, naturii şi condițiilor de „gramaticalizare" pe care acestea le implică. În realitate, prin intermediul celor două criterii care se intersectează: numărul unităților de bază antrenate în procesul formativ (o singură unitate sau două unități) şi tipul general al funcției gramaticale pe care o implică produsul (funcție „neactuală" sau „actuală"), potrivit gradului de gramaticalizare, pot fi distinse trei tipuri de bază de formare a cuvintelor: *modificare, dezvoltare* sau *compunere*, în primele două producându-se gramaticalizarea unei singure unități de bază, în timp ce în cel de-al treilea – a două unități, legate printr-o singură relație gramaticală [6, p.184].

Astfel, în cazul *modificării*, funcția gramaticală implicită este una „neactuală", iar categoria verbală a produselor este întotdeauna aceeaşi ca şi cea a bazelor modificate: substantivele rămân substantive, adjectivele – adjective etc.; putând fi vorba de un schimb al genului natural *(rey – reina)* sau de o cuantificare, care poate fi, la rândul ei: augmentativă *(grande > grandote)*; diminutivă *(caballo > caballito)*; colectivă *(árbol > arboleda)*; de negare *(útil > inútil)*; de repetare *(venir > revenir)*; de cuantificare a verbului *(besar > besuquear)*; de parțializare – prin plasarea în fața verbelor a unor prefixe *(ver, prever)*.

Dezvoltarea porneşte de la lexeme preluate ca sintagme sau părți de propoziție. Funcția gramaticală implicită este una „actuală", de tipul „subiect", „predicat", „complement", iar produsul aparține întotdeauna unei categorii verbale diferite de cea a bazei: substantiv → adjectiv, substantiv → verb, adjectiv → substantiv *(blanco > blancura)* etc.

La rândul său, *compunerea* poate fi de două tipuri: prolexematică (dacă unul din cele două elemente ale bazei este un prolexem, adică o unitate de natură pronominală) sau lexematică (dacă ambele elemente ale bazei sunt lexeme). Funcția gramaticală care leagă cei doi termeni poate fi atât „neactuală", cât şi „actuală". În viziunea lui Coşeriu, sunt structuri prolexematice cele constituite după tipul: „pronume substantival generic" (ceva de tipul „alguien" sau „algo") + *calcular* → *calculador*. În acelaşi timp, compunerea lexematică uneşte într-o relație gramaticală două lexeme (*boca* + *manga* → *bocamanga*).

Şi Almela Pérez este de părere că propunerea lui Coşeriu este, prin natura sa, pur lingvistică şi, prin coerența ei, destul de acceptabilă, deşi consideră că ar fi bine ca aceasta să fie dezvoltată, în special în ceea ce ține de funcțiile paragramaticale. Autorul adoptă în calitate de reper pentru expunerea sistematică a metodelor de formare a cuvintelor *semnificantul*, pornind de la faptul că reprezintă un element fiabil de referință. Şi în acest caz forma şi conținutul sunt prezente atât în realitatea vorbirii, cât şi în plan teoretic, fiind convergente, nu paralele. Faptul că cadrul general este dirijat de semnificant nu constituie un obstacol pentru ca multe explicații, unele generale, iar altele particulare, să se bazeze pe argumente semantice [1, p.28].

În opinia acestuia, există patru tipuri de procedee generale de formare a cuvintelor: *adițiune, modificare, sustracțiune* şi *combinare*, fiecare dintre ele având subtipurile sale corespunzătoare (treisprezece în total), care se deosebesc după anumite trăsături. În cazul *adițiunii*, baza se completează cu unele elemente noi; în cel al *modificării* – aceasta se schimbă într-un fel sau altul; în cazul *sustracțiunii* – baza pierde unele elemente, iar în cel al *combinării* – se produce o amalgamă ce constă din reducerea sau sumarea elementelor.

Astfel, *adițiunea* include *prefixarea (caries > anti-caries)*, *sufixarea (hambre > hambr-una)*, *interfixarea (café > cafe-l-ito, humo > hum-ar-eda)*, *compunerea (campo-santo)* şi *parasínteza*, numită de asemenea *circumfixare (des-alm-ado)*. Prin interfixare autorul are în vedere infixele şi interfixele. Din cele cinci procese ale adițiunii, primele trei reprezintă tot atâtea categorii de afixare, iar ultimul – suma altor tipuri de adițiune.

Pe de altă parte, *modificarea* cuprinde *conversiunea, substituirea, suplinirea* şi *repetarea*. Remarcăm că cel puțin ultimele trei sunt procedee mai puțin dezvoltate în limba spaniolă. Potrivit lui Almela Pérez, *conversiunea* rezidă în relaționarea cuvintelor formal identice, dar care aparțin diferitelor clase sau subclase de cuvinte *(comprar > compra)*. *Substituirea* şi *suplinirea* reprezintă, la rândul lor, modificarea calitativă a bazei: parțială în cazul substituirii *(padre > paterno)* şi totală în cazul suplinirii *(hermano > fraternal)*. În acelaşi timp, *repetarea* se reduce la utilizarea repetată a bazei sau a unei părți a acesteia *(bulle > bullebulle)*.

Concomitent, *sustracțiunea* este fenomenul opus *adițiunii*. Poate fi eliminată baza, un afix sau oricare alt element. În primul caz este vorba de *regresiune (legislador> legislar)*, de asemenea, cunoscută şi sub denumirea de sustracțiune propriu-zisă, formare regresivă, derivare regresivă, compunere regresivă. În al doilea caz este vorba de *abreviere (profe > profesor)*, care include, la rândul ei, *trunchierea* şi *abrevierea*.

Totodată, *combinarea* constă dintr-un amestec al sustracțiunii şi adițiunii. Include *sigla* şi *acronimia*. După cum s-a mai remarcat, *sigla (ONCE > Organización Nacional de Ciegos de España)* elimină întreg corpul

fonic al tuturor componentelor unui sistem, în afară de inițiale, pe care le sumează ulterior, construind un nou cuvânt, în timp ce *acronimia (credivuelo > crédito + vuelo)*, numită de asemenea *încrucişare* sau *intersectare*, elimină o parte din corpul fonic al unui sau ale tuturor componentelor unui sistem, pentru a adăuga ulterior elementele neeliminate şi a alcătui cu ele un nou cuvânt [1, p.29-30].

Prin această clasificare Almela Pérez încearcă să schițeze o panoramă care ar integra toate mecanismele de formare a cuvintelor caracteristice limbii spaniole. Nu toate procedeele respective sunt, însă, la fel de productive. Concomitent, unele dintre ele pot fi întâlnite simultan în acelaşi cuvânt, ceea ce complică analiza acestuia din punct de vedere morfologico-lexical. În acelaşi timp, este necesar de a atrage atenția asupra similitudinii care se face observată între sufixare şi unele subtipuri de modificare şi sustracțiune: conversia, substituirea, suplinirea şi regresiunea. Potrivit autorului, între aceste subtipuri şi sufixare există o apropiere conceptuală şi denominativă, care de multe ori trezeşte dubii vizavi de forma la care s-a recurs într-un caz sau altul, dacă aceasta este una de sufixare sau de conversiune. Almela Pérez recunoaşte că apropierea respectivă se poate răsfrânge asupra denumirilor, conceptelor, inclusiv a exemplelor.

a) În cazul *denumirilor*, fiind necesar de a atrage atenția asupra celorlalte denumiri care se aplică, spre exemplu, vizavi de conversiune sau regresiune: sufixare nulă, sufixare zero, derivare regresivă, derivare postverbală, derivare zero...
b) În ceea ce priveşte *conceptele*, urmând a se ține cont, spre exemplu, de faptul că sufixarea este şi ea o „modificare", la fel ca şi conversiunea, substituirea sau suplinirea, totodată, neputând fi negat faptul că aceasta ar putea implica uneori o „reducere", după cum se întâmplă şi în cazul regresiunii.
c) Cât priveşte *exemplele*, cazuri precum: *lija / lijar, pacto / pactar, almacén / almacenar, fuga / fugar, cincel / cincelar, saludar / saludo, alternar / alterne, madre / materno, oír / audible* şi multe altele, oferă un suficient câmp de dezbatere pe marginea mecanismelor de formare a cuvintelor care le unesc, pentru că în toate aceste exemple este perceptibilă o „mişcare" sufixală, nefiind contraindicat de a ne referi, în cazul fiecărui exemplu în parte la conversiune, substituire, suplinire sau regresiune.

Totuşi, după cum am remarcat şi la începutul acestei cercetări, în pofida eforturilor pe care le întreprind cei mai consacrați dintre specialiştii în domeniu, până în prezent nu a fost elaborată o abordare unică, general acceptată, care ar permite investigatorilor să analizeze subiectele legate de procedeele de formare a cuvintelor pornind de la aceleaşi principii teoretice.

În acest sens, înclin să dau dreptate lui Charles Francis Hockett, care afirmă în lucrarea sa *A course in modern linguistics* (1958), că „incertitudinile care mai planează asupra lingvisticii nu pornesc de la metodele de analiză, ci mai curând de la însăşi natura limbajului" [2, p.71].

Bibliografie:

1. ALMELA PÉREZ, R. *Procedimientos de formación de palabras en español.* Barcelona: Ediciones Ariel Practicum, 1999. 253 p. ISBN 84-344-2844-X
2. ALMELA PÉREZ, R. *Bases para una morfología continua del español.* Alicante: 2003. Disponibil: http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/6149/1/ELUA_17_05.pdf [Accesat: 24.08.2014]
3. ALMELA PÉREZ, R. *Metamorfología (III): Relaciones interdisciplinares.* Murcia: 2008. Disponibil: http://revistas.um.es/ril/article/view/53821/51841 [Accesat: 28.07.2014]
4. AMADOR RODRÍGUEZ, L.A. *La derivación nominal en español: nombres de agente, instrumento, lugar y acción.* Frankfurt am Main: 2009. [Accesat: 30.06.2014] Disponibil: http://books.google.es/books?id=zSZu-Rsm2EQC&lpg=PP1&dq=AMADOR%20RODR%C3%8DGUEZ%2C%20LUIS%20ALEXIS%20(La%20derivaci%C3%B3n%20nominal%20en%20espa%C3%B1ol%3A%20nombres%20de%20agente%2C%20instrumento%2C%20lugar%20y%20acci%C3%B3n)&hl=es&pg=PA46#v=onepage&q=AMADOR%20RODR%C3%8DGUEZ,%20LUIS%20ALEXIS%20(La%20derivaci%C3%B3n%20nominal%20en%20espa%C3%B1ol:%20nombres%20de%20agente,%20instrumento,%20lugar%20y%20acci%C3%B3n)&f=false
5. CINCILEI, G. *Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры.* Chişinău: Ştiința, 1975. 222 p.
6. COSERIU, E. *Los procedimientos semánticos en la formación de palabras.* Editores: Universidad de Almería, Odisea: Revista de estudios ingleses Nº 3, 2003. [Accesat: 29.06.2014] Disponibil: http://www.ual.es/odisea/Odisea03_EugenioCoseriu.pdf
7. DÍAZ HORMIGO, M.T. *Disciplinas lingüísticas y formación de palabras.* Cádiz: 2000. Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz. 146 p. ISBN 84-7786-924-3
8. DICCIONARIO DE LA LENGUA ESPAÑOLA (22-a edición). Real Academia Española. S.L.U. Espasa Libros, 2001. [Accesat în mai multe rânduri] Disponibil: http://www.rae.es/obras-academicas/diccionarios/diccionario-de-la-lengua-espanola

9. DUMBRĂVEANU, I. *Studiu de derivatologie romanică şi generală.* Chişinău: CEP USM, 2008. 249 p. ISBN 978-9975-70-773-2
10. GONZÁLEZ, M.E. El acortamiento como recurso de formación de palabras en el discurso juvenil. În: S*APIENS: Revistă Universitară de Investigație* (Caracas), 2011, vol.12, no.2 [Accesat: 04.07.2014] Disponibil: http://www.redalyc.org/pdf/410/41030368004.pdf
11. LANG, M. *Formación de palabras en español: morfología derivativa productiva en el léxico moderno,* 4ª edición. Madrid: Ediciones Cátedra. Fuenlabrada, 2009. 323 p. ISBN 978- 84-376-1145-8
12. MARCOS MARIN, F. *Curso de gramática española.* Madrid: 1980, Editorial Cincel. Disponibil: https://www.academia.edu/2502692/Curso_de_gramatica_espanola [Accesat: 04.07.2014]
13. MENZE, C. Carácter nacional y lengua según Wilhelm von Humboldt. În: *Internacional de estudios vascos*, 2003, vol.48, no.1 [Accesat: 04.07.2014] Disponibil: http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/48/48033049.pdf
14. PENA SEIJAS, J. *Formación de palabras, gramática y diccionario.* La Coruña: 1996. [Accesat: 29.07.2014] Disponibil: http://ruc.udc.es/bitstream/2183/5382/1/RL_1-7.pdf
15. PENA SEIJAS, J. *Partes de la morfología. Las unidades del análisis morfológico.* (en *Gramática descriptiva de la lengua española /* Coord. por Ignacio Bosque y Violeta Demonte, Vol. 3, (Entre la oración y el discurso. Morfología). Madrid: Editorial Espasa Calpe S.A., 1999, p.4305-4366. ISBN 84-239-7920-2
16. STEHLÍK, P. *Aspectos problemáticos de la prefijación en español.* Ediciones Muni Press, Masarykova Univerzita. Brno: 2011. [Accesat: 07.05.2014] Disponibil: https://www.academia.edu/3054627/Aspectos_problematicos_de_la_prefijacion_en_espanol
17. VARELA ORTEGA, S. *Morfologia léxica: la formación de palabras*. Madrid: Editorial Gredos, 2005. 128 p. ISBN: 84-249-2740-0

Prezentat la 29.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.98-103

CONSIDERAŢII CU PRIVIRE LA STATUTUL PREFIXOIDELOR ÎN LINGVISTICA CONTEMPORANĂ

Aliona MACARI

Universitatea de Stat din Moldova

Deşi conceptul de prefixoid a fost şi este studiat de numeroşi lingvişti, statutul acestuia rămâne a fi unul foarte controversat, dat fiind poziţia intermediară pe care o ocupă între cuvânt şi afix. În articolul de faţă preconizăm să examinăm definiţiile propuse în lingvistica contemporană pentru acest concept şi să stabilim criteriile de identificare a prefixoidelor.

Cuvinte-cheie: *prefixoid, morfem, formant prefixoidal, element formativ, productivitate derivaţională, criteriu etimologic, autonomie, vocală de legătură, regularitate derivaţională.*

REFLECTIONS ON THE STATUS OF PREFIXOIDS IN CONTEMPORARY LINGUISTICS

Although the concept of prefixoid was and is studied by many linguists, his status remains very controversial, since it occupies an intermediate position between word and affix. In this article, we expect to examine some definitions of this concept in contemporary linguistics and to establish criteria for identifying prefixoids.

Keywords: *prefixoid, morpheme, combining form, formative element, derivational productivity, etymological criterion, autonomy, linking vowel, derivational regularity.*

Prefixoidarea reprezintă un procedeu foarte productiv de formare a cuvintelor noi în limba franceză, dar şi în alte limbi romanice. Acest lucru a fost remarcat de numeroşi lingvişti, printre care şi derivatologul Ion Dumbrăveanu, care, în urma analizei procedeului de formare a cuvintelor cu ajutorul prefixoidelor în limbile romanice, constată ponderea considerabilă a construcţiilor cu formanţi prefixoidali, ce constituie în medie 54,78% din numărul total al derivatelor prefixale analizate [8, p.171].

Formanţii prefixoidali de tipul *angio-, auto-, cryo-, entéro-, ferro-, hémo-, immuno-, lipo-, micro-, nano-, neuro-, ostéo-, psycho-, stéréo-, télé-, thermo-, vaso-, xéno-* etc. în neoformaţii, precum *angiospasme, autocaravane, cryoapplication, entérosoluble, ferroélasticité, hémocompatible, immunocompétence, lipovaccin, microcontexte, nanopénétration, neuropathologie, ostéopraticien, psychomotricité, stéréonumérisation, téléalarme, thermocolorer, vasodilatateur, xénodiagnostic,* continuă să suscite intersul lingviştilor datorită statutului lor ambiguu şi controversat. Este vorba, în primul rând, de multitudinea de denominaţii pe care aceşti formanţi o capătă în literatura de specialitate. Astfel, ei sunt numiţi ***prefixoide*** (G.Cincilei, I.Dumbrăveanu, N.Cuciuc, Н.Шанский, Б.Бартков), ***pseudoprefixe*** (V.Vascenco, F.Dimitrescu, B.Pottier), ***semiprefixe*** (М.Степанова, В.Григорьев), ***confixe*** (A.Martinet, Radimský, R.Kocourek), ***elemente de compunere*** (F.Hasan), ***elemente de recompunere*** (H.Mittérand), ***interfixe*** (M.Arrivé), ***combining forms*** (L.Bauer, З.Комолова), ***neoclassical elements*** (I.Plag, F.Villoing), ***neoclassical stems*** (A.Lüdeling), ***neoclassical roots*** (A.Spencer), ***non-native roots*** (G.Booij), ***bound words*** (N.Fabb), ***semiparole*** (S.Scalise), ***mots-préfixes*** (M.D. Picone), ***quasi-lexèmes*** (M.Paillard), ***quasi-morphèmes*** (J.Touratier), ***archéoconstituants*** (D.Corbin), ***constituants néoclassiques*** (G.Dal, D.Amiot), ***éléments de formation*** (F.Namer).

Acest fapt se confirmă, de asemenea, la o simplă analiză a înregistrării acestor formanţi în dicţionare. Astfel, investigarea mai atentă a unei serii de dicţionare de limbă franceză ne permite să conchidem că nici lexicografii nu au o părere unanimă asupra statutului acestor elemente de compunere. Aşadar, examinarea unor formanţi, precum *audio-, ciné-, bio-, éco-, cyber-, méga-, micro-, vidéo-* etc. în dicţionarele *Le Nouveau Petit Robert 2008, Le Robert Brio, Le Trésor de la Langue Française informatisé* şi *Le grand Dictionnaire Terminologique,* ne-a permis să constatăm că aceştia sunt denumiţi *élément* în primele două dicţionare, *élément préfixal* sau *élément formant* în cel de-al treilea şi *préfixe* în cel din urmă dicţionar, ceea ce confirmă încă o dată statutul lor ambiguu şi controversat.

Anume lingvistul italian B.Migliorini propune pentru prima dată termenul **afixoid** (**prefixoid** sau **sufixoid** în dependenţă de poziţia pe care o ocupă în cuvânt) pentru a pune în evidenţă asemănarea unui grup de elemente de compunere cu afixele şi participarea lor la procesele derivaţionale [apud 10, p.71]. Acest termen a fost adoptat în special de lingviştii autohtoni (G.Cincilei, I.Dumbrăveanu, N.Cuciuc), dar şi de cercetătorii ruşi (Н.Шанский, Б.Бартков), cu scopul de a delimita o categorie de elemente cu statut intemediar în limbă.

Astfel, afixoidul este definit drept „expresie a unui sincretism morfologo-derivaţional, în care categoria morfologiei, rădăcina, se identifică în plan funcţional cu o categorie neadecvată de formare a cuvintelor, cu afixul" [21, p.116]. Cercetătoarea N.Cuciuc consideră **afixoidul** „un temem ce se caracterizează prin potenţă derivaţională pe verticală (axa paradigmatică), situat în antepoziţie sau postpoziţie în structura sintemică a termenului" [3, p.26]. Lingvistul Н.Шанский califică **afixoidele** drept morfeme de tranziţie. Pe de o parte, aceştia sunt formanţi „cu o semantică foarte abstractă, apropiată de semnificaţia derivaţională a afixelor" [22, p.257]. Pe de altă parte, afixoidele „continuă totuşi să rămână şi să fie concepute drept morfeme radicale sau teme, păstrând legăturile lor genetice şi semantice cu rădăcinile respective" [Ibidem, p.258]. Savantul concluzionează că „afixoidele se prezintă ca atare numai atunci şi până în momentul când ele se întrebuinţează şi ca morfeme radicale şi ca morfeme afixale" [Ibidem, p.259]. Derivatologul I.Dumbrăveanu defineşte **afixoidele** drept „morfeme radicale inseparabile (cu excepţia celor tradiţionale) de origine livrească cu statut lingvistic dublu, care depinde de nivelul de analiză a unităţilor morfologice (sau tememice) segmentabile ce conţin formanţi „oidali". În plan morfologo-semantic, afixoidele „[...], sunt morfeme radicale sau radixoide inseparabile, care intră în componenţa compozitoidelor şi a compuselor livreşti propriu-zise. În plan derivaţional, afixoidele reprezintă nişte morfeme afixale culte, care pot contracta raporturi derivaţionale cu cuvinte (baze derivative) autonome (în sincronie) şi pot forma derivate, care ţin de anumite categorii – sufixale sau prefixale" [8, p.56]. Cercetătoarea E.Mincu consideră **afixoidele** drept „elemente de compunere provenite din unităţi autosemantice, care deţin o poziţie intermediară între cuvânt şi afix; statut ce permite beneficierea de caracteristici nominative şi structurale" [13, p.9].

În lingvistica contemporană, elementele formative de tipul *psycho-, cardio-, neuro-, photo-, hydro-, agro-, thermo-, -vore, -cide, -logue* etc. au căpătat o multitudine de denumiri în dependenţă de statutul pe care îl atribuie cercetătorii în cauză acestor formanţi.

Deşi foarte rar, aceştia sunt calificaţi de unii lingvişti drept **afixe**. Astfel, J.-Ph. Babin plasează formanţii de tipul *psycho-, radio-, -mètre, -vore* în rândul prefixelor şi sufixelor de origine greacă şi latină [2, p.81], motivându-şi opinia prin faptul că „numeroase cuvinte care în lingvistică sunt considerate complexe nu au acest statut la nivel psihologic, dat fiind că vorbitorii, neavând cunoştinţă de cauză, nu pot să perceapă diferitele lor elemente compoziţionale" [Ibidem, p.83]. Lingvistul M.D. Picone utilizează termenul **mots-affixes** (**mots-préfixes** şi **mots-suffixes**) pentru a delimita radicalii împrumutaţi, în general de origine greco-latină, de tipul *aéro-, bio-, chrono-, électro-, ludo-, turbo-,* etc. sau *-fuge, -scope, -stat, -phone* etc. care au devenit în limba franceză componente cu valoare prefixală sau sufixală. El relevă faptul că acest tip de creaţie lingvistică este pe larg utilizat în neologie, datorită „calităţilor sale sintetice: forma sa compactă, ordinea sa de determinare regresivă cvasi-universală" [17, p.154].

Uneori, în literatura de specialitate întâlnim şi termenul **pseudoafix**. Astfel, lingvistul V.Vascenco pune în evidenţă dubla natură a pseudoafixelor: „legătura genetică cu un radical sau altul şi tendinţa de a se apropia din punct de vedere funcţional de elementele derivative" [19, p.66]. Savantul I.Iordan, vorbind despre cuvintele formate cu pseudoprefixe, cărora le atrage o atenţie deosebită, este de părere că ele „fac trecerea de la prefixe la compuneri" [11, p.318].

Lingvistul francez André Martinet pune în circulaţie termenul **confix**, care participă la formarea sintemelor confixate de tipul *herbivore, polychrome, psychologue*, constituite din două moneme conjuncte („monèmes non libérables") şi care formează o clasă deschisă [12, p.243].

Şi lingviştii italieni remarcă existenţa în limbă a unor „forme legate care au un statut incert între cuvinte şi afixe" [18, p.269]. Se propune de a denumi elementele în cauză cu apelativul **semiparole** şi de a le considera o categorie aparte de unităţi lexicale, care sunt productive din punct de vedere sincronic în toate limbile europene şi care contribuie în special la formarea cuvintelor noi din limbajele terminologice [Ibidem, p.271].

În lingvistica germanică sunt pe larg răspândiţi termenii **combining forms, neoclassical stems, neoclassical roots, non-native roots** sau **bound words** pentru a denumi elementele de origine clasică (greacă sau latină), utilizate la formarea compuselor neoclasice. Efectuând o trecere în revistă a elementelor respective, cercetătoarea З.Комолова ajunge la concluzia că corpusul de morfeme cu apelativul **combining forms** constituie un grup numeros şi eterogen [20, p.65-69]. Lingvistul L.Bauer face distincţie între **initial combining forms** şi **final combining forms** pentru a pune în evidenţă locul pe care aceste elemente îl ocupă în cadrul cuvântului [3, p.213-216].

Termenul **element de compunere** se bucură şi el de o răspândire vădită în literatura de specialitate [9, p.19] şi este utilizat în mod particular pentru a accentua participarea acestora la formarea cuvintelor compuse (sa-

vante sau neoclasice). În acest scop, lingviştii francezi folosesc apelativul **constituant néoclassique**, care se distinge prin două proprietăți esențiale [6, p.96]:

- forma sa este omomorfă cu cea a etimonului său de origine greacă sau latină;
- acest element nu are funcționare autonomă în limba țintă.

Lingvistul italian C.Iacobini face referință la **elementele formative**, care se impun în limbă ca elemente conjuncte ce nu pot funcționa autonom în cadrul unei fraze, dar sunt utilizate doar în componența unui cuvânt compus [10, p.69].

Ținem să menționăm că în ceea ce ne priveşte, vom prelua de la cercetătorul italian termenul generalizator de **element formativ** pentru a denumi toți formanții de origine greco-latină cu statut particular în limbă, indiferent de locul pe care îl ocupă aceştia în cadrul unui cuvânt. Însă, pentru elementele ce apar în poziție inițială vom adopta termenul **prefixoid**, care s-a înrădăcinat în lingvistica autohtonă şi care ni se pare cel mai potrivit şi mai adaptat cercetării noastre.

În această ordine de idei, considerăm că merită interesul nostru şi interpretarea foarte detaliată cu privire la formanții „oidali" ai lingvistului autohton G.Cincilei, care consideră **afixoidele** drept „categoria de morfeme intermediare între rădăcini (radicali) şi afixe" [21, p.95]. În efectuarea analizei categoriilor ierarhice ale afixoidelor, lingvistul desprinde o subcategorie afixoidală, pe care o denumeşte **radixoid**. În opinia autorului, radixoidul e o temă cu un grad slab de divizare morfemică, pierzându-şi într-atât motivarea, încât poate fi clasificată ca radical. **Prefixoidul**, din contra, reprezintă un element de derivare, care pe măsura activității derivaționale crescânde pierde unele particularități caracteristice rădăcinilor şi capătă unele proprietăți tipice prefixelor. Astfel, lingvistul consideră afixoidele drept afixe în potență, iar radixoidele – rădăcini în potență [Ibidem, p.97]. Gr.Cincilei divizează afixoidele în şase subcategorii [Ibidem, p.101-108].

În prima subcategorie lingvistul include formanții de tipul *porte-* (*portefeuille, porte-avions, porte-bonheur, porte-bouquet* etc.). Aceştia sunt considerați afixoide, deoarece se caracterizează, pe de o parte, prin regularitatea apariției lor în cuvinte de acelaşi tip, iar, pe de altă parte, au rolul de clasificatori, ceea ce îi apropie de afixe.

A doua treaptă în categoria afixoidelor o ocupă formanții de tipul *demi-* (*demi-cercle, demi-mal, demi-soeur* etc.). Aceşti formanți pot exista în formă liberă (ex.: *une heure et demie*), dar, în acelaşi timp, cuvintele cu formanții de tipul *demi-* sunt monotipice, ceea ce-i clasează şi în rândul afixelor.

A treia treaptă în ierarhia afixoidelor o constituie **amfixoidele**, adică formanții ce au o poziție instabilă, caracterizându-se prin regularitate atât în prepoziție, cât şi în postpoziție (ex.: *thermostat, homéotherme, graphologue, pantographe* etc.).

În cea de-a patra subcategorie G.Cincilei plasează rădăcinile greco-latine de tipul *-crate, -phobe, prim(o)-, déci-*, precum şi radixoidele *-culteur, -gamie,* care se utilizează numai în prepoziție (ex.: *primogéniture*) sau numai în postpoziție (ex.: *démocrate*). Astfel, aceste elemente se raportează numai la prefixoide sau numai la sufixoide.

Cea de-a cincea treaptă este constituită de radixoidele cu o divizare morfologică minoră de tipul *-asthénie, -atélie, -ectomie* etc. Rădăcina acestora se foloseşte într-o singură poziție, numai cu un sufix. Rădăcina e percepută ca purtător al semnificației lexicale a afixoidului, iar sufixul (*-ie*) are funcția de clasificator, indicând genul feminin al substantivelor (ex.: *neurasthénie f*, *gastrectomie f*, *métallurgie f* etc.)

Pe ultima treaptă a afixoidelor lingvistul plasează rădăcinile greco-latine, ce se disting prin regularitate şi unipoziționalitate în cadrul compusului (ex.: *bibliothèque, verboïde, allophone, vice-président, isotope, macromolécule, ovoculture* etc.). Aceşti formanți se deosebesc de afixe prin posibilitatea de a interacționa şi de a forma noi cuvinte (ex.: *éo-cène, ov-oïde*) şi prin prezența în cadrul lor a vocalei de legătură (-o-/-i-).

După cum consideră însuşi autorul [21, p.109], această descriere nu poate fi considerată exhaustivă, iar frontierele între subcategoriile afixoidelor nu sunt rigide. Deşi nu insistă asupra diferențierii derivării afixoidale într-o categorie separată, diferită de compunere, lingvistul totuşi consideră necesar de a preciza că acest procedeu constituie lanțul de legătură între compunerea morfologică şi derivarea afixală [Ibidem, p.114].

Făcând o analiză a clasificării afixoidelor realizate de savantul G.Cincilei, derivatologul romanist I.Dumbrăveanu consideră că formațiile cu afixoide, care se situează pe prima treaptă a scării ierarhice, sunt „cuvinte compuse din punctul de vedere al structurii lor morfemice, dat fiind că astfel de cuvinte conțin radicali liberi (în sincronie)". Însă, din punctul de vedere al analizei derivaționale, „astfel de formații înclină mai mult spre derivate, deoarece le este caracteristică o înaltă regularitate derivațională, unipoziționalitate şi reproductibilitate în formații stereotipice" [7, p.286].

Dacă e să ne referim la **criteriile de identificare** a elementelor formative în general şi a prefixoidelor în particular, nici aici părerile lingviştilor nu sunt unanime.

Unul din criteriile de bază care este luat în calcul la calificarea tememelor drept prefixoide este **criteriul etimologic**. Astfel, în categoria formanţilor prefixoidali vor fi incluşi constituenţi care îşi au originea în una din limbile clasice, latina sau greaca. Aşadar, vor fi considerate prefixoide formanţii de tipul *angio-, cardio-, grapho-, hétéro-, leuco-, macro-, néo-, ostéo-, paléo-, pseudo-, psycho-, turbo-, xéno-* (de origine greacă) şi *équi-, maxi-, mini-, audio-, vidéo-* (de origine latină) în construcţii precum *angio-sclérose, cardio-accélérateur, graphotypologie, hétérofilament, leucotoxine, macroenvironnement, néolocalité, ostéocondensation, paléo-parasitisme, pseudo-intégration, psychodépendance, turbo-générateur, xénotransplant* şi *équidimensionnel, maxi-chargeur, minifourgonnette, audiolivre, vidéovente*. Analiza efectuată ne permite să constatăm că formanţii de origine greacă prevalează cantitativ asupra celor de origine latină. Dar, pe lângă elementele formative de origine greacă şi latină, în limba franceză sunt atestate sinteme care conţin formanţi cu statut similar cu cel al prefixoidelor, dar care reprezintă forme trunchiate ale unor lexeme de origine franceză. Astfel, vom numi **neoprefixoide** formanţii de tipul *euro-* (de la *Europe*)*, cyber-* (de la *cybernétique*), *ciné-* (de la *cinéma*), *éco-* (de la *écologie*), *auto-* (de la *automobile*), *publi-* (de la *publicité*), *narco-* (de la *narcotique*), *pétro-* (de la *pétrole*), *photo-* (de la *photographie*), *socio-* (de la *social*), *télé-* (de la *télévision*) etc. şi vom plasa formaţiile care le conţin precum *euro-intégration, cybernéologisme, cinécité, écocivisme, auto-école, publipostage, narcotrafiquant, pétrodollars, photocomposition, socioculturel, télédiffusion* în cadrul formaţiunilor prefixoidale.

Elementele formative au un **conţinut semantic concret**, deoarece provin de la cuvinte autonome în limbile sursă din categoria substantive, verbe, adjective. Cercetătoarele franceze D.Amiot şi G.Dal vorbesc despre „lexematicitatea acestor elemente în limbile sursă (greacă sau latină)" [1, p.323]. Astfel, vor fi considerate elemente formative tememele de tipul *hydro-, chrono-, cardio-, angio-* etc. care provin de la substantive, *philo-, -vore, -cide* etc. care provin de la verbe şi *micro-, équi-, immuno-* etc. care provin de la adjective în formaţii, precum: *hydro-électricité, chronophotographie, cardiorespiratoire, angiofluorographie, philorusse, budgétivore, insecticide, micromolécule, équidimmensionnel, immunotransfusion*. F.Namer califică conţinutul semantic al acestor constituenţi drept unul de tip denotativ, independent din punct de vedere semantic şi care poate fi uşor identificat din punct de vedere ontologic (**lith :* pierre, **péd :* pied, **hépat :* foie) [15].

Un alt aspect cu referire la prefixoide ţine de **autonomia** acestora. Deşi au un conţinut semantic destul de concret, acestea nu pot fi utilizate în mod independent, adică sunt lipsite de autonomie sintactică. Ele nu sunt utilizate decât în construcţii morfologice [14, p.317], de aceea unii lingvişti le califică drept « bases non autonomes » [4, p.181]. Totuşi, putem constata lexicalizarea unui şir de elemente formative, care sunt utilizate în limba franceză în calitate de lexeme autonome, făcând parte în special din categoria substantive, ca de exemplu: *la télé, l'auto, la biblio, la philo, le micro, la vidéo, la radio, l'audio, la cardio*, *la magnéto* etc.

În context fonologic, se remarcă de obicei **prezenţa vocalei de legătură** între elementele componente. Este vorba despre vocalele ***-o-***, atunci când formantul prefixoidal este de origine greacă (ex.: *alloplastique, orthoimplant, phonocapteur, trombogenèse, etc.*) şi ***i-***, dacă elementul formativ este de origine latină (ex.: *piscivégétarien, miniblogue, maxidiscompte, équidistance*). Dar vocala de legătură *o-* este mai des utilizată decât elementul relaţional *i-*, chiar şi în cazul când elementele formative sunt de origine latină, precum în exemple de tipul *immunocompétence*, *stéréochimie, vidéoconférence*, dar şi în cazul formanţilor prefixoidali de origine franceză, ca de exemplu *europarlementaire, chimiothérapie, afro-brésilien, franco-canadien*. Totuşi, putem atesta şi alte vocale, precum ***a-*** (ex.: *aqualaboratoire, tétrachromatisme, mégacéphalie*) *,* ***-é-*** (ex.: *télé-affichage, cinécafé*) *sau* ***y-*** (ex.: *tachypsychique, oxycellulose, brachythérapie*). Aceste elemente sunt numite de către G.Cincilei tememe structemice (структемные тface) [21, p.75], iar I.Dumbrăveanu le califică drept structeme [8, p.55]. Anume elementele de legătură şi constituie o barieră împotriva acţiunii asimilatoare ce se răsfrânge asupra tememelor care intră în contact cu sufixele-categorizatoare sau cu desinenţele [21, p.113].

Un alt criteriu de identificare a formanţilor prefixoidali se referă la faptul că o mare parte din aceştia sunt utilizaţi cu precădere în **vocabularele tehnice şi ştiinţifice** (ex.: *mammoplastie, picobulle, nanofluidique, électrooptique*). Dar, actualmente se remarcă tot mai mult folosirea lor şi în limbajul uzual (ex.: *téléachat, micro-expérience, néo-féminisme, thermoéconomie, psychoaffectif*), în special a formaţiunilor ce au la bază neoprefixoide (ex.: *cybercafé, éco-responsable, photocopie, eurodéputé, bioproduit*).

Un criteriu important ţine de **poziţia** elementelor formative şi de **proprietăţile combinatorii** ale acestora în cadrul sintemelor compuse. Astfel, prefixoidele apar de obicei în poziţia iniţială a unui cuvânt, ca în construcţii de tipul: ***rétro****capital,* ***auto****alimentation,* ***micro****cristallin,* ***psycho****criminologue,* ***nano****émulsion,* ***mono****calibre,* ***stéréo****régularité,* ***télé****assistance*, etc. Dar poate fi atestat un număr restrâns de formanţi, care apar fie în poziţia iniţială, fie în cea finală a unui sintem (ex.: ***litho****genèse* şi *aéro****lithe***; ***hydro****glisseur* şi *hypochlor****hydrie***; ***derma-***

to*fibrome* şi *pachy****derme***; ***patho****psychologie* şi *névro****pathe***; ***stomo****thérapeute* şi *trachéo****stomie***; ***techno****fibre* şi *zoo****technie***). Savantul G.Cincilei le numeşte amfixoide şi susţine că ele constituie aproximativ 14% din numărul total al formanţilor afixoidali [21, p.112].

Un ultim criteriu de identificare a elementelor formative, în general, şi al prefixoidelor, în particular, ţine de **productivitatea derivaţională** a acestora. Motivul de bază al productivităţii formanţilor prefixoidali este acela că „permite a denota cu univocitate un semnificat, mediind combinaţiile unor reguli morfologice transparente" [16, p.130]. Această trăsătură distinctivă a prefixoidelor a fost remarcată de mai mulţi lingvişti, printre care V.Vascenco, F.Dimitrescu, I.Dumbrăveanu, З.Комолова etc. Însuşirea în cauză a elementelor formative este în strânsă legătură cu conceptul de **regularitate derivaţională**. Astfel, savantul G.Cincilei consideră această trăsătură drept criteriu esenţial în identificarea categoriei afixoidelor şi defineşte afixoidul drept „o rădăcină sau un radixoid care se caracterizează prin regularitate derivaţională" [21, p.99-100]. Anume acest criteriu şi este comun pentru toate subcategoriile clasificării afixoidelor propuse de renumitul lingvist [Ibidem, p.115]. Aceeaşi opinie este împărtăşită şi de cercetătorul rus Н.Шанский, care consideră că „anume regularitatea reproducerii morfemelor radicale în cuvinte de acelaşi tip le-a şi transformat în morfeme intermediare" [22, p.258].

În concepţia cercetătoarei D.Corbin, sunt identificate două criterii cu referire la noţiunea de productivitate: unul ***cantitativ*** care se referă la bazele şi la sintemele produse în urma aplicării regulilor de construire a cuvintelor şi altul ***calitativ*** care ţine de regularitatea cuvintelor derivate produse sau de numărul mic de constrângeri în cazul omiterii regulilor [4, p.176-177]. Astfel, noţiunea de productivitate desemnează în acelaşi timp „**regularitatea** producerii regulii, **disponibilitatea** afixului, adică, mai exact, posibilitatea de a construi derivate neatestate, de a acoperi lacunele lexicului atestat şi **rentabilitatea**, adică posibilitatea de a se aplica unui număr mare de baze şi/sau de a produce un număr mare de derivate atestate" [Ibidem, p.177].

Un alt aspect la fel de important cu referire la noţiunea de productivitate îl constituie, în opinia lingvistului I.Dumbrăveanu, determinarea diferitelor grade de productivitate derivaţională. Astfel, pot fi distinse patru grade de productivitate a formanţilor: „de productivitate înaltă, productive, puţin productive şi neproductive" [8, p.78]. În studiul nostru am atestat formanţi prefixoidali de tipul *éco-, bio-, micro-, cyber-* etc. care se bucură de o productivitate înaltă (formează în jur de 100 de neoformaţii şi mai mult), la fel prefixoide productive, precum *cardio-, photo-, électro-* etc. cu până la 50 de formaţii construite, apoi elemente formative puţin productive (cu până la zece sinteme produse) de tipul *dermato-, angio-, entéro-, crypto-* etc. şi formanţi prefixoidali neproductivi, precum *entomo-, ergo-, flori-, actino-, arbori-, dactylo-, oro-, plani-*.

În concluzie, ţinem să menţionăm că vom adopta opinia savantului I.Dumbrăveanu, care consideră logică utilizarea termenului de afixoid doar în cazul când formantul se combină cu o bază derivativă autonomă în sincronie. Astfel, „se înlătură contradicţia cu privire la existenţa unei eventuale posibilităţi de a forma derivate ce ar conţine în exclusivitate afix(oid)e" [8, p.56]. În situaţia când acesta întră în raporturi derivaţionale cu un alt element neautonom, credem că este necesar de a utiliza termenul de element formativ. Aşadar, vor fi considerate prefixoide formanţii de tipul *angio-, éco-, neuro-, pyro-, gastro-, phyto-* în construcţii precum ***angio****spasme,* ***éco****citoyen,* ***neuro****chirurigien,* ***pyro****câble,* ***gastro****caméra,* ***phyto****climat* şi sufixoide formanţii de tipul *vore, -logue* în formaţii precum *budgéti****vore****, urgento****logue****, futuro****logue***, dar în construcţii de genul ***angio****graphe,* ***éco****cide,* ***neuro****gène,* ***pyro****mane,* ***gastro****cèle,* ***phyto****lithe, frugi****vore****, pédo****logue****, sino****logue*****,** toate aceste teme vor fi clasate în categoria elementelor formative.

Bibliografie:

1. AMIOT, D., DAL, G. Integrating Neoclassical Combining Forms into a Lexeme-Based Morphology. In: G.Booij et al. (eds.). *On-Line Proceedings of the Fifth Mediterranean Morphology Meeting (MMM5)*, Fréjus 15-18 September, University of Bologna, 2007, p.323-336. [Accesat: 14.07.2008] Disponibil: http://mmm.lingue.unibo.it
2. BABIN, J.-P. *Lexique mental et morphologie lexicale*. Bern/Berlin/Frankfurt: Peter Lang SA, 1998. 262 p. ISBN 978-3-906765-10-5
3. BAUER, L. *English word-formation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. 326 p. ISBN 0-521-28492-9
4. CORBIN, D. *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique*. Lille: Presses universitares de Lille, 1991, 2 vol.937 p. ISBN 2-85939-402-8 (vol.1), ISBN 2-85939-401-X (vol.2)
5. CUCIUC, N. *Afixoidarea şi determinologizarea în limbajul medical francez*. Iaşi: Cugetarea, 2000. 240 p. ISBN 973-99445-2-3
6. DAL, G., AMIOT, D. Composition néoclassique en français et ordre des constituants. En: D.AMIOT, ed. *La composition dans une perspective typologique*, Arras: Artois Presses Université, 2008, p. 89-113.

7. DUMBRĂVEANU, I. Controverse privind statutul unor entităţi glotice intermediare. In: *Analele Ştiinţifice ale USM*. Ediţie jubiliară. Seria *Ştiinţe filologice* / Col. de red. Gh.RUSNAC (red.-şef) Chişinău: CEP USM, 2006, p.284-288.
8. DUMBRĂVEANU, I. *Studiu de derivatologie romanică şi generală*. Chişinău: CEP USM, 2008. 250 p. ISBN 978-9975-70-773-2
9. *Formarea cuvintelor în limba română*, Vol.I. *Compunerea*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste Române, 1970. 333 p.
10. IACOBINI, Cl. Composizione con elementi neoclassici. In: M. GROSSMAN, F. RAINER, ed. *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2004, p.69-95.
11. IORDAN, I. *Limba română contemporană*. Bucureşti: Editura Ministerului Învăţământului, 1956. 831 p.
12. MARTINET, A. *Grammaire fonctionnelle du français*. Paris: Didier, 1979. 276 p. ISBN 2-278-03270-4
13. MINCU, E. *Afixoidele în limba română* / Autoreferat al tezei de doctor în filologie. Chişinău, 2007.
14. NAMER, F. *Morphologie, lexique et traitement automatique des langues: l'analyseur DériF*. Paris: Lavoisier, 2009. 448 p. ISBN 978-2-7462-2363-9
15. NAMER, F. *La Morphologie Constructionnelle du Français et les Propriétés Sémantiques du Lexique: Traitement Automatique et Modélisation*. Mémoire présenté dans le cadre de l'habilitation à diriger des recherches, Université de Nancy 2, 2005. [Accesat: 19.08.2008] Disponibil: www.univ-nancy2.fr/pers/**namer**/Publis/HDR_Fiam.pdf
16. PESA MATRACKI, I. Linee di tendenza nella formazione delle parole nell'italiano contemporaneo. În: *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*. LI (2006 (recte 2007)), p.103-146. [Accesat: 17.07.2009] Disponibil:www.hrcak.srce.hr/file/15875
17. PICONE, M.D. L'impulsion synthétique: le français poussé vers la synthèse par la technologie moderne. En: *Le français moderne*, 1991, no.2. Paris: Conseil International de la Langue Française, p.148-163. ISSN 0015-9409
18. SCALISE, S. *Morfologia*. Bologna: il Mulino, 1994. 331 p. ISBN 88-15-04500-7
19. VASCENCO, V. *Probleme de terminologie lingvistică*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1975. 180 p.
20. КОМОЛОВА, З.П. К вопросу о морфемах со словарной пометой combining form. В: *Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку* / Отв. ред. П. М. КАРАЩУК. Владивосток: ДВГУ, 1978, с.65-69.
21. ЧИНЧЛЕЙ, Г.С. *Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры (морфема, монема, темема)*. Кишинёв: Штиинца, 1975. 222 с.
22. ШАНСКИЙ, Н.М. Аффиксоиды в словообразовательной системе современного русского литературного языка. В: *Исследования по современному русскому языку* / Отв. ред. Т.П. ЛОМТЕВ, А.А. КАМЫНИНА. Москва: Издательство Московского университета, 1970, с.257-271.

Prezentat la 9.06.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.104-107

NEW TENDENCIES AND PECULIARITIES IN THE FORMATION OF ACRONYMS IN MODERN ENGLISH

Dumitru MELENCIUC

Moldova State University

The evolution of acronyms is often accompanied by a metasemiotic usage. Names of institutions and organizations are chosen to sound more attractive. Internet users actively contribute in forming new abbreviations, including acronyms and bachronyms. Languages are subject to two contrary tendencies: improvements of means of speech, linguists support diversification and renovation of suggestive and emotional possibilities of language expressivity. The principle of discourse economy implies the reduction of linguistic units to the minimal space and time dimensions of the presented text, pragmatic exigency characteristic to modern times. We observe the process of abbreviation of various abridged units having a pragmatic character, expressing as much information in as little space and time possible. Abbreviations are used to codify linguistic information for the optimization of communication.
Keywords: *Acronym, backronym, metalinguistic unit, abbreviation of abbreviations, metasemiotic usage.*

TENDINȚE ŞI PARTICULARITĂȚI NOI ÎN FORMAREA ACRONIMELOR ÎN LIMBA ENGLEZĂ CONTEMPORANĂ

Se întreprinde o analiză a fenomenelor lingvistic şi extralingvistic în formarea acronimelor, numărul cărora creşte vertiginos în limba engleză. Există dicționare ce conțin de la sute de mii până la câteva milioane de acronime (mai ales în dicționarele plasate pe Internet) [8]. O bună parte din aceste lexeme sunt create şi propuse ca unități lexicale potențiale, însă nu toate vor fi acceptate în procesul de comunicare oficial. Un număr mare de abrevieri au fost şi sunt permanent create cu contribuția participanților la comunicarea prin Internet. Multe abreviaturi, inclusiv acronimele şi bacronimele, fac parte din argoul folosit în comunicarea prin Internet, cu conținut umoristic, colocvial etc.
Cuvinte-cheie: *acronim, bacronim, unitate metalingvistică, abrevierea abreviaturilor.*

The term *acronym* comes from the Greek (akros - *tip*, and *anyma* - name) and had not been coined until 1943. The combination *toracronym* is a blending of *Torah* and *acronym***.** A Hebrew word that expresses a particular idea, and whose letters were initially chosen to form an acronym for word combinations expressing very important ideas. Here are some examples: ADAM (the Hebrew word for 'human being'; derived from *adamah***,** ground, from which man was created – spelled *alef, daled, mem*) from *Eifer* [ash/dust], *Dam* [blood], *Marah* [bile]; YISRAEL is another acronym coming from the Hebrew word meaning *to prevail over the Divine* - and spelled *yud, shin, reish, alef, lamed*); *the Children of Israel – called Yisrael*, the initials coming from *Yeish Shishim Reebo Osiyos LaTorah* [15]. The use of acronyms in various functional styles is often accompanied by a metasemiotic and even humorous effect. Names of institutions, organizations, etc. are chosen to sound more attractive and produce an impact on people. The subjective character in their formation is increasing in the fields of science, politics, economy, social life and especially in internet where we observe a process of compiling dictionaries of acronyms and abbreviations [8]. Internet users contribute with new acronyms and bachronyms [10]. Unusual compressed units come into being, jovial, euphonic, recognizable in form, related to some well-known names, people would get interested in the object or phenomenon they represent. Names of companies, organizations, associations, programs, projects, etc. may intentionally correspond to well-known historical persons, constellations, continents, cities, deities, social-political movements, natural phenomena, etc, making the compressed terms more attractive. The process of lexicalization of acronyms takes place on the basis of words existing in the vocabulary. Acronyms may be intentionally chosen so to form certain associations. Such nouns may function as personified metaphors, sometimes producing a humorous effect. ADAM – Advanced Data Management System (Acronym). Adam – the first of the world (lexicalized proper noun). EDGAR – Electronic Gathering Analyses and Retrieval System Edgar – male name. EDIC – Engineering Data Identification and Control. Edic – male name. HERMES – Higher Education Resource Materials. Education and Service. Hermes – God in Ancient Greek. CHEOPS – Chemical Operation System. Cheops – name of pharaoh in Ancient Egypt. ISIS – Independent School Information Service. Isis – Goddess in Ancient Egypt. IDA – International Development Abstracts. Ida – female name. There are some different examples which confirm the fact of intentional use of this or that proper name [8].

Double compression of abbreviations (or abbreviation of abbreviations) is an example of discourse economy. *Laser* in about 500 word combinations may be and is often re-abridged. Thus, in "Acronyms and Initialisms Dictionary" [7, p.26] we find: LIF – Laser Interference Filter; LFL – Laser Flash Lamp; LID – Laser Intrusion Detection; LIED -Laser Initiating Explosion Devise. In other dictionaries we find some more (16): LMI – Laser Microfilming, Inc., LVIS – Laser View data Information Service. The acronym *laser* here is further compressed as a component part of new abbreviated lexical units. Such examples we find in various publications. In the internet NATO Textbook ([13] we find 68 abbreviations with letter N representing to NATO, like in SNLC Senior NATO Logisticians' Conference;. In some examples there are 2 compressed abbreviations. STC SHAPE Technical Centre SHAPE (Supreme Headquarters Allied Powers in Europe); NACMO = NATO ACCS (Air Command and Control System) Management Organization; NAPMA = NATO Airborne Early Warning and Control (AEW&C) Programme Management Agency [13]. Thus in the following abridged units the letter N corresponds to NATO: MNC, NAADC, NAAG, NAC, NACMA, NACMO, NACOSA, NADC, NADEFCOL, NADGE , NAEW&C, NAEWF, NAFAG, NAHEMA, NAMEADSMA, NAMFI, NAMMA, NAMMO, NAMP, NAMSA, NAMSO, NAPMA 2 acronyms are abridged here (NATO Airborne Early Warning and Control -AEW&C), NAPMO, NAPR (p.419), NATMC, NAU, NCARC NCCIS, NCISS, NC3A (NATO Consultation, Command and Control Agency) NC3B (NATO Consultation, Command and Control Board, NC3O (NATO Consultation, Command and Control Organisation), NCS, (p.420), NDC, NDMC, NDMP, NEFMA, NEFMO, NETMO(A), NFR, NHMO (NATO HAWK Management Office), NHPLO, (NATO HAWK Production and Logistics Organisation), NHQC3S, NIAG, NICS, NIDS (p.421), NIMIC, NMA, NMR, NNAG, NOS, NPC, NPLO, NPS, NPSC, NSA, NSC, NSIP, NSLB, NSN, (p.422), NSO, NTG, NUC, ONS, SNLC [13]. In FACES (FORTRAN Automatic Code Evaluation System), FOS (FORTRAN Operating System), FRUGAL (Frugal) – (FORTRAN Rules Used as General Applications) we discover that F is the abbreviation of FORTRAN/Fortran which is a blending of *formulation translation*. While in case of INFOR (Information Network and File Organization; Information-Oriented Language; Information Processing and Operational Research; Institute for Nyttinggorade and Forsknings Resultat; Interactive FORTRAN) - in the last combination FORTRAN is represented not by F, but by FOR. All possible hybrids are found in the language: CoSIRA (Council for Small Industries in Rural Areas). In PIPs (Project Information Packages) – the plural number was preserved in "Packages". While in PLANES (Programmed Language-based Enquiry System) *Language-based* is reduced only to LAN – a clipping in order to get a specific acronym. [16] Most of the acronyms are created to resemble a certain existing word, for the reader to identify it, express some metasemiotic connotations, making it more attractive.

Homonymous combinations. Analyzing the most voluminous Internet Acronym Dictionary we discover a high number of homonyms of many abridged units: AA – 3396 definitions, AB – 3195, ABE – 318; AC – 6701, 27 ACRONYM definitions, ACROSS – 21, ACRA – 205, ACT – 2223, ADA – 956, BABA – 187, CAN – 867, CAP – 3143, CAT – 2044, CATS – 1180; LAB – 340, CIA – 98, DA – 917, DIG – 26, LASER – 137, LASE – 58, MP – 592, SAC – 290. RAPID – 32, POD – 105, POM – 77, POP – 107, ORION -7, etc. [8; 7, 36-38] LB may correspond to: laser beacon, laser beam, laser blanking, laser bomb, laser bonding, laser burst [ibidem]. **Metaphorical homonymy** is flourishing in all the functional styles of the English language and this is being borrowed into other languages, including the method of formation of humorous slang backronyms, etc. Plenty of acronyms homonymous to the existing units may be intentionally chosen in order to compress information and form certain emotional associations. Metaphorical homonymy is flourishing in all the functional styles of the English language and this is being borrowed into other languages, including the method of formation of humorous slang backronyms. They may be intentionally chosen to compress information and express certain emotional associations. Taboo words are also used to form acronyms. The term is a portmanteau or a blending and defined as a "reverse acronym" or bachronym [10]. False acronyms are also created. Thus, the distress signal SOS is believed to be an abbreviation for Save Our Ship, Save Our Souls, Survivors On Ship, Swim Or Sink, Stop Other Signals. It was chosen because of the simple Morse code representation: three dots, three dashes, three more dots [10]. Companies or their products may be the target of multiple humorous backronyms: **BMW:** Big Money Works, Bought My Wife, Brutal Money Waster, Break My Window, Break My Windshield, Babbling Mechanical Wench, Beastly Monstrous Wonder, Beautiful Masterpieces on Wheels, Beautiful Mechanical Wonder, Barely Moving Wreck, Big Money Waste, Big Money. Why? Big Money Works, Born Moderately Wealthy, Breaks Most Wrenches, Bring Many Wrenches, Brings Me Women, Brings More

Women, Broken Money Waster, Broke My Wallet, Broken Monstrous Wonder, Bumbling Mechanical Wretch, Blasphemous Motorized Wreck; **BUICK:** Big Ugly Indestructible Car Killer, Big Ugly Imitation Chrome King.[11] **CHEVROLET:** Can Hear Every Valve Rap On Long Extended Trips, Cheap, Hardly Efficient, Virtually Runs On Luck, Every Time, Cracked Heads, Every Valve Rattles, Oil Leaks Every Time, Constantly Having Every Vehicle Recalled Over Lousy Engineering Techniques, Condition Hopeless, Entire Vehicle Relies On Leftover Engine Technology [ibidem]; **FIAT:** Failure in Italian Automotive Technology, Fix It Again, Tony, Fix It All the Time, Found In A Toilet, Feeble Italian Attempt at Transportation [ibidem]. **FORD:** Frigin' Old Rebuilt Dodge, Fix Or Repair Daily, Found On Road Dead, Fast Only Rolling Downhill, First On Race Day, First On Recall Day, Fabricated Of Refried Dung, Fails On Rainy Days, Fantastically Orgasmic Realistic Dream, Fatally Obese Redneck Driver, Fault Of R&D, Finally Obsolete Racing Device, Fireball On Rear Denting, First On Road to Dump, First On Rust and Deterioration, Fix Or Recycle Dilemma, Flipping Over Results in Death, Flipped Over Roadside Disaster, Follow Our Rusty Dogsled, Foot On Road Decelerates, Forced On Reluctant Drivers, Formed Of Rejected DNA, Forwarded Once; Return Denied, Forward Only; Reverse Defective, Forlorn, Old, Ratridden Dustbin, Fork Over Repair Dough, Fouled Out Re-done Dodge, Frequent Overhaul, Rapid Deterioration, Free Or Reduced Drastically, Frequent Opinion: Really Disappointed, Fumes and Odors Readily Detectable, Funny Old Rattling Dump, Forget Out Running Dale (Earnhardt or Jarrett), Features O.J. and Ron`s DNA, Found Out-Right Dangerous, Future Of Racings Delight, (backwards) Driver Returns On Foot, (backwards) Dumb Rednecks Own Fords. [ibidem] **GM:** General Maintenance, Great Mistake, Garbage Motors, Generally Miserable, Grossly Misconceived, Gluteus Maximus, Good Money, Goofy's Manufacturing, Gone Mental [11]. Thus, Ford (the car company founded by Henry Ford) may stand for "First On Race Day" (positive impressions) and "Fix Or Repair Daily" and "Found On Road, Dead" by people not pleased with the product. In the Russian Internet sites we find humorous backronyms made up by Russian speakers: ВУЗ – Выйти Удачно Замуж; ГИБДД (Государственная Инспекция Безопасности Дорожного Движения) – 1. Гони Инспектору Бабки и Дуй Дальше; 2. Государственное Инквизиционное Бюро «Деньги Давай!»; ГПТУ – Господь Послал Тупых Учиться [9]. Most witty and humorous acronyms have been made up and placed in internet sites or blogs by really creative people. Useful lists and even dictionaries are available in the net to be enjoyed and contributions from visitors are accepted. That is why enthusiastic people managed to create a specific acronymic and backronymic metalanguage that gradually may be accepted by the official printed dictionaries of abbreviations. There are 41 abridged lexical units of ACRONYM and ACROMYMS: *A Clever Re-Organization Nudges Your Memory; A Comical Reduction Of Nomenclature Yielding Meaning; A Company Reaching Out to New Youthful Markets; A Completely Random Order Never Yields Meaning; A Concise Recollection Of Nomenclature Yielding Mnemonics; A Concise Reduction Obliquely Naming Your Meaning; A Contrived Reduction Of Nomenclature Yielding Mnemonics; A Contrived Reduction Of Nomenclature Yielding Mostly nonsense; A Crazy Reminder Of Names You Misplaced; A Cross Reference Of Notes Yielding Messages, etc*. [16]. Having analyzed online abbreviations we observe that many internet blogs and dictionaries use and accumulate abridged units belonging mostly to the colloquial stylistic layer, corresponding to various social contexts. For example: *AEAP – As Early As Possible, AFAIC – As Far As I'm Concerned; AFAICS – As Far As I Can See; AFAICT – As Far As I Can Tell; AFAIK – As Far As I Know; AFAIR – As Far As I Remember; ASAP – As Soon As Possible; BABY – Being Annoyed By You; BEG – Big Evil Grin; HAK- Hugs And Kisses; HAND – Have a Nice Day; NATO – No Action, Talk Only; GOK – God Only Knows; HONDA – Hypertensive, Obese, Non-compliant, Diabetic African-American* [12]. We have analyzed a number of colloquial abbreviations which are not classified as offensive slang and having quite a specific emotional connotation. Many of them are not found in the official printed dictionaries, but they exist in the Internet communication used by many people and we should analyze the given metalinguistic units as part of a continuous communication process. Comparing abbreviated lexical units we find out that there exist various approaches and interpretations in defining a variety of metalinguistic units in the field: *shortenings, curtailings, abridgment, abridgement, contractions, telescoping, shortenings, to telescope, abbreviate, curtail, shorten, contract, blend, blendings, fusion, adhesion abbreviations, acronyms, initialisms, abridged words, brachionymy and brachiology are occasionally used* (*brachi-* means *short*), *cutting-down, shorten* [5]. Some of the terms are used to denote exactly the same thing and some others differ. It is a question of the approach to categorization in the field. The existing terms become part of the international vocabulary in the result of the process of globalization. A great number of units are being constantly created

and entering the usage: Cf. the French *apocope, apherese , truncation, siglaison, (acronymy) acronymie, mot-valise, port-manteau, initialisme*, - all of them in scientific sources are united in the generic term *abbreviation.* Lately linguists have often used the term *brachionyme*. In French the terms *brachiology*, *brachiographie* (*Brachiographie* – term of Greek origin registered in 1835), *brachionymie, brachionyme* are actively used. [7, p.5-8]. The meaning of *brahiologie* in Romanian has a narrower meaning than in French, the language it was borrowed from. In Romanian *brahi-* is also mainly used in the field of medicine, for example: *brahial, brahicefal, brahicefalie, brahipod*. Most of these terms have been borrowed from French [4, p.109]. The fact that the new terms *brachiology*, *brachiographie, brachionymie, brachionyme* become more popular in French can be proved by the fact that they are found in more and more linguistic publications. Thus, A. Ceas in his work "Brachiographie et oralité" (1990) quoting from Marie T. Cabre "Terminologie et traduction" [7, p.7-8] gave an exhaustive explanation of the given term. On the other hand the Canadian linguist Marie T. Cabre remarks the notional area of reduction of lexemes, giving a formula: *sigles-initialism-acronyms-abbreviations*. The scholar considers the abbreviation as a particular case of reducing the volume of a lexeme. Lexicographic sources express an ambiguous attitude towards the introduction of terms in the linguistic usage. On the other hand the linguists have started to use the new term not only in French but even in some other languages. "Le Dictionaire de la langue francais" de Pierre Robert (1994) mentions the term *brachiologie* [7, p.8-9). A generalizing term like *brachiologie* in French should help avoid the phenomenon of homonymy, polysemy we come across so often. The creation of abbreviated units and their metalanguage, the compiling of numerous dictionaries in the domain are part of continuous social and linguistic phenomenon. Their existence is due to the important function they have in communication in the globalization process. The increased productivity of abbreviations and shortenings, both in formal and informal styles, is caused by the accelerating tempo of development of the human society and the need to express concisely a permanently increasing amount of information.

Bibliography:

1. ABBYY Lingvo 10, 2004 ABBYY Software Ltd.
2. BAUER, L. *English Word-Formation*. Cambridge, 1984. ISBN 13: 9780521284929
3. CRYSTAL, D. *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. London, 1992. ISBN:0631176527
4. Dicționarul explicativ al limbii române. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", Editura Univers Enciclopedic, 1998. ISBN 073-637-087-x
5. MELENCIUC, D., ZBANT, L., CONSTANTINESCU, O. Peculiarities of Acronyms and Shortenings. ANADIS. In: *Journal of the Discourse Analysis Research Centre*. Suceava: Editura Universității „Ştefan cel Mare", 2008. ISSN 1842-0400
6. MELENCIUC, D. *Comparativistics.* Chişinău: CEP USM, 2003. ISBN 9975-70-210-4
7. MELENCIUC, D. *Peculiarities in the Formation of Abbreviated Lexical Units in Modern English*. Chisinau: Artpoligraf, 2012. ISBN 978-9975-4286-4-4
8. „*Acronym Geek* - Largest Database of Acronyms and Abbreviations" *http://www.acronymgeek.com/*
9. „Бэкроним – Викитака" http://itaka.stv.ru/wiki/Бэкроним
10. „*Backronym – Wikipedia*, the free encyclopedia" *en.wikipedia.org/wiki/Backronym/*
11. Car acronyms. *www.web-cars.com/humor/acronyms.html/*
12. "Emoticon Universe.com Internet Slang/Acronyms" *emoticonuniverse.com/slang/*
13. MANUALUL NATO. 2001. Office of Information and Press. NATO - 1110 Brussels. *www.clr.ro/menu1/manualul%20nato.pdf* ISBN 92-845-0164-4 HB0801ROM © NATO 2001.
14. NATO Glossary of Abbreviations Used in NATO Documents and Publications AAP-15 (2007) *https://www.fas.org/irp/doddir/other/**nato**2008a.pdf/*
15. PARSHAS M. *Of Acronyms, Bacronyms and Toracronyms*. *http://www.torchweb.org/torah_detail.php?id=152*
16. SAWONIAK, H. *New International Dictionary of Acronyms in Library and Information Science and Related Fields*. Munchen, London, New York, Paris, 1976. *books.google.md/books?* ISBN 3110957825

Prezentat la 17.09.2014

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2014, nr.4(74)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.108-112

A DIACHRONIC APPROACH OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Galina BOBEICĂ

Universitatea de Stat din Moldova

It is commonplace now to speak of "one world" and to refer broadly to the interdependence of nations and to the lack of self-sufficiency of even the world's largest and richest countries.

The growth in interest in studies of intercultural communication in recent years has led, on the one hand, to an increasing number of projects focusing on the examination on communication between speakers from different cultural backgrounds in various contexts and across different channels. On the other hand, a number of scholars have, at the theoretical level, reexamined the very basic notions of "language", "culture", and "inter-culture", the main concept in studies of intercultural communication, from various perspectives. The contribution of this article represents this spectrum, beginning with theoretical background, moving on to exploring the interplay between intercultural communication and new technologies, and finally examining intercultural communication across different contexts.

Keywords: *language, culture, intercultural, inter-language, communication, thought, globalization, new technologies, context*.

O ABORDARE DIACRONICĂ A COMUNICĂRII INTERCULTURALE

Este un fapt comun să vorbim despre o „lume unică" şi să ne referim în linii mari la interdependenţa naţiunilor şi la lipsa autosuficienţei celor mai mari şi mai bogate ţări.

În ultimii ani, interesul accentuat faţă de studierea comunicării interculturale a dus, pe de o parte, la un număr în creştere de proiecte axate pe examinarea comunicării între vorbitori provenind din medii culturale diferite, în contexte variate şi prin canale diverse. Pe de altă parte, unii cercetători, la nivel teoretic, au reexaminat din diverse perspective noţiunile esenţiale de „limbaj", „cultură" şi „interculturalism", care constituie concepte de bază în studiile dedicate comunicării interculturale. Contribuţia articolului de faţă reprezintă acest spectru, începând cu premisele teoretice, continuând cu explorarea interacţiunii între comunicarea interculturală şi noile tehnologii şi examinând, în cele din urmă, comunicarea interculturală în diferite contexte.

Keywords: *limbaj, cultură, intercultural, interlingvistic, comunicare, gândire, globalizare, noi tehnologii, context*.

Introduction

The world today is characterized by an ever growing number of contacts resulting in communication between people with different linguistic and cultural backgrounds. This communication takes place because of contacts within the areas of business, military cooperation, science, education, mass media, entertainment, tourism but also because of immigration brought about by labor shortage or political conflicts. In all these contacts, there is communication which needs to be as constructive as possible, without misunderstandings and breakdowns.

Within this new era of pluri-lingual and multicultural societies, one word predominates: globalization. It is associated with the rapid development of communication, new technologies, political or economic reforms and the mobility of people as a new reality. All of these new societal considerations raise complex issues for all nations. These changes also bring new challenges to teachers and educational systems. With the rise of plurilingual and multicultural societies, cultural and religious boundaries are clashing with geographical borders. Cultural representations within and across countries are becoming fluid, changing and unstable. In times where culture seems to be considered as a simple commodity among others in the common market, can institutions such as schools promote social cohesion through education? It seems as though a *third culture*, through television, cinema and the internet, exists above the control of the nations and has created a transnational *languaculture* that accounts for the existence of the same trends, habits and even values in different points of the globe [1, p.221-237]. Consequently, national and ethnic identities have become more permeable and they influence each other. The purpose of this article is to seek out different viewpoints expressed by scholars in reference to the integration of the intercultural communication across time. Firstly, it makes reference to the earliest attempts of defining the intercultural communication and the theoretical advancements that followed up. Secondly, it examines the interplay between intercultural communication and the new technologies. And finally it assesses intercultural communication across different contexts.

This essay explores the development of the original paradigm for intercultural communication and how this paradigm was followed by scholars.

Historical facts

Tracing back the history of interest in studying intercultural communication across time is difficult not only for historical reasons, but for the multiplicity of locations, approaches, and scholarly traditions that can be identified as having had research interest in intercultural communication. One important aspect of research on intercultural communication is exploring the intricate relationship between *language, thought,* and *culture*, the study of which dates back at least to the nineteenth century. Wilhelm von Humboldt, Franz Boas, Edward Sapir, and Benjamin Whorf are prominent scholars who all emphasized the relationship between *language*, *thought*, and *culture*. Humboldt viewed language as expressing the spirit of a nation. He argued that every language is entrenched in a particular worldview, and therefore diversity of languages reflects diversity of thought patterns, driven by different worldviews. This view was later followed and extended by Sapir and Whorf, who believed that differences in the way languages encode cultural and cognitive categories affect the way people think, and this is known as the "linguistic relativity hypothesis". In other words, they argued that linguistic categories influence the language user's perception of the world. This version of the hypothesis became known as the "strong version". The weaker version simply views language, thought, and perception as interrelated. Implicit in this trend is the idea that culture is a cognitive system, which exists in the mind [7, p. 2].

During the 1920s and 1930s a group of American anthropologists worked on the themes of the notion of culture as a homogenizing factor and the effect of culture on personality, which contributed significantly to laying the foundation of the discipline of intercultural communication.

The rise of the discipline of intercultural communication occurred around the middle of the twentieth century, when the Foreign Service Institute in the United States recruited a number of anthropologists and linguists to provide language and culture training to Foreign Service officers and other state Department personnel. Among these was anthropologist Edward T. Hall, who is viewed by many to be the founder of the field of intercultural communication. His influential book, "The silent Language" is considered "the founding document of the new field of intercultural communication".

Interest in studies of intercultural communication grew in a parallel fashion in some other parts of the world, for example, in Japan and Europe. Japanese scholars explored aspects of intercultural communication, including aspects of nonverbal communication, such as bowing and silence. In Europe, interest in the study of intercultural communication "was firmly oriented towards language issues – the role of language in intercultural encounters and the role of intercultural communication in language education" [6, p.22].

There is an undeniable link between *language*, *thought* and *culture* [8, p.202]. Language represents not only the primary means of communication between people of different cultures, but also has the capacity to generate symbolic orders of power, and shapes individual perceptions and visions of social worlds. Language allows us to constantly rethink the issue of the construction of cultural representations. It is important to view language teaching and learning as an entry to discover another culture. It embodies, by its nature, the presence of the other culture and contact with alterity, the act of noticing differences and similarities and becoming aware of *Otherness* without changing into someone else. It involves an important part of mediation in the interactions with members of the other culture. There is no doubt that *language*, *thought* and *culture* are interrelated. The study of language, thought and culture as a harmonious whole lead to an overall better understanding of their interdependence and thereby favor the development of language teaching and language learning models that would foster the development of intercultural communication.

In the areas of business and politics, researches interested in intercultural communication have typically examined negotiation between politicians and business delegates from different nations. A main focus of such research has been toward intercultural communication skills training. A key notion in this area of research has been "national negotiation style" [4, p.81-96].

During the 1980s and 1990s, a large number of studies began to appear that explored topics such as storytelling (narrative) in different cultures, discourse structures across cultures, and cultural influences on thought patterns and language. Clyne (1994) classifies studies of intercultural communication in that period into three categories, based on their approach adopted, as follows:

1. Contrastive approach
2. Interlanguage approach
3. Interactive intercultural approach

Studies that followed a *contrastive approach* compared discourse across cultures, mainly between native speakers and nonnative speakers. An example of this was the study of the speech act of apology across different languages and cultures. The *interlanguage approach* examined the discourse of nonnative speakers in their second language, often in comparison with their first language or with native speakers of the language. An example of this was the study of apology in the second language by nonnative speakers in comparison with speakers of American English. The *interactive approach* examined and compared "the discourse of people of different cultural and linguistic backgrounds interacting either in a lingua franca or in one of the interlocutors' languages" [2, p.3].

Intercultural Communication in the New Era

The advent of the twenty-first century has witnessed a revolution in the contexts and contents of intercultural communication. Technological advances such as chat rooms, e-mails, personal weblogs, Facebook, Twitter, and mobile text messaging, on the one hand, and the accelerated pace of people's international mobility, on the other hand, have given a new meaning to the words "intercultural communication". For many people across the globe, intercultural communication is now the default context of communication in every day life. The remarkable growth in the prevalence of intercultural communication among people from many cultural backgrounds, and across many contexts and channels, now requires more sophisticated approaches, theoretical frameworks, and analytical tools to be developed and applied to the study of intercultural communication. A popular cultural framework was proposed by Edward T. Hall, in which he stated that all cultures can be situated in relation to one another through the styles in which they communicate. Hall's focus was on communication across cultures. He concluded that "culture is communication and communication is culture" [5, p.186]. In some cultures, such as those of Scandinavians, Germans, and the Swiss, communication occurs predominantly through explicit statements in text and speech, and they are thus categorized as low-context cultures. In other cultures, such as the Japanese and Chinese, messages include other communicative cues such as body language and the use of silence. Essentially, high-context communication involves implying a message through that which is not uttered. This includes the situation, behavior, and paraverbal cues as integral parts of the communicated message. These differences in communication styles across cultures are expected to pose challenges to the ways in which Web sites communicate their messages most optimally.

Scholarly literature has already seen an upsurge of many studies that explore various aspects of communication in the new era, in particular in cyberspace and within the context of globalization.

The scale of intercultural communication that is now taking place between speakers who do not speak English as a native language makes traditional studies of intercultural communication that mainly focused on native – nonnative communication less relevant and thus calls for further studies that explore communication between nonnative speakers.

The demographic changes and the ever-increasing complexity of the nature of communication in the new era have led to proposals regarding certain types of "competence" that either naturally arise from the complexity of modern forms and contexts of communication or appear to be required for successful and smooth communication.

Intercultural Communication through the New Technologies

At about the same pace as the popularity of the Internet increased, visions of the World Wide Web had flourished as a tool for bringing the world together. The marketing world in particular quickly embraced the Internet as an ideal medium for reaching beyond domestic markets in order to disseminate products to foreign markets. The first generation Web sites, which were simple and text-based, needed a mere translation to be cross-cultural. However, the development of Flash and the implementation of video and sound have brought new potentials to the Web and set new standards for efficient and effective Web communication.

Nowadays a Web site is not just a collection of text; it is a conglomerate of images, multimedia, interactive features, animated graphics, and sounds. From a marketing-strategic perspective, a company that defines itself as cross-culturally aware knows or should know that creating appealing and efficient Web sites for other cultures is no longer just a matter of language and modification of time- and date-formats. Cross-cultural Web design nowadays requires dealing with design issues that include culture-specific color connotations, preferences in layout, animation, sounds, and other effects that are characteristic of today's generation of Web sites. In order to do this successfully, the designer must study the target group of the Web site.

By understanding how communication styles may be reflected on Web sites, we come a step further towards identifying, and subsequently realizing the potentials of the interactive nature of the Internet. This

would be rewarding not only from the marketing perspective, but also for those organizations that are working on bringing the world closer together through dialogue. Intercultural communication competence is imperative for human progress, and it is by studying communication styles and understanding how to use them that we may be able to communicate more clearly, and promote dialogue between "us" and "them." The interactive and global nature of the Internet has fostered many visions of mutual understanding among cultures, although the means for achieving this are still at a very early, exploratory stage.

On the other hand, the emergence of new channels of intercultural communication, such as the Internet, has added the complexity of intercultural communication at various levels. At the level of identity, for example, speakers may now communicate with each other without foregrounding their cultural identities, or they may even choose to hide them on purpose. The emergence of sociodigital interactions in recent decades and global mobility has presented some challenges for the very notions of "culture" and "interculture" in many contexts, for example, where people's lives have been substantially organized around, and therefore influenced by communication through new technology. Some scholars have even questioned the helpfulness of the notions of "culture" and "intercultural" in the context of postmodern thinking about the nature of interactions in the new era [7, p.8]. For instance, Dervin in his book "Politics of Interculturality" presents a critique of the essentialists' understanding of culture, those that tend to stereotype people and view people as being imprisoned in the walls of their culture. The essentialists views of culture often assigned certain value judgments to cultural norms and therefore viewed some cultures, and thus their members, as being superior to others [3, p.74-95].

When originally introduced to the field of language learning, computers were mainly used as an interactive textbook to check for structural accuracy and later language development through communicative exercises. Their use was primarily limited to the pedagogical aspects of language learning and did not necessarily promote the cultural components of the language being learned. However, with the fast-progressing speed of technology, we have witnessed great developments in the field of Computer Assisted Language Learning (CALL). Computers are used today as a tool to create a platform where speakers and learners of a language, regardless of their geographical and/or cultural distances, are able to converse. Language learners are now able to engage in real-time conversation with other native or nonnative speakers of the language they are learning.

The "intercultural" aspect of this platform is gaining increasing attention from language teachers and researchers in the field alike, who aim to develop the intercultural communicative competence of language learners.

Intercultural Communication in Context

In should be noted at this juncture that although the new era has witnessed an unprecedented increase in the size and complexity of communication due to technological advancement, the prevalence of face-to-face intercultural communication should not be underestimated. Global mobility, for example, through migration and asylum seeking, continues to increase, and in many contexts these groups of speakers engage in face-to-face interactions with speakers from a variety of cultural and linguistic backgrounds. The increasing expansion of business activities into the international market and international recruitment have made linguistic and cultural diversity common attributes of a majority of workplaces in the world today, where most of the daily interaction among people inevitably involves intercultural communication. The advent of multicultural/multilingual workplaces has further motivated a great body of research on the necessity of providing intercultural training for both the employees and the employers. The existing intercultural training paradigm, however, underestimates the complexity of culture and tends to advocate a rather reductionist perspective. Such a view often results in stereotyped understanding of culture and language [7, p.13]. It fails to appreciate the dynamic nature of culture and communication, which is impacted by the context in which, and the interlocutors with whom, communication is happening. It also reduces language competency to a bare minimum of linguistic proficiency. A more recent constructionist approach to culture and communication has drown attention to the dynamic and the in-process nature of both, which are impacted by the context and the process of communication.

Migrant studies is another field that highlights the inevitability of intercultural communication. During the course of an intercultural encounter there is the potential for miscommunication and misunderstanding. The potential often has direct correlation with the language proficiency of the interactants in the language in which they are communicating. One of the significant sources of miscommunication is the failure of the interlocutors to culturally contextualize the behavior and utterances of each other.

A discipline that is closely linked with intercultural communication is that of second-language teaching, as the main aim of learning a second language is usually to be able to communicate with other speakers of

the language, who in most cases do not share a cultural background with the learners. The field of second-language education has traditionally been predominantly concerned with developing learners' linguistic competence in the target language, using native speakers as the model for learning.

Conclusion

Overall, the developments and observations discussed in this paper have provided new opportunities, as well as challenges, for the study of intercultural communication and its increasingly complex nature in the early twenty-first century. In a world that is increasingly interconnected, the success of communication depends on effective intercultural communication. This article explores the development of the original paradigm for intercultural communication and how this paradigm was followed by scholars.

The anthropologist Edward T. Hall established the paradigm for intercultural communication, drawing particularly on the Whorf-Sapir theory of linguistic relativity. Hall insisted that a learner had to *do* intercultural communication, not just *talk* about it. The research confirms that *language, thought* and *culture* are complementary to one another, not only interdependent. It also reveals what is common to all participants: their ethnic identity. The emergence of socio-digital interactions in recent decades and global mobility has presented some challenges for the notions of culture and interculture. The high speed of development of the high technology in recent decades, on the one hand, and global mobility on the other hand, has presented an upraise of communication through new technologies. Speakers may have efficient an effective communication with each other without highlighting their cultural identities. But, it should be also mentioned that face-to-face communication has a decisive contribution to an effective intercultural communication. The increasing expansion of business and political activities into international relationships generated the cultural diversity as a common attribute. Thus, as this study has demonstrated, the advent of multicultural relations has motivated scholars on the necessity of providing intercultural training for both speakers. Moreover, such developments have provided new opportunities, as well as challenges, for the study of intercultural communication and its increasingly complex nature.

This paper presented a review of past research in intercultural communication and described its development in the new era. Therefore we must understand other manners and actions in order to have flourishing relationship.

Bibliography:

1. AGAR, M. The intercultural frame. În: *International Journal of Intercultural Relations*, 1994, vol.18 issue 2, p.221-237.
2. CLYNE, M. *Intercultural Communication at Work*. New York: Cambridge University Press, 1994,
3. DERVIN, F., LIDDICOAT, A.J. *Linguistics for Intercultural Education*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013.
4. GRAHAM, J.L. The Influence of Culture on Business Negotiations. In: *Journal of International Business Studies*, 1985, vol.16, p.81-96.
5. HALL, E.T. *The Silent Language*. New York, 1959.
6. MARTIN, J.N., NAKAYAMA, T.K., CARBAUGH, D. The History and Development of the Study of Intercultural Communication and Applied Linguistics. In: *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication* by Jackson J. New York, 2012, p.17-36.
7. SHARIFIAN, F., JAMARANI, M. *Language and Intercultural Communication in the New Era*. Routledge, New York, 2013.
8. STERN, H.H. *Fundamental Concepts of Language Teaching*. Oxford University Press, 1983.

Prezentat la 18.04.2014

DIALECTOLOGUL *VASILE PAVEL* LA VÂRSTĂ VENERABILĂ*

Distins lingvist, cunoscut şi recunoscut specialist în dialectologie şi geografie lingvistică, onomasiologie şi sociolingvistică, cu implicări în lingvistica generală şi contrastivă, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, domnul Vasile Pavel a ajuns la venerabila vârstă octogenară.

În acelaşi timp, *hic et nunc*, sărbătoritul nostru îşi adună cei 55 de ani de activitate prodigioasă ştiinţifică şi didactică, dintre care 52 de ani de muncă neîntreruptă în calitate de cercetător ştiinţific la Institutul de Limbă şi Literatură (ulterior: Institutul de Lingvistică, apoi Institutul de Filologie) al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, parcurgând toate treptele carierei de cercetător: de la cercetător ştiinţific inferior (apoi superior, coordonator) până la cercetător ştiinţific principal şi şef al Sectorului de Dialectologie (1992-2006), şef al Sectorului de Istorie a Limbii, Dialectologie şi Onomastică (2006-2009).

Activitatea ştiinţifică şi-o începe în septembrie 1962, când, după 3 ani de muncă în şcoala medie în calitate de profesor de limbă şi literatură română, este invitat la Academie în post de cercetător ştiinţific la Sectorul de Dialectologie şi Fonetică Experimentală, condus pe atunci de Rubin Udler.

Aici, la acest sector, era în toi lucrul cercetărilor pe teren în vederea alcătuirii *Atlasului lingvistic moldovenesc*. Vasile Pavel s-a încadrat activ în acest proiect, în această muncă grea de cercetare a graiului strămoşesc, muncă grea, dar de o importanţă incontestabilă pentru limba noastră cea română. A completat ancheta dialectală ca formă de comunicare nemijlocit pe teren, a cules în zeci şi zeci de sate, de la sute de informatori/ subiecţi „*limba veche şi-nţeleaptă*" (Mihai Eminescu), acel „*şirag de piatră rară pe moşie revărsată*", „*piatra lucitoare*" (Alexei Mateevici), s-a aflat ani în şir prin vechile noastre sate româneşti de pe ambele maluri ale Nistrului, din Maramureşul din nordul Tisei (reg. Transcarpatică, Ucraina), din Bucovina şi ţinutul Herţa (reg. Cernăuţi, Ucraina), din satele răzleţite de la est de Bug, de pe cursul inferior al Niprului, din Donbas şi Caucaz. A străbătut, ca şi colegii săi (Rubin Udler, Vitalie Sorbală, Victor Comarniţchi, Vasile Melnic) mii de kilometri pe multele, împânzitele şi bătătoritele drumuri de ţară, cunoscând, aşa cum spunea Sextil Puşcariu, „*munca grea şi plină de privaţiuni a anchetelor*".

Munca pe teren, an de an, de la o zonă dialectală la alta, de la sat la sat, de la informator la informator, descoperind interesante forme fonetice, forme morfologice, cuvinte, sensuri, nuanţe de sensuri, vorbe cu tâlc, cuvinte înaripate, metafore, comparaţii, Vasile Pavel, ca lingvist, devenea tot mai convins de faptul că, după cum susţineau lingviştii consacraţi, „*Secretul limbii se află ascuns în vorbire*" (Jules Gilliéron), că „*Nimic nu există în limbă să nu fi existat anterior în vorbire*" (Ferdinand de Saussure); că „*Limba nu poate fi bine studiată, dacă nu studiem în prealabil vorbirea, particularul*" (Antoine Meillet), că „*Cel care nu a explorat cu grijă graiurile, nu-şi cunoaşte limba decât pe jumătate*" (Charles Nodier, scriitor francez), că „*Vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor în lingvistică, pentru că limbajul e făcut de către vorbitor şi pentru vorbitor, nu de către lingvişti şi pentru lingvişti*" (Eugeniu Coşeriu), că „*Dialectele sunt arhive vii ale limbii unui popor, cu ele se poate reconstitui întotdeauna trecutul îndepărtat*" (S.B. Bernştein, Em. Petrovici), că „*Dialectele pentru lingvist au aproape aceeaşi valoare ca şi plantele pentru botanişti, ca şi documentele de arhivă pentru istoric, ca şi obiectele şi costumele pentru etnograf*" (Sever Pop) şi, în general, că „*Veşnicia s-a născut la sat*" (Lucian Blaga).

Într-adevăr, fără cunoştinţe profunde, sigure şi autentice din domeniul dialectologiei şi al geografiei lingvistice nu pot fi rezolvate cu succes chestiuni legate de etimologie, adică de originea cuvintelor şi formelor moşte-

* La baza articolului a fost pusă comunicarea prezentată la 15 iulie 2014 la Academia de Ştiinţe a Moldovei în cadrul Conferinţei ştiinţifice consacrate omagierii domnului profesor Vasile Pavel la cei 80 de ani ai săi de la naştere.

nite din latină şi ale celor împrumutate din cutare sau cutare limbă, nu pot fi rezolvate probleme de fonetică istorică şi de gramatică istorică, de istorie a limbii literare, de limbă literară contemporană, de lingvistică generală, comparativ-istorică şi contrastivă şi, desigur, de ortografie, ortoepie, de stilistică, de poetică ş. a.

Pe parcursul celor 52 de ani de activitate ştiinţifică domnul Vasile Pavel a publicat 335 de lucrări, dintre care 25 de volume, multe dintre ele în colaborare. În acest răstimp sărbătoritul nostru scoate de sub tipar patru monografii de referinţă în dialectologia şi onomasiologia românească: *Terminologia agricolă. Studiu de geografie lingvistică* (1973), *Nominaţia lexicală* (1983), *La izvorul graiului* (1984), *Comunicare literară şi grai local în mediul şcolar* (2011, în colaborare cu Ana Cozari), participând la elaborarea şi publicarea a mai multor lucrări colective în cadrul Sectorului şi nu numai.

Este vorba de *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), veritabil monument al limbii române dintr-un spaţiu concret, cel estic, lucrare apărută în patru volume impunătoare, în perioada 1968-1973; apoi de *Dialectologia moldovenească* (Chişinău: Lumina, 1976, 260 p.), manual pentru studenţii de la instituţiile de învăţământ superior, şi de *Dicţionarul dialectal*, apărut în 5 volume între anii 1985 şi 1986.

O contribuţie remarcabilă a dlui profesor Vasile Pavel în domeniul geografiei lingvistice o constituie alcătuirea şi scoaterea la lumina tiparului a *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (ALRR. Bas), apărut în patru volume între anii 1993 şi 2003, după cum urmează: vol. I-II (1993, 1998 resp.) de Vasile Pavel (redactor ştiinţific: Vladimir Zagaevschi); vol. III (2002) de Vasile Pavel, Valeriu Sclifos, Constantin Strugăreanu; vol. IV (2003) de Vasile Pavel, Valentina Corcimari, Albina Dumbrăveanu, Valeriu Sclifos, Stela Spînu, Rubin Udler (redactor coordonator Vasile Pavel). Fiind o continuare directă a ALM, punând în valoare materiale lexicale autentice necartografiate, acest atlas (ALRR. Bas) reprezintă o inovaţie prin faptul că vine cu un titlu revăzut (ca şi ALRR: Muntenia şi Dobrogea; ca şi ALRR. Transilvania); aplică grafia latină şi un sistem de transcriere fonetică identic cu cel din *Atlasul lingvistic român*, recurge la alcătuirea hărţilor cu ajutorul simbolurilor, care „*au avantajul de a evidenţia cu mai multă claritate ariile de răspândire a fenomenelor*” (ALRR. Bas., vol.I, p.10).

Însuşindu-şi conţinutul zicalei *Călătorului îi stă bine cu drumul*, Vasile Pavel, împreună cu Rubin Udler, Victor Comarniţchi şi Albina Dumbrăveanu, efecteuează, la sfârşitul anilor ’70, noi anchete dialectale în 20 de localităţi din spaţiul lingvistic interriveran pruto-nistrean în vederea participării la elaborarea *Atlasului dialectologic carpatic comun* (*Обшекарпатский диалектологический атлас – ОКДА*). Este o temă de colaborare internaţională, iniţiată în 1974 de către Institutul de Slavistică şi Balcanistică al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., la care au aderat comitetele naţionale de dialectologie din Republica Moldova, Ucraina, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia şi Iugoslavia. Acest atlas, la care Vasile Pavel a participat cu o serie de hărţi lexicale şi semantice, a apărut în 7 volume în diferite centre, după cum urmează: vol. I la Chişinău (1989); vol. II la Moscova (1994); vol. III la Varşovia (1991); vol. IV la Lvov (1993); vol. V la Bratislava (1997); vol. VI la Budapesta (2001); vol. VII la Belgrad-Novisad (2005).

„*Limba noastră-i o comoară/ În adâncuri înfundată,/ Un şirag de piatră rară/ Pe moşie revărsată*”, scria Alexei Mateevici. Pentru a obţine această comoară în toată bogăţia şi frumuseţea ei, dialectologii sunt datori să are în brazdă adâncă încă mulţi ani înainte. Nu întâmplător, deci, la Cel de-al VIII-lea Simpozion Internaţional de Dialectologie, care şi-a desfăşurat lucrările în comuna Belinţ, jud. Timiş, Banat, în 1994, profesorul ieşean Gavril Istrate a spus, şi pe bună dreptate, că „*dialectologii dispun de posibilităţi şi de materiale de cercetare încă pentru 200 de ani înainte*”.

Pornind de la aceste postulate, dialectologul Vasile Pavel va porni din nou la drum şi va continua completarea de noi anchete pe teren în vederea colaborării la noi proiecte. Aşadar, la începutul anilor ’80 sărbătoritul nostru se va afla în fruntea unei echipe de dialectologi, din care făceau parte Alexei Cenuşă, Albina Dumbrăveanu, George Gogin şi Ştefan Mătcaş, având misiunea de a culege informaţii din 18 sate moldoveneşti pentru *Atlasul limbilor Europei* (*Atlas linguarum Europae* – ALE), al doilea atlas lingvistic internaţional plurilingv. Până în prezent, între anii 1983 şi 2014 au apărut opt fascicule din volumul I.

Răspunsurile la anchetele înregistrate cu ajutorul *Chestionarului ALE* au servit ulterior, de asemenea, în calitate de materiale pentru alcătuirea *Atlasului lingvistic romanic* (*Atlas linguistique roman – AliR*), cel deal treilea atlas lingvistic plurilingv. Acest atlas este coordonat de Centrul de Dialectologie din Grenoble (Franţa).

O orientare nouă pentru cercetătorii de la Sectorul de Dialectologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei o reprezintă colaborarea lor cu dialectologii de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” (Bucureşti) şi de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” (Iaşi) ale Academiei Române.

Profesorul Vasile Pavel, împreună cu colegii săi de la Chişinău (Valeriu Sclifos şi Valentina Corcimari), cu cei de la Bucureşti (Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe) şi de la Iaşi (Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă şi Ion Horia Bârleanu), a participat la efectuarea anchetelor de tip *arhivă fonogramică*, respectiv la temele: „*Graiuri româneşti din arii laterale şi în medii alogene (izolate) până dincolo de Bug şi Nipru*" şi „*Graiuri româneşti de la est de Carpaţi*". Rezultatele cercetărilor au fost publicate în volumele: *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar* (Bucureşti, 2000, 531 p.), *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare* (Bucureşti, 2000, 144 p.), *Graiuri româneşti de la est de Nistru. Texte dialectale şi glosar* (2011), toate trei volume avându-i autori pe Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe şi Vasile Pavel.

În afară de aceste volume (în colaborare), Vasile Pavel mai semnează o serie de articole, pe baza aceloraşi materiale, pe care le publică în reviste şi culegeri la Chişinău, Bucureşti şi Iaşi.

Domnul Vasile Pavel este membru al Comitetului Rebublicii Moldova pentru ALIR şi membru al Colegiului Redacţional, preşedinte al Comitetului Coordonator (Executiv) al Societăţii Române de Dialectologie, membru al Consiliului Ştiinţific Specializat pentru susţinerea tezelor de doctorat în ştiinţe, membru al Consiliului Ştiinţific al Institutului de Filologie al AŞM ş.a.

A participat cu referate şi comunicări pe teme din domeniul dialectologiei, geografiei lingvistice şi onomasiologiei, din alte domenii, la numeroase întruniri ştiinţifice (congrese, conferinţe, simpozioane, colocvii) unionale (pe timpuri în U.R.S.S.) naţionale şi internaţionale (în România, Ucraina, Franţa, Italia, Spania, Slovacia).

În felul acesta, dl Vasile Pavel îşi aduce contribuţia, în ultimele decenii, la elaborarea unor lucrări de geografie lingvistică de mare anvergură la scară naţională, zonală carpatică, romanică şi europeană.

La această frumoasă aniversare îi dorim sărbătoritului, colegului nostru, mulţi ani înainte, cu bună sănătate, aceeaşi energie, hărnicie, competenţă, interes şi dragoste pentru graiul strămoşesc, pentru limba noastră cea română, ani buni şi rodnici, să vină cu noi şi noi realizări în dialectologie şi geografie lingvistică. La mulţi ani!

***

La 15 iulie 2014 Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei a organizat o Conferinţă ştiinţifică consacrată omagierii profesorului Vasile Pavel la cei 80 de ani de la naştere şi 55 de ani de activitate ştiinţifică şi didactică. Conferinţa a fost moderată de dl dr.hab. Vasile Bahnaru, directorul Institutului de Filologie. Un mesaj de salut a rostit dl dr.hab. Aurelian Dănilă, coordonator al Secţiei de Ştiinţe Umaniste a AŞM. Apoi au fost prezentate comunicările: *Vasile Pavel, un nume de referinţă în dialectologia şi geografia lingvistică* de dr. hab. Angela Savin; *Omagiu colegial* de dr. Iulia Mărgărit (Bucureşti); *Vasile Pavel la vârstă aniversară* de dr., conf.univ. Vladimir Zagaevschi; *Nominaţia lexicală în atenţia profesorului Vasile Pavel* de drd. Liliana Popovschi, discipol. Cu luări de cuvânt au mai participat: dr.hab. Aurelia Hanganu, secretar ştiinţific general al AŞM; m.cor. Nicolae Bileţchi; dr.hab., prof.univ. Elena Constantinovici; doctorii în filologie: Aliona Zgardan, Dumitru Apetri, Stela Spînu, Galaction Verebceanu, dr., conf.univ. Zinaida Zubcu, Eleonora Cercavschi, director al Liceului „Ştefan cel Mare şi Sfânt" din Grigoriopol ş.a. De asemenea, au parvenit telegrame, felicitări din partea m. cor. Anatol Ciobanu; prof.univ., dr.hab. Gheorghe Popa, rector al Universităţii de Stat „Alecu Russo" din Bălţi; prof. univ., dr. Zamfira Mihail, Institutul de Studii Sud-Est Europene (Bucureşti).

LUCRĂRI SEMNATE DE VASILE PAVEL

A. Monografii, atlase lingvistice, ediţii îngrijite

1. *Terminologia agricolă moldovenească. Studiu de geografie lingvistică*. – Chişinău: Ştiinţa, 1973. 210 p.
2. *Лексическая номинация*. – Chişinău: Ştiinţa, 1983. 231 p.
3. *La izvorul graiului*. – Chişinău: Ştiinţa, 1984. 94 p.
4. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*. Vol. I. – Chişinău: Ştiinţa, 1993. 239 p.
5. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*. Vol. II. – Chişinău: Tipografia Centrală, 1998. 367 p.
6. [*Editor*] V.Sorbală. *Studii de dialectologie şi geografie lingvistică*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de V.Pavel. – Chişinău: SET TRIO, 2006. 205 p.

7. [*Editor*] Nicolae Sandovici – Preot. *Sfaturi prielnice date în biserică şi şcoală*. Ediție îngrijită şi studiu introductiv de V.Pavel. – Bucureşti: Tipografia Societății Anonime „Poporul”, 1914. – Chişinău, 2011. 47 p.

B. Studii şi articole

1. *Этимология и статистика в лингвогеографии (Из опыта интерпретации карт Молдавского лингвистического атласа)*. În: Лингвогеография, диалектология и история языка. – Chişinău: Ştiința, 1973, p.82-90.
2. *Graiurile locale şi cultivarea limbii*. În: Limba şi literatura moldovenească, 1975, nr.1, p.39-46.
3. *Cu privire la tipologia motivării unităților de nominație*. În: Limba şi literatura moldovenească, 1981, nr.3, p.33-42.
4. *Unitatea limbii române şi sistemul unic de transcriere fonetică*. În: Revistă de lingvistică şi ştiință literară, 1990, nr.5, p.49-58 (în colab. cu Vladimir Zagaevschi).
5. *Graiurile româneşti de pe cursul inferior al Niprului, din Donbas şi Caucaz*. În: Revistă de lingvistică şi ştiință literară, 1998, nr.5, p.60-66.
6. *Onomasiologie et géolinguistique.* În: Homage à Jacques Allières. Vol.2: Romania sans frontiéres. – Touloss, 2001, p.527-535.
7. *Les désignation romanes du mille-pattes.* În: Atlas linguistique roman (ALiR). Volume II. a. Commentaires. – Roma: Instituto Poligrafico „Libreria dello Stato”, 2005, p.319-337 (în colab. cu Silviu Berejan).

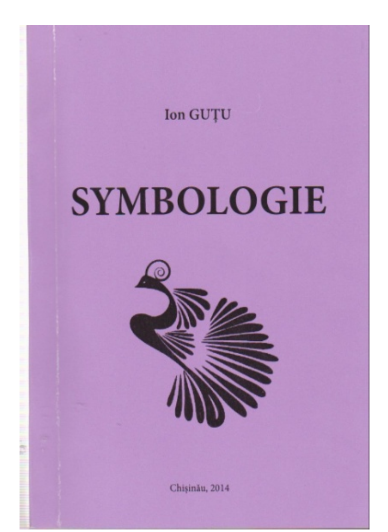
C. Colaborări la lucrări colective naționale şi internaționale

1. *Atlasul lingvistic moldovenesc*. În patru volume. – Chişinău: Cartea Moldovenească, 1968-1973.
2. *Dialectologia moldovenească: Manual*. – Chişinău: Lumina, 1976. 259 p.
3. *Dicționar dialectal (cuvinte, sensuri, forme)*. În cinci volume. – Chişinău: Ştiința, 1985-1986.
4. *Atlasul lingvistic român pe regiuni*. *Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*. Vol. III-IV. – Chişinău: Tipografia Centrală, 2002-2003.
5. *Обшекарпатский диалектологический атлас.* În şapte volume, 1989-2005.
6. *Atlas linguistique roman (ALiR).* Vol. I-III. – Roma, 1995-2009.
7. *Atlas linguarum Europae.* Vol. I, fasc. 1-8, 1983-2014.
8. [*Editor*] Vasile Bogrea. *Opere alese*. – Chişinău: Ştiința, Bucureşti: Editura Fundației Culturale Române, 1998. 460 p.
9. *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar*. – Bucureşti: Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti”, 2000. 531 p.
10. *Graiuri româneşti de la est de Nistru. Texte dialectale şi glosar*. – Bucureşti: Editura Academiei Române, 2011. 277 p.
11. *Comunicare literară şi grai local în mediul şcolar*. – Chişinău: Profesional Service, 2011. 171 p.
12. *Indice de termeni. Bază de date în dialectologie*. – Chişinău: Profesional Service, 2012. I-LIV+223 p.

Vladimir ZAGAEVSCHI
Universitatea de Stat din Moldova

RECENZIE

Ion GUȚU. *SYMBOLOGIE.* Chişinău: CEP USM, 2014. 212 p.

Prezența simbolului în codurile de comunicare mediatică şi profesională a determinat conceperea unui curs de *Simbologie* la masterul *Studii franceze*, care are drept scopuri aplicarea strategiilor de comunicare în activitatea socioprofesională, gestionarea actelor de comunicare în context sociocultural, medierea comunicării în contexte inter-/pluriculturale etc. Reieşind din specificul acestei formări, suportul de curs „Symbologie" propune pentru studiul studenților o serie de teme (*Objet d'étude et la symbologie, symbologie: actualité et caractère interdisciplinaire, symbolique générale, symbolisme particulier, symbolisme appliqué*) care prezintă atât apariția şi evoluția conceptului de simbol, cât şi soluțiile oferite de teoriile moderne la problemele interpretărilor simbolice. Analizând istoricul ştiinței despre simbol, autorul realizează o sinteză reuşită a teoriilor existente şi cuprinde şcolile franceză, anglo-americană, rusă şi română.

Pentru a oferi studenților (cu o formare inițială preponderent în domeniul lingvisticii, dar nu numai) un punct de sprijin, autorul alege drept modele de plecare pentru analize teoriile lingvistice şi/sau cele din domenii adiacente: semantica, semiotica, teoria comunicării, antropologia s.a.

În Introducere este argumentată actualitatea cursului şi a tematicii sale. Este descris locul şi rolul cursului în traseul formării la specialitatea menționată prin descrierea sistemului de competențe generale şi specifice disciplinei.

Importanța teoretică este dublată de caracterul practic, oferind studentului un suport cu sarcini care ghidează înțelegerea şi aplicarea cunoştințelor. Suportul de curs poate fi utilizat şi în mod independent de studenți, ceea ce ar contribui la dezvoltarea abilităților de a învăța să învețe şi la lucrul în autonomie prin „Recomandările metodologice pentru lucrul individual al studentului", sarcini de autoevaluare, subiecte pentru dezbateri în cadrul seminarelor şi surse bibliografice la temă.

Un interes deosebit, după părerea noastră, prezintă temele consacrate Simbolismului aplicat prin examinarea studiilor de caz (simbolismul numeric în textele mitologice, biblice, literare şi poetice, simbolismul somatic şi poetic), ceea de ar spori motivația studenților pentru studierea disciplinei *Simbologia*.

În anexe regăsim o sumă de scheme şi tabele care oferă modele de interpretare simbolică sub aspect calitativ şi cantitativ, de tip lexicografic şi modele de teste concepute pe niveluri de competențe în conformitate cu standardele de calitate aplicate la USM.

Viorica Moloşniuc, dr., conf.univ.,
Departamentul Lingvistica romanică, USM

ARTUR GOROVEI – 150 ANI DE LA NAŞTERE

„Marile personalități ale trecutului răzbat spre noi cu lecția lor de viață şi de creație, de muncă şi de slujire unui ideal". Sunt cuvintele criticului literar E.Botezatu, care se referă la personalitatea complexă a lui A.Gorovei, comemorat astăzi şi la Chişinău, după ce a fost elogiat în februarie la Bacău, apoi la Fălticeni, unde, în sfârşit, i s-a conferit post mortem titlul de Cetățean de Onoare al municipiului.

Dezvoltând ideea dnei prof.univ. E.Botezatu, constatăm că ea se regăseşte şi în mărturisirea pe care septuagenarul A.Gorovei o făcea unui prieten: „Mi se pare că nu concep viață decât aşa cum am dus-o până astăzi: lucrând".

Şi dacă această lecție de viață şi de creație este receptată diferit de la o generație la alta, este un fenomen firesc. Ceea ce rezistă însă timpului este, incontestabil, *valoarea operei*, de aceea datoria noastră morală, a urmaşilor, este *să o repunem în circuit*.

Comunicarea noastră, focusată pe actualitatea operei folclorice a lui Gorovei, se înscrie, în planul continuității, într-un demers de cercetare pe care l-am început în 1994, urmat şi de un doctorat în litere cu subiectul ***Artur Gorovei. Studiu monografic***, subiect pe care l-am investigat anume prin prisma *recuperării* şi *repunerii în valoare a operei cărturarului.*

Studiul nostru sistematic s-a pliat, bineînțeles, şi a continuat un parcurs străbătut de nume reprezentative în etnologia românească, precum Ion Muşlea, Gr.Vrabie şi, nu în ultimul rând, Iordan Datcu şi Petru Ursache, contribuția celor din urmă fiind una substanțială.

Entuziastă şi difuză, activitatea lui A.Gorovei (1864-1951) s-a desfăşurat în planuri diverse şi, de cele mai multe ori, cu un amatorism evident, încât tema comunicării noastre, în formula propusă, poate să ridice un semn de întrebare. Nu însă, credem noi, şi în cadrul acestei reuniuni la care participă cercetători şi buni cunoscători ai vieții şi operei celui care a stăpânit deopotrivă legea scrisă explicând-o „pe înțelesul" consumătorului neavizat în broşuri de popularizare a ştiinței şi culturii, dar şi pe cea nescrisă, pe care avea să o descopere cu adevărat şi să o cerceteze metodic prin şi cu „Şezătoarea" (1829-1932).

Dacă supunem contribuția etnofolclorică a lui A.Gorovei în ansamblul culturii româneşti de la sf. sec. al XIX-lea şi până în momentul de față unui examen critic obiectiv, observăm că o bună parte din creația sa rămâne de referință în domeniu prin nota de *originalitate* şi *actualitate*.

Întru susținerea ideii de mai sus, am conceput şi structurat demersul nostru pe câteva argumente pertinente, după noi. Primul este circumscris personalității ştiințifice a lui A.Gorovei, care se impune în folcloristica românească şi cea europeană prin ***„Şezătoarea"*** – cea dintâi revistă de specialitate din România. Aceasta a devenit în timp o valoroasă arhivă a creației populare româneşti valorificată pentru ulterioare teoretizări şi exemplificări.

Plasând revista în plan diacronic, constatăm, fără rezerve, că publicațiile ulterioare „Şezătorii" nu au avut nici ponderea, nici ecoul şi nici rolul acesteia în cultura românească. Numele directorului e legat organic de cel al revistei: „Şi eu am trăit prin „Şezătoarea" şi ea prin mine", conchidea A.Gorovei într-o scrisoare adresată lui A.G. Stino.

În istoria folcloristicii *directoratul* cărturarului din Fălticeni se înscrie ca un model de consecvență şi tenacitate, de asumare a greutăților ca parte componentă a luptei pentru o idee, în care a fost susținut de soția sa, al cărei efort în transcrierea materialelor pentru revistă înainte de a merge la tipografie rămâne unul exemplar. Astăzi o asemenea inițiativă, precum a fost cea a directorului celei mai longevive reviste de folclor, este abandonată, deoarece se mizează excesiv pe faptul că a dărâma este mai uşor decât a construi. În acest sens, facem trimitere la lucrarea *Tudor Pamfile şi revista „Ion Creangă*", semnată de D.V. Marin, în care rolul revistei din Fălticeni şi al directorului ei sunt minimalizate fără argumente bine întemeiate, în favoarea publicației bârlădene şi a conducătorului ei. Or, studiile de exegeză ale lui Ion Muşlea, O.Bârlea, I.Datcu, P.Ursache pun în lumină cu pertinență ştiințifică locul şi rolul revistei în contextul folcloristicii româneşti demonstrând contrariul.

Din metoda de culegere promovată insistent de director prin intermediul „Şezătorii" reţinem ca fiind absolut întemeiate: impunerea metodei cartografice; notarea exactă a textului folcloric; înregistrarea variantelor; respectarea formei basmului din care se desprinde caracterul naţional românesc; culegerea elementelor lexicale populare şi publicarea primului vocabular onomastic din 1893 şi, nu în ultimul rând, elaborarea în acelaşi an a primului glosar de cuvinte dialectale din munţii Sucevei.

Cel de-al doilea argument pe care se sprijină demonstraţia noastră cu privire la actualitatea cărturarului se referă la cele 4 monografii folclorice: *Cimiliturile românilor* (1895), *Credinţi şi superstiţii ale poporului român* (1915), *Descântecele românilor* (1931) şi *Ouăle de Paşti* (1937). Acestea formează partea de rezistenţă din moştenirea etnofolclorică a lui A.Gorovei. Ele au devenit clasice, iar cercetătorul începutului de secol XXI continuă să le valorifice. Mărturie ne servesc lucrările din ultimele decenii, care pun în discuţie aceleaşi subiecte abordate şi de A.Gorovei acum 70-80 sau chiar peste 100 de ani în urmă şi în care se citează, uneori copios, din sintezele folcloristului. Câteva titluri sunt relevante: *Ipostaze ale maleficului în medicina magică* de Antoaneta Olteanu; *Ornamentul în arta populară românească* de T.Bănăţeanu şi Marcela Focşa; *Etnoiatrie - iatrosofie* de V.Bologa; *Arta încondeierii ouălor* de Cornel Irimia şi Nic. Dunăre; *O viziune românească a lumii* de Ovidiu Papadima; *Universul mitic al românilor* de O.Kernbach ş.a.

Şi reeditarea operei folcloristului de către Iordan Datcu, care manifestă o preocupare statornică pentru acest segment definitoriu al creaţiei lui A.Gorovei, este o dovadă certă a faptului că monografiile amintite şi câteva studii comparative sunt indispensabile studiului ştiinţific al folclorului actual.

Este apreciabil faptul că în 2001 a fost reeditat în volum, după 64 de ani de la apariţie, şi studiul despre *Ouăle de Paşti* (1937), care ajunsese o raritate bibliografică, cu atât mai mult cu cât modelele utilizate de români în secolele trecute şi citate de monografist conservă în simbolistica desenelor vechi motive caracteristice popoarelor sedentare de o circulaţie foarte redusă astăzi.

Referindu-ne pe scurt la fiecare monografie în parte, în ordinea apariţiei lor, punctăm următoarele. Deşi nu a epuizat repertoriul speciei, *Cimiliturile românilor*, ca de altfel şi *Credinţi şi superstiţii*... sau *Descântecele românilor*, sunt primele colecţii tip corpus de acest fel. Studiile lui G.Pascu, Ov.Papadima, I.C. Chiţimia, Lidia Sfârlea, S.Moraru, R.Niculescu şi ale altor specialişti, care au cercetat tematica, structura şi poetica speciei, oferindu-ne observaţii concludente despre specificul ghicitorii româneşti, utilizează baza de date la nivelul textului din lucrarea lui A.Gorovei în primul rând.

Lucrarea *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, pentru care folcloristul a fost premiat de Academia Română, după o perioadă de „refugiu în ilegalitate forţată", ca rezultat al preceptelor regimului comunist şi combătută cu ardoare şi de religie, a revenit astăzi în atenţia cititorului.

Explicaţia este simplă. Studiul mentalităţilor sub aspect etnologic, social, psihologic, istoric etc., într-o Europă care tinde spre formarea unei comunităţi din state atât de diferite, este un imperativ al timpului. Culegerea despre superstiţii răspunde deopotrivă tuturor ştiinţelor preocupate de această problemă, fiind singulară ca studiu despre evoluţia formelor de gândire ale poporului român.

Fiecare specialist regăseşte în acest material, ce se rezumă la arealul românesc şi a cărui vechime se situează cu preponderenţă în sec. XVI-XIX având o accesiune până în timpuri imemorabile, exemple şi o informaţie inedită. Etnologici şi sociologici ca Ion A. Condrea, Aurel Cozma, Ernest Bernea, Gh.Pavelescu, Antoaneta Olteanu vor scruta prin prisma culegerii lui A.Gorovei ipostaze cu privire atât la fondul naţional de credinţe şi superstiţii, cât şi la cel universal impregnant în celui dintâi şi invers; vor stabili mecanismul formării acestora şi circumstanţele determinante; vor arăta specificul receptării fenomenelor şi lucrurilor din jur, precum şi potenţele logico-intuitive ale omului superstiţios etc. Şirul problemelor ar putea fi continuat. Noi am semnalat doar o parte dintre acestea, care pot fi elucidate în baza corpusului de texte la care ne referim, elaborat de A.Gorovei, întâi de toate, întru aceeaşi idee romantică de salvare a tezaurului spiritual al poporului ce mai păstra la începutul sec. al XX-lea „supravieţuiri" dintr-un trecut îndepărtat.

Subiectul culegerii *Credinţi şi superstiţii ale poporului român* este, într-adevăr, foarte complex, dificil şi mereu actual, datorită faptului că explorează zonele „ascunse" ale spiritului uman. Omul contemporan emancipat şi civilizat se arată tot mai curios faţă de credinţele şi superstiţiile depozitate în sistemul său de gândire şi, implicit, în cel comportamental.

Sperăm că republicarea lucrării în 2013, de atâţia ani interzisă (în orice caz, nereeditată), va marca, poate, un hotar în rejudecarea acestor specii folclorice care nu mai pot fi „reconstituite astăzi, prin culegeri, după scurgerea unei perioade aşa de lungi şi a dezmembrării vechii mentalităţi rurale" (I.Oprisan).

În ce priveşte studiile *Ouăle de Paşti* şi *Descântecele românilor* – acesta din urmă considerat de N.Iorga „fundamental" şi apreciat de etnologul francez Arnold Van Gennep – trebuie să precizăm că acestea servesc drept model până astăzi; modelul unui specialist şi om cult care şi-a permis şi abordări comparative. Prezumţia lui Moses Gaster referitoare la volumul despre descântece s-a adeverit în timp: „Cartea dumitale va rămâne un monument nepreţuit şi bază nestrămutată pentru cercetările ştiinţifice asupra originii acestor descântece şi paralele lor în literatura universală".

În contextul cercetărilor etnografice din ţară şi de peste hotare, lucrarea lui A.Gorovei *Ouăle de Paşti* (1937) este prima monografie şi cel mai întins studiu în Europa. Afirmaţia, precum ne-am convins consultând şi lucrări din străinătate, rămâne valabilă şi peste cca opt decenii de la apariţia monografiei.

Rezumând cele consemnate mai sus, A.Gorovei folcloristul a fost un deschizător de drumuri, fapt pentru care specialistul de azi, dar şi cel de mâine se va apleca mereu asupra operei sale stabilindu-i valoarea şi locul de fiecare dată.

„Am fost mânat de dorul de a contribui, cum şi pe cât mi-a fost cu putinţă, la înălţarea poporului meu, dezgropând şi dând la iveală comoara din sufletul unui neam amărât", mărturisea cărturarul din Fălticeni.

Judecând din perspectiva celor 150 de ani de la naştere, conchidem că A.Gorovei nu s-a numărat practic niciodată printre cei uitaţi de generaţiile următoare; dimpotrivă, fiecare dintre acestea a descoperit noi valenţe ale complexelor şi unicelor sale sinteze consacrate culturii populare şi cunoaşterii aprofundate a spiritualităţii româneşti.

Misiunea oamenilor de cultură şi ştiinţă de astăzi trebuie să fie convergentă cu aceea a oamenilor de cultură şi ştiinţă de ieri. În acest sens, viaţa şi activitatea lui Artur Gorovei constituie un exemplu demn de urmat.

Loretta Gandrabura,
Ministerul Educaţiei